

Nr. 2 (39) 2017 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

Rokiškio krašto tautodailininko,
medžio drožėjo Vidmanto Zakarkos
drožinys 2017 metų Juozo Keliuočio
literatūrinės premijos laureatui
dailininkui, fotomenininkui
Rimantui Dichavičiui.

RUB

Rokiškio rajono
savivaldybės VB

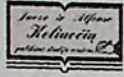

000126114

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui*
„Romuvos keliais“ – 1–85 p.)

Rokiškio rajono savivaldybė

VISUOMENINĖ

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucasentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502
Faksas 8 458 52656

Pirmajame žurnalo viršelyje – Rokiškio
dvaro sodybos ansamblio pastatai:
vartininko namelis (dešinėje) ir
kumetynas. Nuotr. Albino Kuliešio.

Ketvirtajame žurnalo puslapyje –
iš Rokiškio dvaro sodybos į miesto
centrą vedanti Tyzenhauzų alėja.
Nuotr. Albino Kuliešio.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunėlio“ –
prenumeruojamas leidinys.
Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 5,00 EUR
12 mėn. – 10,00 EUR

Turinys

- 3.... In Memoriam Vytautui Vanagui
- 6.... DIANA TOMKUVIENĖ. Trumpa pažintis su XIX a.–XX a. pr.
liaudiškais drabužiais
- 12.... INDRA DREVINSKAITĖ-ŽILINSKIENĖ. Sniego ilgesys
- 19.... REDA KISELYTĖ. Apie mėnulio vaivorykštės sūnų
- 23.... AUDRONĖ TELŠINSKIENĖ. Režisieriaus Jono Buziliausko teatrinė odisėja
- 30.... ALINA VALANTINAVIČIENĖ. Prisilietimai, susitikimai, pasikartojimai
- 43.... ELIGIJUS DAUGNORA. Interrampa–2017
- 49.... ALGIS KAZULĖNAS. Šv. Jokūbo kelio šviesa pasiekė mūsų kraštą
- 55.... AUDRONĖ JABLONSKIENĖ. Pasaulio sutvėrimas pagal Eleną
- 56.... ELENA KURKLIETYTĖ. Būties žaismė
- 57.... ONA LEVANDAVIČIŪTĖ. Kubilių dukra iš Panemunėlio parapijos –
tautos didvyrė
- 63.... DAIVA VILKICKIENĖ. Jei mes visi apkabinsime lietuvių kalbą,
galbūt ji neišeis...
- 70.... PALMIRA MOTIEJŪNIENĖ. Poetas Vilius Baltrėnas ir jo lyrika
- 73.... SALVINIJA KALPOKAITĖ. Emigranto dalia XX amžiaus ir šiuolaikinėje
literatūroje
- 78.... RENATA BERNATONIENĖ. Juodupė. Pradžią pradžia...
- 82.... JUOZAS BRAZAUSKAS. Juozo Keliuočio veikla vokietmečiu (1941–1944)
- 85.... GINTARĖ DŽIAUGYTĖ. Ryškėjantis portretas: grafienės Marijos
Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės biografijos bruožai
- 92.... ANGELĖ MIKELINSKAITĖ. Juozo Miltinio ir Juozo Keliuočio gyvenimo
ir kūrybos sąsajos
- 96.... RŪTA STANEVIČIENĖ. Linas, jo mūka ir Romualdas...
- 100.... MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ. Jubiliejinė „Rodos“ dailininkų
klubo paroda „XX“
- 104.... INDRA DREVINSKAITĖ-ŽILINSKIENĖ. Reto vardo karys–savanoris–poetas
- 110.... MARIJONA MIELLAUSKIENĖ. Paroda, pateikusi daugybę staigmenų
- 114.... RITA VISKAITIENĖ. 2017 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

A:18/42

Rokiškio Juozo Keliuočio
viešosios bibliotekos
Informacijos ir kraštotyros skyrius

Mieli skaitytojai,

žurnalo naujajame numeryje – įvairiapusė, pažintinė informacija apie kultūrinį krašto paveldą, publikacijos apie kultūrinių organizacijų meninės raiškos pasiekimus bei premjeras, parodas, kūrėjų menininkų vertybės jų darbuose, pokalbiuose, laiškuose, autografų eilutėse. Teatro, kino, fotomeno gurmanai žurnalo puslapiuose atpažins savo mylimus kūrėjus: pasaulinio garso kino režisierių Joną Meką ir jo idilišką gimtinės ilgesį, lietuviškojo teatro Maestro Juozą Miltinį ir jo gyvenimo bei bičiulystės paraleles su prieškarinio Lietuvos kultūros žmogumi legenda Juozu Keliuočiu. Režisieriaus Jono Buziliausko kūrybinio portreto piešinyje sutelpa ne tik spektaklių režisūra, lietuvių tautos istorinės atminties vaidmenys, jaunimo teatro studijos veikla, bet ir didelė atsakomybė atstovaujant Lietuvos mėgėjų teatro misijai pasaulinio lygio forumuose bei scenose. Meno piligrimystės keliu keliaujantis dailininkas ir fotomenininkas Rimantas Dichavičius, Laisvę liudijantis kaip didžiausią žmogiškosios būties vertybę, su meile ir pagarba perteikia valstybingumo ženklus ir simbolius išliekamosios vertės leidiniuose. Emigruojanti Lietuva globaliame pasaulio kontekste išliks matoma ir ryški etnografinių regionų tautinio kostiumo savitumais, detalėmis, elementais, kuriuos pažinti, deja, jau tenka muziejų ekspozicijų salėse, tradicinių amatų edukacijose. Mūsų krašto audimo pramonės istoriją bei simbolinį jos tęsinį – etnografinę lino šventę – pristatome gausiai iliustruotoje publikacijoje. Literatūrinių skaitymų skiltyse – skaudi, bet įvairiais istoriniais laikotarpiais Lietuvai aktuali emigracijos tema, kiek kitaip pamatyta ir jautriai išgyventa mūsų dienomis rašančio autoriaus esė. Skaitytojus turėtų sudominti pozityvias emocijas skleidžiantis poeto Viliaus Baltrėno lyrikos žaismingumas, viešosios bibliotekos renginiai, skirti kalbos kultūros metams, laiškuose užkoduoti nekasdieniški prisipažinimai lietuvių kalbai. Žurnalo įklijoje kviečiame mėgautis Elenos Kurklietės spalvų, linijų deriniu nenusėjamo grožio monotipijose, Albino Kuliešio meninėse fotografijose prisiliesti prie Rokiškio miesto žiemiškai skaidrių laiko fragmentų.

Dėkoju straipsnių autoriams už pasidalytas mintis ir įžvalgas, dokumentinę medžiagą, archyvų ir asmeninių albumų nuotraukas. Meno kūrėjams – už paveikslų spalvas ir minties gilumą, prakalbintą medį skulptūroje, už didžiulę garbę pirmą kartą žurnale paskelbti Amžinybėn išėjusio literatūrologo kūrybinį palikimą.

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

In Memoriam Vytautui Vanagui

1930 09 26–2017 09 11

Išėjo gausios Vytauto Didžiojo metų Vytautų kartos žmogus beveik nepastebimai mums, rokiškėnams. Laidotuvėse nebuvo nei valdžios, nei kultūros atstovų. Bet ir gyvenime beveik nebuvo tų atstovų. Buvo senoji literatūra, rašytojai ir jų tekstai. Buvo – A. Strazdas, D. Poška,

Nuotr. Tomo Razmaus

ka, rašytojai didaktai, J. Vaižgantas, M. Valančius ir kiti smulkesni – visi svarbūs. Bent jau svarbesni už tuos atstovus. Tautos gyvasčiai svarbesni.

Daktarinis (tada – mokslų kandidato) darbas apie Antaną Strazdą ir jo kūrybą buvo toks išskirtinis, kad tarp literatūros žmonių paplito kalambūras: Vanagas apipešiojo Strazdą. Kruopščiai išanalizuota, kas iš A. Strazdui pagal tradiciją priskiriamų kūrinių yra tikrai jo, o kas priskirtina kitiems, dabar jau nežinomiems, autoriams. Ne visi su to darbo išvadomis sutiko, bet nuneigti jų iki šiol niekas nepajėgė.

1994 m., pradėjus leisti J. Tumo-Vaižganto raštus, tapo jų vyriausiuoju redaktoriumi. Ir su Vaižgantu sutapo taip, kad mes, tų raštų rengimo grupės nariai, dažnai visai netyčia Vytautą Vanagą taip ir pavadindavome – Vaižgantu. „Reikia su Vaižgantu pasitart dėl to paaiškinimo“, „Nunešiu Vaižgantui

korektūrą perskaityt“. Net nežinau, kokių pašąmonės vingių čia ieškoti, bet tikrai skaitė Vaižganto tekstus preciziškai saugodamas autoriaus dvasią, kiekvieną žodį, ieškodamas to, kas liudija ne tik istoriją, bet ir talentą, asmenybę. Vaižganto raštų redagavimas parodė ir neišsemiamą Vytauto Vanago erudiciją, ne tik literatūros, bet ir istorijos, politikos bei kitų dalykų žinias. Galėdavai už-eiti susidūręs su pačia beviltiškiausia problema, kai reikėdavo parašyti paaiškinimą apie tik iš užuominų numanomą asmenį ar reiškinių, o profesorius atsakymą ir paaiškinimo formuluotę turėdavo jau po kelių valandų ar pusdienio.

Lygiai taip pat Vytautas Vanagas sutapo su paskutiniu savo dideliu darbu – Motiejaus Valančiaus raštų leidimu. Pradėjo jį dar su šviesios atminties savo žmona kalbininke Birute Vanagiene, o paskutinius darbus, jai mirus, jau darė vienas. Žmonos atminimui jamžinti išleisti

jos rengto „Šiaurės vakarų žemaičių tarmės žodyno“ I tomui (2014) V. Vanagas skyrė laiko ir pinigų jau palikęs visus darbus. Taip atrodė, taip ir buvo, kad raštai ir rašytojai, kolegoms jam buvo svarbesni už save patį. Grįžus iš Rokiškio, visada pasiteiraudavo, kaip ten gamta, pa-

sidžiaugdavo gražia ir padidėjusia po rekonstrukcijos miesto aikšte, domėjosi kultūrininkų reikalais, ne kartą yra pagyręs ir „Prie Nemunėlio“. O apie save kalbėti nemėgo.

Juolab netikėtas buvo V. Vanago palikimas. Išeidamas iš darbo institute, daktaras atnešė ir įteikė Rankraščių skyriaus vedėjui Virginijui Gasiliūnui dėžutę, kurią prašė atidaryti po jo mirties. Tos dėžutės turinys dar buvo porą kartų papildytas. Ta dėžutė dažnai buvo minima pokalbiuose su kolegomis, įvairiai spėliota, kokie dokumentai galėtų joje slypėti. Rugsėjo 12 dieną atidarius dėžutę, joje rasti Vytauto Vanago eilėraščiai. Pirmieji pažymėti 1946, paskutiniai, regis, 2014 m. data. Kuklusis daktaras liko ištikimas sau – pripažinus juos publikuotinais, leido spausdinti Antano Sėlio pavarde. Taip dar kartą susisiejo su savo gimtuoju kraštu ir savo gentimi.

Elijus Daugnora

Keletas Antano Sėlio
(Vytauto Vanago) eilėraščių

Apgaila

*Aplink pilki laukai bevaisiai,
Nuvytę pievos be žiedų.
Šešėliu tais laukais praeisi –
Ir niekur nepalikis pėdų.*

1955. IX. 4.

Prieš bulviakasį

*Dar nebuvo šalnų,
O už lango jurginas apvyto.
Nuo žilvičio nukrito
Pageltę lapeliai pirmi.
Supas eglės viršūnėj
Mėnulio delčia ligi ryto.
Kol pakyla sudriskę rūkai –
Pievų jaučiai šėmi.*

*Virš ražienų gelsvų
Skliautas binkiškas Viešpaties rūmo –
Bealtorė šventovė
Elegišškai gailiai šviesi.
Ir širdis prisipildžius
Ramaus ir skaidraus neramumo,
Ir viskas paskendę
Melsvų tolumų liūdesy.*

1956. IX. 10.

Vengrams

*Prieš jus savo galvą lenkiu,
Madjarai, draugai tolimieji,
Jūsų kraujas ne veltui – tikiu –
Budapešto granitą apliejo.*

*Pamintiems po tirono pėda
Jūs sustiprinot pergalės mintį.
Tenemano, kad mus visada
Jie galės kraujuje paskandinti.*

1957. XI. 10.

Lietuvai

*Kur, Lietuva, kur tu po šimto metų būsi –
Užu kokių kalnų, kalvų ir lygumų?
Kur bežiūrėtum, į kurią bežvelgtum pusę, –
Tau priešas graso prūsų likimu.*

*Išniekintas ir sutryptas bus tavo vardas,
Išrautos gilios šaknys tavo giminės.
Patsai plačiausias šio žiauraus pasaulio skardas
Tavęs neprisimins ir neminės.*

1968. II. 16.

Lietuva 1988

*Kalinių
Pasivaikščiojimas
Kalėjimo
Kieme
Su
Teise
Kalbėtis.*

1988. XI. 27.

Per Svėdasus važiuojant

*Akina sausio baltumas.
Šypsosi priešpilnis šaltas.
Žiūri į tolumą Tumas
Ant pjedestalo užkeltas.*

*Plynė, kur būta Malaišių.
Krantas nutolęs Alaušo.
Pėdos Severjų ir Geišių
Eisenoj metų ataušo.*

*Gera darydamas bėgo,
Kolei širdis nepavargo.
Lietuvą kėlė iš miego,
Šaukė iš ilgo letargo.*

*Skriaudos, atrodė, pradingo,
Baigėsi, rodės, patyčios.
Nešamas laiko viltingo
Atgulė kripton bažnyčios.*

*Tokie pat žiaurūs ir klaidūs
Sukos istorijos ratai.
Vėlek po Vaduvos braido
Sunkūs agejevų batai.*

1982. I. 20.

Rezignacinė nuotrupa

*Ir ateinam vieni, ir išeinam vieni,
Ir šičia atbūnam vieni.
O toliau? O toliau – tamsuma, kurtuma,
Ištirpę ženklai vandeny.*

*Ir ničnieko daugiau? Ir ničnieko daugiau.
Nė trupinio mažo daugiau.
Tepaliekam klajot po aukštaisiais skliautais
Atodūsį sunkų „Baigiau“.*

1983. I. 18.

Istorijos pagairėj

*Tiek prisimelsta, tiek ašarų išlieta,
Tiek prašyta, tiek sudilinta rožančių.
Raski Lietuvoj menkiausių vietą,
Kur nesiklaupia prieš Kristaus kančią.*

*O dangus rūstus tylėjo tarsi žmonės,
Kurių sąžinė negimusi numirus.
Prašymai tie, maldos ir dejonės
Buvo balsas, buvo šauksmas tyruos.*

*Juodas raštininkas vertė laiko knyga
Ir istoriją laukais Golgotos vijo.
Į kaktas dygliai erškėčių smigo,
Mirko kraujuj ašmens kalavijo.*

1989. XI. 19.

Post scriptum

*Dėkokim Dievui, kad šitoji pranašystė
Neišsipildo – ir štai tu antrąkart kelies.
Nors nežinai, kiek vėl reiks klupti, klysti,
Bet ne tokios piktos lemties vilies.*

1990. II. 16.

Joninių išvakarėse

*Mezgas vaisiai nužydėjusiuose soduos,
Šieno kvapas lauko pakrašty.
Vasaros solsticija, o rodos –
Jau ruduo arti.*

*Ak, širdie tu, permanentiškai nuliūdus,
Džiaugsmo nepažinus niekadus,
Kas pasėjo tavyje tuos grūdus
Nevilties juodos...*

1990. VI. 23.

Johanno Wolfgango Goethė's „Wanderersabendslied“ paskaičius

*Nurimo kalneliai ir kloniai,
Vos vos bealsuoja – jauti.
Ir tu pavargai jau kelionėj
Ir atilsio ieškai nakty.*

1994. VIII. 20.

Baigties štrichas

*Praradai ir pagreitį, ir greitį.
Jo, tiesa, ne kažin kiek turėta.
Laikas mirtinai iš čia išeiti
Į pasaulį stebuklingai lėtą.*

*Pagreičio nei greičio ten nebūna,
Ir nelieka nei portreto, anei vardo.
Ir nei jausenos, kaip vargšą kūną
Metafizinis mechanikas išardo.*

2002. I. 18.

Ribinė situacija

*Laikas išeiti iš čia, kur niekas tavęs
nebesupranta ir tu nieko nebesupranti.*

2014. VII. 10.

Trumpa pažintis su XIX a.–XX a. pr. liaudiškais drabužiais

DIANA TOMKUVIENĖ

Šiais, Tautinio kostiumo, metais greičiausiai ne kartą teko skaityti ar girdėti kalbant apie tautinį kostiumą. Tačiau visada pravartu pasikartoti ir įtvirtinti žinias, vėl iš naujo susidėti pagrindinius teiginius.

Tautinis kostiumas – drabužių komplektas, atspindintis tautos kultūrą, etninį tapatumą – yra vienas iš tautos ir valstybės simbolių.

Tokio drabužių komplekto ištaikos ir galbūt, galima sakyti, pamatas

yra XIX a.–XX a. pr. valstiečių šventadieniai drabužiai. Todėl šiandien komplektuodami, kurdami tautinį kostiumą gręžiamės į tuos laikus – ieškome to laikotarpio drabužių pavyzdžių, ikonografinės ir aprašomosios medžiagos ir stengiamės kuo tiksliau atkartoti to laiko nešioseną. Toks požiūris į tautinį kostiumą egzistavo ne visada. Tautinis kostiumas, laikui bėgant, patyrė savotišką evoliuciją.¹ Vienu metu tapdamas

apibendrintu, skirtu visai Lietuvai, tipiniu drabužių komplektu, kitu metu skirtingus Lietuvos regionus atspindinčiu apdaru. Laiko tėkmėje jis kartais tapdavo dailininkų kūrybos eksperimentu, o etnografų bei istorikų dėka vėl grįždavo į pirma-vaizdžio stadiją, kuomet autentiškumas išskildavo aukščiau menininkų kūrybinių ieškojimų.

Šiais laikais kruopščiai ir kokybiškai atkartoti autentišką pirma-

Rokiškio miesto choras dainų šventės metu, 1926 m. liepa. Puikiai matyti, kad choristės vilki tipiniu drabužių komplektu.

Tuo metu manyta, jog pakanka vieno tipinio varianto, kurį galima įvardyti kaip lietuvišką tautinį kostiumą.

Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus. RKM GEK 9759. www.limis.lt

Šimonių apylinkės mergaitė. Dailininko A. Tamošaičio parengtas eskizas iš kn. Tamošaitis A. „Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Sodžiaus menas“; 7–8 knygos, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1939. Spalvota įklija tarp 132 ir 133 p.

Šiaurės rytų Aukštaitija. XIX a. vid. Iliustracija iš kn. Bernotienė S. „Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.–XX a. pr.“; Vilnius: Mintis, 1974, 21 iliustr.

vaizdį dažnai tampa tikru iššūkiu tiek audėjams, tiek siuvėjams. Keičiasi žaliavos ir technologijos, tad atrasti būdus, kaip pasiekti pakankamai gerą rezultatą, tikrai nėra lengvas uždavinys. Manau, kad vienas iš patikimų būdų geram rezultatui pasiekti – tai pažinimas, o su pažinimu ateina ir pasididžiavimas nuostabiais liaudiškos tekstilės lobynais, begaline moterų išmone ir kruopštumu.

Todėl grįžkime prie tikslo – jei ne pažinti, tai bent susipažinti su aukštaitišku liaudies kostiumu.

Jau XX a. 4 deš. dailininko tekstilininko Antano Tamošaičio ir etnografės, pedagogės Mikalinos Glemžaitės dėka tautiniame kostiume įsitvirtino regioniškas. Tam didelės įtakos turėjo jų publikacijos periodiniuose leidiniuose bei parengtos ir išleistos knygos tautinio kostiumo tema.²

A. Tamošaitis knygoje „Lietuvių moterų tautiniai drabužiai“ pažymi: „Kalbos, tarmių, tautodailės ir kitais atžvilgiais Lietuva pasiskirsto į atskiras provincijas – apylinkes. Atskirų apylinkių skirtingumai ypatingai jaučiami tautiniuose drabužiuose.“³

Tame pačiame leidinyje autorius labai glaustai apibūdina pačius, jo nuomone, būdingiausius aukštaitičių moterų aprangos bruožus:

„Aukštaičių drabužiai labai paprasti ir kuklūs. Nedaug juose raštų, maža spalvų; vyrauja balta spalva. Moterų galvas puošia balti ilgi nuometai. Baltos prijuostės su raudonos spalvos raštais, vieno atspalvio kiklikai, languoti sijonai, šviesios prijuostės, – tai bemaž ir visi aukštaičių drabužiai. Gana būdingi yra, ypač Biržų apylinkėje, raudonos spalvos žičkų rinkiniai prijuostėse, marškiniuose, nuometo galuose ir aplamai visuose baltos drobės audiniuose.

Taip pat labai savitos yra jų įvairiaspalvės pintinės juostos. Drabužių pasiuvimas kuklus. Kiklikai šiek tiek pajvairinti metaliniais papuošalais.“⁴

Negalima nesutikti su dailininko A. Tamošaičio nuomone. Tikrai aukštaitiškuose šventiniuose drabužiuose vyrauja balta spalva. Marškiniai siuvami iš lininės balintos drobės. Ankstyvieji sukerpami kaip tunika, sulenkiant audinį ir iškerpant skylę galvai įkišti. Pečiai sutvirtinami perpečėmis, prie kaklo iškirptės perpečėse įsiuvami nedideli trikampėliai („varliukės“). Apykaklė dažniausiai neaukšta stovė, o kartais ir jos nėra. Retai pasitaikydavo marškinių su atverčiama apykakle. Rankovėms, kaip ir kitur Lietuvoje, ausdavo audinį siauresnį, kad nereikėtų audinio karpyti. Puošniausia aukštaitiškų marškinių dalis – rankovės. Jos dekoruojamos raudonais žičkų raštais, kurie išrenkami arba išaudžiami ruoželinu ar atlasiniu pynimu. Rankovių pažastyje įsiūdavo kvadratėlį, kuris praplatindavo rankovę pažastyje, o tai suteikdavo judesiams laisvumo. Marškiniai būdavo ilgi. Viršutinę jų dalis buvo siuvama iš geros plonos drobės, o apatinė dalis, kuri pasislėpdavo po sijonu, būdavo priduriama iš prastesnės kokybės audinio. Vėlyvesnio kirpimo marškiniai su ilginėmis,

kai stuomens audinys nelenkiamas pečiuose, o perkerpamas ir prie atskirų audinio gabalų prisiuvama pečių juosta – ilginės. Visa kita rūbo konstrukcija išlieka tokia pati. Tik puošybai dažniau naudojami pirktiniai medvilniniai audiniai.

Kitas baltas moters ir merginos rūbas – prijuostė. Nors ir pasitaikydavo baltai mėlynai languotų prijuosčių, tačiau vyravo baltos prijuostės su raudonais raštais paže-

Prijuostė, XIX a. II p. Naujasodės k., Panemunio vlsč., Rokiškio apskr. Lietuvos dailės muziejus. LDM LA 2399. www.limis.lt

miuose. Pačios paprasčiausios baltos prijuostės dvinytės su apačioje įaustais išrinktais raudonų žičkų raštais. Puošnesnės baltos prijuostės išaustos keturnytai, šešianytai, aštuonnytai arba servetomis. Tokių prijuosčių apačia taip pat papuošiama raudonais, o kartais ir mėlynais užaudimais. Prijuosčių apačia ne tik dailiai atlenkiama, bet ir papildomai galėjo būti papuošiama prisiūtais austais arba rištais kuteliais, pirktine dekoratyvia juoste su kuteliais.

Vėlyvesnės prijuostės jau ne austinės, o pasiūtos iš plono pirktinio balto medvilninio audinio. Jų pažemiai išsiuvinėti kiauraraščiais

baltu akytuoju siuvinėjimu. Labiau pasiturinčios moterys galėdavo sau leisti pasisiūdinti tokio pobūdžio prijuostę iš pirktinio siuvinėto audinio. Šios prijuostės dėvėtos prie vienspalvių sijonų, sukirtų iš platėjančių į apačią palų.

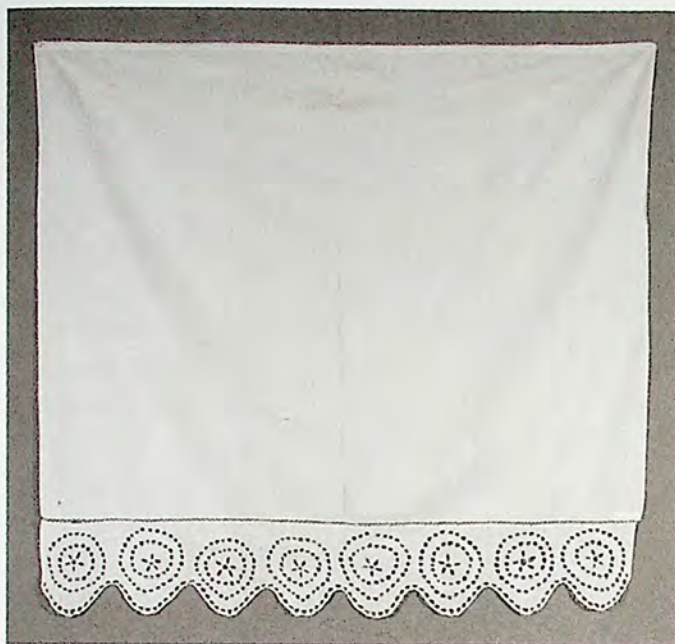
Pats išskirtiniausias baltas aukštaitės moters aprangos drabužis – nuometas. Nors manoma, kad anksčiau nuometas buvo dėvimas visoje Lietuvos teritorijoje, tačiau

Aukštaitijoje jis išliko ilgiausiai. Nuometas – 50–70 cm pločio ir 3–4 m ilgio audinio gabalas, kuriuo ypatingu būdu aprišama moters galva. Kasdieniai nuometai galėjo būti iš plonos dvinytės drobės, tačiau šventinis sudėtingesnės audimo technikos – keturnytis, aštuonnytis. Nuometo puošyba ypatinga. Jo galai papuošiami lyg ir įprastai raudonais žičkų ruoželiais, tačiau vieno galo užaudimai skirdavosi nuo kito galo puošybos. Tai neatsitiktiniai reiškiniai, o merginos virsmo moterimi įženklėjimas. Keletą nuometų iš Rokiškio apylinkių saugo Lietuvos dailės muziejus.

Tačiau ne visi drabužiai aukštaitiškame moteriškame

kostiume buvo tik balti.

Nors Rytų Aukštaitijoje vasaros metu buvo mėgstami balti sijonai su raudonais užaudimais pažemėse, tačiau aukštaičių garderobe tikrai buvo ir spalvingų sijonų. Labiausiai paplitę languoto audinio sijonai. Mėgstamos spalvos raudona, žalia, violetinė, geltona, tačiau sulanguodavo sijonus ir iš šviesių spalvų siūlų. Vidurio ir Rytų Aukštaitijoje mėgo ne tik languotus, bet ir išilgadyčius sijonus, kuriems apibūdinti M. Glemžaitė leidinyje „Lietuvių tautiniai drabužiai“ vartoja tarmišką pavadinimą – „stulpiniai“ sijonai.⁵ Kupiškio, Rokiškio apylinkių mo-

Prijuostė, XIX a. pab. Visėtiškių k., Svėdasų vlsč., Rokiškio apskr. Lietuvos dailės muziejus. LDM LA 1486. www.limis.lt

Prijuostė, XIX a. II p.–XX a. pr. Verksnionių k., Kamajų vlsč., Rokiškio apskr. Lietuvos dailės muziejus. LDM LA 1510. www.limis.lt

terys ausdavo ne tik languotus dvi-nyčius, bet ir aštuonnyčius atlasinius sijonus.

Po vilnoniais arba pusvilnoniais sijonais moterys segėjo dar kelis apatinius sijonus. Arčiausiai marškinių esantis sijonas būdavo baltas, o kitas galėjo būti jau ir languotas ar dryžuotas. Sijonai siuvami ilgi ir platūs, dažniausiai iš keturių palų. Prie juosmens sutraukiami, suraukiami smulkiomis klostelėmis. Užrišami prisiūtais rašteliais iš audinio ar nupintų virvelių. Viršutinių sijonų apačia palenkiamą spalvoto lininio ar medvilninio audinio palanka. Pats sijono kraštas apsiuvas virvele ar specialia juostele su trumpais šereliais.

Vėlyvieji XIX a. pab.–XX a. pr. sijonai labiau vienspalviai, jie žavi audimo technikų įvairove. Medžiagos austos namuose iš naminių, o dažnai jau ir iš pirktinių žaliavų (medvilniniai siūlai naudoti metmenims, o ataudams – pirktinė aukštos kokybės plona vilna, kurią vadindavo šilkvilne), bandant atkartoti fabrikinį audinių faktūras ir raštus. Sijonų sukirpimas ir pasiuvimas, kaip jau minėta, pasikeičia. Jie kerpami iš platėjančių į

Prijuostė, XIX a. pab.–XX a. pr. Radžionių k., Kamajų vlsč., Rokiškio apskr. Lietuvos dailės muziejus. LDM LA 3333. www.limis.lt

apačią palų. Gausiai raukiami tik nugaroje, priekinėje pusėje prie juosmens, kad audinys gražiai priglustų prie figūros, daromi įsiuvai. Sijonų apačios palenkiamos kitokio nei sijonas audinio palanka, dažnai lininio ar medvilninio. Tokių sijonų pažemės papuošiamos siauresnėmis ar platesnėmis aksomo juostomis, dekoratyvinėmis sagomis.

Prijuostė, XIX a. pab.–XX a. pr. Radžionių k., Kamajų vlsč., Rokiškio apskr. Lietuvos dailės muziejus. LDM LA 3762. www.limis.lt

Kitas spalvingas aukštaičių moterų drabužis – liemenė. Jos siūtos ne tik iš namuose austų, bet ir iš prabangių audinių: brokato šilko, aksomo. Mėgstami šiltų atspalvių raudoni, geltoni audiniai. Aksominės liemenės tamsios. Visoje Aukštaitijoje mėgstamas liemenių sukirpimas – su platėjančiais, nuo liemens skeltais skverneliais. Liemenės susegamos ne tik kabliukais, bet ir metalinėmis plokstelėmis–kilpomis. Galėjo būti suvarstomos grandinėle ar juostele. Šiaurinėje Aukštaitijoje paplitęs ir kitoks liemenių kirpimas. Jos trumpos iki liemens, tik priekyje

Laibgalių kaimo moterys: Bražlienė, Kriukelienė, Bunevičienė su vaikais, apie 1928 m. Rokiškio krašto muziejus. RKM GEK 12791. www.limis.lt

prailginti skverneliai. Šios liemenės apvedžiojamos metaliniais puošniais galionais. Liemenių kaklo iškirptė gana gili, dažniausiai apvali. Kad liemenės geriau laikytų formą, pamušalui naudojamas standus rankų darbo lininis audinys.

Svarbus ir spalvingas elementas drabužių komplekte buvo juosta. Išskirtinai aukštaičiams būdingos pintinės juostos. Jomis juosdavosi ir moterys, ir vyrai. Moterų juostos buvo siauresnės, vyrų – platesnės. Žinoma, kad sijoną ar marškinius susijuosdavo siauresnėmis juostomis nei viršutinius drabužius. Greta pintinių juostų buvo ryšimos rinktinės, vytinės bei austinės juostos. Tačiau vytines juostas naudojo tik vyrai. Rinktinės aukštaičių juostos nėra tokios spalvingos kaip suvalkiečių ar dzūkų. Jos paprastesnės, santūresnės, tačiau įdomu tai, kad yra išlikę keli daugiaraščių rinktinių juostų pavyzdžiai.

Puošėsi merginos ir moterys gintaro, koralo karoliais, tačiau ypatingi, tik aukštaičių turėti, sidabrinų burbulų ir kabučių karoliai.

Tokie karoliai labiau buvo paplitę Vakarų Aukštaitijoje.

Merginos galvas puošdavo gėlių vainikais, kasas iškaišydavo gyvomis gėlėmis ir žalumynais. Iš kaspinių ir galionų pasisiūdavo karūnėles. Plačius galionus pamušdavo raudonos medžiagos pamušalu. Galionų galus sukryžiuodavo nugaroje. Prie karūnėlių ir galionų pritvirtindavo net po keletą lengvų šilkinų kaspinių. Kupiškio apylinkėse pamergės vestuvinius kalpokus išpuošdavo dirbtinėmis gėlėmis. Nors pagrindinis moterų galvos apdangalas, išlikęs net iki XX a. pr., buvo nuometas, tačiau dėvimos ir kepurėlės pasiūtos iš lininio piniko, vėliau iš nėrinio. Kepurėlės siuvamos iš puošnių, prabangių audinių. Vyresnių moterų kepurėlės netgi būdavo pašiltinamos vata. Tiek moterys, tiek merginos galvas gobdavosi skarelėmis, kurios turėjo būti ypač baltos, plonos ir gražios. Jas gausiai kiauraraščiais išsiuvinėdavo baltais siūlais. Mėgo ir vertino medvilnines, šilkinas, kašmyrines skareles. Ir vasarą, ir žiemą pečius gobdavosi didelėmis skaromis. Šiltesniu oru puikuodavosi

kašmyrinėmis gėlėtomis skaromis, o šaltuoju laiku apsaugoti nuo vėjo padėdavo didžiosios vilnonės skaros. Jos dažniausiai austos iš natūralių vilnos spalvų siūlų, todėl pilkai rudai, pilkai juodai, juodai rudai languotos. Ir tik siauri ryškesnių spalvų ruoželiai pagyvina solidžius pilkus tonus.

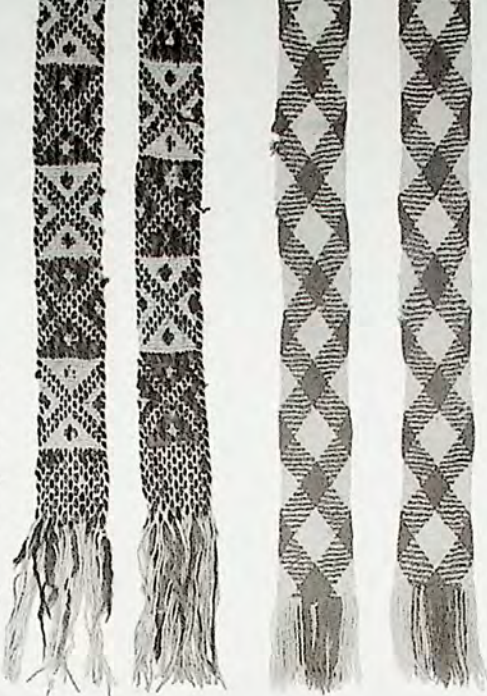
Pilkos, ramios didžiosios skaros puikiai tikdavo prie įvairių atspalvių pilkų milinių dvisiūlių sermėgų, kuriomis iki XX a. pr. Rytų Aukštaitijoje vilkdavosi šaltuoju metu. Sermėgos būdavo ilgesnės ir trumpesnės, ypač puošniai šie drabužiai atrodydavo apsiūti juodo aksomo apvadais su dekoratyvios formos nedidelėmis kišenėlėmis. Dar daugiau puošnumo suteikdavo dekoratyvinės siūlės, nusidriekiančios greta juodų aksominių apvadų. Šių drabužių rankovės lygios, apykaklės stačios arba atlenkiamos, tačiau labai neplačios. Vakarų Aukštaitijoje labiau mėgstamos rudos spalvos sermėgos. Jų ir pasiuvimas kitoks. Jos kirptos nuo liemens ir parauktos. XX a. pr. viršutinius milinius drabužius išstūmė drabužiai, siūdinami iš plonų

Juosta, XIX a. Rimšionių k., Kamajų vlsč., Rokiškio apskr. Lietuvos dailės muziejus. LDM LA 1521. www.limis.lt

tamsių vilnionių pirktinių audinių. Jie šiltinami, pamušami vata. Šie rūbai – į apačią platėjančio silueto, su parauktomis, papūstomis rankovėmis pečiuose. Žmonės juos vadino „vingierkomis“ arba „angierkomis“.

Rankas nuo šalčio padėdavo apsaugoti kumštinės, vėliau ir pirštuotos raštuotos pirštinės. Šventadieninis apavas buvo saugomas ir tausojamas, tad odiniai bateliai moterims ir auliniai batai ar pusbačiai vyrams tarnaudavo gana ilgai.

Vyriškuose drabužiuose vyravo santūrių pilkšvų, rusvų, juosvų tonų koloritas, kurį pajvairindavo spalvingi aksesuarai – juostos, skarelės, ryšimos ant kaklo, skrybėlių puošmenys (plunksnos, gėlės, juostos) ir kt. Marškinių sukirpimo schema ir pasiuvimas atkartodavo moteriškus. Šiaurės Aukštaitijoje (taip pat ir

Rokiškio apylinkėse) gana ilgai gyvavo pats archajiškiausias marškinių siuvimo būdas: jie siūti be perpečių. Šventiniai vyriški marškiniai turėjo būti balti kaip sniegas, pasiūti iš kokybiško lininio audinio. Kelnės vasaros metu dėvėtos ir šviesios, ir tamsios. Išėigines stengdavosi siūti iš gero vilnionio ar pusvilnionio audinio. Mėgstamos pilkšvų, rusvų atspalvių medžiagos. Viršutinis drabužis vasaros metu – trinyčiai, o šaltuoju laiku –

Juosta, XIX a. II p.–XX a. pr. Spiegyų k., Pandėlio vlsč., Rokiškio apskr. Lietuvos dailės muziejus. LDM LA 1512. www.limis.lt

sermėga. Trinyčiai siuvami iš storo lininio balinto audinio, o sermėgos iš pilko, rudo, kartais (Šiaurės vakarų Aukštaitijoje) juodo milo.

Štai tokia trumpa pažintis su didžiausio etnografinio regiono liaudiškais drabužiais, kurie stebina kruopščiu darbu, kelia pagarbą ir pasigėrėjimą liaudies išmone, grožio pajauta, spalvų ir raštų dermėmis.

Pabaigai norėtusi pacituoti 1940 m. tekstą iš „Moters“ žurnalo: „Ypačiai netinka vienodai puošti. Negražu, kai pusė parapijos dėvi vienodais tautiniais drabužiais. Mūsų tautiniai drabužiai, nors iš tos pačios apylinkės (aukštaičių, žemaičių, kapsių ir kt.), yra įvairūs. Išlaikydamos drabužių tautiškumą ir net apylinkės nešiojamus drabužius galime įvairinti raštus, jų spalvas, galvos papuošimą ir kt.“⁶

Paaiškinimai

¹ Informacijos apie tautinio kostiumo raidą galima rasti leidiniuose: Jurkuvienė T., „Lietuvių tautinio kostiumo raidos bruožai“, in: *Menotyra*, 1994, Nr. 1, p. 9–16; Jurkuvienė T., „Lietuvių tautinis sceninis kostiumas 1940–1970 m: idėja ir forma“, in: *Menotyra*, 2007, t. 14, Nr. 3, p. 43–62; Jurkuvienė T., „Lietuvių liaudies kostiumo rekonstravimas ir gamyba XX amžiuje“, in: *Liaudies kultūra*, 2017, Nr. 4 (175), p. 30–51 ir kt. autorės straipsniuose; Šidiškienė I., *Būti lietuve: etninio stiliaus apranga XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Versus aureus, 2005; Šidiškienė I., „Tautiniai drabužiai lietuvių kultūroje (XIX a. pab.–XX a. 4 dešimt.)“, in: *Amatas ir kūryba*, Vilnius: Pradai, 1997, p. 211–315.

² Glemžaitė M., „Mūsų tautodailės reikalas“, in: *Trimitas*, 1939 kovo 30 d. Nr. 13; Glemžaitė M., „Mūsų tautodailės reikalas“, in: *Trimitas*, 1939 balandžio 6 d., Nr. 14; Glemžaitė M., „Mūsų tautodailės reikalas“, in: *Trimitas*, 1939 balandžio 14 d., Nr. 15; Glemžaitė M., *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai*, Kaunas: Moterų šaulių taryba, 1939.

³ Tamošaitis A., *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai, Sodžiaus menas*. 7–8 knygos, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1939, p. 45.

⁴ *Ibid.*, p. 108.

⁵ Glemžaitė M., *Lietuvių tautiniais drabužiais*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955, p. 43.

⁶ Ūkininkė, „Ar apsimoka namie austi?“, in: *Moteris*, 1940 02 15, Nr. 3, p. 39.

Literatūra

1. Aleknienė D. „Aukštaičių moterų drabužiai XIX–XX a. pradžioje“, in: *Etnografija*, Metraštis 4–10, Lietuvos nacionalinis muziejus, 1994–2000, Vilnius, 2003, p. 128–131.
2. Bernotienė S., *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab.–XX a. pr.*, Vilnius: Mintis, 1974.
3. Glemžaitė M., *Lietuvių tautiniai drabužiai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.
4. Jurkuvienė T., *Lietuvių tautinis kostiumas*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2006.
5. Kulikauskienė V., „XIX–XX a. Lietuvių valstiečių vyrų drabužiai (1. Marškinių medžiaga ir sukirpimas)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 3(52) (1975), Vilnius, 1975, p. 115–127.
6. Kulikauskienė V., „Tradicinės vyrų sermėgos „Pabaltijo istoriniame-etnografiniame atlase“, in: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais*, Vilnius, 1972, p. 119–124.
7. Tamošaitis A., *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Sodžiaus menas*. 7–8 knygos, Kaunas: Žemės ūkio rūmai, 1939.

Sniego ilgesys

INDRA DREVINSKAITĖ-ŽILINSKIENĖ

*Biržų Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos
vyr. bibliotekininkė viešiesiems ryšiams*

„Kalėdos be sniego! Kokia žiema lietuviui be sniego? Pripratom prie jo, priaugom. Nežinau – vienas nori į namus grįžti pasiilgęs ten likusių artimųjų, kitas pasiilgęs gero – seno! – gyvenimo. Aš gi ilgiuosi sniego...“

(Jonas Mekas „Laiškai iš Niekur“).

...nėra to sniego, nors tu ką. Labai dažnai jo nėra. Tos kelios šlapios ir purvais apsitaškusios snaigės – argi tai sniegas? Nors dangui dėkui ir už tai; kad ir ne cukraus pudros baltumo, bet visgi – snaigė. Tokia ta mūsų avangardinė žiema – labai dažnai keičianti rūbą,

Povilas Mekas, Jono Meko tėvas, 1939 m. Visos straipsnio nuotraukos iš Inos Guogienės ir Editos Rubinienės asm. albumų

Per 2017 metų Kūčias Jonas Mekas šventė 95-ąją gimtadienį. Jis yra gimęs gruodžio 24 dieną. Ta proga gruodžio pradžioje Biržų rajono savivaldybės Jurgio Bielinio viešojoje bibliotekoje vyko dviejų dienų renginys tokiu pačiu pavadinimu kaip ir šis straipsnis – „Sniego ilgesys“.

Ta pačia proga kalbamės su biržietėmis seserimis Ina Guogiene ir Edita Rubiniene. Abi moterys yra šio Jono Meko, Biržų garbės

o jau mes turime taikytis prie jos įgeidžių. Oras – visa ko scenarijaus autorius, netgi didžiųjų metų švenčių.

Ne veltui kalbame apie avangardinę žiemą. Amerikoje, Niujorke, gyvena Biržų žemės sūnus, kuris kuria avangardinius filmus ir nuolat ilgisi sniego. Sako, kad Niujorke jis toli gražu ne toks, koks būdavęs gimtajame Semeniškių kaime.

piliečio, dukterėčios. Jų tėtis – Petras Mekas – buvo Jono Meko brolis. Mama Ona Žeižytė-Mekienė kilusi iš Rokiškio krašto.

Semeniškių Mekai

Gyvenimas, kaip ir tas oras, kartais būna pats geriausias scenarijaus autorius. Šių eilučių autorei 2016 m. rudeninis Inos Guogienės skambutis su prašymu patikslinti klaidą straipsnyje apie Joną Meką baigėsi šiltu susitikimu ne tik su pačia Ina, bet ir jos seserimi Edita. Ir kaip čia nepatikėsi, kad

Elžbieta, Povilas, Petras, bobutė ir senelis, apie 1921–1922 m.

*Jonas Mekas,
1948 m.*

Jonas Mekas Niujorke, 1968 m.

Kalėdos – stebuklų metas? Paskutinį advento sekmadienį Editos namuose atsivėrė tikra Pandoros skrynia – prisiminimai, pasakojimai, nuotraukos...

Abi moterys sako, kad prisiminimais visada smagu nuklysti į Semeniškių kaimą, kurį abi jos prisimena iš savo vaikystės ir jaunystės, ir kurio, deja, jau nebėra – tik laukas.

Laikui bėgant, kaimo pavadinimas buvo įgavęs kiek kitokį skambesį – Sėmeniškės. Tačiau Ina ir Edita sako, kad jų galvose gyvas tik vienas pavadinimas – Semeniškiai. Tik tokį pripažįsta ir pats Jonas Mekas, o autentiškasis tėviškės pavadinimas yra ir vienos iš jo daugelio parašytų knygų pava-

dinime: „Semeniškių idilės. Reminiscencijos“. Beje, tą įdomų žodį – avangardas – J. Mekas primygtinai rašo „avan(t)gardas“, išlaikydamas jo prancūzišką kilmę.

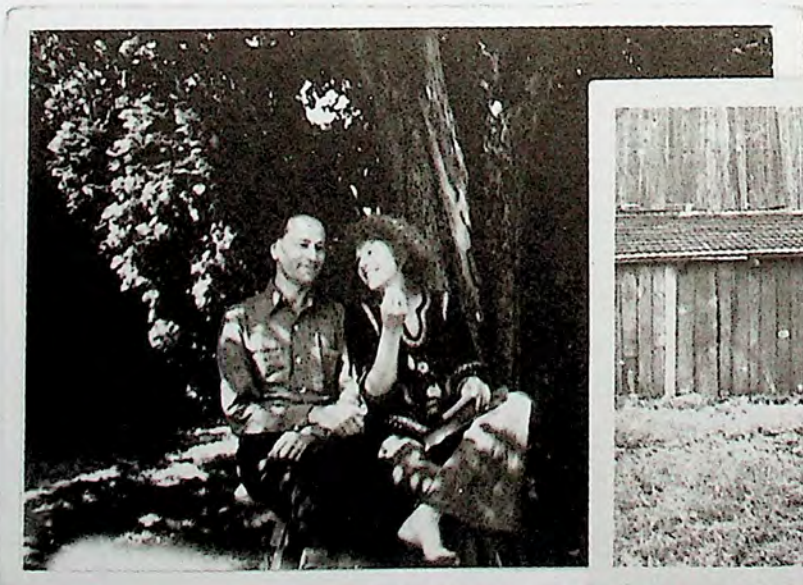
Taigi Semeniškių kaime, kuris tęsėsi nuo Ageniščio iki Kubilių, 1922 m. gruodžio 24 d. Povilo ir Elzbieta Mekų šeimoje gimė penktasis vaikas Jonas Mekas. Mekai jau augino Elzbieta, Povilą, Petrą ir Kostantą. Po Jono Mekai susilaukė jaunylis sūnaus – Adolfo.

Povilas ir Elzbieta Mekai buvo ūkininkai – jie valdė apie 18 ha ūkį. Augino avis, karves, kiaules, žąsis, vištas.

Kaip žinia, du patys jauniausi Mekų vaikai – Jonas ir Adolfas – buvo priversti bėgti iš Lietuvos

ir abu apsislojo Amerikoje. Prieš keletą metų Adolfas mirė, 2016 m. rudenį Anapilin iškeliavo Neciūnų kaime, šalia Semeniškių, gyvenęs Kostantas (visi jį vadino Kostu), kiti broliai ir vienintelė sesuo mirė daug anksčiau.

Tačiau Mekų pavardė nėra išnykusi – ją tęsia vyriškosios lyties atstovai. Vienas jų – pats jausias Sebastijonas Mekas, Jono Meko sūnus. Jonas Mekas turi ir dukterį

Su dukra Oona, 1975 m.

Dukra Oona Semeniškiuose, 1977 m.

Jonas Mekas su (?) Semeniškiuose motinos Elžbietos 90-metyje, 1977 m.

Jonas Mekas Semeniškiuose, 1977 m.

1929 m., kai Jonui buvo septyneri, senoji sodyba neva sudegė, ir Mekai pradėjo gyventi kitoje, tame pačiame Semeniškių kaime. Tačiau Jonui Mekui tikrieji namai visuomet būdavę ta pati pirmoji sodyba, kurioje jis praleido ankstyvąją vaikystę.

Man, šio straipsnio autorei, rengiantis projektui „Sniego ilgesys“, teko keletą kartų elektroniniu būdu susisiekti su Jonu Meku. Savo gimtąją sodybą ir kaimą jis pamena taip: „Kaimą sunaikino, išskirstė 1928–1930 metais. Kai kurie gyventojai nugriovė senus namus ir vėl atsistatė su tais pačiais sienojais naujose vietose. Bet dauguma sudegino senus jau pūvančius sienojus. Ar senas buvo kaimas? Kas žino! Obelys, prisimenu, buvo labai senos. Mano galva, daug kartų ten gimė, augo ir mirė, ir pripildė senąsias Semeniškių kapines, reikėjo naujų... O namas, kuriame aš ir Adolfas, ir mes visi šeši gimėm, nesudegė! Kai kaimas buvo priverstas keltis į vienkiemius, tą namą mes nugriovėm. Aš padėjau jį griauti. Aš buvau dar tik septynerių ar kiek, bet prisimenu: lipau ant stogo, padėjau tėvui ir broliams išnarinėti gegnes, versti sienojus. O vėliau padėjau statyti jau naują vietą, prie kapinių, naujus namus.“

ir Edita, Petro Meko dukterys. Jų brolis, Milvydas Mekas, mirė prieš daugelį metų.

Biržų rajone, Neciūnuose, gyvena Kosto Meko dukra Lidija, sūnus Valdas miręs. Vyriausiosios Elzbietos sūnus Bronislovas Stakėnas – Vilniuje, o dukra Irena – Rokiškyje. Povilo Meko dukros Dalia ir Rima – Jurbarke ir Vilniuje.

Anot seserų Inos ir Editos, pusbroliai ir pusseserės tarpusavyje bendrauja. Su Amerikoje gyvenančiais – internetu. „Mes – lietuviškai, jie – angliškai. Suprantame vienas kitą, nors Oona ir Sebastijonas lietuviškai labai mažai moka. O per šventes visuomet uždegame žvakes tiems, kurių jau nebėra,“ – pasakoja seserys.

Semeniškių kaimo būta nemažo. Ina ir Edita turi išsaugojusios originalų 1928 m. kaimo planą: 21 sodyboje tuo metu gyveno Čygai, Valkiūnai, Ruplėnai, Kulbiai, Tūnai... 1987 m. kaimo plane likusios tik kelios sodybos. O vėliau, vykdant melioraciją, kaimo ir visai neliko. Šiuo metu jame – tik viena gyvenama sodyba.

Su broliu Petru, 1977 m. Semeniškiuose

Ooną Mekas (Ina ir Edita ją Onute vadina), kuri prieš keletą metų debiutavo lietuviškame kine: atliko vieną iš pagrindinių vaidmenų filme „Lošėjas“. Vyresniąją Ooną ir jaunesnįjį Sebastioną Jonas Mekas užaugino kartu su airių kilmės amerikiete žmona Hollis.

Adolfas Mekas su itale Polla susilaukė sūnaus Seano (Šonas) Meko. Šie trys Mekai gyvena Amerikoje, kitų brolių ir sesers vaikai – įvairiose Lietuvos vietovėse. Biržuose – tik vienintelės Ina

Pasitraukimas

1943 m. Jonas Mekas baigė Biržų gimnaziją, o 1944 m. su broliu Adolfu pasitraukė iš Lietuvos. Abu broliai buvo įsivėlę į antisovietinę ir antinacinę veiklą. Jonas mašinėle spausdino slapčia jam perduodamus tekstus. 1944 m., savo slėptuvėje neradęs mašinėlės, suprato, kad gresia dideli nemalonumai. Apie tai pasipasakojo savo mamos broliui, reformatų kunigui Povilui Jašinskiui, kurio klebonijos palėpėje Biržuose tuo metu gyveno. Dėdė kunigas Jonui ir Adolfui parūpino kelionės popierius į Austriją, į Vienos universitetą – broliai neva išvyko mokytis.

Jono Meko dukterėčia Edita Rubinienė teigia, kad geriausiai visą šitą bėgimo dramatiškumą atskleidžia pats Jonas savo knygos „Žmogus be vietos. Nervuoti dienoraščiai“ įžangoje, kurioje rašo: „Kadangi Adolfas tuo metu gyveno su manimi, toje pačioje palėpėje, jis buvo lygiai kaip ir aš, inkriminuotas. Nors jis ir nežinojo mano tikrosios bėgimo priežasties, nutarė prisijungti. Jis bijojo ir vis arčiau besiartinančių sovietų. Be to, mes buvome labai arti, kaip broliai, savo darbais, planais ir sapnais. Liepos dvyliktą dieną mes atsisveikinome su savo tėvais ir įsėdome į traukinį, kuris mus nešė į nežinomą pasaulį.“

Vokietijoje broliai Mekai pateko į karo belaisvių lagerį prie prievartinių darbų. Abu jie tik 1949 m. pabaigoje emigravo į JAV ir apsiėjo Niujorke. Po atvykimo Jonas pasiskolino pinigų, įsigijo filmavimo kamerą ir pradėjo fiksuoti savo gyvenimo momentus. Gyvendamas Niujorko centre, susidomėjo kaimynystės kino teatruose rodomais avangardiniais filmais ir 1956 m. pradėjo kurti savus.

Dabar iš Biržų krašto kilusį Joną Meką visas pasaulis žino kaip vieną iš Amerikos avangardinio filmo

Semeniškių liepų alėja

pradininkų ir kūrėjų, kuris rašo ir knygas. Viena iš daugelio – itin didelio populiarumo pasaulyje sulaukusi jau minėtoji „Semeniškių idilės. Reminiscencijos“.

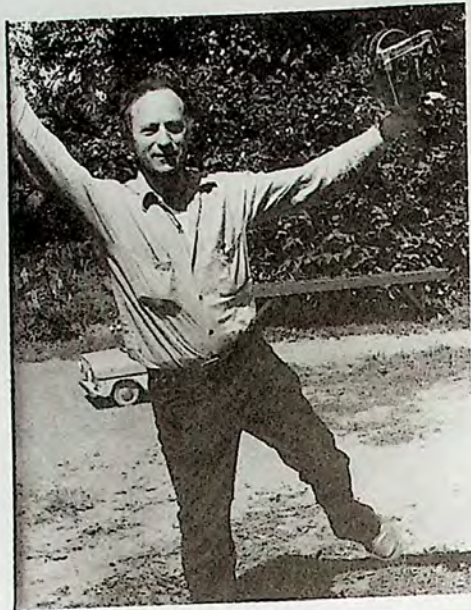
Ne viename Jono Meko interviu labai aiškiai galima įskaityti jo mintis, kad viskas, ką žmogus nešasi per gyvenimą, kuo jis užsiima, yra iš vaikystės, gimtųjų namų prisiminimo, „basų kojų kultūros“.

Todėl šis interviu toli gražu nėra apie Jono Meko „avantgardą“ – tai pokalbis su Ina ir Edita apie Semeniškių kaimą, jų bobutę Elzbieta, Jono Meko vizitus į Lietuvą ir tikrojo lietuviško kaimo ilgesį.

Nuo Amerikos iki Semeniškių

Ina Guogienė yra gimusi Semeniškių kaime, Edita – Biržuose, tačiau visa jų vaikystė ir dalis jaunystės neatsiejamos nuo šio kaimo.

Šios dvi moterys turi ryšį ir su Rokiškio. Jos pasakoja: „Su Rokiškio žeme labai buvome susietos nuo mažens, mat mūsų mama Ona Žeižytė-Mekienė kilusi iš šio krašto. Ten susipažino su Petru Meku. Mūsų prisiminimuose ir Semeniškių, ir Žiobiškis – lygiareikšmiai. Ir Semeniškių, ir Žiobiškio kapinėse guli mūsų seneliai. Mama dirbo

Per Jonines Semeniškiuose, 1977 m.

Rokiškio vaistinėje, o Dėgšnių kaime tėtis buvo tik svečias iš Joniškėlio, ten tuo metu dirbo. O Žiobiškyje – kapinės. Ten gyveno vyriausia mamos sesuo. Seneliai mirė anksti. Mūsų dar nebuvo gimusių. Tai Žiobiškis ir tapo mūsų mamos kaimu...”

Kaip pasakoja seserys, jų tėvai – Petras Mekas ir Ona Mekienė – visuomet būdavo arčiausiai šalia senosios Elzbietos Mekienės. Edita pasakoja, kad savo senelio jos ir nepamena, jis mirė anksti, tad Semeniškių bobutė – taip ją visi vadindavo – ilgus metus nugyveno be vyro. Žinančios jos tik tiek, kad senasis Mekas buvo kaimo šviesuolis, puikus stalius – gamindavęs karietas ir vežimus.

Petras ir Ona Mekai dažnai keitė gyvenamąsias vietas, nes P. Mekas buvo puikus agronomas – darbui jį siūsdavo iš vieno kolūkio į kitą. Jis taip pat dirbo neetatiniu korespondentu – „Biržiečių žodyje“ rašydavo žemės ūkio klausimais.

Inos ir Editos mama – vaistininė, ilgus metus dirbusi kultūrinį darbą Medeikiuose (Biržų r.), kur šeima turėjo namus.

Edita pamena: „Buvusios Medeikių pieninės salė buvo labai didelė – joje pasirodydavo teatras, vykdavo koncertai. Kultūrinis Medeikių gyvenimas 7-ajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje tiesiog kunkuliavo, jis niekuo nenusileido Biržams. Po pasirodymų vykdavo vaišės, iš kurių labiausiai pamenu neoficialų bendravimą su to meto aktorais, dainininkais. Mudviejų su Ina tėtis Petras Mekas buvo labai komunikabilus žmogus: su juo visi mėgdavo bendrauti, jis tai darė be galo lengvai. Tėtis Lietuvoje save laikė savotišku Jono Meko atstovu, kaip pats sakydavo, „esu Jono Meko brolis“ – jie abu susirašinėdavo. Petras susirašinėdavo ir su Adolfu. Tėtis Amerikoje pas brolius net pusę metų yra viešėjęs. Jonas Amerikoje, be abejo, glaudžiausiai draugavo su Adolfu, Lietuvoje ryšius su gimtine jis palaikė per mūsų tėtį. Tad, jeigu jau kam nors reikėdavo kokių žinių apie abu brolius Amerikoje, kreipdavosi į mūsų tėvą. Semeniškių sodyboje lankėsi daug įžymybių, žurnalistų, ir ne tik iš Lietuvos, bet ir iš tuometinės Sovietų Sąjungos. Visiems buvo be galo įdomi gimtoji,

autentiška sodyba. Iki pat melioracijos ji nuolat buvo gyvenama, joje virte virė gyvenimas.“

Abi seserys pamena, kaip Jonas ir Adolfas Mekai pirmą kartą po pabėgimo apsilankė Lietuvoje 1971 m. rugsėjį. Adolfas tada atvyko su savo žmona Polla, Jonas tuo metu dar buvo nevedęs.

„Nežinome, kaip, bet apie brolių amerikony viešnagę gimtinėje sužinojo tuo metu „Vienybės“ kolūkyje darbo stovykloje dirbę būsimeji aktoriai. Labiausiai iš jų pamename Reginą Arbačiauskaitę ir Sigitą Račkį. Visas būrys dabar įžymių aktorių sugužėjo į kiemą ir pradėjo dainuoti: Jonai, Joneli, ko tu nesiženiji?..“ – šypsosi seserys. Ir čia pat priduria: „Žinote, Jonas save laiko pasaulio žmogumi. Prie vietos jis neprisiriša, tik nešioja ją nuolat savo širdyje, o paskui tuos jausmus išlieja kūryboje. Semeniškiai jam visada būdavo ypatinga vieta, jais jis kvėpuodavo... Kai Jonas į Lietuvą atvyko 1995-ųjų vasarą, gimtosios sodybos, deja, jau nebuvo... Visuose susibūrimuose ir susitikimuose daugiausia fotografuodavo kitas brolis, Povilas. Jeigu ne jis, dabar daugelio unikalių kadru net nebūtų. Visi Mekai daugiau jausdavo, nei kalbėdavo. Iš visų jų pats žemiškiausias, valstietiško būdo buvo Kostas. Jis ir kalbėdavo mažiausiai iš visų brolių.“

Kalėdų speigas, kringeliai ir piernikai

1959 m. gruodžio 15 d. Jonas Mekas iš Niujorko gimtinėn atsiuntė laišką, kurį, kaip ir daugelį kitų, saugo seserys Ina ir Edita. Laiško kalba netaisyta. Čia publikuojama jo pirmoji dalis.

„Miela mama, tai ir vėl sulaukėm vienų Kalėdų. Norėtusi būti visiems kartu, kaip per tas geras senas Kalėdas ir valgyti tą patį tavo iškeptą baltą pyragą ir tuos piernikus, ir kringelius su aguo-

nom. Ir norėtysi vėl žiūrėti į tas dideles sniego pusnis, kaip anksti rytą žmonės visais keliais važiuoja į bažnyčią, arkliai vien tik prunkščia ir važiai tik lekia. O vakare Tata vėl skaitytų, užsidėjęs savo akinius ir atsisėdęs gale stalo, iš Biblijos apie Kalėdas. O mes, vaikai, gulėdami ant pečiaus ar prie varstoto, žiūrėtume į Alzbunės gražiai pagražintą spalvotais popieriais lempą ir klausytumės. O tu, mama, sėdėtumei vėl lovoje, prie šiltos sienelės atsiėmus nugarą.

Visa šita mes dabar prisimenam, ir prisimenam labai dažnai. Bet laikai keičias, ir nieko, žmogus, nepadarysi. Jau mes niekadoms vaikai nebūsime, ir Tata jau niekadoms nebesėdės gale stalo. Niujorkas dabar pilnas degančių eglučių, žmonės tiktai lekia, tiktai perka vaikams dovanas ir nešasi didelius spalvotus nešulius ir pakietus. Bet nei sniego, nei tų važių į bažnyčią, nei tų tavo piernikų ir čia nėra. Tai tik aplankysim kelis savo pažįstamus, kurie mus užukvietė Kalėdom, užvalgysim truputį Niujorko pyragų ir vėl aisim namo, ir vėl galvosim apie savo senas Kalėdas, savo vaikystės Kalėdas, ir vėl prisiminsim jus visus. Ir dėdę, ir dėdienę, ir Kastunę, ir jų dovanas, kurias mes, vaikai, gaudavom per Kalėdas, ir tuos vilakus, kuriuos dėdienė mums davė.“

Anot seserų, Jonas visuomet ilgėjosi sniego ir tikrų lietuviškų Kalėdų. Edita sako, kad tokios Kalėdos, apie kurias rašo Jonas laiške, iš tikrųjų labai labai panašios į tas, kurias Semeniškiuose pamena ir judvi su seserimi Ina.

„Sniegas iki trobos langų, speigas ir švarios patalynės kvapas – tokios yra tikrosios Semeniškių Kalėdos. Jausmas, kai už lango šalta šalta, o viduje labai šilta... Būtinai eidavome į pirtį. Iš patalų išpurtydavome seną šieną ir prikimsdavome naujo – tai

„Koks, mama, tavo ūgis?“. Semeniškiai, 1977 m.

pats puikiasias „Dormeo“... Eidavom į savo egllyną ir atsinešdavome eglutę. Ją puošdavome saldainiais, riestainiais, obuoliais, tikromis žvakutėmis, nuo kurių eglutės šakelės net ir šiek tiek užsidegdavo – tas nuostabus eglėšakių aromatas... Vakare – baltas Kūčių stalas, ryte – kalėdinės šviežios dešrelės su kopūstais – jų skonį jaučiame ir dabar... Dar pamename, kad mus, seseris, mama įdarbindavo – ji šventiniams kepiniams minkydavo tešlą, o mes kubilą, kad neslidinėtų, laikydavome iš kraštų. Jei per žiemos šventės būdavo daug žmonių ir jie visi

dviejų galų troboje netilpdavo, tai vakare ant žemės priklodavome šieno ir miegodavome ant jo kaip vasarą daržinėje. Semeniškiai visuomet buvo traukos centras. Žiemą – Kalėdos, vasarą – Petrinės. Du broliai – Petras ir Povilas – juokaudavo, kad abu vardavininkai dieną dalydavosi taip: iš ryto – Povilas, vakare – Petras, suprask – šventė prasideda vakare. Semeniškiuose viešėdavo ir bobutės brolis kunigas Povilas Jašinskas su žmona. Bobutė jo vardu nevadino, tik – kunigu. Ji buvo kilusi nuo Melaišių kaimo, pasakodavo, kad kaimynystėje augusi su Juliumi

Janoniu ir pamena jį kaip išblyškusių nedidelio ūgio berniuką,“ – pasakoja Ina ir Edita.

Bobutė Elzbieta, anot seserų, buvo didžioji Semeniškių siela. Tolerantiška, moderniška, madinga – sūnūs Jonas ir Adolfas atsiųsdavo mamai įvairaus audinio iš Amerikos, ji siūdavo sukneles pas siuvėją, ir, anot Editos, „dabar ji būtų madingesnė už daugelį šių laikų moterų“.

Seserys vienabalsiai teigia, kad bobutė Elzbieta buvo Mekų giminės ryšininkė. Ji į savo *tašytę* įsidėdavo naktinukus, rankšluostį ir lauktuvių (dažniausiai tai būdavo džiovinti obuoliai iš sodo) ir keliaudavo pas kitur gyvenančius savo vaikus bei vaikaitis, o grįžusi viską išpaskodavo.

Senoji Mekienė spausdavo sūrius, kepė duoną *pečiuje* su *kap-turu* – visą šią produkciją veždavo į Biržų ir Rygos turgus. Kai išvykdavo į Rygą, tai ten likdavo tol, kol visos produkcijos neparduodavo. Bobutės Elzbietos vaikaitės Ina ir Edita sako pamenančios jos nuos-

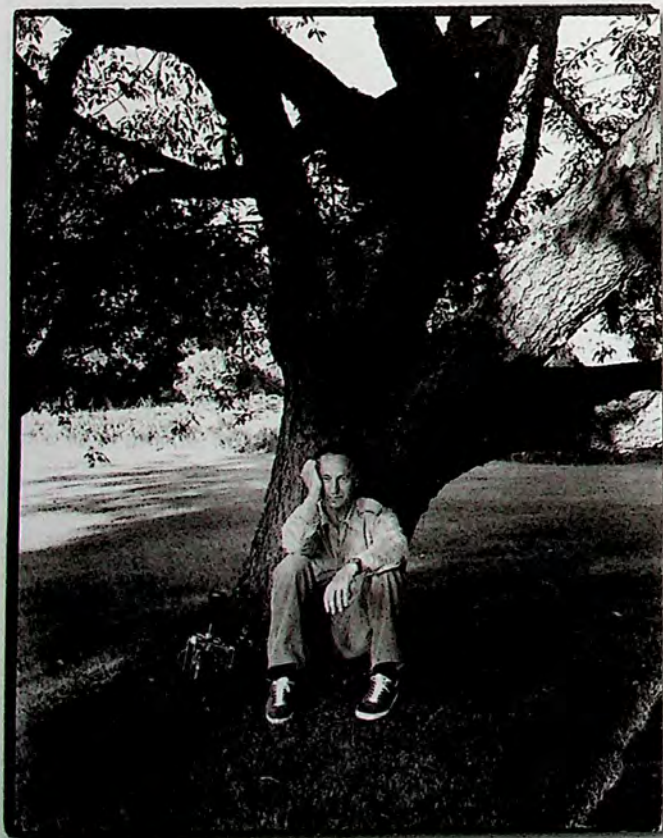
Holis, Jonas, Oona, Sebastianas, Polla, Seanas ir Adolfas JAV, 1986 m.

tabaus skonio blynus ir skrylius... Vaikaitės dar pamena, kad jos būta ir puikios žolininkės – ji rinko Rovéjoje augusius puplaiškius, juos džiovindavo ir gerdavo arbatą. Itin mėgstama buvo ir džiovintų obuolių, kmyntų arbata.

Tai, kad motina be galo buvo brangi ir pačiam Jonui Mekui, nesunku suprasti – ji yra ne viename jo kurtame filme, ne vienoje nuotraukoje, plika akimi netgi gana aiškiai matyti, kad abu jie – motina ir sūnus – yra panašūs. Edita sako, kad užsieniečiams kino kūrėjams Elzbieta Mekienė itin patikdavo dėl gilių

raukšlių veide, o ji jų ir neslėpdavo, noriai fotografavosi. Jono Meko mama pati perskaitydavo sūnų siunčiamus laiškus, bet rašyti nemokėjo: savo laiškus vaikams į Ameriką ji diktavo. Mirė Elzbieta Mekienė 1983 metais.

„Dar prisimename, kad vasaromis bobutė Elzbieta mus siųsdavo į Semeniškių kapines gėlių palaistyti. O Mekų sodyba buvo priešais kapines kitoje kelio pusėje. Ir mes, seserys, kurios dažniausiai Semeniškiuose viešėdavome, tuos visus kapelius prižiūrėdavome. Nebuvo baisu nė kiek. Kartais, jei namie nieko nebūdavo, tai suaugusiųjų laukdavome ne troboje, o kapinėse – taip atrodė drąsiau. Dabar mums visi Semeniškiai ir yra tik dvejios kapinės – ir senosiose, ir naujosiose palaidoti Mekai. Dažnai nuvažiuojame... Ir, žinote, mums, kaip ir Jonui Mekui, Semeniškių oras yra visai kitoks...“

Jonas Mekas, 1981 m.

Apie mėnulio vaivorykštės sūnų

Esė apie Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatą
Rimantą Dichavičių

REDA KISELYTĖ

*Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos
„Romuvos“ padalinio bibliotekos vedėja*

Skleidau periodinių leidinių, savo užrašų, internetinių svetainių puslapius. Užrašuose mirguliuoja spalvoti lapeliai. Tai mano žymekliai... Jie liudija, kad tuose šaltiniuose užfiksuota svarbi informacija apie fotomenininką, dailininką, grafiką, knygų sudarytoją, leidėją,

Valstybinės premijos laureatą Rimantą Dichavičių. Apie legendinį menininką, pelniusį pasaulinę šlovę, atrodo, jau viskas išsakyta ir išguldyta spaudiniuose, internetinėje erdvėje, bet kiekviena diena mums pateikia kažką naujo, paslaptingo ir neatrasto. Sklaidome Rokiškio

krašto kultūrinio gyvenimo istorijos puslapius... Jie liudija, kad Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje fotomenininkui R. Dichavičiui buvo įteikta Juozo Keliuočio literatūrinė premija už mene pateiktus atkurtos Lietuvos laisvės ženklus, už jamžintus

Juozo Keliuočio literatūrinės premijos įteikimo šventėje Rokiškio rajono meras Antanas Vagonis, mero patarėja Inga Tidikienė (kairėje) ir Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė Alicija Matiukienė. Nuotr. Albino Kuliešio

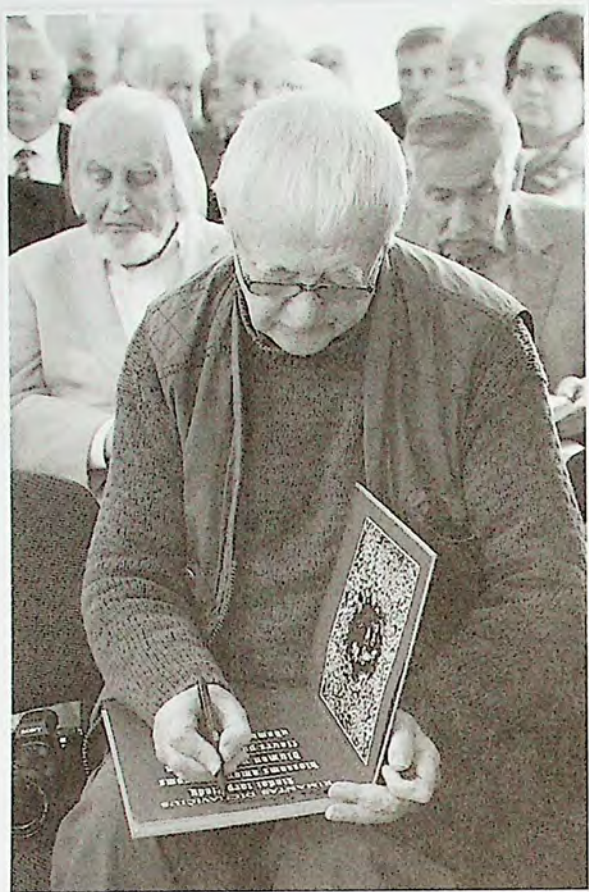
Lietuvos menininkų darbus, vizualia kalba įprasminančius estetinį, etinį ir moralinį valstybės pažinimą.

Akimis glostau premijos laureato gyvenimo faktus. Kai kurie įžymaus fotomenininko R. Dichavičiaus biografijos akcentai asocijuojasi su gamtos reiškiniams, su mėnulio vaivorykštės šviesa. Kodėl mėnulio vaivorykštės šviesa? Šioje naktinio dangaus puošmenoje gyvena labai daug netikėtumų, paslapties, išgyvenimų, kaip ir R. Dichavičiaus gyvenimo tarpsniuose. Atidžiai skaičiau legendinio menininko gyvenimo faktus ir jie braižė širdį, neišdilo iš atminties, o labiausiai patikusias šio žmogaus citatas pasižymėjau užrašuose. Citatos reikšmingos, tarsi apibrėžian-

čios visą menininko gyvenimo prasmę, ryškiai spindinčios net mėnulio šviesoje. Spindinčios ne bet kuo, o vaivorykštės spalvomis...

Fotomenininkas R. Dichavičius viename interviu rašė: „Fotoaparatas pakoregavo mano gyvenimą ir interesus.“ O jeigu ši techninė priemonė nebūtų pakoregavusi šio žmogaus gyvenimo? Dabar jau aišku, kad Lietuva neturėtų legendinio menininko, kuris pelnė Lietuvai šlovę pasaulyje.

Tamsiomis ir šalčiu persmelktomis spalvomis nutapyti R. Dichavičiaus gyvenimo metai, kuriuos teko praleisti tremtyje. Neišgyjamais randaš jį sužeidė būsimojo menininko širdį. Mes patys, patirdami malonius gyvenimo reiškinius, dažnai sakome, kad žemėje gyvena stebuklai... Šiai minčiai pritaria ir menininkas ir teigia: „Stebuklas buvo ir tai, kad sutikau gerus žmones, kurie padėjo grįžti namo. Namuose priglaudė, sušildė.“ Ta šiluma ir meilė grįžus iš tremties į Lietuvą keliasdešimt kartų buvo stipresnė ir

Autografai gerbėjams. Nuotr. Albino Kuliešio

kaitresnė. Tai dar viena vaivorykštė, sužibusi mėnulio šviesoje.

Skaudžių išgyvenimų legendinio menininko gyvenime būta ne vieno, bet beprotiškai būdavo gera tuomet, kai po patirtų negandų visomis spalvomis nušvisdavo vaivorykštė. Šį reiškinį liudija ir dar vienas faktas. Likimo dovana buvo ir tai, kai po kelerių metų aplankęs gimtinę, R. Dichavičius sutiko vietinį traktorininką, o susitikimas buvo lemtingas, padovanojęs menininkui šeimos relikviją. Aręs laukus traktorininkas Dichavičių sodybos vietoje pamatė ant traktoriaus vikšrų šaukštą su išgraviruotomis raidėmis. Šį brangų daiktą traktorininkas grąžino fotomenininkui, o ant jo buvę išgraviruoti R. Dichavičiaus motinos inicialai. Prasmingas įvykis, į širdį sugrąžinęs gimtųjų namų šilumą ir meilę.

Fotomenininkas, dailininkas Rimantas Dichavičius – 2017 m. Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatas. Nuotr. Albino Kuliešio

Su Rokiškio krašto medžio drožėju Vidmantu Zakarka. Nuotr. Albino Kuliešio

Nepaprastai sudėtinga rašyti apie fotomenininką, dailininką, grafiką, knygų sudarytoją ir leidėją R. Dichavičių. Šiandien jo darbais galime tik džiaugtis ir didžiuotis. Daugiau kaip penkiasdešimt metų fotografijoje, keli tūkstančiai užfiksuotų kadru, surengta šimtai grupinių ir personalinių parodų, o kas suskaičiuos, kiek suorganizuota susitikimų su kūrybos gerbėjais... Per kraštus besiliejanti energija, gyvenimiška išmintis, nugludintas meistriškumas šiandien valdo fotomenininką. Tai patys didžiausi lobiai, švytintys vaivorykštės spalvomis net mėnulio šviesoje. Taip ir eina šis legendinis menininkas su vertybių krepšiu per gyvenimą stengdamasis, kad kitų žmonių gyvenimai būtų šviesesni, prasmingesni, gražesni.

Mano kartos žmonėms fotomenininko R. Dichavičiaus asmenybė asocijuojasi su legendiniu fotoal-

Rimantas Dichavičius ir Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos direktorė Alicija Matiukienė. Nuotr. Albino Kuliešio

bumu „Žiedai tarp žiedų“. Mums nepasklaidyti šio albumo puslapių lygiai tas pat, kaip dalyvauti populiaraus estrados dainininko koncerte ir neišgirsti mėgstamo šlagerio.

Fotomenininko, dailininko R. Dichavičiaus albumų „Laisvės paženklininti“ 3 tomai – aukščiausios poligrafinės ir meninės kokybės leidiniai, ilgaamžiškumo etalonai, reprezentuojantys mūsų valstybę.

Laisvės tema menininkų darbuose įnešė vaivorykštės spalvų švytėjimo, modernizmo, naujų idėjų. Legendinis menininkas albumuose parodė gyvybingą Lietuvos kūrėjų pasaulį, kurių darbai gali konkuruoti pasauliniu mastu.

Sklandau šių albumų puslapius... Akys glosto ne vieną Rokiškio krašto žinomą paminklą, žvilgsnis stabteli ties asmenybėmis. Gera...

Albumuose gyvena dalelė Rokiškio krašto, mūsų širdyse jis spindi pačiomis šviesiausiomis spalvomis. Esame dėkingi gerbiamam fotomenininkui R. Dichavičiui už tai, kad mūsų krašto istorijos fragmentai viešunami visame pasaulyje.

Baigiant rašyti šį esė, paskambino rašytojas, žurnalistas, aktyvus Rokiškio krašto žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojas Jonas Laurinavičius. Jis pasiteiravo, kokie darbai užgulę ant širdies? Pasakiau, kad baigiu rengti esė apie fotomenininką, dailininką R. Dichavičių. Gerbiamas J. Laurinavičius pasakė, kad tai sudėtingas ir atsakingas darbas... Atsakingą ir sudėtingą veiklos barą slėgė ir lapkričio tamsa, drėgmė, ir čia jau neįžvelgsi

jokio vaivorykštės švytėjimo... Tą tamsą dar labiau paaštrino Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos direktoriaus Gedimino Matiekaus staigi ir netikėta mirtis. Gimnazijos vadovui dar spėjau pasidžiaugti, kad rašau esė apie Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatą R. Dichavičių. Deja... Šių minčių iškeliavęs į amžinybę direktorius G. Matiekus jau nebeskaitys. O dar taip neseniai jis džiaugėsi, kai ekonomistas, kraštotyrininkas, „Versmės“ leidyklos „Lietuvos valsčių“ monografijų serijos pradininkas, redaktorius, sudarytojas ir Rokiškio krašto garbės pilietis Venantas Mačiekus padovanojo gimnazijos bibliotekai R. Dichavičiaus albumą „Laisvės pa-

ženklinti“. Gyvenimas negailestingas, bet jis nestovi vietoje...

Su didžiausiu džiaugsmu sklaidau meniškai iliustruotą albumą. Nepaprastas jausmas apsigyvena manyje, net ir mėnulio šviesoje spindi vaivorykštė, kaip ir legendinio fotomenininko gyvenimas.

Manau, kad Juozo Keliuočio premijos laureatas R. Dichavičius atleis už padrikus eseistinius blyksnius. Norėjau, kad išsakytos mintys būtų nuoširdžios ir atviros, o darbščiam, talentingam menininkui palinkėti kuo lengvesnės kelionės per erškėčiuotą kelią, kad vaivorykštės spalvų šviesa spindėtų ne tik gamtoje, bet ir širdyje, kad ji įveiktų net mėnulio prieblandą...

Režisieriaus Jono Buziliausko teatrinė odiseja

AUDRONĖ TELŠINSKIENĖ

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos

Kriaunų filialo vyr. bibliotekininkė

Kalbėti tokia kalba, kurią supranta visas pasaulis, ne kiekvienam skirta. Aktyviai kuriantis, nuolat keliaujantis. Kartu su savaisiais personažais į Pietų Korėją, Suomiją, Airiją, Farerų, Olhono, Saremos salas... Kartu su savo aktoriais į Ukrainą, Bulgariją, Lenkiją, Peru, Vokietiją... Aplankytos šalys, režisūriniai darbai ir gyvenimo metai peržengė 50-ties

ribą. Daug pasiekimų su Rokiškio liaudies teatru, čia – ir kūrybinio kelio pradžia. Naujai su spektakliais atgimę šio krašto grynuoliai – lyrikos pradininkai Antanas Strazdas ir Antanas Vienažindys, ilgesio giesmės poetas Paulius Širvyis, moteriškoji linija – Rokiškio dvaro grafitė Sofija, Liudvikos Didžiulienės-Žmonos „Lietuvaitės“.

„Laukiu Jono spektaklių, nes žinau, kad jiems pasibaigus turėsiu spręsti rebusą – kas juose buvo užkoduota...“ po ką tik pasibaigusio festivalio „Interrampa“ apžvelgdama matytus darbus reziumavo Lietuvos nacionalinio kultūros centro Teatro poskyrio vadovė Irena Maciulevičienė.

Jonas Buziliauskas monospektaklyje „Velnioniškai vienas“ pagal Pauliaus Širvio eiles meno kūrėjų šventėje „Langas į širdį“. Nuotr. Albino Kuliešio

Kelionė į pasaulį

Teatras savojo žiūrovo laukia kantriai ir nuolankiai. Teatras pats keliauja į pasaulį ieškodamas savojo žiūrovo. Turėdamas ką pasakyti ir norėdamas būti išgirstas. Kiekviena kelionė į festivalį režisieriui – tai ne tik kūrybinis procesas, vykstantis režisuojant spektaklį, už to slypi begalė organizacinių rūpesčių. Gebėjimas suvokti, kas pasauliui įdomu, ryšiai su užsienio šalių teatralais, vadybiniai sugebėjimai ir net vairavimo ekstremalioomis sąlygomis ypatumai – argi gali tai rūpėti spektaklio žiūrovui, ties pakylančia uždanga visa tai baigiasi. Lieka akistata: aktorius ir žiūrovas. Dvi pusės, kurios visame pasaulyje turi savų skirtumų ir savų panašumų. Pasak režisieriaus Jono Buziliausko, teatre nebūna atsitiktinio žiūrovo – jis žino, kur eina, turi savus tikslus, įžvalgas, lūkesčius. „Teatras yra energija, apvalus ratas. Atiduodi save žiūrovui ir imi atgal. Svarbiausia – nemeluoti. Tikėti personažu...“ Regėta įvairių žiūrovų, daug pasaulio pamatyta. Didžiausia siekiamybė dalyvaujant mėgėjų teatro veikloje: būti žinomam ir matomam AITA/NEATA. Tai pasaulinė mėgėjų teatrų asociacija, vienijanti daugybę pasaulio šalių. Jos misija – skatinti supratimą ir švietimą per teatrą. Organizacijos veikloje pabrėžiamas

Dramatiškai skausmingi personažo vidiniai virsmai Kosto Ostrausko pjesėje „Čičinskas“. Anykščių kultūros centro teatras, 2016 m. Nuotr. E. Gnedovos

kūrybingumas (įskaitant vaikus ir jaunimą) bei žvilgsnis į ateitį. Rengiami pasauliniai kongresai, kurių metu priimami įvairūs sprendimai. 2017 m. rugpjūčio pabaigoje Monake vykusiame kongrese delegatai iš dau-

Besirengiant pristatyti NEATA festivalį, vykiantį 2018 m. Lietuvoje (Anykščiuose). Iš kairės: Anykščių kultūros centro režisierius Jonas Buziliauskas, Klaipėdos universiteto Teatro katedros vedėja, Pasaulinės mėgėjų teatro asociacijos Menotarybos narė dr. Danutė Vaigauskaitė, Lietuvos mėgėjų teatro sąjungos vadovė Vita Vadoklytė ir Lietuvos nacionalinio kultūros centro Teatro poskyrio vadovė Irena Maciulevičienė. Monakas, 2017 m. rugpjūtis. Nuotr. Leonardo Šablinsko

giau kaip 100 įvairių pasaulio šalių keitė ankstesniąją konstituciją.

AITA/NEATA kongrese Monake režisierius ne tik turėjo teisę balsuoti už Lietuvos sprendimus kongrese. J. Buziliauskui Lietuvos mėgėjų teatro sąjunga patikėjo misiją pristatyti Anykščiuose 2018 m. rugpjūčio pradžioje vykiantį Šiaurės Europos mėgėjų teatro aljanso NEATA festivalį.

NEATA – organizacija, vienijanti devynias Šiaurės Europos ir Baltijos šalis. Šis festivalis kas dvejus metus vyksta vis kitoje Šiaurės Europos arba Baltijos šalyje. Prieš 18 m. prasidėjęs Trakuose, festivalis apkeliavo aštuonias šalis ir vėl sugrįžta į Lietuvą. Lietuvos mėgėjų teatrų sąjungos sprendimu, surengti šį prestižinį festivalį patikėta Anykščių miestui ir Anykščių teatrui. Tai didžiulė garbė ir atsakomybė bei iššūkis režisieriui.

Dalyvauti šių organizacijų festivaliuose su spektakliais režisieriui sekėsi: Rokiškio liaudies teatre pastatyta Juozo Marcinkevičiaus „Erelnyčia“, rodyta pasauliniame AITA/NEATA festivalyje Pietų Korėjoje (2007 m.), Priekulės Ernsto Vicherto teatre pastatyta „Barbora Radvilaitė“ rodyta NEATA festivalyje Suomijoje (2014 m.), „Mindaugo“ ir „Velnioniškai vienas“ ištraukos suvaidintos NEATA festivalyje Farerų salose (2016 m.).

Keliaujama ir į kitus festivalius: 2017 m. birželį spektaklis „Margarita“ (pagal M. Zalytės pjesę) rodytas festivalyje „Vreme“ Bulgarijoje, Vratsoje. 2015 m. šiame festivalyje rodytas „Strazdas“. Festivalyje dalyvauja daug šalių (2015 m. atvyko gausi delegacija iš Indijos, visi nekantraudami laukė pasirodymo, o tai buvo monospektaklis apie dailininkę Fridą Kahlo: viena aktorė ir gausybė scenos apšvietėjų, įgarsintojų, scenaristų, režisierių...).

2016 m. liepos pabaigoje kelionė į Rusiją. Baikalo ežero saloje Olkhone vyko tarptautinis teatrų festivalis

Čiulba ulba Strazdas Margėnų laukuose... Kunigo švietėjo Jono Katelės jaunimo dramos studijos spektaklis pagal Sigito Gedos poemą „Strazdas“. Kriaunų seniūnija, Rokiškio r. 2015 m. Nuotr. Petro Prascieniaus

„Sibiro rampa“. Norint į jį patekti, tenka pereiti didžiulę atranką. Šiame festivalyje yra dalyvavę teatralai iš Pietų Korėjos, JAV, Kinijos, Italijos, Prancūzijos. Meistriškumo pamokas vedė geriausi Rusijos teatrų pedagogai. „Velnioniškai vienas“ – spektaklis pagal Pauliaus Širvio eiles su režisieriumi J. Buziliausku buvo išgirstas ir supastas.

„Baltijos rampa“ – trijų Baltijos valstybių festivalis, vykstantis kas dvejus metus vis kitoje Baltijos valstybėje. 2015 m. festivalis vyko Estijoje, Saremos salose. Tais metais dalyviams teko sukurti spektaklį pagal kitų Baltijos valstybių autorių

kūrinius. J. Buziliauskas režisavo latvės M. Zalytės dramą „Margarita“.

2017 rugsėjo 15–17 d. festivalis vyko Latvijoje, Jūrmaloje. Organizatorių sumanymu, du skirtingų šalių režisieriai turėjo kurti spektaklius kitose valstybėse. J. Buziliauskui buvo pasiūlytas Rygos teatras „Maza Gilde“. Režisierius pasirinko poezijos spektaklį pagal D. Kajoko eiles (į latvių k. eiles vertė Latvijos lietuvių bendruomenės pirmininkas R. Žalnierius), o Anykščiuose dvi vienaveiksmes S. Beketo pjeses režisavo estas Tiitas Alte. Premjera įvyko festivalio „ARTimi“ metu, kuris pradėtas rengti 2015 m.,

J. Buziliauskui tapus Anykščių kultūros centro režisieriumi.

Per pastaruosius ketverius metus Anykščių kultūros centro teatras dalyvavo dvylikos Europos šalių festivaliuose. Bene daugiausia keliavo M. Zalytės „Margarita“ (Rumunija, Baltarusija, Estija, Latvija ir Bulgarija). S. Gedos „Strazdas“ rodytas Ukrainoje, Bulgarijoje ir Lenkijoje, J. Marcinkevičiaus „Daukantas“ – Vengrijoje ir Lenkijoje, K. Ostrausko „Čičinskas“ keliavo į Slovakiją ir Juodkalniją, J. Marcinkevičiaus „Mindaugas“ (ištrauka) ir „Velnioniškai vienas“ „aplankė“ Farerų salas, Rusiją, Olkhono salą.

Režisieriui atsakingiausi tie festivaliai, kuriuose oficialiai atstovaujama Lietuvai: Estijoje, Saremos salose, vykusi „Baltijos rampa“, ir Farerų salose, Šiaurės Europos aljanso NEATA festivalis. „Dalyvavimas festivaliuose – tai savęs ir komandos patikrinimas, bendrystė, atradimai, naujos pamokos, atsakomybė už darbą, kurį turi parodyti, nauji draugai, kelionių vaizdai, matytų šalių egzotika ir žmonių veidai. Visa tai – naujo darbo pradžia...“

Kelionė į Lietuvą

Ilgus amžius, pradedant antika, teatro vadovas buvo dramaturgas: jis rengė vaidinimus, vadovavo teatrui, aktorių trupėms. Drama buvo spektaklio pagrindas. XX a. pr. gimsta režisūra ir požiūris į dramą pasikeičia. Pasirinkti repertuarą, dramą, pjesę tampa režisieriaus valia. Vieni jų pasirenka klasikinę dramą, yra režisierių, ypatingą dėmesį skiriančių nacionalinei dramaturgijai. J. Buziliauskas – vienas jų, daugumą savo darbų paskyręs istorinei tematikai, tautos išlikimui, personažo asmeninei dramai: aukojant save vardan Lietuvos. Pasak režisieriaus, tokia ir turėtų būti mėgėjų teatro misija: kalbėti, priminti, neleisti

užmiršti tai, kas amžina: mūsų išlikimo galimybė, trapi linija tarp praeities ir dabarties. Negalime leisti sau užmiršti, iš kur atėjome. Surasti ir parodyti išskirtines savo krašto asmenybes, užčiuopti siūlą, vedantį tolyn po vaizduojamos asmenybės charakterio labirintus – būdinga režisieriui J. Buziliauskui.

Projektas „Tūkstantmečio atspindžiai“ (2010 m.) J. Buziliauską suvedė su verslininku Leonardu Šablinsku. Tai buvo istorinių patriotinių temų pasirinkimo kelias ir bendrų darbų pradžia, besitęsianti ir šiandien. Vinco Mykoliaičio-Putinio „Valdovas“ (Rokiškio liaudies teatras) – istorinė drama, atspindinti klasikinį konfliktą tarp tėvo ir sūnaus, tarp pareigos ir jausmo. Dramoje ryškūs gamtos motyvai, kuriuos režisierius pateikė ypač meniškai: spektaklį pristatydavo netradicinėse aplinkose (svečių namų „Leokordis“, Valdovų kiemelis, Pajstrio parapijai priklausančio istorinio namo prieigos, Kėdainių miesto parkas). „Barbora Radvilaitė“ (Priekulės Ernsto Vicherto teatras, 2012 m.) pagal Juozo Grušo ir Raimundo Samulevičiaus dramas tris kartus suvaidinta istorinių dramų festivalyje Rusho mieste, Dublino priemiestyje, Airijoje. Šis spektaklis atstovavo Lietuvai 2014 m. NEATA festivalyje Suomijoje, Porvo mieste. Spektaklis itin ritmingas ir jausmingas, ypatingą atspalvį suteikia įvairiais liaudies muzikos instrumentais grojama muzika.

2011 m. prasidėjo režisieriaus kūrybinis procesas su kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondu: įkurta jaunimo dramos studija. Šios veiklos prioritetas – istorinės, patriotinės temos. „Bendras projektas su fondo valdytoju Leonardu Šablinsku išsivystė į teatro studiją. Vykusios kūrybinės stovyklos – unikalūs reiškinys, nepakartojama patirtis jaunimui. Retas reiškinys suvokti mecenatystę šioje srityje...“ Pirmiausia buvo

pastatytos dramos „Mindaugas“ ir „Mažvydas“ pagal J. Marcinkevičiaus pjeses. „Mažvydas“ tapo vienu iš populiariausių spektaklių – suvaidintas per 40 kartų. Spektaklį „Jaunos dienos“ pagal iškilaus poeto, dvasininko Juozo Mačiulio-Maironio poeziją režisierius J. Buziliauskas kūrė su Juodupės ir Rokiškio moksleiviais. Toliau sekė antrasis režisieriaus prisilietimas prie lietuvių poeto, lyriko, dvasininko Antano Strazdo asmenybės (pirmasis „Strazdas“ pagal Sigito Gedos poemą 2007 m. su Rokiškio liaudies teatru). Režisieriui J. Buziliauskui persikėlus dirbti iš Rokiškio į Anykščius, J. Katelės fondo jaunimo dramos studija pradėjo veikti šio miesto kultūros centre, o spektaklis „Strazdas“ buvo pastatytas su Anykščių jaunimo trupe. Pagrindinį vaidmenį jame atlikęs pats režisierius teigia, kad jam artima kunigo A. Strazdo vidinė laisvė – būtent vidinė jėga ir talentas padėjo Strazdeliui tapti lyrikos pradininku Lietuvoje.

Kunigo švietėjo J. Katelės jaunimo dramos studija su „Mažvydu“ dalyvavo festivalyje Estijoje, „Strazdas“ keliavo į Bulgariją, Ukrainą, rodytas netradicinėje erdvėje: Margėnų laukuose, poeto A. Strazdo menamoje gimties vietoje.

Šiuo metu laukiama jaunimo dramos studijos premjera – kunigo švietėjo J. Katelės įprasminimas spektaklyje „Medkopis“.

Pradėjęs dirbti Anykščių kultūros centre, režisierius J. Buziliauskas nenutolo nuo nacionalinės dramaturgijos. Anykščių kultūros centro teatro spektaklis „Daukantas“ pagal J. Marcinkevičiaus dramatinę apysaką ramos šviesoje nušvito 2014 metais. Spektaklis, pasakojantis apie sudėtingo ir tragiško likimo asmenybę, pirmąjį Lietuvos istoriką Simoną Daukantą, kuris dirbdamas mokslinį ir kultūrinį darbą, klojo lietuvių tapatybės pagrindus. Tai lyg ir biografinė apysaka, nagrinėjanti istoriko

mokslinę ir kūrybinę veiklą, kartu ir šios iškilios asmenybės asmeninė gyvenimo drama: visą savo gyvenimą paskyręs mokslinei veiklai, jis taip ir nesurado asmeninės laimės.

„Daukantas“ mėgėjų teatrų apžiūros-šventės „Atspindžiai“ laureatas, atstovavo Lietuvai „Baltijos rampa“ festivalyje (2016 m.), rodytas festivaliuose Punske (Lenkija), „Progress“ (Vengrija), klotimo teatro festivalyje „Krivulė“ (2016 m.) pripažintas geriausiu spektakliu. Mėgėjų teatrų šventėje „Tegyvuoja teatras“ (ši šventė režisieriaus sumanyta ir puikiai žinoma rokiškėnams) J. Buziliauskas nominuotas už geriausią vyro vaidmenį – Daukantą.

J. Marcinkevičiaus „Mindaugas“, 2016 m. finansuojamas Lietuvos kultūros tarybos, atgimė kaip masinis vaidinimas netoli Anykščių, Palatvio piliakalnio teritorijoje. Anykštėnams tai buvo tikra dovana Lietuvos valstybės dienos, liepos 6-osios, proga.

2017 m. kovo 11 d. anykštėnai džiaugėsi premjera – Antano Vienuolio drama „Prieblandoje“. Visiems žinoma ir visiškai nauja režisieriaus interpretacija, pagerbiant pirmojo spektaklio režisieriaus Broniaus Zabelos atminimą, minint rašytojo Antano Vienuolio-Žukausko muziejus 90-ąsias metines.

Stebint nacionalinės dramaturgijos spektaklius, jaučiama, kad publika yra labai išsiilgusi to, kas artima ir sava. Belieka laukti režisieriaus šiuolaikinės lietuvių dramaturgijos ieškojimų ir atradimų.

Kelionė į save

„Negi trisdešimt žmonių, kuriančių spektaklį, turi taikytis prie vieno?“ – retoriškai yra paklauses lietuvių režisierius Eimuntas Nekrošius, turėdamas mintyje dramaturgą.

„Iš kur tu viską žinai, o jie nežino?“ – retoriškai paklausė J. Buziliausko dešimtmetė dukra Ūla, turėdama mintyje trisdešimt repetuojančių aktorių ir vieną režisierių.

Nuotr. Albino Kuliešio

„Kūrybinis darbas nėra procesas nuo – iki. Kūrėjas esi visuomet. Amžinas ratas, kuriame sukiesi. Turi ne tik atlikti vaidmenį, bet ir sugebėti atsiriboti nuo tam tikro išankstinio vertinimo, kurį atsineša žiūrovas, tuo pačiu negali pataikauti. Negali scenų skolintis iš kitų. Negali kartotis pats...“

Stebiu režisierių. Lėtas, bet tvirtas žingsnis. Naštą nešančio žmogaus eisena. Skvarbus pro kažkur į kažkur žvilgsnis. Iš toli režisierius atrodo tarsi „apaugęs“ savo įkūnytais personažais. Eiti kartu su Strazdu, tupinčiu ant vieno peties, žingsniuoti Daukanto ilgu keliu kartu su išvarytu Mažvydu, tempti sunkias grandines išvien su plaukiančiu ir skęstančiu ilgesio giesmių poetu Pauliumi, išlaikyti Žygimanto Augusto karūną. Toks J. Buziliausko pasirinktas kelias. Režisierius, paklūstantis pats sau. Galima tik nuspėti, kiek tai reikalauja kūrybinių kančių – įsakyti sau įgyvendinti savąją viziją, sumanymą. Galima tik nuspėti, kokia dalelė personažo apsigyvena režisieriaus esybėje – valdo mintis, sapnus, kūną.

Tikėjimas personažu įtikina tiek žiūrovą, tiek patį režisierių, virstantį aktoriumi. „Velnioniškai vienas“ spektaklyje režisierius eina ilgesio giesmės poeto P. Širvio keliu tarsi suaugęs su juo, natūraliai pritampantis prie įvairiausios aplinkos (bufetas „Lelijos“ siuvimo įmonėje, „Pupelės“ kavinė), priima netikėtai padiktuotus intarpus (spektaklio metu atneštas vaiko obuolys: taip jis norėjo nuraminti aktorių, išdidi katė, nusitaikiusi į rekvizitą, lietingosios „Širvynės“, sustiprinusios spektaklio įspūdį). „Velnioniškai vienas“ – daugiausia kartų žiūrovams rodytas reginys, iš monospektaklio virtęs į puikų lygiavertį režisieriaus ir aktorės Evgenijos Gnedovos duetą.

Avangardinės dramos atstovo Kosto Ostrausko pjesėje „Čičinskas“ režisieriaus persikūnijimas į

pagrindinį veikėją bauginamai tikras. Čičinskas per visą spektaklį praeina tokia gaivalinga jėga, kad ilgai nepaleidžia mintis: ar blogis – vien tik tamsa ir mirtis, ar tai – nemirtingumas ir amžina gyvybė: nerimstanti, be paliovos draskanti iš vidaus.

Juozo Marcinkevičiaus „Erelnyčia“ (Rokiškio liaudies teatras, 2005 m.) priskiriamas prie įdomesnių, daugiausia vertinimų sulaukusių spektaklių. Jame vaizduojamas Andrius Jonas Vištelis-Višteliauskas (1837–1912) lietuvių rašytojas, poetas, publicistas, vertėjas, vienas iš žurnalo „Aušra“ steigėjų, dalyvavęs 1863 m. sukilime. Jam pralaimėjus, 1864 m. pasitraukė į Paryžių, Italijoje kovėsi Džiuzepės Garibaldžio armijoje, sudėtingą gyvenimą baigė Argentinoje. Šis personažas nepaleidžia režisieriaus, esu liudytoja emocionalaus, artistiško režisieriaus pasakojimo apie šią asmenybę Veronos mieste (Italija), prie paminklo Džiuzepi Garibaldžiui. Tai buvo netikėtas monospektaklis turistams.

Sigito Gedos „Strazdas“, režisuotas J. Buziliausko – simbolių teatras su įtaigiais vaizdiniais, kodais, alegorijomis, stipria energetika. Simbolių prasmę kiekvienas žiūrovas supranta ir vertina savaip bet kurioje pasaulio šalyje. J. Buziliauskas spektaklyje kuria kunigo poeto A. Strazdo asmenybę. Vidinė laisvė čiulba ulba iš Strazdelio: laužomi nesulaužomi sparnai kyla be minties kristi žemyn. Peru sostinėje Limoje (2007 m.) po spektaklio režisieriaus laukė interviu su nacionaline televizija. Stebėjusiems spektaklį viskas buvo taip suprantama, kad tai reikalavo paaikškinimo... Po spektaklio festivalyje Nikolajevo srityje, Ukrainoje (2016 m.) J. Buziliauskas vedė meistriskumo pamoką režisieriams, teatro pedagogams iš Odesos, Kijevo, Charkovo universitetų.

J. Buziliausko įkūnytas „Daukantas“ – skatinantis suvokti, kad tai, kas tikra, neturi praslysti pro pirštus.

Nenupirksi ir neparduosi tikro jausmo ir tėvynės ilgesio. Šis spektaklis gali tapti puikia edukacine priemone mokyklose: jausmu, emocijomis perteikiant žmogaus vidinę dramą, savęs ieškojimą.

„<...> Aktorius – akrobatas ir filosofas... Aktorius negali remtis titulais, vardais, laipsniais. Negali didžiuotis stažu ir matyti save ateity su aureole. Judėjimas – gyvenimo jėga, ramybė – mirtis <...>“ – režisierius Juozas Miltinis.

Tegu sukasi kūrybinis ratas smagiai be paliovos, Režisieriau.

Laukiame režisūrinių sprendimų, priimtų iššūkių ir dvikovos tarp aktoriaus ir žiūrovo, kurioje pralaimėjusių nebūna. Šviesos užgęsta ir prasideda naujas laukimas...

Svarbiausios nominacijos ir apdovanojimai

Lietuvos nacionalinio kultūros centro suaugusiųjų mėgėjų teatrų apdovanojimas „Aukso paukštė“ kartu su Rokiškio kultūros rūmų liaudies teatru (2006 m.).

Juozo Marcinkevičiaus „Erelnyčia“ – ryškiausias sezono spektaklis (2006 m.), Rokiškio liaudies teatras.

Boriso Dauguviečio „Žaldokynė“ – ryškiausia sezono nacionalinės dramaturgijos interpretacija (2008 m.), Telšių Žemaitės dramos teatras.

Keturakio „Amerika partyje“ – ryškiausia sezono nacionalinės dramaturgijos interpretacija (2009 m.), Rokiškio liaudies teatras.

Lietuvos mėgėjų teatrų 2014 m. sezono ryškiausias aktorius (2015 m.).

Lietuvos mėgėjų teatrų 2016 m. sezono ryškiausias aktorius (2017 m.)

J. Buziliauskui ir jo vadovaujamam Anykščių kultūros centro teatrui – „Aukso paukštė“ (2017 m.) kaip geriausia 2016 m. sezono Lietuvos suaugusiųjų mėgėjų teatrui.

Režisūriniai darbai

- Žemaitė „Marti“ Rokiškio liaudies teatras (2001 m.)
- Balys Sruoga „Uošvė“ Rokiškio liaudies teatras (2002 m.)
- Augustinas Gričius „Palanga“ Rokiškio liaudies teatras (2003 m.)
- Romualdas Granauskas „Rožės pražydėjimas tamsoj“ Rokiškio liaudies teatras (2004 m.)
- Juozas Marcinkevičius „Erelnyčia“ Rokiškio liaudies teatras (2005 m.)
- Izidorius Ignatavičius „Triušių sala“ Rokiškio liaudies teatras (2006 m.)
- Juozas Montvila „Didysis geismas“ Rokiškio liaudies teatras (2007 m.)
- Jonas Kavoliūnas „Rugio giesmė“ Rokiškio liaudies teatras (2007 m.)
- Kurtas Vonegutis „Su gimimo diena, Vanda Džun“ (Telšių Žemaitės dramos teatras (2007 m.)
- Ramūnas Abukevičius „Sarmatų palikuonys“ Rokiškio liaudies teatras (2008 m.)
- Sigitas Geda „Strazdas“ Rokiškio liaudies teatras (2008 m.)
- Borisas Dauguvietis „Žaldokynė“ Telšių Žemaitės dramos teatras (2008 m.)
- Anton Čechov „Ragana“ ReBus teatras (2009 m.)
- Keturakis „Amerika pirtyje“ – jungtinis Lietuvos mėgėjų teatrų pastatymas Lietuvos tūkstantmečio dainų šventėje (2009 m.)
- „Grafaitė Sofija“ masinis vaidinimas prie Rokiškio Tyzenhauzų dvaro (2009 m.)
- Paulius Širvys „Velnioniškai vienas“ ReBus teatras (2010 m.)
- Vincas Mykolaitis Putinas „Valdovas“ Rokiškio liaudies teatras (2010 m.)
- Justinas Marcinkevičius „Mindaugas“ Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo jaunimo dramos studija (2011 m.)

„Aukso paukštė“ iš Lietuvos nacionalinio kultūros centro direktoriaus Sauliaus Liausos rankų (dešinėje) – į režisieriaus Jono Buziliausko rankas, 2017 m. Nuotr. Andriaus Falkausko

- Justinas Marcinkevičius „Mažvydas“ Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo jaunimo dramos studija (2011 m.)
- Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė „Pinigėliai“ Telšių Žemaitės dramos teatras (2011 m.)
- Maironis „Jaunos dienos“ Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo jaunimo dramos studija (2012 m.)
- „Barbora Radvilaitė“ (pagal Juozo Grušo ir Raimundo Samulevičiaus dramas) Priekulės Ernsto Vicherto teatras (2012 m.)
- „...Grįšiu ...“ pagal Antrojo pasaulinio karo poetų eiles „ReBus“ teatras (2013 m.)
- Justinas Marcinkevičius „Daukantas“ Anykščių kultūros centro teatras (2014 m.)
- Liudvika Didžiulienė-Žmona „Lietuvaitės“ Anykščių kultūros centro teatras (2014 m.)
- Donaldas Kajokas „Lapkritis veidrodyje“ Anykščių kultūros centro teatras (2015 m.)
- Žemaitė „Trys mylimos“ Telšių Žemaitės dramos teatras (2015 m.)
- Mara Zalytė „Margarita“ Anykščių kultūros centro teatras (2015 m.)
- Sigitas Geda „Strazdas“ Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo jaunimo dramos studija (2015 m.)
- Slavomiras Mrožekas „Emigrantai“ Anykščių kultūros centro teatras (2016 m.)
- Kostas Ostrauskas „Čičinskas“ Anykščių kultūros centro teatras (2016 m.)
- Justinas Marcinkevičius „Mindaugas“ – masinis vaidinimas Anykščiuose (2016 m.)
- Antanas Vienuolis „Prieblandoje“ Anykščių kultūros centro teatras (2017 m.)
- Keturakis „Amerika pirtyje“ Telšių Žemaitės dramos teatras (2017 m.)
- Donaldas Kajokas „Lapkritis veidrodyje“ (latvių k.) Jaunimo dramos studija „Vinnijs“ Ryga, „Maza gilde“ (Latvija) (2017 m.)

Prisilietimai, susitikimai, pasikartojimai

ALINA VALANTINAVIČIENĖ

„Dar vienas prisilietimas prie emigracijos temos,“ – pagalvoju užversdama Alės Rūtos romaną „Kelias į kairę“. Veikiu tai – net susitikimas. Arba – pokalbis, kuriame atrandi atsakymus į kirbantį viduje rūpimą klausimą.

Taip, man rūpi emigracijos tema. Aš esu emigrantė. Jau 26-erius metus gyvenu laisvoje šalyje. Kartu su savo karta mums teko pasukti nuo Greitkelio savo kryptimi. Be noro sugrįžti. Greitkelis – jutiminės patirties totalitarinėje sistemoje metafora, mažo ir baimingo žmogaus išgyvenimų refleksija. Kokia gi tu emigrantė, jei visą gyvenimą praleidai toje pačioje vietoje? Suprantamas klausimas. Tačiau atsitiko taip, kad vieną rytą atsibudęs savo namuose, supranti, kad esi jau visai kitoje politinėje sistemoje. Esi tarsi sustingęs Baltijos gintaro inkluzas, kurio pasaulis daug metų nematė ir nežinojo. Turi tik savo lagaminėlį, net ne rankoje laikai, o ten, giliai viduje, turi tiek, kiek sukaupė per sąmoningą gyvenimą Greitkelyje. Koks esi, emigravęs iš priespaudos į laisvę? Ką vertingo gali duoti laisvei, ir atvirksčiai, – ką nauja politinė sistema siūlo tau? Ar sėkmingi šie mainai tau pačiam ir tavo kartai?

Todėl atsisuku veidu į tuos, kuriuos prieš daugelį bloškė bangos tolyn nuo Baltijos krantų. Noriu suprasti, kas vyksta žmoguje, kai jis emigruoja. Drįstu neįsikibti į

laikmečio nišas ar į geografines platumas. Greičiau ieškau žmogiškų prisilietimų, per kuriuos suprasčiau save. Atsiveriu susitikimui, kuris praplėstų mano žvilgsnį. O gal sukuosi tik žmogiško netobulumo pasikartojimų rate ir negalėdama iš jo ištrukti, kurį laiką užtrunku Alės Rūtos romano puslapiuose?

Pats pirmasis prisilietimas prie Amerikos (nedrįstu pasakyti „emigracijos“, nes tokio žodžio tada nežinojom) – spalvotos nuotraukos, kurias vartė vaikiška ranka ir negalėjo atsižiūrėti akys. Mažai buvo šeimų, kurie turėjo giminių anapus Atlanto, ir neprisimenu kur, man pasisekė jas pamatyti. Storas vokas, margais pakraštėliais su ženklu PAR AVION, iš visų pusių aplipdytas pašto ženklais, atrodė turtingai. Smalsi vaiko ausytė pagaudavo: „Geras ten gyvenimas“. O iš rankų negalėjai paleisti to gražumo: baltadantės šypsenos aplink šeimos stalą, nukrautą skanumynais, tetų perlamutriniai karoliai, pūstos šukuosenos, eglutė, apkibusi lemputėmis, žiūrinti pro erdvų langą. Viskas rodėsi kaip pasakoje. „Kodėl mano mamytė negali taip gražiai pasipuošti?“ – galvoju, kai buvau maža mergaitė. Girdėjau tada žmones kalbant, kad valdžia atplėšia laiškus iš Amerikos ir žiūri, ar nėra parašyta negerų dalykų. O mažoje galvelėje kildavo didelė sumaištis: „Kokių gi gali būti negerų dalykų, jei nuotraukose viskas taip

gražu?“ Pašnibždomis visi kalbėjo, kad tuos laiškus atplėšianti valdžios ranka pasiima siunčiamus dolerius „savon kišenėn“. O galvoje – vėl abejonė: „Kaip gali apsigovę dėdės užklijuoti savo blogą darbą, lyg nieko nebuvo?..“ Manau, tai buvo pirmas dienos šviesą išvydęs neteisybės pažinimo daigas sąmonėje.

Kiek gali vaikas pažinti Ameriką, žiūrėdamas į nuotrauką, kad ir spalvotą? Labai mažai. Ypač, jei tavo mamytė ir tėvelis visada tik nespalvotose nuotraukose. Ir šypsosi mažiau nei amerikoniai. Gal liūdni, nes pavargsta vis dirbdami? Buvo įdomu, kodėl po darbų, jau vakarais, tėtis nusivogdavo valandą nuo mūsų ir, skęsdamas „Belamor kanal“ popirosų dūmuose, taip veržėsi į Ameriką? Radijo imtuvas kurį laiką gargdavo keistais garsais, kol pagaliau pasigirdavo pažįstami šaukiniai ir sodrus R. Sakadolskio balsas pranešdavo: „Kalba Amerikos balsas iš Vašingtono“. Žinojome, kai kalba šis balsas, reikia patylėti. Taigi supratau, kad šis kalbėjimas nėra kokia pasaka. Net vaikas galėjai jausti, kiek svarbus yra šis radijo ryšys mūsų tėvui. Jo veidas nušvisdavo ir, papsėdamas lyg garlaisvis mėlyną dūmą, vis antrindavo R. Sakadolskiui: „O, taip, tiesą sako, taip ir yra...“

Tiesą sakant, jau vėliau jauna ir karšta galva suprato, kad kažkas yra ne taip, pirmiausia su „supuvusiu

imperializmu“. Mokėjome iškalti, kas parašyta vadovėlyje, ir tiksliai pakartoti, ką perskaitėme. Bet visai nemąstyti sekėsi prastai. Nespalvoti negatyvai įveikė popierių ir paneigė spalvas, bet neįmanoma buvo „stop kadre“ įkalinti veržlų protą. Giminės tebesišypsojo spalvotose nuotraukose, siuntė siuntinius, paremdavo pinigais, ir patikėti, kad visa tai yra blogis, buvo sudėtinga. O dar tie „Wrangler iš Amerikos“! Taip, būtent taip, vadinome tuos nuostabius džinsus, kurių savininkus palydėdavai pavydžia akimi: „Ak, kaip gerai Amerikoje turėti giminių...“ Gali pasirodyti, kad prie sovietų išsiugdėme pernelyg materialias vertybes. Tačiau, ko gero, tai buvo kelio pradžia į kitą pasaulį – sąmonėjimo ženklai: gyventi po senovei yra neteisinga. Jauniems reikėjo nesumeluoto pasaulio, kurį dėliojomės po gabaliuką kaip dėlionę savo galvose. Tyliai ir kiekvienas sau, nes ore tvyrojo kažkoks nerašytas įspėjimas: „Saugokis!“

Primenu, kad nebuvo žodžių „emigracija“, „išėivis“, reiškiančių kelio pasirinkimą. Bet buvo juodu ant balto parašyta: visi, kurie už sienos, yra tėvynės išdavikai. Tokiu būdu buvome laikomi juodai baltų negatyvų dėžutėje. Užklijuoti. Taip, tik vėliau supranti, kad kartais lengviau nežinoti, kokiam pasaulyje gyveni. Tačiau tas užklijuoto nežinioje „lengvumas“, matyt, netenkino. Paaugome ir pradėjome spurdėti. Na, panašiai, kaip besikalantys viščiukai kiaušinio ovale. Pirmiausia pro skilusį lukštą pasirodo snapas. Tai, kad smalsu, kad norisi šviežio oro... Paskui tik pasirodo koja. Ir tik tada, kai forma pabyra lukštais, iškrenta viščiukas.

Išskritome be vieno dešimtmečio baigiantis XX amžiui, ankstyvą pavasarį, 11-tą kovo dieną... Vieni iš karto ant kojų atsistoję, kiti – vartydamiesi kurį laiką nuo vieno

Darbų autorė – dailininkė Akvilė Malukienė

šono ant kito, bet visi – ant savo žemės. Mes patys buvome atplėšti vokai, laisvės žinia visam pasauliui. Gal šiek tiek neapsiplunksnavę, su kraujo žymele ant kūno, gal liūdnesni savo juodai baltose fotografijose. Bet norėjome būti priimti pasaulio. Patoso buvo. Bet buvo ir užmaršties ženklų ant veidų: vertybinių, atsakomybės, nesupratimo. V. Mačernio eilutė „Mokėkite gyventi ir dūžtančiose formose“ įgavo pranašystės atspalvį: prisilietimai per vandenyną paprastesni nei susitikimai su tuo, ko gyvai pažinti neturėjai galimybės.

Dūžtant viskas suskamba neįprastai, aštriau, sakyčiau, net dirgliau. Kadangi dūžtant kurį laiką neberūpi forma. Rūpi šukės – pats sau, kiti dužę – jau mažiau, o naujos formos susiklijavimas – mažiausiai. Neatsitiktinai šmėstelėjo galvoje „šukės“ metafora... Žmogaus, emigravusio į naują politinę sistemą, rūpestis savimi įgavo įvairiausias formas.

Ar tai nepanašu į emigranto savimonę? Žiūrėk, dar nespėjai atsiversti tarptautinių žodžių žodyno negirdėtai sąvokai išsiaiškinti, o jau pats esi toje sąvokoje. Taip,

mes, sudužusios raudonos dėžutės šukės, sukritome (ne perplaukėme) į nepažintą politinį ir ekonominį pasaulį. Koks mano vaidmuo naujame pasaulyje? Nuo ko turėčiau pradėti, atsidūręs naujoje sistemoje? Tokie klausimai turi sumaišties atspalvį ir atspindi susirūpinimą savimi. Kitaip negu antrosios ir trečiosios kartos emigrantams, pasirinkusiems stabilias ekonomines ir politines sistemas turinčias šalis, mums patiems reikėjo sulipdyti naują formą, erdvią ir spalvotą, kokios ilgėjomės.

Dabar galėjome dairytis po pasaulį ir su juo susipažinti skaitydami ką panorėję, keliaudami ir mokydamiesi. Jautiesi tarsi vaikas, vis klausiantis svarbiausio: o kokios spalvos pasaulis, kai ant jo nusileidžia laisvės idėja? Spalvota nuotrauka iš Amerikos neatsako į šį klausimą. Reikia gyvesnio pažinimo – visi tai jautėme.

Gyvai keliaudama eilutėmis iš dešinės į kairę, dairiausi po Dainorynę, lietuvių emigrantų vienkiemį, kvėpavau emigranto oru. Kartu su laisve gavau galimybę ne tik slapčiomis prisiliesti, bet ir susitikti žmones, smalsiai apšniukštinėti jų

sielų užkaborius, suprasti. O gal norėjau pasiguosti: Ale Rūta, kaip man dažnai nelengva pakelti realybę, kai esu sudužusios politinės formos šukė? Skaitydama mažiau: kiek tavo knygoje tavęs pačios? O kiek yra manęs sudužusioje formoje? Visada tikėjau, kad knygos yra tam, kad atsakytų į klausimus, į kuriuos nerandi atsakymo realiame savo gyvenime. O jeigu esi nelinkęs atmesti stebuklo galimybės realybėje, pastebi, kad reikalingos knygos ateina tam tinkamu metu, kaip koks stebuklas. Ko gero, kad dabar ir yra tas metas.

Mūsų kelias suko ne į kairę. Jis sukosi į dešinę nuo Greitkelio. Gailėtis Greitkelio lyg nebuvo pagrindo. Ar taip, ar taip, kiekvienas jau galėjo paliudyti, kad kažkur nuvažiuoti juo negalėjai. Kadangi jausmas juo važiuojant buvo toks, lyg kas prie ratų pririšęs grandinėmis laikytų. Kaip žmonės sakydavo: žingsnis į priekį, du – atgal. Žinai, kad pagal sugebėjimus galėtum spustelti akceleratorių, bet tuojau – švyturėlis į nugarą, švilpukas – į ausį, ranka – į kišenę: „Dokumentus, drauge, rodom“. Rodom ne tik dokumentus. Rodom, ką vežam, rodomės, kiek pavežame patys ir kiek mūsų tėvai paveždavo. Po truputį Greitkelyje įpranti pažaboti protą ir galimybes. Geriau būk naivus ir basas, tačiau idėjų, kaip ir šimtasiūlės, venk, nes kam kelionėje teko šimtasiūlė, tas žino, kad su ja esi nei nuogas, nei apsirengęs. Taigi, gali mirtinai sušalti ar būti numarintas badu kokioje šalikelėje, gūdžiame eglyne. Kad nepažeistų Greitkelyje nustatytų teisių, kiekvienam buvo prisegamas toks baimės žetonėlis. Na, kažkur giliau po oda jį visada jautei esant.

Ar bijojome plačių ūkinių mašinų, plačiai išsižergusių per visą Greitkeli? Kažin, ar materialinių gėrybių plėšimas darė didelę įtaką

savijautai. Tai atsakymas į klausimą: kuo žmogus sotus? Ne vien duona – vienareikšmiškai. Tuščios ūkinės mašinos grįždavo su naujais lozungais ant priekabų. Tačiau lozungai neturėjo jokio svorio. Jie tiesiog buvo toli nuo gyvenimo. Kaip ir socialistinio realizmo menas: ką susapnuoji, tą ir nukopijuoji. Na, o tuos, kurie degė košmarų laužuose kaip šviesūs fakelai ant Greitkelio, kaipmat gesino psichiatrijos būdėlėse, kalėjimuose ir kitose atidžiai sekamose vietose. Na, panašiai, kaip dabar greičio matuoklių vietose: nesiblaškyk ir nekvailiok, nes akis tave stebi dieną naktį. Tik skirtumas – esminis: pirmuoju atveju priklausai nuo saugumo, antruoju – saugumas priklauso tau. Šios akies bijojome labiausiai.

Kalbant apie saugumą, verta paminėti kad ir paprastą greitkelį „Niujorkas–Čikaga“, kuriuo važinėja lietuviai emigrantai. Tiek realybės, tiek ir metaforų plotmėje – tas pats – žmogus važiuoja taip, kaip yra pats nusprendęs ir nejaučia stebimojo subjekto baimės. Štai, kas yra saugumas. Tada nebesvarbu, kairėje ar dešinėje yra tavo namai, vis tiek žinai, kad išlėkti posūkyje mažesnė tikimybė, nes saugumas gimdo pasitikėjimą savimi. Psichologija? Galbūt. Arba visuomenės raidos dėsnis. O kas galėtų paneigti, kad saugią visuomenę sudaro saugūs žmonės? Pavyzdžiui, ar drastiškais ir nenuosekliais metodais auklėjamas vaikas gali būti saugus? Lygiai kaip tas išsigandęs suaugusysis Greitkelyje, kurio kiekvienas judesys kontroliuojamas, ar gali saugiai pasitikėti savimi? Jis yra priklausomas, jis – kito valios įkaitas. „O, norėčiau būti laisvas! Taip, laisvas! Šitas žodis ir šita mintis neša mane seniai nevažinėtais keliukais. Būti laisvam! Negyventi pripuolamoj kasdienybėj, nesitenkinti tuo, ką atneša gyvenimas, ką Dievas duo-

da... Būti sau pačiam“ (Alė Rūta, p. 568).

Nuo greitkelio „Niujorkas–Čikaga“ pasukęs į emigrantų vienkienį, irgi nejauti jokio kontroliuojančio žvilgsnio. Niekas nekalba apie politiką. Matyt, nejaučia trinties su sistema, kadangi antros ir trečios bangos emigrantai išvažiavo iš laisvos Lietuvos į laisvą Ameriką. Integracija natūrali, kai žmogaus valia nepavaldi struktūrai. Tada ji laisvai reiškiasi konkrečioje veikloje. Be abejo, tėvų valia vaikams tebėra didelė. Akivaizdu, kaip stipriai laikomasi įsišaknijusių tradicijų. Gal tai suteikia saugumo išgyvenimui? Dainorynės žmonės nuolat primena sau: nepamiršk, esi emigrantas. Vadinasi, tavo saugumas labiau pažeidžiamas ir turi bet kokiais būdais stengtis įleisti šaknis. Vienintelės akys, kurios stebi, tai – kaimynų akys, kuriose turiu išlikti padorus.

Dabar matau, kaip mano tėvas ir motina pritariamai linksi galvas. Suprantu jų pritarimą, juk tos pačios kartos atstovai visada gerai supranta viena kitą. Tuo labiau, kad tėvų vaikystė prabėgo nepriklausomoje prieškarinio Lietuvoje. O privalomas išsilavinimas buvo tik pradinis. Mažąžemiai žmonės įprato saugiai jaustis nekeisdami tradicijų. Išsilavinimas buvo brangus malonumas. Taigi, ne kiekvienam pasiekiamas. Žemesnio išsilavinimo žmogus išlaikė savyje baimingumą ką nors keisti ir teisinosi sau: „Geriau žvirblis rankoje, nei jautis lankoje.“ Alė Rūta irgi pritariamai palinguoja galva: „Kuris mažiausiai žino, tas daugiausia bijo.“ Pažanga ir kaita yra jaunesnės kartos uždavinys. Deja, Greitkelyje pažanga beveik neįmanoma, nes iš vienos pusės jį riboja autokratinis tėvų auklėjimo stilius, o iš kitos – autokratiniais metodais pagrįsta švietimo sistema. Tėvai, mokytojai, Dievas – triada, kuri vaiko sąmonėje asocijavosi su

baimingu nuolankumu. „Niekas mums tada nesakė, ar yra Dievas ir kaip Jis yra. Turėjai baimingai juo tikėti ir kiekviename žingsny jį garbinti. Tokie tie mūsų žmonės“ (Alė Rūta, p. 541).

Čia drįstu prisipažinti: jei Lietuva nebūtų nuriedėjusi nuo Greitkelio, taip ir būčiau nesužinojusi, kokio naivumo, žiūrint pasaulio akimis, esi, žmogau, labai ilgai priklausęs nuo kito valios. Jau nekalbant apie tai, kiek mažai pažinai save, paklusnus vykdytojau. Liūdna, tačiau infantilumo grėsmė labai reali: ar nepasimesime mes, sudužusios struktūros šukės, lygiai taip, kaip gali atsitikti vaikui, pametusiam motinos ranką. Ką ten motinos... Pamotės, sakau, tai, bene – arčiau tiesos.

Mums reikėjo to, kuriuo tikėtume. Nuvilti, nepasitikintys savimi... Kas galėtų saugiai mane palydėti namo?

Posūkis į dešinę snaudžiančiai mūsų sąmonei buvo ganėtinai staigus. Dešinėje buvo kalbama apie žemę, kurioje mūsų šaknys, nepaisant to, kad jos penkiasdešimt metų dūlėjo po grindiniu ir buvo pagrauztos propagandos. Ir mums patiko klausyti istorijos apie šaknų išdidumą. Dešinėje buvo kalbama apie moralę taip, kad vaikas galėjo suprasti, kas yra gerai ir kas yra blogai. Žinote, kaip galima žmogų padaryti nejautrų blogiui, kitaip tariant, demoralizuoti visuomenę? Tiesiog laipsniuojant: blogas, blogesnis, blogiausias. Kitaip tariant, pavogti 100 rublių yra blogiau, nei pavogti 1 rublį. Dešinėje pusėje moralinės ir dorovinės kategorijos „neteko laipsnių“, nes bet koks blogis yra tik blogis. Prie moralės klausimo dar prisidėjo viena „smulkmenėlė“: Greitkelio teisės neteko kompromiso galimybės. „Diktatūra kito atžvilgiu be jokių išlygų yra blogis,“ – kalbėjo dešinėje. Mums patiko tai, ką girdėjome. Buvome

alkani tiesos. Tiesa buvo ir tebėra stabiliausias pasitikėjimo garantas. Gal dėl to, kad tiesa yra ten, kur teisinga?

Teisingumo žmonės ieškojo dešinėje pusėje. Rado savo autoritetų. Stabilaus kelio namo jie nežadėjo. Pakanka, kad galėjai šalia pajausti tiesos stuburą. Arba pasimatuoti save patį šalia tokio žmogaus. Galima paminėti pavardes Vytautas Landsbergis ir Valdas Adamkus ir tuojau pat jaustis šiek tiek kaltam, dėl to, kad nepaminėjai daugybės kitų žmonių, kurie prisidėjo prie lietuviybės šaknų ir davė ideologinių ar patriotinių vaisių. Žodžiu, autoritetas mums, emigruojantiems į kitą politinę sistemą, reikalingas kaip patikimi klijai, kad iš šukių suklijuotume naują formą, kurioje būtų saugiau.

Išlaikyti autoritetą Lietuvoje nebuvo lengva, nes pusė šimtmečio jis nebuvo svarbi vertybė. Istorija buvo pilna įvairiausių traumų. Baimės ir nepasitikėjimo žetonėlis, įsiūtas po oda, nesąmoningai diktavo: „Nepasitikėk, jie tave apgaudinėja.“ Paprastas žmogus, tas nuolankusis vykdytojas, tik numodavo ranka: „Gražiai kalba. O kaip man gyventi, nė vienas nepasako.“ Taip, tai yra instrukcijos ilgesys: geriau paklusti, nei mąstyti savo galva. Gyvendamas ilgą laiką svetimu protu, nesunkiai prarandi savąjį. Moralumas ir orumas, apie kuriuos kalbėjo šviesūs protai, daugeliui žmonių niekaip nesisiejo su kasdieniniu jų gyvenimu. Bet kaltinti nenoriu nieko. Esi visų dalis; tų, kurie bijojo tėvų, mokytojų, kai kuriose šeimose – paties Dievo. Autoritetas buvo iškreiptas: mus sekiojo baimė, kad tas, kuris stipresnis, mus gali pažeminti.

Kai sukome į dešinę, buvome idėjos šviesoje ir mūsų balsai tarpusavyje derėjo. Reikėjo išlaikyti vairą, nes keliukas pažliugęs, neišvažinėtus. Tebejauti baimę, įsegtą po oda,

nors ir žinai, kad nesi sekamas. O gal tada bijai savęs paties, tik nenori prisipažinti? Dainos prtilo. Mes kitokie nei Dainorynės žmonės. Daina netildavo jų lūpose. Gal kad lietuviška ji buvo? Gal, dainuodamas savo kalba, žmogus pajaučia angelą sargą, nusileidusį ant lūpų? Tai sunku suprasti, kai gyveni tarp lietuviškai šnekančių. Važiuoji vakare autobusu iš sostinės namo. Kelias veda per kaimelius: Kaliekiai, Vyžuona, Užpaliai... Įlipa ir išlipa įvairūs žmonės. Sėdi poromis, šnekučiuojasi apie šį bei tą. Per radiją kažkas dainuoja lietuviškai. Galvoji, kad važiuojant va taip, apsuptai šitokių garsų, man nieko blogo negali atsitikti. O jei atsitiktų kas, tai vis tiek esu tarp savų... Lyg koks angelas sargas būtų atsisėdęs šalia ant sėdynės. Ką jau ten lietuviška muzika, – svarstėm tarpusavyje. Pasaulyje pilna nuostabiausių muzikos. Tačiau kokia britų grupė gali suvienyti draugus, bet mūsų tautą, vargu, ar galėtų... Nei kalba, nei daina, ko gero, jau nebuvo mūsų angelas sargas.

Reikėjo mąstyti, kaip susitvarkysi Namus.

O ką turi dar, kai turi laisvę? Ne vienas žvelgė į Greitkelį „žingsnis – pirmyn, du – atgal“ ir prisiminė gražią pasaką apie komunizmą bei utopinę lygybę. O kad taip: visi – laisvi ir visi lygūs... Keisti dalykai atsivėrė. Pasirodo, būtų teisingiau, jeigu lygybė būtų pirmiau laisvės. Kalbėdami apie lygybę, turėjome galvoje materialius turtus. Sąvoka „geras gyvenimas“ pavojingai išsikreipė į sąvoką „materialinė gerovė“ ir tarsi sustingo. Nepasotinamai alkana aukso gerklė tikėjosi „turėti“ ir pamiršo „būti“. „Būti“ reiškia akistatą su savimi pačiu, savo sugebėjimais ir nuostatomis. Tai reikė būti su tuo, kas sovietmečio Greitkelyje buvo griežtai kontroliuojama. Buvo įteigta, kad žiūrėjimas į save yra nereikalingas

užsiėmimas. Lygiai kaip ieškojimas Dievo, kurio, sakė, nėra, nes pro teleskopą niekas jo nematęs. O jau tai, kaip teisingai žmoguje persišviečia Dievas, labai reta akis pajėgė įžiūrėti. Liūdna, nes skaitydamas išėivijos literatūrą matai, kad Dievas nežinojo geografijos ir jam neįdomu, kokioje santvarkoje gyveni. Jei nepakvieti, jis ir neateina. Tačiau tėvų lūkesčių nepatenkinęs vaikas arba prieš savo valią jiems paklusęs lieka apiplėštas ir vienišas. Tada jis klausia: „O kas yra Dievas?“ Ir tuojau pat atsako sau: „Dievas yra meilė. Taip, meilė. Aš mėgstu būti tuščioj bažnyčioj. Lempelė dega. Ta šviesa, man atrodo – Dievas. Tai Dievas – šviesa. Prie upeliuko būna šviesu. Aš myliu saulės nušviestus medžius. Myliu žmones, kurie dainuoja ir juokiasi“ (Alė Rūta, p. 499).

Sakoma, kad fronte netikinčių nėra. Nesvarbu, kad taikioje šalyje gyveni, bet karas tai – tavyje. Matau, kaip nuoširdžiai meldžiasi buvusi komunistų partijos sekretorė, kuri Greitkelyje stebėjo mus, mokinius, einančius į bažnyčią. Ji tada taip pat kovojo: su bloknotėliu rankose „šaudė“ visus. Paskui likimas šovė jai pačiai, ir skausmo vienatvėje nebebuvo nieko artimesnio už Dievą.

Galbūt... Jis tiesiog atsiliepė. Kaip intymiai mirštantis žmogus kalbasi su Dievu: „Ar buvau pamiršusi Dievą? Ne. Žinau, kad jis yra, bet neturėjau laiko Jį garbinti“ (Alė Rūta, p. 518). Kūrėjo stalas su rankraščiu visada stovi laisvoje erdvėje. Kokie mes visi lygūs žmogiškumo prasmel! Dvasingesni žmonės apgailėstavo: „Gal per maža mūsų laisvės kaina buvo, jei nematome svarbiausių dalykų?“

O mes, tie nuo Greitkelio, buvome gerai išmokyti kaltinti save ir kitą. Kaltinti ne už poelgius, o dėl prigimtinių gebėjimų, kurie kiekvieno skirtingi. Kaltinti prigimtine duotybę lyg ir kvaila. Tačiau mums juk niekas laiku nepaaiškino, kodėl ant raudonojo Greitkelio taip ir nepastatė komunizmo. Labai stengėsi: tiesė geležinkelius, statė barakus, šaudė. Sakė: tai vardan lygybės. Bet nesisekė: vis išlisdavo kokia protingesnė galva, vis atsirasdavo koks genialus planas dykvietėje. Kaip negali nugalėti Dievo, taip neįmanoma pažaboti sugebėjimų žmoguje. Taigi, turtinei lygybei beveik nėra galimybių egzistuoti, vis tiek kas nors turės daugiau, nes daugiau turi vidinių resursų. Ir kokia tamsi naktis gyvena sąmonėje tų, kurie

galvojo atvirksčiai. Ir kaip lėtai aušta rytas po tokios nakties! „Poniutė“ ir „kvailys“ – tai lietuvių kalba ištarti žodžiai net už Atlanto, laisvoji šaly, lietuvių emigrantų šeimoje. Ištroškęs kuo daugiau turėti taip mato išsilavinusius ir kūrybiškus žmones: „Rašytojas. Baisus daiktas! Jeigu laiko turėčiau, ir aš knygų parašyčiau! Tokių, kaip jis rašo. Baisus daiktas! Tik laiko neturiu. Ir nesu kvailas. Iš knygelių negyvensi. Knygelės – kitiems. O pats badu dvėsk“ (Alė Rūta, p. 511).

Vertybės gali jungti ir išblaškyti net šeimas, nesvarbu, kur ir koku laiku gyvenai. „Ką reiškia – prieš daugelį metų? Ką reiškia laikas? Žmogus yra tas pats laike: nuo vaikystės iki senatvės. Tik įvykiai ir kiti žmonės apklostoją nereikalingais priedais. Žmogus tas pats laike“ (Alė Rūta, p. 493).

Po tokių apmąstymų sakai sau: juk nesi beviltiškai nusivylęs. Visada tikėsiu, kad šviesa lengvesnė už tamsą. Šis tikėjimas iš ankstyvos vaikystės patirčių. Kiek nakties tamsoje įsivaizduodavai baisiausių dalykų! Bet visada, užtraukusi iki nosies antklodę, ramindavai save: „Palauk, bet išauš rytas ir, kaip visada, bus viskas savo vietoje.“

Taip ir buvo. Po tamsos, jau auštant, kiekvienas dairėsi savo vietos. Fiziškai tai buvo tas pats namas ar tas pats butas. Tačiau, ar jums pažįstamas tas *deja vu* potyris, šiek tiek primenantis filmą „Likimo ironija, arba Po pirties“? Lyg tas pats kambarys, kuriame dešimtmečius gyveni, ir langai tie patys, į vakarų pusę, tačiau kažkas jau kitaip, taip nemaloniai svetima. Vaikai įjungia grotuvą ir iš jo pasklinda melodinga baladė. Klausai, bet nesupranti nė vieno žodžio. Išpakuoji naują televizorių, o ten – instrukcija įvairiomis kalbomis. Ieškote lietuviškos, o jos nėra, – vyras pamiršo tą lapelį pasiimti. Džiaugiesi radęs aprašą rusų

kalba. Esi žmogus, kuris moka dvi kalbas: lietuvių ir rusų. Gatvėje nuleidęs galvą sparčiai mini tolyn nuo kažką rėkiančio laimingo turistų. Ką jau čia, taip nepatogu pasidare, juk net nesupranti, ko žmogus klausia... Nusiperki už atostoginius „Kodaką“ ir visą vasarą fotografuoji gimtojo kaimo pievas. Kaip keista, negi tos vaikystės nuotraukos iš Amerikos irgi fotografuotos tokiu aparatu? Kaip šaltu vandeniū tave aplieja sustojusio laiko jausmas. Pažįsti tik vieną žmogų, kuris jau lankėsi Amerikoje. Ta „balta varna“ mestelėjo kolegų būrely: „Taigi Amerika neužrakinta, turi pinigų ir skrendi, jei kvietimą giminės atsiunčia.“ Ne tik kvietimą, bet ir bilietą giminės nupirko į abi puses. „Neturiu gimininių, vadinasi, Amerikos man nematyti,“ – pagalvoju. Ir nieko tokio man neatsitiks, palyginus su tuo, kokia skylė būtų likusi Lietuvos istorijoje, jei ne mūsų gimininių pastangos sovietmečiu išsaugoti tiesą. Jei ne laisvė, būtume nieko ir nežinoję apie rašytinį paminklą nenugalėtai tiesai. Tai – LKB „Kronika“. Jei kas pasiilgo kokio sovietinio filmo dėl gajos nostalgijos laikmečiui, labai paprasta jį pakeisti į lietuvišką variantą – tiesiog pasiskaityti 22 metų tiesos liudijimus „Kronikoje“. Kodėl gi ne? Bet tūlas lietuvis, vakar atleistas iš gamyklos, kurios gaminių net trečioje pasaulio šalyse niekam nebereikia, atsakytų paprastai: „Kas man iš tos idėjos, jei rytoj aš neturėsiu euro duonai?“ Negali paneigti žmogaus rūpesčio savo šeima. Ką mes čia galime sugalvoti naujo, jei pasaulyje jau viskas sugalvota? Kam mes reikalingi? Tokie ir panašūs nevelties kupini klausimai iškildavo ne vienam žmogui. Vis dažniau buvo užsimenama, kad pasiklauskime amerikūnų ar kitų šalių žmonių, kaip jiems pavyko susitvarkyti ūkį ir išsirinkti teisingą valdžią. Sužibėdavo akyse viena kita patriotiška ugne-

lė: juk lietuviai – darbštūs, žiūrėkite, net Sibire būdami sugebėjo karvę nusipirkti, net užjūriuose nepražuvo, perbrido vargą ir susikūrė saugų gyvenimą. Teikė vilties ši tautinės vertės pajauta.

Tačiau, kaip dažnai mūsų akys neįsižiūri giliau! Juk dauguma trečiosios bangos emigrantų turėjo aukštą socialinį statusą, buvo gerą išsilavinimą įgiję žmonės. Savo jaunystę jie praleido nepriklausomoje Lietuvoje ir išsiugdė stiprų tautinį bei religinį tapatumą. Apie 60 tūkst. žmonių, kuriuos taip ir noriu pavadinti tautos žiedu, paliko šalį dėl politinių priežasčių. Tai buvo savanoriška tremtis. Sunku pasakyti, kaip jautėsi kiekvienas jų, namus išmainydamas į nežinią.

Bet iš tiesų, argi mūsų tikrieji namai nėra su mumis nepriklausomai, kur beatsidurtume fiziškai? Žmoguje, jeigu jo šaknys nepagraužtos, yra užkoduota laikinumo ir amžinumo pajauta. Klausimas: ar kiekvienas tai turi? Ko gero, taip. Tačiau didžioji žmonijos dalis laimingai snaudžia, nes jaučiasi sotūs žemiška duona. Daugelis yra laimingi. Kai kurie tiki esantys savo gyvenimo valdovai ir nėra negandų, kurių negalėtų įveikti. Tai jau kažkur matyta ir skaityta. Gal vaikystėje? Pamenu, tėtis numodavo ranka tardamas: „Argi pirmininkui pasiskūsi, kad vaiką reikia į mokslus išleisti? Nesupras ponas ubago. Jų – valdžia.“ Vėliau, jau brandžiame amžiuje, prarandi draugus. Po to supranti, kad tai joks praradimas, nes jų materialus sotis nesupranta tavo būties alkio ir jau nebesusikalbėsite.

Žemiško sotumo laime spindi ir lietuvių troba, ta, kuri stovi greitkelio „Čikaga–Niujorkas“ kairėje. O šioje šeimoje gyvena žmogus, kuris neįsiklauso į save. Jam atrodo, kad rūpintis savo sveikata yra tolygu, kaip paleisti pinigus vėjais. Žmogui vis sunkiau suvokti, kad

žemiškas gyvenimas yra baigtinis. Lygiai kaip viskas, kas ant žemės, yra paliesta trupėjimo. Lieka tik laiko klausimas...

Šviesesnis protas tokiaime pasitenkinime nesunkiai pamatys ir savotišką infantilumą ar trumparegiškumą: ne tais namais džiaugiamasi ir ne tomis rankomis besąlygiškai pasitikima. Taip ir maga žmogui, jaukiai besiilsinčiam ant sofos prieš televizorių, pasiūlyti: „Na, pasakyk man, kas tu būtum, jei netektum to, ką matai savo fizine akimi: namų, daiktų, technikos, bityno, sodo...? Jei netektum to, kas kasdien tau suteikia tokį pasitenkinimą?“ Neverta spėlioti, kokie būtų atsakymai, kol neįvyko tai, kas minima maldos eilutėje: „Nuo bado, maro, ugnies ir karo gelbėk mus, Viešpatie!“

O jeigu šiuose namuose gimė rašytojas, kuris nekuria materialaus produkto? Jo būtinai paklaus: „Na, ir ką gi tu turi?“ Ar tai tik tamsos priekaištas šviesai, ar negebėjimas atskirti vieno nuo kito? O gal tai – nemeilė? Skaitai, eilutėmis sekdamas paskui rašytojo vienuotę: „Aš rašytojas. Jeigu iš tikro toks esu, tai ar turiu savoj kūryboj gyvenimą ir žmogų parodyti, kaip jie yra, ar kaip, mano supratimu, jie turi būti? Aš esu už antrąjį pasirinkimą. Ne, ne mokytis. Neturiu stovėti prieš skaitytoją savo rašte ir jį mokytis. Ne. Skaitytojas irgi nori būti laisvas. Bet savomis mintimis galiu perkurti žmogų ir savu gyvenimu perkurti gyvenimą. O jei vaizduoju neigiamas apraiškas? Ar jos mano tikslas? Ne. Ne tikslas, tik priemonė. Šleikštumo skonis sužadina norą burną išsiplauti. Tamsa sužadina ilgesį šviesos“ (Alė Rūta, p. 568).

Taip, savo kūrybiniame procese rašytojas yra laisvas. Laisvė suteikė galimybę kalbėti tiesą. Priimu kaip brangią dovaną. Tačiau ar laisvė gali kūrėjui suteikti nepriklausomybę nuo materialių rūpesčių? Susitikime

su poetu Kornelijumi Plateliu, kuris yra ne vienos premijos laureatas, nusiperku porą jo poezijos knygų, po tris eurus už vieną. „Labai pigiai,“ – sakau. „Tokia realybė,“ – liūdnai šypteli žmogus. Taip gyvena ne vienas kūrėjas. Žmogus keletą metų rašo knygą, paskui išleidžia, suriša virvele į krūveles ir pats važinėja po rajonus, kad išparduotų. Aišku, tokią vadinamąją kūrėjo laisvę, norėtusi vadinti kryžiumi. Visai taiklu būtų tai pavadinti nepagarba kūrėjui. Bet kas nuo žodžio pasikeis? Tiesiog gali nupirkti knygą...

Apmąstymuose apie vertybes, mintimis grįžtu prie trečiosios bangos emigrantų. Šie išsilavinę žmonės jau buvo pasirinkę tikruosius namus daug anksčiau, nei Lietuvą kirto karas ir sovietinis teroras. Pirmą, gebėjimas suprasti pasaulį kaip gyvą organizmą, nuolat kintantį, jiems neleido prisirišti prie laikinumo. Skvarbesnis protas visada klausia: o ką aš galėčiau išsinešti su savimi, jei būčiau likimo įmestas į bėdą? Antra, kokia to turto, kurį išsinešiu, vertė ir kuriam laikui jis gali garantuoti mano išgyvenimą? Pagaliau išsiugdymas tikėjimas, kad stiprybės šaltinis yra su manimi, nes mano namuose esanti Dievo vieta gali suteikti žmogui ne mažesnę saugumą nei tvirti ir saugūs namai Kaune ar Čikagoje. O vengiant pasiklysti svarstymuose, tą patį galima pasakyti trumpiau: žmogau, kur tu begyventum ir kokios negandos blaškytų, visada tavyje yra gyva laisva valia. Tai duota kiekvienam, su pirmuoju įkvėpimu, atėjus į nenuspėjamą pasaulį.

Laisva valia pasirinkę tremtį, šie žmonės kaip dužusios formos šukės vieną dieną buvo išmesti į krantą. Tokia trumpa metafora galima pailustruoti sunkų ir ilgą kelią iš savo tėvynės. O ant kranto niekas į rankas neįdėvė instrukcijos, kaip ir prie ko prisiklijuoti, kad nebūtum tik šukė ar nereikalinga atplaiša.

Buvo klausama: o koks esi? Arba, dar tiksliau, buvai paprašytas atidaryti savo Namų duris ir pasirodyti. Tai nėra prašymas padengti stalą prekybos centrų gėrybėmis ar parodyti naujos mados užuolaidas ant langų. Giminių iš Amerikos nuotraukose jau matėme tai esant prieš pusšimtį metų. Niekam iš tų, savo noru pasirinkusių tremtį, negalėjo šauti į galvą mintis parodyti savo kartoninio lagaminėlio turinį. O ir laisva valia tremtį pasirinkęs lietuvis, matyt, suprato, kas iš tiesų domina rinkos sąlygomis klestinčią Ameriką. Integraciją palengvino tai, jog prieškarinė laisva Lietuva taip pat vystėsi rinkos sąlygomis.

Taigi kyla klausimas, ar gali mus amerikietis, kad ir išėivis iš Lietuvos, pamokyti, kaip gyventi? Kyla abejonių, ar gali, nes vertybiniu požiūriu mes skiriamės per visą vandenyną. Kartai, 50 metų riedėjusiai raudonuoju Greitkeliu, nėra lengva savyje pažadinti laisvą valią, tai yra, atsakingai savęs paklausti: koks aš esu? O ir pažiūrėti sunku, nes vidiniai namai ilgai buvo užrakinti. Instrukcija draudė. Daug tokių, kurie, išdrįsę praverti savo vidines duris, toliau slenkščio nenuėina. Savęs pažinimas baigiasi emociju įvertinimu: „Aš – nelaimingas“. Kas norėtų įeiti į nelaimingus namus? Kad ir nuosavus. Dabartiniai amerikiečiai pagal laimingumo reitingus yra 49 pozicijomis aukščiau nei lietuviai (60 ir 11 pozicijos). Jei laisvė minima kaip vienas iš svarbiausių laimės kriterijų, o abi šalys yra laisvos, tai kodėl toks didelis skirtumas? Lietuviams, matyt, laisvė nėra svarbi vertybė. Kažkas yra vertingiau už laisvę... O kitaip gal ir negali būti: tik laisvas viduje gali priimti laisvę kaip vertybę. Aplinka laisvam žmogui tam tikrose situacijose lemiamos įtakos nebedaro. Apie tai liudija Lietuvos disidentų pasipriešinimo kovų istorija, Sąjūdžio žmonių drąsa. Pri-

siminiau pavyzdį iš vieno pokalbio. Grįžta draugė iš kelionės po Paryžių ir pirmasis įspūdis toks: „Kokie visi žmonės laisvi! Kaip laisvai jaučiausi!“ Na, taip stebėtis įkvepiamu oru gali tik tas, kuris dūsta... Per laisvės, o ir kitų vertybių supratimą ar nesupratimą mes susikalbame su aplinkiniu pasauliu arba atsiskiriame nuo jo. Tai ir yra atsakymas į klausimą: ar gali mums amerikiečiai pateikti instrukciją, kaip gyventi. Tenka suabejoti, deja.

Po tokių nelinksmų apmąstymų vėl noriu klampiu keliuku užsukti į Alės Rūtos Dainorynę, į paprastų ir mažaraščių lietuvių emigrantų namus. Tikėdama, kad mūsų keliai panašūs ir tos pačios mūsų šaknys, ieškau atsakymo: kaip jiems pavyko iš šukių suklijuoti savo namus. O žvilgsnis po Dainorynę tampa gana smulkmeniškasis ir konkretus: kas žiba kiekvienoje šukėje, tai yra, kokia dar vertybė apšviečia žmogų. Mūsų sąmonei taip reikia šviesos, kad suprastume save pačius. Pirmiausia į akis krinta sodas ir lietuviški gėlių darželiai. Jie atsivežė į svetimą žemę Lietuvą ir ją čia pasodino!

Šaknimis reikėjo erdvės, kaip lietuvių prigimčiai reikėjo žemės, kad per žemę įprasmintų savo būtį. Sako, kad žmogaus širdis – kumščio dydžio. Tiek ir atsivežė lietuviškos žemės į Ameriką – vieną saują. Bet kokios! Tokios, kuri iš saujos virsta hektarais. Ir žmogus nesako: vargas, kaip mums sunku. Sako: čia – kaip Lietuvoj. „Uvel, čia Amerika, yra pinigų, bet gojelių mieste nepamatysi. Tiktai kai farmos įsitvėrėm, pasidarėm sau ir čia Lietuvą. Ir ką jie mums padarys!<...> Savo rankom, prakaitu, įsikūrėm čia Lietuvėlę“ (Alė Rūta, p. 543). Ir tuo viskas pasakyta. Kažkoks mistinis organiškasis gajumas skverbiasi po namų pamatais ir juose įžiebia bendrystę per kalbą, o po to – per susikalbėjimą. Žmogus nėra tobulas.

Jis kupinas silpnybių, gal kiek prigesusios sielos, bet jis jaučiasi kaip namie. Ne taip svarbu, kur tave nubloškia aplinkybės, jei savyje išsaugai tapatumą. Tautinis tapatumas – svarbiausias turtas, kurį gali nusivežti į bet kurį pasaulio kraštą. Jis net nesusijęs su žmogaus gebėjimais kaip duotybe ar išsilavinimu kaip nematerialiu turtu. Vargu, ar tautiniam tapatumui turi kokios įtakos žmogaus asmeninės savybės ar materialinė gerovė. Ko gero, tai adekvačios savivertės ženklas: esu tu, kuo esu.

Teta, grįžusi iš Amerikos, kaip vieną šviesiausių prisiminimų pasakojo apie Čikagos lietuvių bendruomenės veiklą. Ji prisiminė šv. Mišias, aukojamos kunigo A. Saulaičio, ir po jų vykusius pokalbius prie puodelio arbatos. Tada pradėdi iš tiesų suvokti, kas yra tikroji bažnyčia. Pakanka jaustis tautiečiais, kad išgyventum bendrystės jausmą. Kiekvienas žmogus žino: jei nesi vienas, esi saugus. Prisimenu bendrystę Baltijos kelyje ir prie A. Mickevičiaus paminklo 1987-aisiais. Argi nekeista, kad mūsų nesutraikė Sausio 13-ąją? Žmogus, turėjęs reikalų su teisininkais Amerikoje, sako: „Neturėjau pinigų, bet man išbristi iš bėdų padėjo lietuviai. Jeigu ne jie, mano gyvenimas būtų pakrypęs į blogesnę pusę.“ Prisilietimas prie šaknų per kalbą, prisiminimus, bendros idėjos pajauta lyg magnetas traukia žmones vieną prie kito. Vadinasi, yra bažnyčių, kurių neįmanoma sugriauti. Juk jos ne ant žemės pastatytos, o įaugusios į stuburą. Bet į bendrystės bažnyčią, ko gero, įeiti turi pats. Juk kitas neįneš. Nebent išnešti ar išvežti gali... O tai jau buvo daroma raudonajame Greitkelyje.

Strategija buvo gudri: iki minimumo apriboji privatumą. Paskui įtvirtini valdymą po raudonąja vėliava: „Lauk iš savo dainorynių!“ Išvaymo strategija per 50 raudonųjų

metų pakartota du kartus. Matyt, dėl šaknų gajumo: kiek rausi, vis atauga. Dėl sąžinės likučių ramumos ir dėl naivių akių nuostabų žmogaus sodą pavadina „liaudies piktžolynu“. Tai jau taktinis manevras, opijus liudžiai. „Kas tas opijus?“ – sukdavau galvą gal aštuntoje klasėje. Taigi, apie pirmąjį šaknų ravėjimą smulkiai sužinojau jau po nepriklausomybės atgavimo iš artimų žmonių, kurie buvo paliesti šio siaubo. Šešiolikmetė ūkininkų mergaitė pro kaimynų langą palydėjo akimis išvaromus tėvus ir brolių, ir be namų, be šeimos liko visiškai viena ilgam dešimtmečiui. Kai šeima grįžo iš Sibiro, išsipirko porą kambarėlių savo namuose už taigoje uždirbtus pinigus. „Valdžia geranoriškai priglaudė liaudies priešus, kurie su entuziazmu pasiruošę dirbuotis tarybinei tėvynei,“ – maždaug tiek propagandinio opijaus apie vienos šeimos tragediją teko mums, skaitantiems laikraštį „Tiesa“ arba istorijos vadovėlį. Už šios eilutės stovėjo tūkstančiai, suspaudę lūpas ir su grumstu saujoje. Negaliu suprasti, kaip mano tėvas ištylėjo tiek metų. Paskui pasakė: „Saugojom vaikus nuo našlaitystės, paaukoję tiesą tylai.“ Mes augome melų pasauly. O mūsų tėvai, gavę po vienodą rėželį žemės ir po vieną opijaus: „iš kiekvieno – pagal sugebėjimus, kiekvienam – pagal darbą“, tempė ant savo pečių kolchozus. Tikrosios lietuvių galimybės buvo suspaustos širdies dydžio kumštyje kaip tikėjimo grumstas, o ant stalo gulėjo kepalėlis sėlenų duonos – „pagal darbą“. Taip, ta pati sėlenų duona, kurios dabar gali nusipirkti, jei turi problemų su atsavoriu. Sako, padeda.

Taip mes augom. Iš kitos pusės žiūrint, ar įmanoma apskritai augti melų pasaulyje? Bet turėjome tėvus ir kalbėjome lietuviškai. Augome vienkiemiuose ir žemės kvapas smelkėsi po oda. Namuose

tėvai atgniauždavo širdies dydžio kumštį, ir mes matėme tikrąsias jų galimybes. Taigi, tie kuklūs žemės rėželiai prie namų gražėjo žaliais sodais, tiesiomis vagomis ir gėlių darželiais. Žmonės nusipirkdavo po antrą karvutę, kriuksėjo paršeliai, mekeno avys. Šį tą jau buvo galima parduoti ir užsidirbti papildomai. Natūralu, kad žmogus dirbdamas sau, tikisi pelno. Ir atvirksčiai, pelnas motyvuoja dirbti. Tačiau Greitkelyje mus stebėjo. Nesvarbu, kad į rytus rieda sunkios ūkinės mašinos su krovniais. Bet mus stebi, ar tik nepametėm grandinių nuo ratų. Žiūrėk, jau vienas kitas nesilaiko tempo. Užudė ataugančias šaknis.

Atėjo antrasis „ravėjimas“. Tėvas verkė apsikabinęs tėviškės klevą ir vis nelipo į sunkvežimį. Šaukiau: „Tėti, greičiau važiuojam!“ Jo kojos buvo įaugę į žemę, ir klevas nenorėjo tėvo paleisti. Mes išvažiuavom į gyvenvietę, į šaltą betoninį namą, kuriame nebuvo gyvos ugnies, o tuščiam kieme pūpsėjo krūvos žvyro. Greitkelio kvapas... Žmogus prie žmogaus, kiemeliai maži, ir nežinai, kurios akys tave sekioja pro langus: gera linkinčios ar piktos, pavydžios.

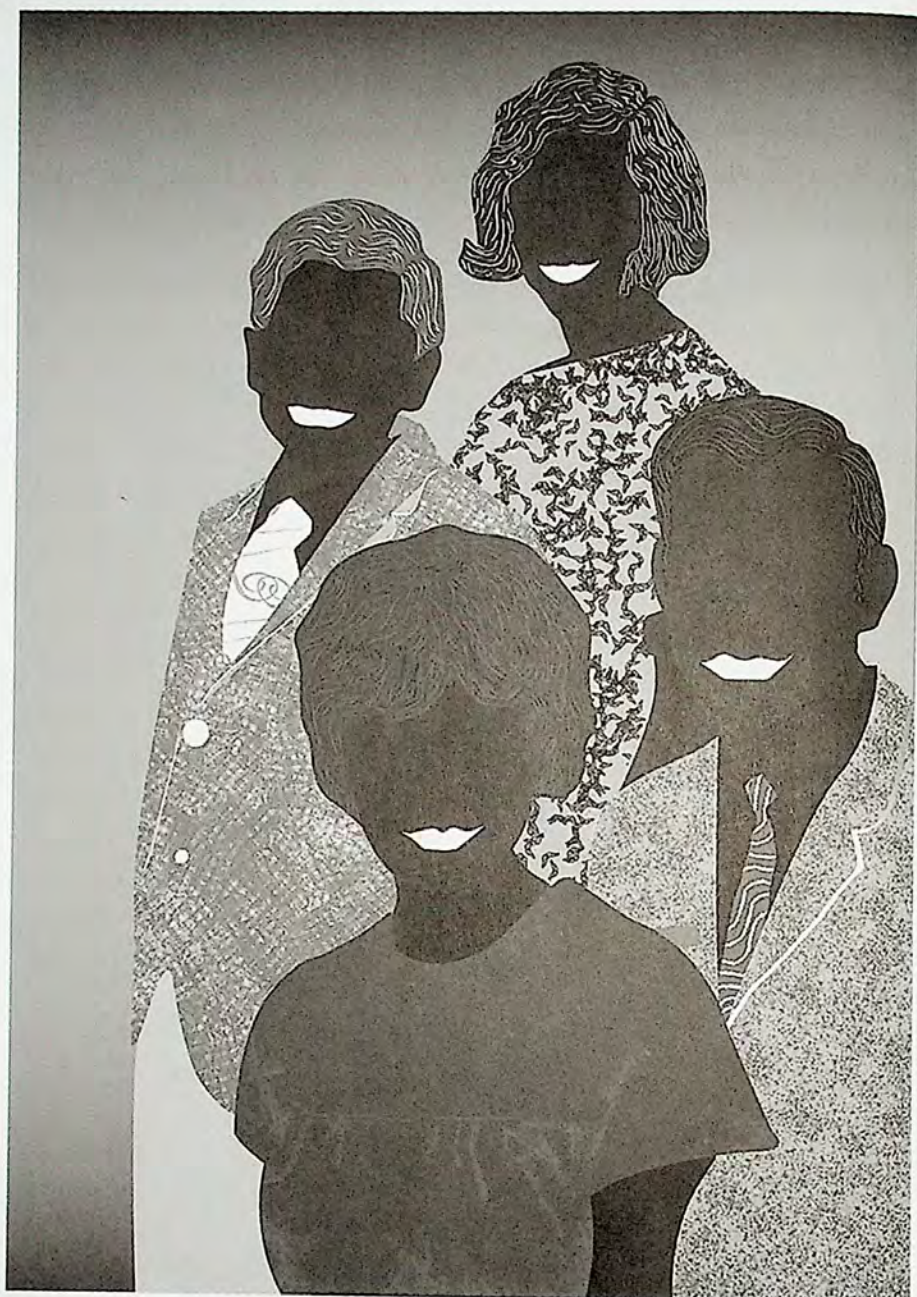
Melioracijos, kaip žemių sausinimo, siekiant efektyviau jas panaudoti, esmė buvo gudri priedanga dar kartą apriboti privatumą. Kiekvieną rudenį buvo patikrinama, kiek šieno turi ir kiek gyvulių tvarte. Jei norėtum daugiau uždirbt, jei rankos pasiilgusios žemės, buvo „pasirūpinta“ ir tuo: visiems atmatuodavo po keliolika arų kolchozo žemės ir privalai ją prižiūrėti, derlių nuimti ir suvežti į sandėlius. Ne sau, o tėvynei labui. Studijas ar mokslo metus pradėdavome ne mokykliniame suole, o runkelių ar bulvių vagoje. Dar viena opijaus piliulė sąmonei slopinti: dirbk tėvynei ir turėsi.

Kas vyksta žmoguje, kai jis prievarta ir baime verčiamas būti nuolankus? Jis paslapčia pradeda laužyti

taisykles ir nesąmoningai kenkti. Tai vadinama visuotine demoralizacija. Prasidėjo vagystės, darbo imitacija, vienas kito skundimas, alkoholis. Prisimenu motiną skundžiantis: „Rankos atšipo“. Pamažu trūkinėjo prigimtinis lietuvių prisirišimas prie šaknų, nes neturėjai žemės, kuri būtų tavo žemė tavo šaknims.

Kažkas esminio išbyrėjo iš širdies. Tai buvo griaunamų bažnyčių laikas. Ūkinės mašinos per šventorių veždavo grūdus arba plytas ir iškraudavo altoriaus vietoje. Vidinės bažnyčios, kaip visa apimantis bendruomeniškumo jausmas, nyko. Suprantama, žmonės prievarta apgyvendinti gyvenvietėse, nepažinojo vieni kitų, nežinodami vienas kito šaknų ir praeities, darėsi atsargūs ir įtarūs. Būti silpnam buvo nesaugu. Psichinė sveikata visiems laikams dingo iš dėmesio lauko. Būti savi mi – baisu. Silpo pagarba žmogaus individualumui. Konformizmo palaužta individualybė tapo pilka pilkos masės dalimi. Prisimenu kelionę po Gruziją. Važiuodami per Mažojo Kaukazo teritoriją, sustojome pasigrožėti spindinčiomis snieguotomis viršukalnėmis. O prieš akis toks vaizdas, lyg sniego griūtis nuo viršukalnių: didžiulė avių banda sparčiai leidžiasi link papėdės žemyn. Ieškome akimis: o kurgi bandos piemenys? Nustebome, kad jie tik du. Pasirodo, nieko labai ir ganyti nereikia. Nugeni į vešlią žolę, o paskui jos vaikšto laisvėje sekdamos viena paskui kitos uodegą. Piemenys sakė, kad jos labai užsiėmusios nuolat peša žolę nepakeldamos galvos ir nesidairydamos. Net gulėdamos visos avys pasuka galvas į tą pačią pusę. Gražus pavyzdys būtų autokratinės sistemos padarinių kontekste. Tik labai nemalonūs.

Milžiniški žmogaus sąmonės remonto darbai buvo atlikti didžiajame Greitkelyje per 50 metų. Tokie mes atėjome į laisvę: išrauti

iš žemės ir primiršę bendruomeniškumo teikiamą saugumą. Tapome baimingi savęs ir viso pasaulio, kuris egzistavo už sienos. Tokie būdami, pasukome nuo sovietinio Greitkelio dešinėn, ir tai galėjo būti mūsų kelias Namu. Nereikėjo įveikti vandenynų ir mūryti naujų sienų. Mums reikėjo susikurti iš naujo save pačius. Prisiminiau, kartą turguje žiūriu – guvi močiutė ridikėlius pardavinėja. Na, apžiūrinėju, kurį čia ryšulėlį išsirinkus. O močiutė maloniai sako: „Rinkis, vaikel, rinkis, kur didesni, nesuvytę. Dabar gi kapitalizmas, – niekam nereikia suvytusio ridikėlio“.

Taip, pasukus į dešinę, nespaltotas mūsų vaikystės nuotraukas keitė spalvingi ir šviesesni vaizdai. Atsirado galimybė fotografuoti ne tik savo kaimo pievas, bet ir patirti platesnį pasaulį. Gali pasidalyti politine, ekonomine patirtimi ir geriau pažinti savo šalies situaciją. Reikėjo daug ko mokytis iš naujo... Sakyčiau, ne tik pažinti, bet ir pajusti pasaulį. Pirmiausia – per literatūrą. Knygynuose ir bibliotekose prasidėjo sujudimas. Labiausiai jis buvo netikėtas kažin kelintos kartos voriuokui, kuris iš visų savo mažų jėgų tempė tą pridulkėjusį tinklą su savo protėvių lavonais į patį tamsiausią

sandėliuką. Tai buvo paskutinė Lenino raštų kelionė iš bibliotekų su lozungu: „Išėjo Leninas visiems laikams!“ Atsirado daug laisvos erdvės gerai literatūrai. Ar žmogaus sąmonėje jai buvo vietos, nežinia, bet alkio jausmas buvo, pirkome ir nešėmės namo knygas. Tada nelabai sukai galvą, ar reikia tau tos konkretios knygos. Svarbiausias įsigijimo motyvas: juk čia ta literatūra, kuri buvo tiek metų draudžiama.

Ar galėjome tada žinoti, kokia literatūra yra iš tiesų gera? Kaip gali atskirti, jei protas buvo maitinamas tik sėlenų duona? Taigi atgimimo jausmas knygynuose pirmiausia apėmė tuos, kurie viduje erdvesni, tai yra, turintys vietos kitam. Ieškojom pašnekovo. Na, būna, kai pabendrauji su žmogumi, ir supranti, kad tas laikas bendrystėje yra nuotykis, kurio nepamirši. Tas pats, kai užvertę knygą pasijunti šiek tiek kitoks – platesnis ir gilesnis – lyg prisipildęs. Galima net pajusti plūstelėjusią pasitikėjimo savimi jėgą: su mani mi kalbasi ir mane supranta kitas! Vadinasi, aš – esu... Toks įsimintinas susitikimas gali įvykti su rašytoju, kūrinio veikėju ar idėja, tvyrančia kūrinyje. Į prabangią geros literatūros lentyną dedu tokius kūrinius, kuriuose šimtai skaitančiųjų suranda į save panašų veikėją, gyvenimo istoriją. Pavyzdžiui, skaitydama Alės Rūtos romaną „Kelias į kairę“ vis pagalvodavau, kad žmogus savo kasdieninėje rutinoje visais laikais išlieka tas pats, kokioje pasaulio vietoje begyventų. Kaip pasakų fabuloje pasakyta: išėjo į pasaulį laimės ieškoti, kelyje buvo išbandomas, keitėsi ir mainėsi, o kelionė baigėsi, kaip visada – pagal nuopelnus: vestuvėmis arba nukirsdinta galva.

Taigi, sukame į kairę, pažliugu su keliuku riedame link Dainorynės, atsukdami laiką pusė amžiaus į praeitį ir tikėdamiesi ten atrasti dabartį. Verta priminti, kad šiame

vienkiemyje, pilname lietuviškos dvasios, gyvena antrosios bangos emigrantai. Nepamirštu, kad jų savanoriškos emigracijos priežastys – ekonominės, skirtingai nuo trečiosios bangos šviesuolių. Štai ką sako Alė Rūta: „O dabar gyvenu. Gyventi, vadinasi – kuo daugiau už kitus pačiuoti. Apsirūpinti. Apsiginti nuo šalčio ir bado. Neišmėtyk, neišdalyk, o turėk stipriai sugniaužęs ir kita ranka daugiau griebk. Visi taip daro. Toks pasaulis. Taip nedarysi, tave užstumdys, sutraiškys kaip menką vabalą“ (Alė Rūta, p. 508). Taip, girdėjau lygiai tą patį: žiūrėk savęs ir savo vaikų. Gražu! Paskui, matai, kad vėl apie tą pačią materialinę gerovę kalbama... Negali paneigti, kad tai nėra svarbu. Klausimas: ar tai yra svarbiausia?

Važiuoji namo jau savo lengvąja (ką tik nusipirkai tiesiai nuo tralo), o didelio džiaugsmo, kaip tikėjaisi, nejauti. Esi šiltoje kabinoje, ant keturių ratų, o vairuoti sunku. Toks jausmas, tarsi ant savų ratų slidinėtų tavo gyvenimas. Ką kaltinti? Gal kelią, na, vėl ne tą valdžią išsirinkome? Toks jau žmogus yra: kai gyvenimo nesiseka vairuoti pačiam, visada bus kaltas kelias. Tie, kurie atsakingi už kelius, juos tvarkė kas ketveri metai – vis kiti ir vis savaip. Kelias buvo lygesnis, tačiau labai vingiuotas. Posūkį į dešinę, keitė staigus posūkis kairėn, vėl tiesiai, kartais kelkraščiais. Su kiekvienu posūkiu trijų milijonų laisva kolona iš visų jėgų stengėsi išsilaikyti su viena mintimi galvoje: posūkyje neišlėk, laikyk vairą, spausk akceleratorių iki galo! O apžiūrėti ratus, susukti, sutepti ašis, patikrinti padangas laiko likdavo vis mažiau.

Prisimenu, dažnai diskutuodavome, nuo ko pradėti tvarkyti savo gyvenimus, kai iš tiesų nežinai, nuo ko pradėti. O mintis gana išmintinga: pradėk nuo to, kas yra arčiausiai tavęs. O arčiausiai, pasirodo, yra patys

svarbiausi dalykai. Argi darbas gali būti svarbesnis už savą vaiką, o politiniai posūkiai – už asmeninę sveikatą? Atsakymas aiškus. O ar aiškus klausime slypintis priminimas? Juk mums primenama dar kartą rinktis, o jei dar konkrečiau – atskirk pelus nuo grūdų. Jei automobilyje važiuoti nesaugu, tai pats vairuotojas atsakingas už klebančius ratus, ant kurių ir laikosi automobilis. O ką daugiau turime be šeimos, draugystės, sveikatos, veiklos? Štai šie keturi automobilio ratai. Tiesa, bagažinėje yra dar vienas. Retokai naudojamas, bet jis ne mažiau svarbus, nes jis – atsarginis. Kaip žmonės sako, bėdai prispyrus. Juk turintys atsargų nebadauja. Kaip ir tas, kuris turi dvasinės duonos, neiškrenta aplinkybių vingiuose. Tai liudija savo noru pasirinkusiųjų tremtį ir ištremtųjų gyvuliniuose vagonuose istorijos. Tačiau dvasiniams dalykams, kaip ir tam atsarginiam ratui tamsioje bagažinėje, vis labiau trūko laiko. Vienas jaunas tėvas mokytojai pasakė: „Jeigu aš su sūnumi skaitysiu knygeles, tai kas pinigą uždirbs?“ Galėdamas rinktis, žmogus stumtelėjo nuo savęs tolyn žmogų. Šiltą „priimk“ keitė plėšrus „griebk“. Tai jau girdėjome kalbant Dainorynėje...

Buvo baisu. Ir apmaudu, kad esi tik stebėtojas Mamonos karalystėje. Toks jausmas, kad įkritai į filmo „Krikštatis“ kadrai ir tapai masinės scenos dalimi. Turėdamas laisvę gyventi šviesoje, patenki į gangsterių pasaulį ir esi tik drebantis kruvinų kadrai stebėtojas. Laikmetis meta iššūkį, o nerandi atsakymo į klausimą: ką galėčiau šiuo atveju padaryti aš? Tikiesi esąs šviesa tamsioje Mamonos karalystėje ir jautiesi atsakingas už šviesos padauginimą. Suvoki, kad laisvė nebėra tik idėja, tvyranti ore, o yra realybė, žiūrinti tau tiesiai į akis. Kartais bandai nusukti akis, sakai sau, kad gangsteriai sunaikina vienas kitą, ir viskas kažkurią

dieną baigsis. Bet giliai, ties pačia širdimi, sau primeni: pasaulį keisti pradėk nuo savęs, ar būtum vienas, ar šeimos rate, darbo kolektyve, ar tarp draugų. Šiuo kritiniu momentu atsakomybės jausmas tapo nebe sąvoka kūnu. Taip pamažu esi brandinamas laisve. Ko gero, kad daugeliui žmonių tai buvo vidinio apsisprendimo laikas – tik keisdamasis pats, gali padėti savo tėvynei.

O tėvynėje vyko šviesių ir viltinųjų dalykų. Žmonėms patiko teisingumas. Nereikia pamiršti, kad materialiai dori žmonės nebuvo turtingi. Visiems buvo atrėžta po didesnę gabalą žemės ir suteikta nuosavybės teisė ją naudoti. Kitiems gražintas nacionalizuotas senelių ar tėvų turtais. Taip dar kartą buvome išbandyti laisve. Ir kai kurie dar kartą apiplėšė save. Vienoje pažįstamų šeimoje augo trys vaikai: sūnus ir dvi dukros. Visi buvo panašaus amžiaus, artimi ir nuo vaikystės įpratinti tarpusavyje dalintis. Seserys labai didžiavosi, kai jaunesnysis brolis baigė agronomijos mokslus ir ėjo gana aukštas pareigas žemės ūkio srityje. Tačiau jo viduje augo gajus godumo daigas: griebk viską, ką tik gyvenimas pasiūlo. O pasiūlė nemažą plotą gero ir brandaus nacionalizuoto senelių miško. Tada brolis išmainė seseris į pinigus: tyliai susitvarkė dokumentus taip, kad miškas, kurį sodino visų trijų senelis, atiteko jam vienam. Trys vienos šeimos vaikai nebuvo susitikę jau kokį penkiolika metų. Seserys sako, pasiilgusios ir susitikti norėtų, tačiau brolis neatsiliepia. Tiesiog žmogus savo valia pasirinko tremtį iš šeimos į gūdų užmaršties mišką. Tačiau kiekvienas poelgis turi savą priežastį. Jei augalas džiūsta ir nebeuoja aplinkos, mes apžiūrime šaknis.

Degraduojant tautai, žvilgsnis krypsta į istorines šaknis. Juk tas brolis, miško siena atsitvėręs nuo šeimos, mokykliniais metais skaitė grobikų istorijas ir tai buvo vadi-

nama istorijos mokslu. O grįžęs po tokių pamokų, vaikas šaldytuve rasdavo dešros, kurią tėtis parnešdavo iš mėsos kombinato. Ne uždirbo ar nupirko, o tiesiog parnešė. Tai vyko vos ne kiekvienoje šeimoje. Grobstymas neteko vagystės statuso. Psichologiniais eksperimentais įrodyta, kad žmogų ilgesnį laiką uždarius į amoralią aplinką, jo jautrumas blogiui stipriai sumažėja. Štai sudužusios šeimos priežastis. Žmogus, gavęs laisvę „būti“, pasirinko „turėti“. Geležinis sistemos kumštis suspaudė žmogiškumą. O ši kumštį atgnauižti labai sunku, nes, sunku susikaupti ir ties arčiausiai esančiais dalykais: šeima, sveikata, draugyste. Visa tai klebėjo. Pats žmogus galėjo neigti, kad nieko blogo neatsitiko, jis gerai uždirba. Tačiau jo vaikus mokantys mokytojai, žmonos, naktimis laukiančios savo verslininko vyro, kalbėjo, kad reikalai nėra geri. „Neprisimenu dvasinės draugystės šilumos. Barniai, kombinacijos, barniai, pamokymai, beprasmiškai skubėjimai, barniai, pinigų skaičiavimas, barniai...“ (Alė Rūta, p. 484).

Ar prisimenate tą sportiniais balteliais, treningais ir aukso grandinėle apsišarvavusį tipą? Taip, tai buvo mažos savivertės pasipūtęs karys, kuris pralaimėjo visas pergales prieš save patį ir prarado viską, kas buvo arčiausiai jo. Bet jis uždirbo milijoną! Įdomu, kokie asmenybės parametrai garantavo tokią sėkmę? Dažniausiai – nebaigtas vidurinis išsilavinimas, gyvenimo mokykla ir geležiniame kumštyje užspaustas dvasingumas.

Sėkmė motyvuoja sėkmei. O sėkmės raktas su pakabučiu „Griebk, kol gyvas“ tapo dalies žmonių gyvenimo misija. Tempas didėjo. Aplenkei naujesnį „Mercedes“, savivertė kilstelėjo kartu su spidometro padala. Uždirbai daugiau pinigų, vėl savivertė kilstelėjo kartu su piniginių storiu. Žmogus gyveno dėl kitų akių, bet ne sau. Jam atrodė,

kad turtėja, bet iš tiesų jis skurdo. Ratai riedėjo į griovį, galvos – nuo pečių tiek tiesiogine, tiek perkeltine prasme. „Karas keliuose“, „kova už vietą“, „sėkmės šūvis“, „griūvanti šeima“ ir panašūs militaristiniai terminai laisvoje šalyje skambėjo gana keistai. Po gero dešimtmečio laisvės metų, įvažiuojant į didžiuosius miestus apimdavo slogutis: tuščiais langais žiojėjantys įmantrios, bet neskoningos architektūros privatūs namai priminė karo vaizdus. Žmogaus norėta lyg pastatyti sau namą, lyg – bažnyčią su keliais bokštais, bet languose taip ir nebuvo šviesos. Kaimuose irgi panašūs griuvimo ženklai. Išlipi iš automobilio prie griūvančios fermos ir fotografuoti berželius, augančius ant kiauro stogo, lauko gėles, kurios taip linksmai žydi ant irstančios palangės... Kadras, dar kadras, dar vienas, jau dangaus fone... Kaip galėčiau pavadinti tokių nuotraukų ciklą? „Pergalės šventimas“? Man ši mintis labai patinka...

Sako, žmogus yra vienintelė būtybė žemėje, nepasiduodanti entropijai. Gal ir esi šioje žemėje tam, kad pagrįstum šį teiginį? Ir daugiau nieko iš tavęs neprašoma. Jeigu suprastum, kad buvimas sudužusios formos šuke nėra nykimas, atvirkščiai – brandinimas. Sovietmečiu buvo toks šūkis: „Sukursime šviesų rytojų!“ Politinio kalėjimo sąlygomis tai buvo melas, iliuzija. Laisvės sąlygomis šis šūkis nuskamba kitaip: „Susikurk šukėje gyvenimą!“ Kuriančio tavęs niekas negalės sutrupinti, nes šukėje atsiras vietos Jam. O ateistų būrelyje tau sakė: „Jo nėra!“ Kai klimpo ir išsiderino gyvenimo ratai, tu vėl pakartojai vėl, kad Jo nėra. Kūnas buvo subrendęs, o mąstei kaip vaikas. Yra toks psichologinis eksperimentas, įrodantis negebėjimą mąstyti abstrakčiai. Pasirodo, jei ant lėlės, kurią vaikas ką tik laikė rankose, užmesti audinį

ir ji nebus matoma, vaikas pagalvos, kad lėlės nebėra. Jis dar nesupranta, kad nematomi dalykai taip pat egzistuoja. Vaikas yra tuščia šukė, į kurią galima pripildyti ir šviesos, ir smėlio. Tačiau tik laisvą valią savyje pajutęs, žmogus pradeda augti. Ir auga žmogus rinkdamasis, kuo jam būti: kūrėju ar smėlio krūva.

Todėl jaučiu didelį dėkingumą Alei Rūtai, kuri ištuštėjusioje Dainorynėje apgyvendino rašytoją ir vaiką. Aš mačiau ten Dievą, kuriantį ir augantį. O taip ilgai šiuose namuose jam neatsirado vietos! Rašytojos ranka tik pabaigoje nuvalė laikinumo dulkes nuo langų. O viduje – pergales šventimo jausmas: žmogaus sunaikinti neįmanoma. Žmogus gali būti įkalintas savo vertybėse, gali tarnauti mažmožių dievams, nesirūpinti artimu, klysti, bet visada atsiranda kitas žmogus, kuris atpirks labai netobulą tavo gyvenimą. Žinoma, tas žmogus yra šviesos pusėje. Sakau sau: gera būti šviesoje, bet delnus reikia laikyti atvirus...

Suprantu, mūsų laisvė jau išaugo savo vaikystės drabužėlį. Bet kodėl tokios liūdnos akys, galvoju žiūrėdama į laisvos Lietuvos veidą?

Gal kartais nenorim pripažinti, bet laikui slenkant, visi suprantame, kad turime vieną gyvenimą. Tik vaikystėje nejauti laikinumo. Na, dar nežinai istorijos, nežinai, kas yra pelai ir kokį darbą gali atlikti smėlis. Vaikystėje esi tik imantis sau, nes esi alkanas, net turėdamas laisvę. Mes tokie panašūs į Dainorynės žmones! Šis susitikimas praplėtė žvilgsnį ir aš dar kartą bandau suprasti: „...kaip šio krašto žmonės, persisunkę materija iki kaulų. Ne! Maniškliai, nuplovus materijos dulkes, turi sielą, didelę ir įdomią. Man visada būdavo gaila, kad jie pasiskandino vergijoj doleriui. Man gaila senųjų ir jaunųjų. Gaila tų visų biznierių, taupiųjų, plušančių dieną naktį dėl žalio popierėlio. Aš jaučiu, kad jie gi-

lumoje buvo kitokie žmonės. Tai tik vargas juos pagrobė ir sviedė į dulkes. Vargas, parodęs jiems bado iltis. Paragavę pažeminimo, nustūmimo nuo gyvenimo vieškelį, tie žmonės perdėtai ir dirbtinai ėmė veržtis į pinigą, kuris yra tariama didybė. Tie žmonės yra per išdidūs skursti. Mano tautos žmonės. Jie nėra pinigų vergai, kai yra tikrieji kapitalistai. Jie nori būti materijos viešpačiais, nori paminti skurdą, nori apsidrausti nuo pažeminimų ir paniekimų. Bet vis tiek jie gyvenime žaidžia pavojingą žaidimą. Jie pralošia laiką, užtrina savo vidaus turtus, jie pralošia patys save“ (Alė Rūta, p. 570).

Sakykim, pralošia, tačiau, ar mūsų nepralošė tie, kurie laisvei suteikė itin mažą kainą? Kas yra laisvė, įskaitant ir atsakomybę šalia jos, šiek tiek žinome. Tačiau ne visi žino, kas yra Tiesa. Nebuvo jai vietos Greitkelyje, neatsirado ir pasukus nuo jo. Kiekvienas gyveno pagal savo tiesą. Štai ir atsitiko, kaip kažkada jau buvo atsitikę:

„Kieno valdžia, to ir tiesa.“ Paprastam žmogui visai nebūtina žinoti tiesos apibrėžimus, nes kiekvienas intuityviai jaučia, kad tiesa yra tai, kas teisinga. Bet valdžia išbandomą žmogų tuo pačiu metu išbando ir jo sąžinę. Ar jis pajėgus laikytis teisingumo be aukščiausios Tiesos pajautos savy? O jeigu ant jo stalo – nelygios svarstyklės ir Mamona metų metais darosi vis svaresnis už Kristų? Biblijoje (Michėjo knygoje) sakoma: „Ar laikyti nekaltais tuos, kurie naudoja neteisingas svarstyklės ir apgaulingus svarsčius?“ Žinoma, žmonės ėmė kaltinti valdžią už nesąžiningus darbus ir pasyvumą. Tokie kaltinimai pagrįsti. Valdžios žmonės visiškai neteko autoriteto. O autoritetas yra vienijanti jėga kaip tie šukių klėjai. Jei neįmanoma suklijuoti, nėra formos vizijos, prasideda anarchija: kiekviena šukė ieško savo vietos pati. „Mes nerūpim valdžiai?“ – skundžiasi žmonės. Jie nusivylę ne laisve, bet nebetiki tais, kurie paniekino Tiesą laisvėje.

Kai grįžtu į tėviškę, jau iš tolo akimis ieškau klevo, kurį sodino mano senelis. Kartais nuogaštauju, kad jo kas nenukirstų. Jis yra svarbus Greitkelio liudytojas. Ten, melioracijos vamzdžiuose, po žeme garma vaikystės prisiminimai. Matau tėvus, dirbančius ir puoselėjančius savo vienkiemį. Tai buvo taip natūralu! Natūralu, kad žmogus dirbdamas sau, tikisi pelno. Ir atvirkščiai, pelnas motyvuoja dirbti. Darbas yra didelė vertybė. Todėl joks darbas nėra tik dėl darbo. Deja, mano kartos žmonės, atsidūrę sudužusioje formoje, nesitikėjo, kad darbas bus paniekintas mažu atlygiu. Kaip ir mano tėvai, vienkiemyje plėsdami savo ūkelį ir daug dirbdami, nesitikėjo, kad už tai bus išstremti ant žvyro krūvos. Dėl darbo nuvertėjimo prieškarinio Lietuvoje kilo antroji emigrantų banga.

Esu pasikartojimų rate. Ir man neramu. Galvoju, kad žmogus gali nuo jų pavargti... Gal todėl liudnoka Lietuvos veidas?

Suprantu, kaip nelengvai ji išgyveno savo vaikystės amžių. Susitapatinau... Žiūrėjau į jos besiformuojantį trapų kūną ir bijojau, kad nesudužtų. Kai kurios šukės buvo aptrupėjusios, tamsios, nederančios viena su kita. Susitapatinu, prisimenu, kokia maištinga buvau paauglystėje, kaip nenorėjau paklusti tėvų tradicijoms, kaip pykau ant Greitkelio, kad neturiu „Wrangler“ džinsų... Matau, kad Lietuva pasiekė paauglystės amžių. Koks gražus jos veidas! Būtų banalu kartoti poetų apdainuotą jos grožį. Grožyje taip pat gali išdygti maišto sėkla. Maištas – kaip neigimas to, kas netenkina. A. Kamiu teigė: „Per absurdą prienu prie trijų svarbių dalykų, – tai yra mano maištas, mano laisvė ir mano noras gyventi.“

Kartais gali kalbėti tik eilėmis. Ypač, kai skauda. Gal nuo susitapatinimo? Na, kaip paauglystėje atsitinka, kai įsimyli...

*Ne tavo valioj jų veržlumas –
supranti, –
vis tiek ištrauks delniuką
ir nutrepsės per gatvę –
į savo pusę,
ar visas keturias puses,
prisiekę lagaminui ant ratukų,
nusišpjaus ar nusikeiks prie trapo,
gal sumaišties, gal apmaudo vardu...
Išliksi atlaidi, –
ne apie kilmę mąstė,
ar tiki –
kiekvienas jų kilmingas,
tik nepažinę šaknų skausmo,
bet tavo karūnuoti,
atleidžiant laikinumo nuodėmę,
su teise nesuprasti
O vieną dieną metuose
tiesiog nusišypsok, tai – tik žaidimas:
vėliavėlėm apkaišys, dedikuos eiles,
pašokinės dar ant širdies kaip ant
batuto, –
ne tai, ne taip, juk supranti, –
vaikai.
Tik palingavus galvą, atsidusi:
pavargau...
Nugulusi į gruodo šaltus patalus,
nurimsi Baltijos aky
beribė ir tokia talpi
esi.
(„Apie Tave“, 2013 m., autorės eil.)*

Lietuvą nešė ketvirtoji emigracijos banga. Maištas! Turėdami laisvę, žmonės renkasi ir ieško savo vietos ne po laisvu Lietuvos dangum. Ieško tiesos ir darbo. O gal savo tapatumo? Kartais susipainioja, pradeda keiksnoti Lietuvą. Kam nepasitaikė paauglystėje paburnoti ant tėvų?..

Prieš kokius penkiolika metų, kai pirmieji mūsų kartos žmonės savanoriškai rinkosi tremtį, ore tvyrojo nenusakomas ilgesys. Buvo slogus laikas: palikti vaikai ilgėjosi tėvų, tėvai ieškojo vietos įsitvirtinti ir ilgėjosi vaikų, bėdos prispausti senstelėję tėvai laukė nesulaukė vaikų pagalbos rankos... Buvo net pasiilgusių Greitkelio. Dažniausiai tie, kurie nerado savo vietos laisvė-

je ir nedrįso išvažiuoti. Tie, kurie ištiesė delną prašydami paramos. Šelpiame, kas galime. Ir vėl grįžti į tą patį atskaitos tašką: visų sugebėjimai skirtingi. Privalai tai priimti, jei gyveni pagal aukštesnę Tiesą. Jei ji padėjo tau, gali joje padėti kitam.

Dabar, kai tėvynėje mūsų liko milijonu mažiau, nesame tokie jautrūs išsiskirdami. Vėl džiaugiamės spalvotomis giminių nuotraukomis kompiuteryje, vėl giminės šelpia pinigais ir siunčia siuntinius. Tai jau buvo, vėl – pasikartojimų ratas. Bet vienas skirtumas: dabar mes galime susitikti ir apkabinti vieni kitus gana dažnai. Sunku pasakyti, ką dabar lietuviai išsiveža savo širdies dydžio saujose. Tai bene kebliausias klausimas, į kurį labai sunku atsakyti. Tiesiog nenori dar kartą likti nuviltas. Todėl, kad myli šitą kraštą, tikiesi, kad kas nors jį pagausins gražių sodų. Kad ir ne prie Baltijos jūros...

Noriu paklausti vieno: ar grįši, broli, iš Akmenų šalies*? Sakai, kad nežinai, kad vaikai į koledžą įstojo, kad gal kada vėliau... O aš galvoju apie vieno trečiosios emigrantų bangos Australijos lietuvio atsakymą į šį klausimą: „Kai ką nors iš artimųjų palaidoji svečioj šaly, tada supranti, kad tai – tavo žemė ir atgal jau nebegrįši.“

Tai yra paskutinis pasikartojimas, kuris susijęs tik su Tavimi, Ale Rūta. Bet aš laikiau rankose Tavo Kelią. O Tu – manąjį.

Tada susitikome...

* Akmenų šalis – turima galvoje Norvegija.

Literatūra

Alė Rūta, *Trumpa diena; Motinos rankos; Kelias į kairę*, Vilnius: Vaga, 1992.

Interrampa – 2017

ELIGIJUS DAUGNORA

Rokiškio liaudies teatro režisierius

XXIII tarptautinis mėgėjų teatrų festivalis „Interrampa“ gerokai skyrėsi nuo ankstesnių. Vargu, ar galėjo būti kitaip. Pagrindinės daugelio festivalių organizatorės ėmėsi didesnių darbų: spalio pradžioje

organizavo analogišką festivalį, vykusių net trijuose miestuose: Utenoje, Kupiškyje ir Pasvalyje – „Theater cluster“. Kartu atsinaujino Rokiškio festivalis „Interrampa“ ir buvo gerokai kitoks negu ankstesni.

Pirmasis atsinaujinimo ženklas: beveik visą festivalio programą vienijo tema „Istorija ir žmogus“, ypač tai pasakytina apie lietuviškąją festivalio dalį. Nuo istorinės lietuvių savivokos pradžios Anykščių KC teatro spektaklyje pagal J. Marcinkevičiaus pjesę „Daukantas“ (rež. J. Buziliauskas), maišto ir poezijos gimimo Jurbarko K. Glinskio liaudies teatro spektaklyje pagal J. Petrulio pjesę „Prieš srovę“ (rež. D. Samienė) iki XX a. istorinių pervartų Jonavos savivaldybės kūrinyje „Namo“ (pjesės autorius ir režisierius J. Andriulevičius) ir Rokiškio liaudies teatro pastatytoje D. Čepauskaitės pjesėje „Aš tave užmiršau“ (rež. E. Daugnora). Įdo-

Rokiškio kultūros centro liaudies teatras festivalyje pristatė naujausią savo darbą pagal Daivos Čepauskaitės pjesę „Aš tave užmiršau“ (rež. Eligijus Daugnora). Visos nuotr. Miglės Katinauskienės

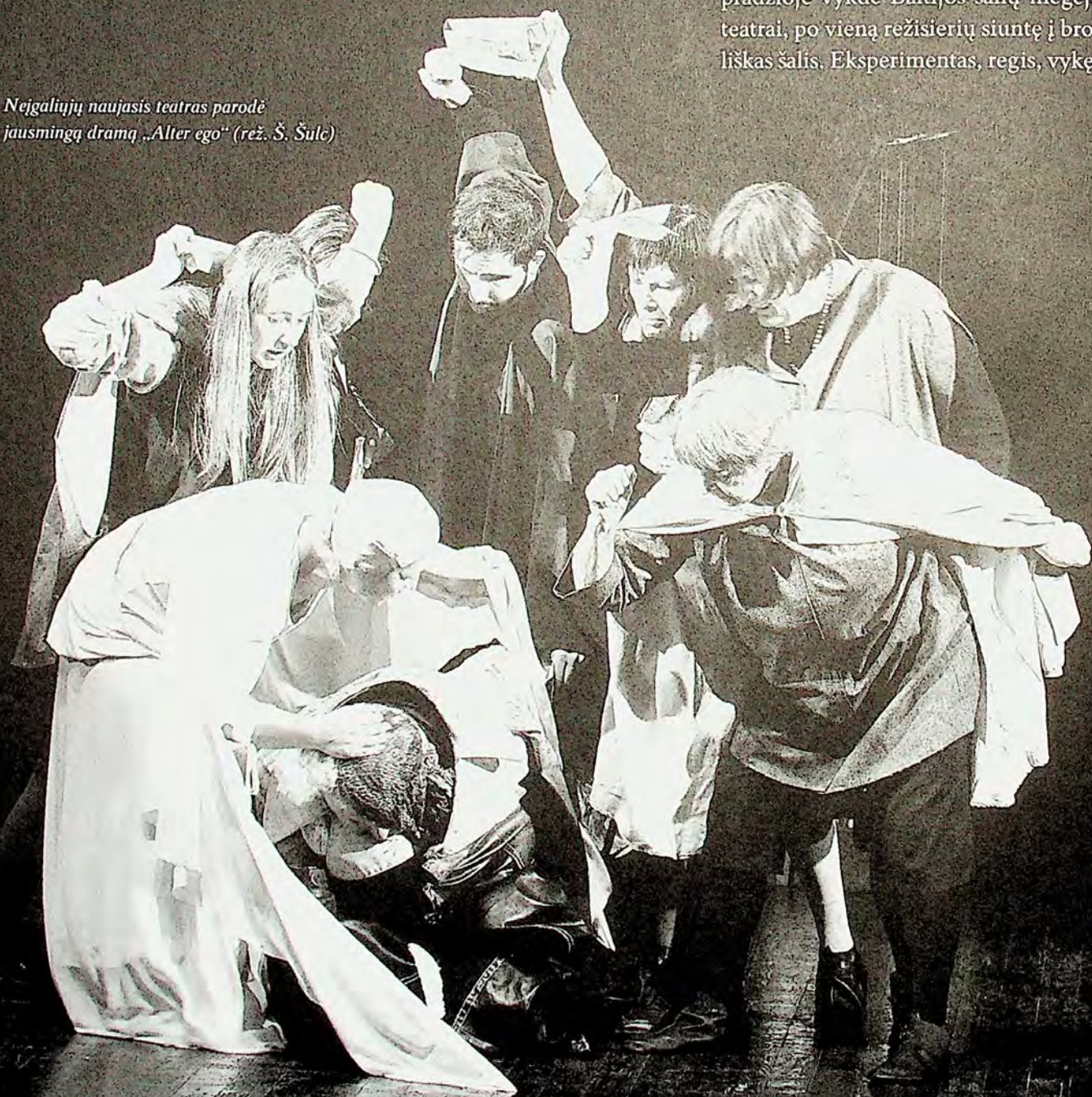

Polocko (Baltarusija) mėgėjų teatras „Polotsky Zvjaz“ žiūrovus pavergė judesio spektakliu pagal A. Mickevičiaus „Gražina“ (rež. J. Kovaliova)

miai žmogaus istorijos vėtrose temą gvildeno ir užsienio svečiai – Polocko teatras iš Baltarusijos „Polotsy Zvjaz“, pristatęs šokio ir judesio spektaklį pagal A. Mickevičiaus „Gražina“ (rež. J. Kovaliova) bei ukrainiečiai – Kijevo studentų teatras „Liberi“, suvaidinęs pjesę pagal V. Stefanyko apsakymus „Paskutinis žodis“ (rež. A. Motyka).

Kitą „Interramos“ dalį sudarė poezijos spektakliai. Festivalį pradėjo Rygos kultūros centro „Maza gilde“ vaikų ir jaunimo teatras-studija „Vinnijs“ spektakliu pagal lietuvių poeto D. Kajoko eiles „Lapkritis veidrodyje“ (rež. J. Buziliauskas), parodžiusi dalį tarptautinio projekto, kurį šių metų pradžioje vykdė Baltijos šalių mėgėjų teatrai, po vieną režisierių siuntę į broliškas šalis. Eksperimentas, regis, vykęs

Neįgaliųjų naujasis teatras parodė jausmingą dramą „Alter ego“ (rež. Š. Šulc)

Kretingos r. kultūros centro E. Radžiaus teatro spektaklyje pagal G. Grekovo ir J. Muravickio „Nepaprasti Julės ir Natašos nuotyčiai“ (rež. N. Gedminas) netrūko mistika „kvepiančių“ scenų

Jurbarko K. Glinskio teatro spektaklyje pagal J. Petrulio „Prieš srovę“ (rež. D. Budrytė-Samienė) pagrindinį Antano Strazdo vaidmenį atliko Šakių rajono meras Edgaras Pilypaitis

ir galintis į mėgėjų teatro judėjimą lieti šviežio kraujo. Poezija rėmėsi ir Neįgaliųjų naujojo teatro iš Vilniaus misterija „Alter ego“ (aut. ir rež. Š. Šulc) bei Utenos „Žaliaduonių“ teatro spektaklis pagal R. Katinaitės-Lumpickienės tarmiškas eiles „Undeniu, ugniu, žalynais“ (rež. Š. Kunickas), kuriame meniškai sujungta poezija ir etnografinis istoriškumas.

Kretingos r. kultūros centro E. Radžiaus teatro spektaklis pagal rusų dramaturgų G. Grekovo ir J. Muravickio pjesę „Nepaprasti Julės ir Natašos nuotyčiai“, nors ir neatitiko festivalio moto, bet buvo tikrai vienas įsimintiniausių. Dar vienu svečių iš Latvijos – Valkos miesto teatro (rež. A. Ikselis) –monopjesė pagal A. Barbusse „Švelnumas“ akivaizdžiai parodė, kad yra ir kitoks latvių teatras, negu buvome pratę

Skapiškio teatras „Stebulė“ publiką prajuokino K. Čiplio-Vijūno spektakliu „Bobutės susipyko“ (rež. V. Vadoklytė)

matyti anksčiau festivalyje viešėjusių Gulbenės ar Liepojos teatrų darbus. Šį kolektyvą (tiesa, su kita pjesė) festivalio organizatoriai nusižiūrėjo pernykštėje „Vilniaus rampoje“, kur jis labai išsiskyrė originaliu stiliumi.

Kiek teko pastebėti socialiniuose tinkluose, Valkos teatras patrauklus ne tik rokiškiečiams – vien per šiuos metus kolektyvas dalyvavo keliuose festivaliuose Lietuvoje. Tiesa, dar dalyvavo ir Skapiškio teatras

„Stebulė“; vos ne paskutinėmis dienomis pakeitęs negalėjusį atvykti armėnų teatrą ir suvaidinęs K. Čiplio-Vijūno pjesę „Bobutės susipyko“ (rež. V. Vadoklytė). Mūsų žiūrovams šis spektaklis žinomas, o svečiai gavo šiek tiek sveikos egzotikos – vieną geriausių mūsų kaimiškųjų teatrų pavyzdžių.

Man atrodo, kad toks temų ir formų grynumas, susitelkimas į aiškia idėją atrodo perspektyvus. Jis leidžia nustatyti atrankos į festivalį kriterijus, mažiau lieka atsitiktinumo momentų, kai tarsi per išpardavimą čiumpi tai, ką spėji sugriebti. Apie tokį temų apsibrėžimą, kaip apie sunkiai įmanomą, kalbėta jau prieš keletą metų. Pasirodo, jis lengviau pasiekiamas, negu manyta iš pradžių. Ir tai gerai, nes skatina siekti neįmanomo ir galvojant apie kitus festivalio organizavimo aspektus.

Galima sakyti, kad šiemetinė „Interrampa“ prarado šiek tiek egzotikos, gal kas pasigedo kolektyvų iš tolimesnių šalių, bet pats žiūrovas šiek tiek siaurina pasirinkimą dėl to, kad atseit nesupras spektaklio kalbos.

Nors organizatoriai daug kartų aiškino, kad ne kalba šiuose spektakliuose svarbiausia, visos tokios šnekos – kaip žirniai į sieną. Visada (na, gerai – dažniausiai) laimi surizikavę ir pasirinkę kitakalbį spektaklį, kuris ne tik supažindina su kita ir kitokia kalba, kultūra, tradicija, bet ir panardina į kitokią atmosferą, teatro kalba praplečia ne tik žinojimo, bet ir

suvokimo ribas. Galų gale, geras teatras visada peržengia nacionalines kalbas ir yra skiriamas ne žiūrovų ausims, bet jų širdims.

Tiek apie tai, ką matė žiūrovai – 12 tikrai gerų spektaklių. Net festivalio ekspertės Valentina Sotničenko (Ukraina) ir Irena Maciulevičienė (Lietuva) pastebėjo, jog šiemet „Interrampoje“ nebuvo aiškiai silpnesnių pasirodymų.

Nematė žiūrovai ilgų vakarojimų, bičiuliškai atvirų, nuoširdžių, bet labai draugiškų ir geranoriškų spektaklių aptarimų, kurie, prasidėję vakare, kartais tęsdavosi ir prie pusryčių stalo. Nematė temperamentingų šokių draugystės vakare, jaukiai lyriškų Kultūros centro kolektyvų pasirodymų svečiams ir šeiminiškams. Dar nematė kai kurių nesklaidumų, apie kuriuos niekam nieko ir šiuokart nesakysim – manykim, kad jų nebuvo. Tiesa, vieną problemą reikėtų paminti, nes ji gali nutikti ne tik festivalyje ir ne tik svečiams. Primygtinai paprašykite, kad žmonės neužtrenktų mašinos raktelių, kaip nutiko svečiams iš Polocko – spynų atrakinėtojus teks kviesti iš Panevėžio. Ir dar gana brangiai jiems mokėti. Bet užtat baltarusiai, paskutiniai vėly sekmdienio, spalio 22-osios, vakarą išvažiavę iš Rokiškio, išsivežė raktus nuo mūsų širdžių – buvo patys nuoširdžiausi, džiugiausi ir žaviausi. Nepaisant visų nesėkmių.

Organizatoriams liko naujos pažintys, užmegzti kontaktai, idėjos kitiems festivaliams – jau po poros dienų pradėti dėlioti „Interramos-2018“ kontūrai.

Valkos (Latvija) miesto teatras festivalyje pristatė A. Barbusse pjesę „Švelnumas“ (rež. A. Ikselis)

VALENTINA SOTNIČENKO

Režisierė, *Interrampos–2017* ekspertė (Ukraina)

„Interrampa“ tapo svarbia mano teatrinės veiklos dalimi. Pažiūrėjusi visus spektaklius įsitikinau, jog festivalis – tai ne tik pasirodymas tarptautinėje scenoje, bet ir galimybė pasitikrinti savo „produktą“, jo kokybę. Juk kitų šalių žiūrovai nesupranta tavo kalbos, gali tik nuspėti, kas vyksta scenoje. Kai stebime vyksmą, tekstas tarsi traukiasi į antrą planą, svarbiausia tampa žmogaus (aktoriaus) energija ir jo sugebėjimas laisvai jaustis erdvėje.

Vienas iš tokių „pasitikrinimų“ buvo ir spektaklis „Aš tave užmiršau“, režisuotas Eligijaus Daugnoros. Nu-džiugino ir tai, kad spektaklyje ir jo aptarime dalyvavo pjesės autorė D. Čepauskaitė. Tai praplėtė po spektaklio vykusias diskusijas ir leido suprasti, ar spektaklis atitiko autorės siekius.

Pjesė gvildena daugybę socialinių, nacionalinių temų ir, be abejo, kelia klausimą: „O kas yra meilė?“ Ir ne tik meilė tarp vyro ir moters, bet ir visuotinė, visą pasaulį apimanti meilė. Temos visuotinumą leidžia autoriams kuo giliau pasinerti į savo jausenas, emocijas, išgyvenimus. Žiūrovas stebi aktorius, judančius ne tik erdvėje, bet ir laike, o tam itin padeda aiškiai scenografiškai apibrėžtos zonos. Tokia aiški scenografija, kurioje nėra nieko nereikalingo, padeda aktoriams „gyventi“ ir papildo jų veiksmą. Režisūrinių priemonių, šviesos ir muzikos perėjimų gausa organiškai dera su kartais ekscentriška aktorių vaidyba.

Linkiu spektakliui sėkmingai gyvuoti, dėkingų žiūrovų ir sėkmingų repeticijų. Juk net pati geriausia vaidyba dar gali tobulėti ir vystytis.

IRENA MACTULEVIČIENĖ

LNKC teatro poskyrio vadovė, *Interrampos–2017* ekspertė

XXIII tarptautiniame mėgėjų teatrų festivalyje „Interrampa“ Rokiškio liaudies teatras pristatė premjerą – Daivos Čepauskaitės „Aš tave užmiršau“ (rež. Eligijus Daugnora). Tai buvo ypatingas festivalio vakaras, dar kartą įrodęs, kad rokiškėnai myli teatrą ir laukia kiekvienos savo teatro premjeros. Tai patvirtino ir pilnutėlė žiūrovų salė, ir į spektaklį atvykusi pati pjesės autorė. Vargu ar galima įsivaizduoti, kokį jaudulį išgyveno visi šio spektaklio kūrėjai – autorė, režisierius, aktoriai, garso ir šviesų operatoriai, net scenos grindis prieš spektaklį valiusi valytoja – visi, be išimties – norėjo, kad viskas vyktų kuo geriau ir sklandžiau. Vos tik prasidėjęs spektaklis tarsi užbūrė žiūrovus, kurie nuščiuvę stebėjo tai, kas vyksta scenoje, sekė kiekvieną aktorių frazę, kartu su jais išgyveno sudėtingą, dramatišką žydaitės ir lietuvičio meilės istoriją...

Nuostabos ir pagyrimo verti pagrindinių vaidmenų atlikėjai Deimantė Balašytė ir Andrius Palivonas, puikiai susidoroję su nelengva užduotimi – scenoje įkūnyti ne tik Mildos ir Andriaus personažus, bet ir čia pat paversti tikrovę Goldos (Mildos senelės) bei Kosto (senelės mylimojo) vaidmenis. Žiūrovai patiki šia aktorių transformacija ir nuosekliai seka Mildos ir Andriaus bei Goldos ir Kosto santykių istorijas. Susipažįstame ir pamilstame žavią, humoru trykštančią žydo Berelio Taico (akt. Sigitas Daščioras) šeimą: jo žmoną Frumą (akt. Dalia Veikšienė), jo seseris Sarą (akt. Miglė Savickienė) ir Rachelę (akt. Birutė Bagdonienė). Berelis Taicas – vaistininkas, nuoširdžiai mylėjęs savo šeimą, norėjęs savo dukrai Goldai tik gero... Deja, kraupūs istorijos įvykiai sulaužo jų svajones ir gyvenimus... Įtaigius „blogiukų“ (baltaraiščių) vaidmenis spektaklyje sukūrė Valerijus Rancevas ir Tomas Kundelis. Po spektaklio žiūrovai ilgai plojo atsistoję. Tai pats didžiausias autorės, spektaklio režisieriaus ir aktorių įvertinimas. Jie visi tikrai to verti!

Rokiškio kultūros centro liaudies teatro spektaklis pagal D. Čepauskaitės pjesę „Aš tave užmiršau“ (rež. E. Daugnora)

D. Čepauskaitė pjesė „Aš tave užmiršau“ užstrigo stipriai ir iš karto, vos perskaičius jos rankraštį. Galima sakyti, tai buvo meilė iš pirmo žvilgsnio. Visų pirma papirko nestandartinis autorės požiūris į skaudžias mūsų istorijos problemas, siekis ne plakti ir plaktis, o žvelgti tuo pačiu metu iš vidaus ir iš išorės, leisti kalbėti visoms pusėms, ne pamokslauti, o bandyti suprasti, ieškoti ne kaltės ir atgailos, o aiškumo, supratimo. Tam padeda dviguba pjesės meilės istorija: šiuolaikinių jaunuolių ir anuometinių – prieškario ir karo meto – žmonių.

Todėl ir pjesė, ir spektaklis kalba ne tiek apie istoriją, kiek apie šiandieną, apie šių laikų žmogaus santykį su ta istorija. O kas ta istorija? Tai datos, kelios išblukusios nuotraukos, keli paminklai, keliasdešimt amžininkų prisiminimų, mūsų schemos ir tekstai, kuriuos mokykloje verčia nagrinėti ir mokyti. Nieko asmeniško, kaip mėgstama sakyti gražiuose amerikiečių filmuose. Tik tavo paties betarpiškas susidūrimas su ta istorija, asmeninis santykis daro kažkada buvusius įvykius gyvus, paverčia tavo paties dalimi. Ypač tol, kol dar esi tokio amžiaus, kai pats nesijauti istorijos liudytoju.

Kaip ir spektaklyje vaizduojamos istorijos, taip ir teatro meilės su šia pjesė istorija buvo sudėtinga ir kiek komplikauta. Pavasarį žadėta premjera sceną išvydo tik spalį. Repetavome visus metus – nuo pernykštės mažosios iki pat šių metų didžiosios „Interramos“. Norėta truputį kitokio nei įprasta darbo proceso ir rezultato. Nesirinkom lengviausio, paprasčiausio kelio. Todėl scenografija buvo „gimdoma“ ilgai (ačiū ne tik jos autoriui Arūnui Augučiu, patikėjusiam spektaklio idėja, bet ir Kultūros centro darbininkams, viską kruopščiai pagaminusiems). Todėl su pagrindiniais aktoriais – Deimante Balaišyte ir Andriumi Palivonu, kuriems šis spektaklis Liaudies teatre buvo pirmas – kelis mėnesius dirbome atskirai, kruopščiai analizavome tekstą, etiudiniu laikotarpiu, tekstą padėję į šalį, mokėmės matyti, girdėti, jausti vienas kitą. Tai pasiteisino: kiti aktoriai, pradėję darbą, pamatė nebe scenos naujokus, o lygiaverčius partnerius, kuriais repetacijų metu galėjo tik džiaugtis. O mane, kaip režisierių, stebino jaunųjų aktorių užsidegimas, noras, azartas, patiko, kad nė karto iš jų neišgirdau „nenoriu“ ar „negaliu“.

Sudėtingiausia ir įdomiausia šioje pjesėje – erdvės ir laiko transformacijos, nes veiksmas vyksta čia ir dabar, staiga persikelia į prieškarį, karo metą, grįžta atgal ir vėl grimzta laike. Suprantama, tie grįžimai į praeitį – pagrindinių veikėjų meile karščiuojančios sąmonės

padarinys. Jaunuoliai patys pamažu nustoja jausti, kur yra jie – Milda ir Andrius, o kur jų vaidinami senelė Golda ir jos mylėtasis Kostas. Buvo kilusi natūrali pagunda aiškiau pabrėžti tuos skirtumus ir perėjimus, kad veikėjų transformacijos būtų suprantamesnės žiūrovui. Pabrėžti ne tik šviesa ir garsu, bet gal keisti kostiumus, aprangos detales, aksesuarus. Bet vėliau šio sumanymo atsisakyta – jei herojai susipainioja, tegu ir žiūrovas šiek tiek pasikankina, kartais praranda patogų visko žinojimą ir supratimą (juk būna, ypač komedijose, kai veikėjai scenoje nieko nežino, o žiūrovai džiaugiasi savo visažiniškumu ir tuo, kad gali numatyti smagias nesusipratimų peripetijas). Pavyzdžiui, iki pat paskutinės dienos ginčijomės, kurio laikmečio yra vaikinai, Andrius – Kosto draugai (akt. Valerijus Rancevas ir Tomas Kundelis) – šių dienų, ar prieškario ir karo? Vienos scenos aiškiai liudija viena, kitos – kita. Nugalėjo, žinoma, beprotiška režisieriaus idėja: tai šiuolaikiniai džinsuoti vaikinukai, kurie galėjo gyventi ir anuomet. Tiesą sakant, jei kalbame ne apie istoriją, o apie savo santykį su ja, kitaip ir negali būti. Šio spektaklio didysis skausmas ir yra tas, kad šiuolaikinis žmogus, atsidūręs anose sąlygose, galėtų būti ir žudiku, ir išdaviku. Gal ir kentėtoju, bet labai jau retas.

Šio spektaklio kankiniai – žydų Taicų šeima (akt. Sigitas Daščioras, Birutė Bagdonienė, Miglė Savickienė, Dalia Veikšienė) – nėra tiesioginiai pjesės veikėjai, jie prisimenami, dalyvauja kaip pasakojimų, prisiminimų, sapnų ir vizijų personažai, bet jų buvimas stipriai veikia Andrius ir Mildos buvimą, jų meilės istoriją. Tokiems netiesioginiams veikėjams reikėjo surasti atitinkamą – nebuitinį, netiesioginį ir netiesinį – vaidybos būdą. Tai irgi sudėtingas uždavinys, kurį teko spręsti iki paskutinės repeticijos ir, ko gero, reiks spręsti bei prisiminti prieš kiekvieną spektaklį, nes realybės ir fantazijų, realaus gyvenimo ir vizijų susidūrimas visada labai pavojingas. Kaip medžiagos ir antimedžiagos susidūrimas fizikoje.

Parašiau dabar ir galvoju: teisinga metafora. Visas šis spektaklis – vienas didelis medžiagos ir antimedžiagos, materijos ir antimaterijos susidūrimas. Pavojingas ir bauginantis, artėjantis prie paslaptingos ribos. Net nežinau, kieno ir kokios ribos. Jau sulaukiau priekaištų dėl pasirinktos temos, dėl lietuviškos saviplakos. Ir dabar galvoju: ne viskas padaryta, gal neaiškiai sudėlioti akcentai, jei žiūrovas nesupranta, kad „Aš tave užmiršau“ – ne apie žydus, ne apie holokaustą, o APIE MUS. Jame mūsų tekstai ir mūsų jausmai. Mūsų refleksijos.

Šv. Jokūbo kelio šviesa pasiekė mūsų kraštą

ALGIS KAZULĖNAS

Istorikas

Lygiai prieš trisdešimt metų, 1987 m. spalio 23 d., Europos Taryba paskelbė Deklaraciją apie Šv. Jokūbo kelią kaip pirmąjį Europos kultūrinį maršrutą. Tai buvo svarbus postūmis siekiant priminti ir prisiminti jau nuo IX a. prasidėjusį piligriminį judėjimą į Santjago de Kompostelą, kur palaidoti šventojo Jokūbo palaikai. Paprastai ir aiškiai šventąjį apibūdina Algirdas

Petras Kanapka, kunigas, moralės teologijos daktaras: „Šv. Jokūbas, vienas iš dvylikos Jėzaus apaštalų, Šv. Jono Evangelisto brolis, kilęs iš Galilėjos. Jis dar vadinamas Jokūbu Vyresniuoju, norint atskirti nuo bendravardžio apaštalo Jokūbo, vadinamo Jaunesniuoju. Šv. Jokūbas Vyresnysis buvo pašauktas Kristaus, kai su broliu taisė tinklus prie ežero. Išgirdę Jėzaus kvietimą, jie

nedvejodami paliko tėvą, žvejybos priemones ir tapo Jėzaus mokiniais ir ištikimiausiais sekėjais. Apaštalų sąrašuose Jokūbas Vyresnysis minimas trečiuoju (po Petro ir Andriejaus). Šv. Jokūbas kartu su Petru ir Jonu dalyvavo svarbiausiose Jėzaus gyvenimo įvykiuose, taip pat buvo kartu su Jėzumi Alyvų kalne, prieš Jo suėmimą, kančią ir mirtį. Po Kristaus Prisikėlimo Šv. Jokūbas

Šv. Jokūbo bažnyčia Suvainiškyje, Rokiškio rajone. Nuotr. V. Kilpio

skelbė Evangeliją būsimojoje Ispanijoje, o jam sugrįžus į Jeruzalę, apie 42 m., buvo nužudytas Erodo Agripas II įsakymu. Pasak vėlesnės tradicijos, Jeruzalėje nužudyto Šv. Jokūbo kūnas buvęs nugabentas

į Ispaniją. Kai Ispanijoje buvo surastas jo kapas, toje vietoje 829 m. karalius Alfonsas II pastatė bažnyčią ir vienuolyną, apie kuriuos ir išaugo Santjago de Kompostelos miestelis. O XII a. popiežius Aleksandras III

Santjago de Kompostelą paskelbė šventuoju miestu, t. y. trečiuoju po Jeruzalės ir Romos (kelias į Jeruzalę vedė prie Kristaus kapo, o į Romą – prie Šv. Petro kapo). Šv. Jokūbas yra Ispanijos globėjas. Mene vaizduojamas dažniausiai kaip piligrimas: su skrybėle, krepšiu, ilga lazda, buteliu ir piligrimų kriaukle.¹

Šiandien kelionė pėsčiomis ar dviračiais į Santjago de Kompostelą – vienas žinomiausių ir populiariausių piligrimų maršrutų, kuriuos renkasi žmonės, norintys rasti gyvenimo prasmę, siekiantys apvalyti savo sielas ir mintis, pabūti su savimi ir pasidalyti kelionės sunkumais su bendraminčiais ir bendrakaišiais.

Mums, lietuviams, ši Deklaracija labai svarbi, nes tuo metu, kai ji buvo paskelbta, Lietuva neegzistavo pasaulio žemėlapiuose, o Šv. Jokūbo kelias, prasidėjęs Šiaurės Ispanijoje per visą Europą, Vokietiją ir Lenkiją, buvo pratęstas į Lietuvą ir toliau į Latviją bei Estiją. Aišku,

**Pirmasis Šv. Jokūbo kelio piligrimų žygis Lietuvoje
Punskas - Skardupiai - Punia - Žiežmariai - Onuškis - Vilnius. 274 kilometrai
2013 m. birželio 2-6 d.**

Dviračių žygio dalyviai prie Jonišio Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios, 2015 m. Nuotr. A. Vaičiaus

mes to nežinojome, tačiau, kai Lietuvoje pradėta kurti Šv. Jokūbo kelio draugų asociacija, kurios iniciatore ir ambasadore tapo Kovo 11-osios Akto signatarė, Europos Parlamento narė Laima Andrikienė, visos aplinkybės paaikėjo, ir mes džiaugėmės, kad niekada nebuvome užmiršti ir išbraukti iš istorijos bei Europos.

Visose šalyse, kur veikia Šv. Jokūbo kelio draugų asociacijos, tikslai ir siekiai yra panašūs: tęsti vieningą pagrindinių kelio atkarpų ženklavimo sistemą naudojant ženklą – kriauklę; restauruoti ir prižiūrėti su Keliu besiribojančius statinius: bažnyčias, ligonines, vienuolynus, tiltus, nakvynės namus; nuolat bendradarbiauti ir keistis patirtimi miestams bei regionams, esantiems Kelyje.

Lietuvoje yra vienuolika Šv. Jokūbo bažnyčių, jos plačiai pasisklidusios po visą šalį: Alantoje, Jonavoje, Joniškyje (Molėtų r.), Kurtuvėnuose, Onuškyje (Trakų r.), Punioje, Rudiškiuose, Suvainišky-

Prie Jonišio Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios šventinamas Šv. Jokūbo ženklas – kriauklė, 2015 m. Nuotr. A. Vaičiaus

je, Švėkšnoje, Vilniuje ir Žiežmariuose. Labai miela ir malonu, kad ir mūsų krašte, Suvainiškyje, yra šio šventojo vardo bažnyčia. Apie ją randame tokį aprašymą: „Klebono Antano Mackevičiaus rūpesčiu 1862–1863 m. pastatyta dabartinė akmenų mūro bažnyčia, primenanti tvirtovę. 1933 m. bažnyčią konsekrovo vyskupas Kazimieras Paltarokas. Tarpukariu parapijai iš Ratkūnų dvaro buvo skirta 8 ha žemės. Kunigo Stepono Ramanausko iniciatyva 1939–1940 m. pastatyta nauja prieglauda ir joje įrengta salė. Žymūs Šv. Teklės ir Šv. Jokūbo atlai-

dai. Bažnyčios kairiajame altoriuje įrengtas specialus mechanizmas, kurio pagalba priklausomai nuo laiko ir artėjančių atleidų keičiami šių šventųjų paveikslai. Bažnyčia yra romantizmo laikų eklektikos pavyzdys, stačiakampio plano, dvibokštė, vienanavė. Lubos ir sienos išpuoštos birziečio A. Andriekaus gipsiniais ornamentais, joje yra trys neoromaninio stiliaus altoriai. Iki Antrojo pasaulinio karo bažnyčios bokštuose kabėjo 3 varpai. Per karą du varpai buvo išvežti į Rokiškį ir negrąžinti. Šventorių juosia akmenų mūro tvora.“²

Šv. Jokūbo ženklas - kriauklė prie Inturkės Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčios, 2015 m. Nuotr. A. Vaičiaus

Mes, Šv. Jokūbo kelio draugų asociacijos nariai, norėdami artimiau susipažinti su šventojo asmenybe, pažinti gimtąjį kraštą ir aplankyti bei paženklinti kriauklę Šv. Jokūbo bažnyčias, 2013 ir 2015 m. vasaromis sėdome ant dviračių ir išvykome į piligrimines keliones. Pirmaisiais

metais kelionę pradėjome Lenkijoje, Punske, lietuvių gyvenamose vietose, ir keliavome daugiau kaip 300 km per Punią, Žiezmarius, Onuškę ir pasiekėme sostinę Vilnių, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčią, priklausančią dominikonams. Prie Arkikatedros bazilikos mus pasitiko

ir pasveikino buvęs Europos Tarybos generalinis sekretorius, pagrindinis 1987 m. Deklaracijos autorius Marcelino Oreja Aguirre.

Po poros metų, paskatinti sėkmingo pirmojo dviračių žygio, vėl leidomės į kelionę. Mus palaimino ir laimingo kelio palinkėjo vienuo-

Dviračių žygio dalyviai Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų Inturkės bažnyčioje, 2015 m. Nuotr. A. Vaičiaus

ŠV. JOKŪBO ŽIEDAS

Kelio ilgis: 1056 km

liai dominikonai. Laukė įdomus ir prasmingas kelias per Paberžę, Giedraičius, Dubingius, Joniškį, Inturkę, Molėtus iki Alantos. Dar kelios bažnyčios, piligrimų centrai, nakvynės vietos pažymėtos Šv. Jokūbo kelio ženklu – geltona kriaukle mėlyname fone.

Norėdami dar plačiau išgarsinti Kelią bei patraukti jaunimą ir visuomenę į prasmingą veiklą, dr. L. Andrikienė, asociacijos pirmininkės Birutė Nenortaitė ir Laimutė Kurantavičienė, valdybos pirmininkai Dainius Varnas ir Valdas Kilpys bei kiti entuziastai 2016 m. inicijavo Lietuvos Šv. Jokūbo kelio savivaldybių asociacijos įkūrimą, kurios steigėjomis tapo devynios savivaldybės. Šios asociacijos prezidentu ketverių metų kadencijai tapo Panevėžio miesto meras Rytis Mykolas Račkauskas. 2017 m. į asociaciją rajono tarybos sprendimu įstojo ir Rokiškio

savivaldybė. Dabar Lietuvos Šv. Jokūbo kelio savivaldybių asociacijai priklauso 19 savivaldybių.

2016 m. Lietuvos vyriausybė priėmė nutarimą dėl Šv. Jokūbo kelio per Lietuvą, kuriuo reglamentuojamas piligrimų kelių Lietuvoje žymėjimas, pabrėžiama informacijos apie lietuviškus Šv. Jokūbo piligrimų kelius sklaidos Europoje svarba. Šiuo nutarimu 32 šventovės – bažnyčios, vienuolynai, Kryžiaus kalnas – bus pažymėti Šv. Jokūbo ženklu – kriaukle.

Sulaukėme ir pačios džiugiausios naujienos: 2016 m. birželio 3 d. Portugalijoje vykusios Europos Šv. Jokūbo kelio federacijos generalinės asamblėjos metu Lietuva priimta į šią federaciją, tapo jos visateise nare. Pasiekėme tarptautinį pripažinimą, kuris įpareigoja mus visus ateities darbams, laukiant ir priimant vis gausesnius užsienio piligrimus.

Per Lietuvą driekiasi penki Šv. Jokūbo piligrimų keliai, keturi tarptautiniai: Žemaitijos / Karaliaučiaus, Šiaulių, Kauno, Vilniaus ir vienas vidaus kelias – Šv. Jokūbo žiedas, jungiantis visas vienuolika Lietuvoje esančių Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčių.

Tokia būtų trumpa ir pirminė informacija apie Šv. Jokūbo nešamą šviesą į mūsų širdis ir sąmonę. Sunku šiandien dvasinėmis, religinėmis, nematerialinėmis išraiškos priemonėmis patraukti žmones žengti nauju keliu, šiek tiek sustabdyti tą beprotišką gyvenimo tempą ir skirti ramybės bei susikaupimo sau, savo artimųjų ratui. Visuomenę vis labiau užvaldo naujos linksmybės, pagundos, blizgančios vitrinos ir nesibaigiantis kaupimas: daiktų, menkaverčių papuošalų, žemių ir miškų. Tai tik gražus išorinis kiautas, supantis žmones. Tačiau savo vidumi žmogus

Šv. Jokūbo ženklas – kriauklė prie Molėtų Šv. apaštalybės Petro ir Povilo bažnyčios, 2015 m. Nuotr. A. Vaičiaus

visada siekė gilesnių, prasmingesnių išgyvenimų, akimis žvelgė į tolį ieškodamas to, kuris padėtų sunkią minutę, apvalytų mintis ir atneštų ramybę bei meilę.

Pabaigoje – aktyviausių ir artimiausių Kelio draugų atstovų mintys apie tai, kas jiems svarbu ir brangu Šv. Jokūbo asmenybės kontekste.

Marcelino Oreja Aguirre: „Piligrimystės šimtmečiai išgrynino vertybes, suteikiančias prasmę ir piligrimystei, ir pačiam keliui. Pakanka tik įsigilinti į šį fenomeną ir susipažinti su amžininkų, nuėjusių kelią mūsų dienomis, prisiminimais, kad įsitikintum, jog kelionė į Santjago de

Kompostelą pirmiausia reiškia asmeninę poziciją, priverčiančią perkainoti vertybes ir pasirinkti tas, kurios ir šiandien turi neįkainojamą vertę – tai solidarumas, suvienyta valia, bendro idealo siekis, bendruomeniškumas, dialogas ir „savo artimo“ pažinimas įvairiose situacijose.

Algirdas Petras Kanapka: Šio šventojo gyvenimas ir tikėjimo liudijimas lieka svarbūs ir šių laikų žmonėms – klaidinamiems pasaulio vilionių jiems reikalingas pavyzdys, skatinantis ieškoti, padedantis atrasti tikrąją Dievo žodžių prasmę ir įtvirtinantis tikėjimą Jo meile.

Laima Andrikienė: Lietuvoje turime vienuolika Šv. Jokūbo baž-

nyčių. Keliavome iš bažnyčios į bažnyčią, iš vienos parapijos į kitą, pasikalbėdami su parapijų klebonais ir kunigais, zakristijonais, kelyje sutiktais žmonėmis, vaikais. Tai buvo tikra ir įsimintina piligriminė kelionė, per kurią tarsi atradome visai kitą Lietuvą – su nuostabiomis, senomis bažnyčiomis, kuriose lobių lobiai tiems, kas domisi Lietuvos ir visos Europos istorija. Kelius, kuriuose iš abiejų pusių kaip sargybiniai stovi kryžiai – mediniai ir metaliniai, seni ir nauji, išpuošti ornamentais ir visai paprasti – patys tikriausi liudininkai, kad aplinkui gyvena Dievą ir Lietuvą mylintys žmonės.“³

Paaiškinimai

¹ Šv. Jokūbo kelio šviesa. Straipsnių rinkinys; sudarė dr. Laima Andrikienė, Vilnius: BĮ UAB „Baltijos kopija“, 2012, p. 17–18.

² *Ibid.*, p. 101.

³ *Ibid.*, p. 17, 18 ir 26.

Pasaulio sutvėrimas pagal Elena

AUDRONĖ JABLONSKIENĖ

Menotyrininkė

Ją visiškai užvaldė nauja aistra. Tarsi koks antkrytis, apreiškimas, nebeišgydoma priklausomybė. Tiek, kad nustūmė į šoną naujo romano, knygos vaikams sumanymą. Ta aistra turi labai konkretų pavadinimą – monotipija. Tai artima tapybai netiražuojama grafikos technika, kai nuo dažais padengto stiklo gaunamas tik vienas atspaudas ant popieriaus. Ne labai čia kas priklauso nuo autoriaus – nebent spalvų parinkimas, jų apytikris paskleidimas. Nieko nevaizduojant, neprognozuojant. O paskui, atodangos akimirka – nusivylimas arba nušvitimas. Žinoma, dažniau – nusivylimas. Kaip sakė poetas, persijojam tūkstančius tonų žodžių rūdos dėl vieno gramo radžio.

Bet koks džiaugsmas, kai pavyksta, kai ant grindų nugulus dešimtims lakštų sugadinto brangaus popieriaus, staiga sušvinta vaizdiniai ir pasauliai, kuriems veltui ieškotum apibūdinimų, pavadinimų, nes jie – pirmapradžiai, neturintys ir neturėsiantys analogų... Nė vieno nepakartos. Kiekvienas liks unikalus. Kaip žmogaus piršto atspaudas. Kaip juodmargio zebro odos piešinys.

Žinoma, norint tuos vaizdinius įmanoma šifruoti. Išvelgti juose kalnus ir slėnius, keisčiausių konfiguracijų uolienas, nežinomas planetas. Spalvingą augmeniją jūrų gelmėse. Korolinius rifus ir fantazijos ribas pranokstančią jų fauną. Atsivėrę dariniai ir kompozicijos provokuoja vaizduotę ir siūlo ne vieną interpretaciją. Suvokimo

Stulbinamai atpažįstamą profilį iš didžiųjų meistrų paveikslų. Porą rafaeliškų angeliukų. Arba – išdidų Nefertitės pavidalą: tas pats karališkos galvos kontūras, ilgo grakštaus kaklo linkis.

Autorė tikina, kad kartą konkrečiai progai užsakytą paveikslą ji valingai sumodeliavo... mintyse. Kryptingai medituodama, mintyse

piešdama vaizdinius. Ir įvyko. Mintys ir vaizdiniai materializavosi iš pirmo karto. Sunku buvo suvaldyti pliūptelėjusias emocijas, nuostabą, dėkingumą. Kam? Turbūt tam pačiam aukštybių Kūrėjui, kuris ir tokiu būdu kartais primena apie save.

Mintys, jausmai materializuojasi.

polifoniškumas beveik visada kalba kūrinio naudai. Nors sąsajų nebuvimas su konkretybe – irgi vertybė: lieka pirmapradis pasaulis be formų ir pavidalų, tikra grynojo abstrakcionisto svajonė. Čia viskas kaip Kūrėjui tveriant pasaulį: atsiskiria šviesa nuo tamsybių, tvirtuma nuo vandenių, rytas nuo vakaro. Bet kartais... dangiškasis Kūrėjas šypteli ir palieka savo autografą.

Apie tai ir Elenos mėgstamiausi filosofiniai Andrejaus Tarkovskio filmai „Soliaris“ ir „Stalkeris“. Įžengęs į paslaptinį „Stalkerio“ Zonos kambarį nieko neapgausi. Tik sužinosi, ko labiausiai trokšti ir ko iš tikrųjų esi vertas. Elenos sukurti paveikslai reikalauja atidaus įsižiūrėjimo, jų interpretacija bei estetiškas požiūris atitiks ir žiurinėjo vidinį pasaulį.

Elena Kurklietytė. *Žvilgsnis*. 2015 m., akrilas, monotipija, 40x50 cm

Būties žaismė

*Elena Kurklietytė –
žurnalistė, rašytoja, dailininkė.*

Išleistos knygos:

*esė „Slaptingoji prema“, parašyta kartus su Vytautu Bubniu iš kelionių po Indiją,
romanai „Lyla“ ir „Šešėlių verpėja. Laukinės Todės istorija“.*

Surengtos devynios augalijos koliažų parodos (viena jų – Rokiškio krašto muziejuje)

ir septynios monotipijų ekspozicijos Vilniuje bei kituose Lietuvos miestuose.

Paklausta, kodėl pastaruoju metu pasuko į dailės kelią, Elena sako:

Tikriausiai todėl, kad užsitęsusi pauzė renkant medžiagą naujam literatūriniam kūriniiui tiesiog reikalavo vidinę būseną išreikšti koku nors kitu būdu. Moderni ir piešimo įgūdžių nereikalaujanti meno kryptis – monotipija – buvo kaip tik tai, kuo galėjau ir galiu užpildyti šį dvasinį poreikį. Tai ir meditacija, ir atsipalaidavimas, ir susikaupimas. Šventoji motina Teresė yra pasakiusi: „Esu tik pieštukas Dievo rankose“. Perfrazuodama galėčiau pasakyti: „Esu tik teptukas Dievo rankose“, mokiausi ir tebesi-

Nuotr. Audronės Tylaitės

mokau „dangiškojoje dailės akademijoje“. Juo labiau, kad niekada nelankiau jokių meno mokyklų. Net ir mokytis iš kokio nors žinomo menininko ar kuo nors sekti neįmanoma, nes sukurtas paveikslas nepakartojamas ir vienintelis, todėl ir vadinamas monotipija (*monos* – vienas + *gr. tupos* – atspaudas). Savo paveikslų ekspozicijas dažniausiai pavadinu „Būties žaismė“, „Sėkmės medžioklė“, „Meditacijų atodangos“, „Mirksnis

lyg amžinybė“, tačiau monotipijų kūrybą galėčiau apibendrinti ir taip: dieviškasis nenuspėjamumas. Iš dažų ir vandens chaoso gimsta darma. Vanduo geba ne tik priimti ir saugoti informaciją, bet ir ją perduoti, išspinduliuoti. Tos savybės vadinamos akvakomunikacija. Plačiai pasaulyje išgarsėję japonų mokslininko Masuru Emoto darbai parodė, kad vanduo „atsimena“, kad vanduo keičiasi nuo jam pasakytų arba užrašytų žodžių. Dovanojamus paveikslus aš užkalbu (afirmacija): pozityvios mintys,

širdingi palinkėjimai spinduliuoja gerą energiją. Nieko nepripiešiu, netaisau, nes bet koks teptuko prisilietimas ant atspaudu man regisi kaip svetimkūnis. Pasikliauju tik asociacijų bangomis, staigia impresija, momentine nuotaika. Monotipija geriausiai fiksuoja akimirką „čia ir dabar“. Štai čia pats kūrėjas tampa sau itin reikliu kritiku ir vertintoju, kantriai belaukiančiu nenuspėjamo stebuklo.

Elena Kurklietytė, *Kosminės stygos*,
2015 m., akrilas, monotipija, 40x50 cm

Elena Kurklietytė, *Karūna*,
2014 m., akrilas, monotipija, 40x50 cm

Elena Kurklietytė. *Filigranas*.
2016 m., akrilas, monotipija, 40x50 cm

Elena Kurklietytė. *Slėpiniai*.
2015 m., akrilas, monotipija, 40x50 cm

Elena Kurklietytė. *Karalių pasaka*.
2014 m., akrilas, monotipija, 40x50 cm

Elena Kurklietytė. *Artefaktas*.
2015 m., akrilas, monotipija, 40x50 cm

Elena Kurklietytė, *Šokis*,
2016 m. akrilas, monotipija, 40x50 cm

Elena Kurklietytė, *Butybė*,
2016 m. akrilas, monotipija, 40x50 cm

Kubilių dukra iš Panemunėlio parapijos – tautos didvyrė

ONA LEVANDAVIČIŪTĖ

Iš kur turėjo tiek jėgų, drąsos gležna moteris istorinių pervartų laikais besąlygiškai save paaukoti Lietuvai, susideginti ant jos laisvės aukuro? Kaip galėjo išverti tai, ko ne kiekvienas didelis ir stiprus vyras nebūtų ištvėręs? O Marcelė Kubiliūtė savo kraštui aukėjo jaunystę, laisvę, sveikatą, asmeninę laimę ir sočią gerovę. Ji žinojo, dėl ko gyvena, ir niekad niekam neparsidavė, ir nieko nepardavė, neišdavė, nepasidavė.

Marcelės užmojai buvo platūs, poelgiai didvyriški. Tokią ją augino šviesuolių Juozo ir Marijonos Kubilių šeima Panemunėlio parapijoje, Tindžiulių kaime. O šis kaimas – tikras lietuviybės lopšys siautėjant caro žandarams. Tik įsivaizduokim, tokiais baisiais laikais aktyvus kaimo jaunimas suorganizavo chorą ir skudučių, smuiko ir armonikos orkestrą. Savaitgaliais dainavo, šoko, linksminosi.

Sunkių darbų nuvarginti, priešų persekiojami paprasti kaimo artojai siekia aukštesnių dalykų, kurie neleidžia žūti lietuviškai dvasiai, nepasiduoda dejonėms, bet veikia, mokosi, šviečiasi. Lietuviška dvasia buvo stipresnė už baimę būti nubaustiems, ištremtiems į Sibirą. Vyko intensyvus, nuo priešų slepiamas dvasinis gyvenimas.

Marcelė Kubiliūtė. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

O šviesiausias žiburys šitam kaime – Marcelės šeima, namai, kuriuose veikė slapta lietuviška mokykla, slepiamos lietuviškos knygų. Kubilių klojime kaimas rinkosi žiūrėti lietuviškų vaidinimų. Duokdie, visiems užaugti tokiam kaime, tokioj šeimoj, tokiuos namuos. Neramios dvasios Marceliukei jau nuo vaikystės buvo lemta eiti patriotės keliu. O gal šis kelias pats ją pasirinko?

Geroji namų dvasia – motina Marijona Kubilienė. (Kokia ji graži nuotraukoj su nuometu ir baltutėliais drabužiais – tarytum iš kokio dizainerio kolekcijos!) Ji pirmoji giedotoja bažnyčioj prie vargonų, kaimo vakaronėse dainų vedėja, ne-

pralenkiama pasakų sekėja ir, aišku, darbų darbėlių dirbėja. Svarbiausia – ji didžiojo švietėjo Jono Katelės buvusi mokinė, o dabar pati kaimo mokytoja. Troboj ant pakabintos lentos moko savo ir kaimo vaikus rašyti ir skaičiuoti. Ji vaikams ir visiems dovanoja, kas šviesiausia, kad jie vardan gražaus gyvenimo Lietuvoje išmuktų dovanoti save kitiems.

Marceliukė – jauniausioji Kubilių atžala. Šešerių metukų ji jau pagalbininkė: gano žąsis ir kiaules, dirba namų ruošos darbus. Kad Marceliukei nuo pat vaikystės skirta nepaprasta misija, byloja jos pačios dieno-

raštyje vėliau papasakota tokia istorija. Kartą vasarą visa šeima darbavosi laukuos, o septynerių Marceliukė buvo palikta prižiūrėti namų. Uždusęs atleikia kaimynų berniukas ir praneša, kad atvyksta žandarai. Abu jau gerai iš tėvų žinojo, ką reikia tokiau atveju daryti: nieko nelaukę, griebia pilną lietuviškų knygų maišą ir vilkte nuvelka kaimyno pirtin. Veikė žaibiškai, nes paskui bus vėlu.

Negana to, iššniukštinėję, išbadę lovas ir visas pakampes, žandarai randa tik lietuvišką kalendorių. Marceliukė nebūtų Marceliukė: nepasimeta, čia pat randa išeitį – sumeluoja, kad jį atnešęs elgeta ir atidavęs už lašinių bryzelį. Taip įsijaučia, kad net pravirksta – jai labai gaila gražių

Tindžiulių kaimo žmonės. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

imasi Juozas. O ji, priėmusi šeimos, gimtinės ir likimo dovanas, visam laikui atsisveikina su savo gimtąja padange ir paskui brolių išsina kurti savo tautos ateitį.

Juozas išsiveža trylikametę sesę pas save Panevėžin, pats lanko gimnaziją, uždarbiauja pamokomis, o Marceლიukę savarankiškai mokiama, leidžia mokyti siūti. 1912 m. abu persikelia į Vilnių. Brolis dirba banke, o ji dieną iki vakaro sunkiai dirba parduotuvė, vakarais lanko dviklasę mokyklą. Krūvis ne pagal jos silpnus pečius – suserga. Pasveikusi toliau veržiasi į mokslą. Ir štai nusišypso lai-

paveikslėlių tame kalendoriuje. Jos ašaros sugraudina žandarų širdis: jie nepasiima kalendoriaus. Tokia sumani, greita Marceლიukė bus visą gyvenimą. Kai žinai dėl ko, pavojaus valandą surandi būdą, ką ir kaip daryti.

Kiekvienam iš keturių Kubilių vaikų – sava paskirtis. Vyriausioji duktė Viktorija ištekės į Šetekšnų kaimą už Adomonio ir išaugins Lietuvai keturis vaikus. Sūnus Jonas paveldės 45 ha tėvų ūkį, augins septynis vaikus ir bus tikras parapijos kultūrinio- visuomeninio gyvenimo variklis: slaptų vaidinimų artistas, slaptos „Žvaigždės“ draugijos kūrėjas, lietuviškų knygų platintojas, aktyvus Šaulių sąjungos dalyvis. Žodžiu, gimtinės padangėj neeilinis.

O vyriausias Marceლიukės brolis Juozas suvaidino lemtingą vaidmenį jos gyvenime. Jis jausias kunigo J. Katelės draugas ir stropiausias mokinys, slaptų vaidinimų režisierius, talentingas aktorius, vienas iš Tautininkų partijos steigėjų, atstovas į Rusijos valstybės dūmą, tris mėnesius už anticarinę veiklą badmiriavęs

Marcelė Kubiliūtė (stovi pirma iš kairės) su Vilniui vaduoti sąjungos centro komiteto Moterų sekcijos narėmis, 1933 m. Nuotr. iš albumo „Laisvoji Lietuva“

Petropavlovsko kalėjime, vėliau – visos Lietuvos veikėjas. Laisva tauta, nepriklausoma Lietuva – jo viso trumpo gyvenimo, anksti nutrūkusio kaip pertempta styga, siekis.

Dvidešimčia metų vyresnis brolis buvo mažiuko Marceლიukės laivelio vairininkas, išplukdęs jį į plačiausius istorinių verpetų vandenius, išvedęs sesę į didįjį tarnystės kelią, į aukščiausius tautos laisvės kalnus. Jis nujaučia, jog jai skirta tarnauti aukštesniems siekiams nei pilka kasdienybė.

Tėvai į mokslus leido sūnų Juozą, o Marceლიukės leisti jau neišgalėjo. Be to, ji nuo mažumės silpnos sveikatos, tad globoti ją

mė mokyti toliau: kunigas Fabijonas Kemešis pasiūlo vykti Amerikon ir vienuolyne tęsti mokslus, kad grįžusi galėtų mokytojauti, šviesti jaunimą. Bet vos tik įsižiebęs vilties žiburėlis užgęsta – sunkiai suserga mama. Marceლიukė ją slaugo, prikelia iš patalo. Pati suserga, brolio raginama grįžta Vilniun, mokosi „Saulės“ kursuose. Bet prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas, artėjantys vokiečiai keičia planus – mokyklos evakuojamos į Rusiją. Penkiolikmetė atsiduria Voroneže. Rodos, pats likimas kaišioja pagalius į ratus: sunkiai suserga, nežmoniški nugaros skausmai paguldo į lovą, nes netinka klimatas. Vėl gelbsti brolis – išsiveža Petrapilin.

Marcelė Kubiliūtė (antra iš kairės) su Vilniui vaduoti sąjungos centro komiteto ir Vilniaus geležinio fondo komiteto nariais, 1935 m. Nuotr. iš žurnalo „Mūsų Vilnius“, 1935, Nr. 20

Marcelė Kubiliūtė (sėdi pirmą iš kairės) Šaulių sąjungos Moterų šaulių taryboje, 1940 m. Nuotr. iš Lietuvos vaizdo ir garso archyvo (A-48, P-314)

O Petrapily 1916 m. niekas nelaukia svetingai ištiesęs rankas: mieste neramu, prasidėję streikai. Brolis darbuojasi Lietuvių laikinajame komitete nukentėjusiems dėl karo šelpti. Ir kuo toliau, tuo darosi neramiau – revoliucija įsibėgėja: mitingai, demonstracijos, barikados, susišaudymai, badas. Bet Marcelė ne iš tų, kurie pasiduoda: ji mokosi, kad baigtų gimnaziją, buhalterių kursus, kad mokytesnė grįžtų į Lietuvą, geriau darbuotųsi jos labui. Bet dar daug reikės iškentėti, kol į ją grįš.

Likimo kirčiai skaudūs ir lemtingi. Tai neišsipildžiusi meilė Juliui Janoniui, tokiam pat degančiam idėjos broliui. Kitas ją mylėjęs idėjos brolis – gydytojas Michailovas, baltagvardiečių nušautas prie operacinio stalo.

Ir skaudžiausias smūgis – nepagydoma brolio liga, kraujospūdziai. Geležinė Marcelės stiprybė, drąsa: gatvėse vykstant žūtbutinėms kautynėms, ji pėsčia 7 km kasdien eina lankyti ligoninėje mirstančio brolio. Jo išgelbėti jau niekas negalėjo. Ji netenka ištikimiausio draugo, globėjo, patarėjo, tarsi įstūmusio ją į patį kovos lauko vidurį dėl aukščiausių patriotinių idealų. Kaip priesakas visą gyvenimą skambės paskutiniai brolio žodžiai: „Aš nepagysiu, tu likusi dirbt ne tik už save, bet ir už mane Tėvynės, liaudies gerovei“.

Po brolio mirties 1917 m. kovo mėn. Marcelė lieka viena kaip pirštas neramiam Petrapily, kur aidai šūviai, stovi barikados. Toliau mokėsi, džiaugsmingai sutiko žinią apie caro nuvertimą, ją dar spėjo perduoti merdinčiam broliui. Petrapilio lietuvių bendruomenė puoselėjo viltis apie nepriklausomą Lietuvą. Per susirinkimą suskilo – vieni buvo už laisvą Tėvynę, kiti – už federaciją su Rusija. J. Tumas kalbėjo ir verkė: „Saujėlė lietuvių negali sutarti“. Visa siela Marcelė buvo už lietuvių valstybę. O visų širdys tiesiog plyšo iš laimės, kai 1918 m. vasario 16 d. Vilniaus lietuvių seimas paskelbė Lietuvos Nepriklausomybę. Petrapilio lietuviai tuoj susirinko, džiaugėsi, sakė kalbas. Niekas jau nebegalėjo užgesinti nušvitusios vilties. O Marcelė prižada: „Dirbsiu, kiek jėgų turėsiu, savo krašto gerovei“.

Ir štai 1918 m. paskelbiama: pabėgėliai gali grįžti namo. Marcelė užsirašo pirmoji – toks didelis noras dirbti dėl savos tėvynės, dėl lietuvių. Spalį ešelonas pajuda. Oras gražus, nuotaika puiki, skamba dainos – keliauja pas savuosius, pas tėvus, brolius, seseris, kaimynus. Taigi džiaugsmas neapsakomas – kad ir varguos, bet savam krašte, savo Tėvynėj. Tik Marcelės krūtinę plėšė gailėstis – brolių reikėjo palikti Vyborgo kapinėse, svetimoj žemėj.

Su visu dainuojančiu ešelonu grįžta į okupuotą, nusiaubtą gimtąjį kraštą, į pačią Lietuvos širdį – Vilnių. Gerai žino: „reikės daug dirbti“. O padėtis grėsminga: Lietuva buvo skanus kąsnis besitraukiantiems vokiečiams, o dabar į jį jau kėsina lenkai. Jis skanus ir iš rytų į Lietuvą besiruošiantiems su kariuomenės pulkais užplūsti rusų bolševikams. Ką tik paskelbusiai nepriklausomybę Lietuvai jau neriama kilpa ant kaklo. Lietuvos Valstybės Taryba pasitraukia į Kauną.

Marcelė negali pasitraukti, nes kažkas turi likti ir Vilniuje – pačiame istorinių įvykių epicentre, nors ir negali sustabdyti grėsmingo jų srauto. Dirba ką tik gali ir kur tiktai gali: banke, laikraščio „Nepriklausoma Lietuva“ atsakomąja redaktore, knygyne. Įsteigia pradžios mokyklą darbininkų vaikams ir joje mokytojauja.

1919 m. Vilniuje darosi vis neramiau: vokiečių nebėra, bet stiprėja lietuvių kariuomenės kovos su lenkais, vėliau įžengia Raudonoji armija, bolševikai ima valdžią, bet ilgai neišilaiko. Lietuvių kovos su lenkais tęsiasi. Ligoninės pilnos sužeistųjų: Marcelė rinko sužeistuosius, plovė jų žaizdas, slaugė, nešė jiems maistą, drabužius. Laidojo nuo šiltnės mirusius. Tokia silpna, maža, o Rusų kapinėse palaidojo 19 lietuvių savanorių. Laidojo viena,

suradusi duobkasį ir pagalbininkę iš Šv. Zitos tarnaičių draugijos, „nes vienai sunku, reikia arklį vesti ir karstą prilaikyti. Lig nuveždavome, išvargdavome.“ Ir dar kryželius visiems pastatė, lentelėj užrašė vardą, pavardę, kilmės vietą, pulką, kuopą. Pagalbininkų sunku buvo rasti, nes visi bijojo lenkų. O Marcelė nebijojo, privalėjo nebijoti: juk kažkam reikėjo garbingai palaidoti kovotojus už laisvą Lietuvą. Ir dar – tikras bebaimiškumo įrodymas: juodvi su Elžbieta Matulionyte, nugirdžiusios sargybą, suorganizavo lietuvių belaisvių karių pabėgimą.

Amžina rizika, akistata su mirtimi – tokia kiekviena jos diena. Kaip degimas ant laužo. Tikras Marcelės žygdarbis – slaptos lenkų karo organizacijos kėslų atskleidimas 1919 metais. Apie jos rengiamą perversmą Kaune viską žinojo lenkų leitenantas Petras Vrublevskis, puoselėjęs romantiškus jausmus Marcelės draugei Aldonai Čarneckaitei, kuri iš jo sužinojo apie Petro norą pagelbėti Lietuvai, nes jis žinojo organizacijos štabo ir ginklų sandėlio adresą Kaune. Jo tėvas buvo lietuvis, ir jis pasijuto besąs lietuvis, pabudo patriotiniai jausmai, pasiryžo gelbėti Lietuvą nuo lenkų sukilimo. Jam reikėjo ištikimo pagalbininko. Kadangi Aldona buvo sekama, pasitraukia į Kauną, bet prieš tai Petrą supažindino su Marcelė.

O Marcelė – žmogus, kuris niekada nepasitraukia. Ji vėl viena nematomam fronte, priešakinėse linijose. Kas kitas, jei ne ji? Tad kasdien vis kitose vietose ėmė susitikinėti su Petru ir kruopščiai planuoti dokumentų pagrobimą iš slaptų spintų, rasti šaltkalvį, kuris padarytų spintų raktų kopijas. Pagaliau išaušo lemtingoji diena – Petro viršininkas M. Kosciovskis buvo išvykęs, o jis budėjo. Ir įvyko tai, kam ilgai ruošėsi. Petras iš visų spintų paėmė svarbiausius dokumentus, užrakino štabą ir atėjo

pas Marcelę. Visą naktį abu rūšiavo, atrinko svarbiausius dokumentus ir paliko juos Marcelėi, o pats persirengęs perėjo demarkacinę liniją.

O Marcelė su pagrotais dokumentais pasilieka. Ką daryti? Juos pavyksta perduoti tuo metu į Vilnių atvykusiam Lietuvos užsienio reikalų ministru Augustinui Voldemarui. Bet kaip tai buvo šaltakraujiškai suplanuota, numatyta, rizikuota gyvybe! Ką reikėjo išgyventi? Tai didvyrių dalia. Svarbiausia – darbas

Marcelė Kubiliūtė. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

padarytas. Kaune, vieno lenko darže, surastas bunkeris, ginklai, instrukcijos, būsimosios lenkų valdžios sąrašai. Visa atskleista, likviduota.

Vilniuje visa policija pastatyta ant kojų, prasideda kratos, draudimai, atleidimai. Bet Marcelė nepasiduoda. Negali pasiduoti. Vilniaus kraštas lenkų rankose, bet jiems šito dar negana: trokšta valdyti visą Lietuvą, rengiasi naujam sukilimui Kaune. Reikia veikti dabar, paskui gali būti per vėlu. Marcelė ieško pažinčių tarp lenkų. Vienas jų – lenkų majoras Antanas Jankovskis. Marcelė iš jo daug sužinodavo ir Lietuvos žvalgybai perduodavo apie lenkų kariuomenės judėjimą,

karinius pasirengimus, dislokacijos vietas, ginkluotę.

Reikėjo šias žinias kažkaip perduoti į Kauną. Marcelė nebūtų Marcelė, jei nesugalvotų: gelbėjo elgetos su krepšiais ir lazdomis. Svarbiausios žinios užrašomos ant medžiagos gabalų, jie įsiuvami į sijonų ar sermėgų pamušalus. Kas tie elgetos? Ar tikri, bet nelabai patikimi? Ar persirengę, patriotiškai nusiteikę bendraminčiai?

Marcelė atsiduria lenkų akiraty, įtariama dirbanti jų nenaudai. Tad reikėjo nuolat keisti taktiką, gyvenamąsias vietas, vardą ir pavardę (dabar – ji jau Elžbieta Banievič). Ji kaip dieną naktį gaudomas žvėrelis, bet visiškai bebaimė: „Aš nieko negalvoju apie pavojus, nerūpėjo mano gyvastis, nors grėsi sušaudymas.“ Reikėjo lapės gudrumo, gyvatės vingrumo, kai į duris jau beldžias lenkų policija. Ką daryt? Bėgti pro kitas duris ar šaltakraujiškai įsileisti, nepasimesti, nurodyti, jog jų ieškoma lietuvaite ne ji ir gyvena ne čia, o gretimame name. Marcelė susitvardo ir pasirenka antrąjį būdą gelbėtis: lenkams išėjus, išleikia kaip žaibas.

Ir panašių situacijų buvo ne viena. Kad neįkliūtų, Marcelė ėmėsi visokių gudryščių: iš pradžių apsiskelbė siuvėja, nuomojamą kambarį pavertė siuvykla, svogūnų lukštais persidažė plaukus, keitė aprangą, dažniausiai vaikščiojo tamsoje. Persekiojama, gaudoma, pusalkanė, kasdien be ramybės, kol galų gale Vilniuje gyventi ir dirbti pasidarė visiškai nebeįmanoma: ant pastatų sienų atsirado plakatai su jos atvaizdu. Jos gyvybė įkainota: už pranešimą apie jos buvimą vietą pažadėta sumokėti 5 tūkst. zlotų. Reikėjo nedelsiant bėgti. Gavusi dokumentus išvykti iš Vilniaus, persirengusi valstietės drabužiais, su batsiuviu vaidindami arkliu važiuojantys kasti bulvių, sėkmingai kirto demarkacinę liniją.

Marcelė Kubiliūtė tarp Vilniui vaduoti sąjungos centro komiteto Švietimo sekcijos narių, 1934 m. Nuotr. iš albumo „Laisvoji Lietuva“

Ir vėl pasisėkė! Bet širdis liko Vilniuje. Prasidėjo nė kiek ne mažiau sudėtingas gyvenimas. Gyvenimas čia ir ten, šiapus ir anapus demarkacinės linijos. Visos pastangos skiriamos nepriklausomai Lietuvai ir Vilniaus kraštui susigrąžinti.

Į Kauną atvyksta 1922 m. spalį. Įsidarbina Užsienio reikalų ministerijoje. Pradirba 18 metų. Tačiau tai nebuvo tik šilta vietelė ramiai gyventi – per tiek metų neįsigijo net nuosavo buto. Jos darbas buvo Vilniaus reikalai. Jai patikima tai, ko niekam negalima patikėti. Ji darys tai, ką, vargu, ar kas kitas darytų. Ir neatsisakys, neieškos priešasčių atsisakyti, nes, kai nenori, visada jų randi.

Kam Marcelė kartais ryždavosi, geriausiai pasako citata iš jos dienoraščio: „Paimdavau iš banko pinigus, apie 100–50 tūkstančių litų, susidėdavau maišelin, kaimietiška apsilikdavau ir vykdavau prie demarklinijos sutarton vieton, kur manęs laukė žmogus, atvykęs iš Vilniaus.“ Ir nei žodžio, ką reikėjo išgyventi, nei žodžio apie riziką, nakčia keliaujant pavojingais miško keliais, kai galėjo susitikti su lenkų sargyba ar blogu žmogumi. Nemiegotos naktys: kartą išvargusi ėjo miegodama, pažadino traukinio švilpukas. Ir visada ją sergėjo gerasis

visų malonumų. Skaudžiai išgyveno partines rietenas, nesutarimus, neteisybes tarp savųjų, išgelbėjo K. Lukšą iš smetoninio kalėjimo. Visos jėgos, visas laikas – tik dėl kitų ir kitiems.

O padėtis Lietuvoje tik sunkėja: ekonominė krizė, viešai prieš Lietuvą organizuojasi lenkai, vokiečiai užgrobia Klaipėdą ir lenda vis gilyn. „Kunigas J. Tumas prieš mirtį man sakė: „Gelbėkite Lietuvą, nes jau žūsta“. O kaip aš gelbėsiu bejėgė būdama. O valdžia nemato to pavojaus užsida-

Marcelės Kubiliūtės brolio Jono dukros Laimutė, Marytė, Birutė ir Aldona su savo pamote E. Medeikaite-Kubiliene Sibire, 1946 m. Ketvirtoje eilėje antra iš kairės – Aldona, penkta – Birutė, septinta – Laimutė, Marytė sėdi pirmoje eilėje trečia iš kairės. Pamotė sėdi antroje eilėje trečia iš dešinės. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus archyvų

angelas sargas, nes, anot jos, sąžiningai dirbo gerą darbą.

Marcelė – aktyvi narė Vilniui vaduoti sąjungos, kurios pagrindinė užduotis – padėti lenkų pavergtiems vilniečiams, kuriems rūpi lietuviybė, švietimas, kultūra. Ir apskritai Marcelė dalyvauja visur, kur jaučiasi esanti kuo nors naudinga ir reikalinga: Šaulių sąjungoje, Lietuvių–latvių vienybės draugijoje, studentų korporacijoje „Vilnija“. Įstoja į universitetą studijuoti istorijos. Geras pusdienis (iki 3 val.) – darbas ministerijoje, popiet – paskaitos, nakčia – mokymasis. Studijos užsitęsė, nes ji niekada neturėjo laiko sau – atsisakė

riusi kabinetuose, pasakyti negaliu, nes esu per mažas žmogus, manęs neklausys,“ – rašo Marcelė. Prasideda vokiečių–lenkų karas. Ir visų įvykių kulminacija – 1939 m.; į Lietuvą įžygiuoja rusų daliniai. 1940 m. rusai pareikalauja: lietuvių valdžia turi atsistatydinti. Marcelė skaudžiai išgyveno Lietuvos laidotuves, bet dar skaudžiau, kad „savi pasielgė kaip svetimi“: kai kurie valdžios žmonės, užuot organizavę priešinimąsi, patys gelbėjo savo kailį, bėgo kaip žiurkės iš skęstančio laivo be didelių svarstymų palikdami tautą kaip našlaitę kentėti. Marcelės žodžiai: „Jie nemylėjo savo tėvynės, <...> gyvendami

pasinaudojo, susikrovė turtus ir išvažiavo“ skaudi tiesa, išsakyta jos lūpomis. Jos skausmas begalinis.

Bet pasiduoti nevalia: gelbsti svarbiausius ministerijos dokumentus, išneša ir paslepia. 1940 m. rudenį grįžta į Vilnių. Apima toks džiaugsmas, kad ji pagaliau išsvajotame mieste dirba mėgstamą darbą pagal specialybę. Lietuvos mokslų akademijos Istorijos skyriuje. Bet džiaugėsi neilgai – rusų okupantai pasiryžę ištremti šviesiausius ir darbščiausius lietuvius. Traukinių ešeloni, gyvuliniai vagonai pilni tremiamųjų. Tarp jų ir brolis Jonas. Paskutinis pasimatymas su juo.

1941 m. birželį vokiečiai paskelbia karą SSRS. Prasideda karo košmarai: rusai bėga, grėsmingai įsiveržia vokiečių kariuomenė, Vilnius bombarduojamas. Uždaroma Mokslų akademija, Marcelė dabar tvarko Mokslo draugijos biblioteką, stengiasi nuo vokiečių apsaugoti vertingiausias knygas. Naujieji okupantai ne ką geresni. Marcelė ap-

laksto pusę Vilniaus, kad iš gestapo nagų išplėštų bent vieną lietuvi. Ji – slaptos Lietuvos laisvės sąjungos narė, Birželio sukilimo dalyvė. Priešas – tai ne savas, nieko gero iš jo tikėtis negalima. Negalima ir susitaikyti: Marcelė organizuoja moksleivių maitinimą, paramą tremtinių šeimoms, Štuthofo koncentracijos stovyklos kaliniams, gelbsti žydus, platina atsišaukimus tarp studentų, kad šie nestotų į vokiečių kariuomenę. Ji visą karą pasipriešinimo fronte, kol 1944 m. gegužę vokiečiai ima trauktis, bet atėjo rusų okupantai. Pažįstami bėga į Vakarus, kartu išvykti ragina ir Marcelę. Kas bus, jei visi išbėgs? Kas darbuosis Tėvynės labui? Ji rašo: „Geriau niekur nebūs, kaip savam krašte. O gal kam būsiu

reikalinga. Kam nors nelaimėje padėsiu.“ Ji pasiliks, nors greitai sumokės aukščiausią kainą ir taip tarytum save pasmerks jau, rodos, niekad nesibaigiančioms kančioms. Patriotė buvo ir liko visada, visų valdžių laikais. Valdžios keičiasi, bet Lietuva viena – jos negalima niekada ir į nieką iškeisti.

Iš pradžių dar dirbo LSSR akademijoje, su delegacija ėjo prašytis pas komisarą, „kad atidarytų universitetą ir kad būtų lietuvių kalba mokyklose.“ Deja, tai truko labai

*Marcelės Kubiliūtės kapas Rusų kapinėse, 1998 m.
Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų*

trumpai: 1944 m. rugpjūčio 17 d. naktį enkavedistai ją išvedė. 9 mėnesiai kankinimų NVGB požemiuose. Šalta kamera, dar šaltesnės plikos grindys, ant kurių reikėjo miegoti. 12 val. nakties prasidedantys tardymai iki ryto. Toliau – Lukiškių kalėjimas, teismas ir tremtis į Sibirą.

Vėl nauji vargai vargeliai ir keliai keleliai: Sverdlovskas – Tiumenė – Tobolskas – Ingairas – Akmolinskas – Atbasaras. Visur turi lankytis milicijoje. Darbą susirasti sunku, nes dėl silpnos sveikatos negali dirbti nei statybos, nei miško, nei žemės darbų. Tai ieškodavo siuvyklose.

Didžiulis džiaugsmas 1949 m. Lietuvon sugrįžus, nors be pinigų ir padoresnio drabužio. Glaudė tik geri pažįstami – kaip nuo raupsuo-

tos daug kas nusigręždavo. Reikėjo verkiant susirasti darbą. Bet kur tik beldėsi, ten durys uždarytos: Vilniuj, Kaune, Panevėžy. Kol galų gale įsidarbina Tauragės kelių eksploatacijos ruožo valdyboje sąskaitininke. Kokia laimė! – pagaliau galės „gyventi, dirbti, dirbti“.

1963 m. Marcelėi leista grįžti į jaunystės miestą Vilnių. Bet džiaugsmo ir ramybės maža: be nuolatinio darbo, agentų akiraty. Vargas, skurdas, sveikata prastėja. Beliko septyneri metai gyvenimo. Fiziškai suluošinta, kosti, apie kovas negali nė svajoti.

Savų namų niekada neturėjo. Vyžuolių sanatorija – kaip paskutiniai jos namai. Ligų daugybė, bet dvasia nepalaužiama: niekad nesi-skundė, tik guodė, stiprino kitus. Ori išliko iki galo: perėjusi tikrą kančių pragarą (kankintojai išsukiojo pirštus, sutrupino pėdų kauliukus), apie priešus kalbėjo be pykčio ir neapykantos. Ir tai labiausiai stebina, kai skausmai tiesiog nežmoniški, o ligos baisios: besikartojantys

širdies priepuoliai, kaulų tuberkuliozė, plaučiuose, kepenyse išsisėjęs vėžys. Ligos tokios, kad stipriausią arklį parklupdytų. Marcelės gyvybė užgeso 1963 m. birželio 13 d. Jos noru palaidota Rusų kapinėse, šalia tautos sūnų – savanorių. Viena sesė šalia devyniolikos brolių.

Dėl savęs gyventi nemokėjo. Aukotis, gelbėti, padėti – Marcelės gyvenimo esmė. Dėl Lietuvos jai nebuvo neįveikiamų kliūčių, neatliekamų užduočių, neįmanomų dalykų. Tiek, kiek galėjo ji viena – padarė. Ir nežinia, kaip būtų klostęsi istoriniai įvykiai, jei ne Marcelės Kubiliūtės žygdarbis.

Ji neturėjo nei savo stogo, nei šeimos. Jos stogas buvo Lietuvos dangus, o šeima – tauta.

Jei mes visi apkabinsime lietuvių kalbą, galbūt ji neišeis...

DAIVA VILKICKIENĖ

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
direktorės pavaduotoja

Lietuvių kalbos dienos (vasario 16–kovo 11) 2017-aisiais
Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio
viešojoje bibliotekoje

Mūsų dienomis, kai dėl emigracijos „retėja“ Lietuva, kai lietuvių kalbos – vieno esmingiausių tautos identiteto ženklų – prioritetas mažėja, džiugina bet kokia iniciatyva, kelianti lietuvių kalbos prestižą ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Kai 2016 m. Valstybinė lietuvių kalbos komisija pasiūlė ir LR Seimas pritarė paskelbti Lietuvių kalbos

dienas Lietuvai prasmingu periodu – nuo vasario 16 d. iki kovo 11 d., Rokiškio rajono bibliotekos įsiliejo į visoje Lietuvoje ir užsienyje organizuojamų renginių versmes. Šiais, 2017-aisiais, biblioteka parengė projektą „Lietuvos kodas – lietuvių kalba“ (finansavo Lietuvos kultūros taryba, LR kultūros ministerija ir Rokiškio rajono savivaldybė). Įgy-

vendinant projektą, sukurti ir nuo vasario 16 d. iki kovo 11 d. viešojoje bibliotekoje eksponuoti mobilūs standai „Mažos tautos didelė kalba“, kuriuose – lietuvių kalbos kilmės, ypatumų, lyginimo su kitomis kalbomis hipotezės ir faktai, glaustai pristatomi žymiausi Lietuvos kalbininkai ir iš Rokiškio krašto kilę lietuvių kalbos puoselėtojai.

Lietuvių kalbos dienų koordinatore, Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja Daiva Vilckienė.
Nuotr. Alicijos Matiukienės

Sausio mėn. paskelbti du rajoniniai konkursai: rašinio „Laiškas lietuvių kalbai“ ir skaitovų „Kalba gimtoji lūposna įdėta“. Rašinio konkurso erdvė buvo išplėsta pakvietus jame dalyvauti ir užsienio lietuvių bendrijas, mokyklas ir kitas organizacijas bei pavienius asmenis. Rašinių pristatymas vyko vasario 17 d. viešojoje bibliotekoje vykusiame akcijoje „Apkabinkime lietuvišką žodį“. Lietuvišką žodį su archaikos dvelksmu, sanskrito prieskoniu, dieviškumo žyme bei šiuolaikišku rūbu papuošė ir pristatė lietuvių postfolkloro ir *word music* grupės

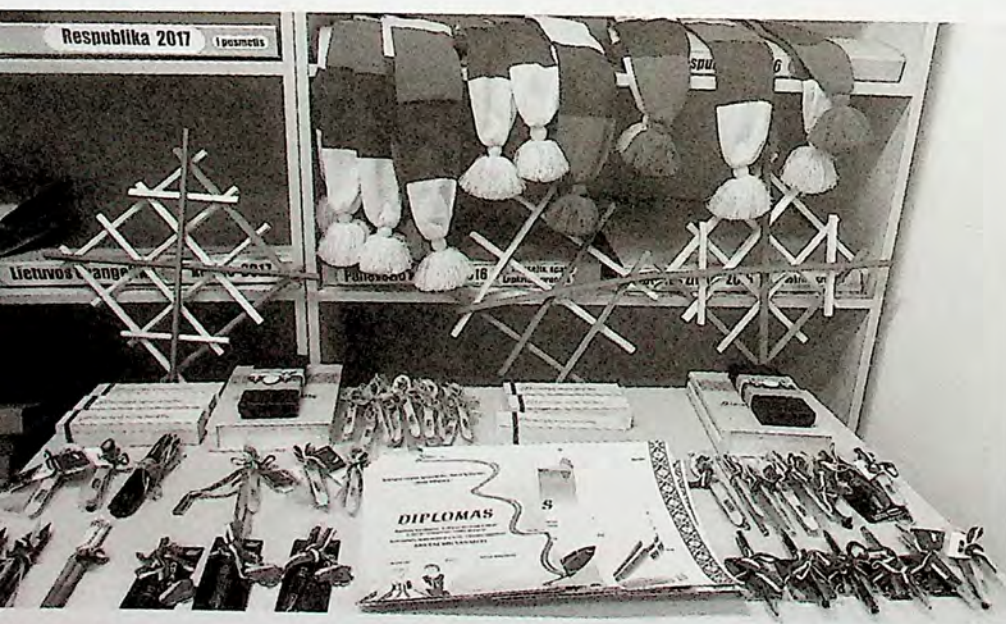

Rokiškio krašto poetė Danutė Mažeikiene.
Nuotr. Alicijos Matiukienės

„Atalyja“ įkūrėjas Gediminas Žilys ir poetas, eseistas Ričardas Šileika.

Renginyje apžvelgti konkurso laiškai, kurių autorių amžius – nuo 6-erių m. pradinuko iki pensininko, garbaus amžiaus senolio. Gauta 80 laiškų, rašytų Kavoliškio darželio-mokyklos ir Senamiesčio pradinės mokyklos pradinukų, Kriaunų pagrindinės mokyklos ir Rokiškio Juozo Tūbelio progimnazijos moksleivių, Pandėlio gimnazijos gimnazistų, rajono literatų, rajono jaunimo ir senolių, Aleksandravėlės kaimo bendruomenės, Anglijoje, Lenkijoje, Norvegijoje ir Turkijoje gyvenančių lietuvių vaikų ir suaugusiųjų. Tarp laiškų – dvi poemos, dialogai, pokalbiai, pasakojimai, dalijimasis savo mintimis, mintys užrašytos „ratuotos biteles vardu“. Laiškai rašyti ant įvairaus formato lapų, atnešti į biblioteką ir atsiųsti paštu. Senamiesčio pradinės mokyklos vaikai rašinius išmargino tautinės vėliavos spalvomis.

Laiškuose į lietuvių kalbą kreipiamasi pagarbiai, iš didžiosios raišdės rašomas net prieveiksmis „lietuviškai“. Kalba vadinama šventa, bočių kalba, gyvenimo palydove, rašto rūbu, mieląja, antrąja motina, duona kasdienine, tautos vienytoja, viziti-

Prizai rašinio „Laiškas lietuvių kalbai“ ir skaitovų „Kalba gimtoji lūposna įdėta“ konkursų laureatams.
Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos archyvo

Protų mūšio „Lietuvos kodas – lietuvių kalba“ dalyviai. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

ne kortele, vienintele kaip Mama, kaip Tėvynė, kaip Žemė... Į ją kreipiamasi kaip į draugą. Vienuose laiškuose daug informacijos, žinių, kituose prisiminimai iš vaikystės, pirmieji ištarti žodžiai: dažniausiai – *mama* ir netikėtai – *aciū, mė-nu-lis...* Rašoma, kad gyvenime augama su įvairiais, kasdien girdimais žodžiais: geresniais už tylą ir sielą sudrumsusiais, padėjusiais nusišypsoti ir tais, kurių neįmanoma užmiršti, į kuriuos nėra atsakymų...

Laiškuose prisiminta žilus amžius siekianti lietuvių kalbos ir Lietuvos istorija, pabrėžiamas kalbos panašumas su senąja sanskritu kalba, minima unikali knygnešystė ir žymieji Lietuvos knygnešiai, vardijami kalbininkai, lietuvių literatūros pradininkai ir klasikai. Smagu, kad jaunimas žino mūsų krašto knygnešius, literatus, kad rašiusiems lietuvių kalba mielesnė už anglų. Labiausiai džiugina mintys, kad yra jaunų žmonių, kuriems Lietuvoje gyventi gera. Šeštos klasės moksleivė viltingai įvardija savąją kartą kaip *kasryt kuprinę ant pečių užsikeliančią tėvynės ateitį*.

Daug teiginių laiškuose byloja apie lietuvių kalbos išskirtinumą: jos skambumą, turtingumą, vaizdingumą ir sinonimų gausą. Pasak laiškų autorių, Lietuvoje ne tik einama, bet ir *žingsniuojama, tipinama, pėdinama, kulniuojama ir žirgliojama...* Ne tik verkiama, bet ir *ašarojama, žliumbiama, bliunama, šniukšima...* Kai skauda, sakoma: *gelia, diegia, sopa, peršti...*

Daug gražių žodžių išsakyta apie tarmių savitumą. Tarmiškai parašytame laiške pasakojama kad *...tįnai, kur Kriaunas upe rungas keip žalktyš, kur pakruntem jievas bāluoja keip jeunas martelelas, mažoj gryčelaj ažgir-dau pirmuosius žadelius...* Laiškuose suskamba ir dzūkiška, ir žemaitiška šnektas. Širdį glosto pandėliečių patarmės *pagraži kalba*.

Neretai suskamba rūpestis ir nerimas dėl lietuvių kalbos ateities, pateikiama pasiūlymų, kaip išsaugoti kalbą nuo išnykimo. Laiškus rašiusieji teigia, kad tai priklauso nuo kiekvieno iš mūsų, kad kalba neišnyks, *nes šitu kalbu kalba anūkai...* Viename laiške klausiama: *Jei tave apkabinsiu – ar Tu tapsi daina?*

ir tikima, kad apkabinsu Kalbą, ji bus sveika ir gyva.

Laiškuose paliečiama skaudi Lietuvai emigracijos tema. *Kai išgirstu Tave, tarsi medum širdį patepa*, – rašo vieno laiško autorė, kuri norėtų, kad nors lietuviškais vardais būtų šaukiami emigrantų vaikai, kad jie nuo kūdikystės girdėtų lietuviškas lopšines... Kaip atsakas šiam laiškui – mūsų tautiečių – vaikų ir suaugusiųjų, *lyg žirnių pasklidusių po platų pasaulį*, laiškai, nustebinę savo turiniu. Juose – nuo seno Lenkijoje gyvenančių lietuvių kartų istorijos, išsamios IV–VI klasių moksleivių žinios apie Lietuvą, jos istoriją, kalbą. Lietuvių kalba net jau ne vienerius metus gyvenant Anglijoje vis tiek yra nedaloma kūno dalis, kurios negalima pasirinkti, oras, kuriuo kvėpuojama. Ji kartais „išlenda“ kaimietišku „Nu, Jergau!“, mintyse vis dar skaičiuojant ir sapnuojant lietuviškai, gimtąja kalba šnekinama katė, klausomasi „Rojaus tūzų“. Gyvenant vėjų ir lietaus skalbiamoje Norvegijoje, pasiilgstama *kaimo žmonių šnektų, upeliu besiliejančių lietuviškų dainų, sutartinių ir*

Anykščių kultūros centro teatro spektaklis S. Mrożeko „Emigrantai“ (rež. J. Buziliauskas). Aktoriai (iš kairės): Jonas Buziliauskas ir Linas Pauliukas. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

giesmių. Labiausiai džiugina, kad ir Norvegijoje, ir Lenkijoje, ir Anglijoje, ir Turkijoje lietuvišką kalbą lyg brangakmenį neša mažiausieji: vaikai, teigiantys, kad niekada *neišduos savo širdelės – gimtosios kalbos*.

Laiškų pabaigoje lenkiamasi ir dėkojama Kalbai, pasirašoma: *amžinai tavo močiutė, tavimi bendraujantis ir jausmus išsakantis, kovotoja dėl lietuvių kalbos...*

Bibliotekininkų komisijai teko nelengva užduotis išrinkti 3 nugalėtojus, 12 I–III vietų laimėtojų. Dar 22 rašinių autoriams skirti papildomi prizai ir padėkos. Konkursų nugalėtojams ir laureatams išdalyti diplomai, lietuviški ir rokiškietiški suvenyrai, menininko Rimvydo Pupelio sukurti „Ė“ raidės formos pakabučiai. Užsienyje gyvenantiems lietuviams išsiųstos atminimo dovanos ir padėkos atvirukai.

Keliuotiškos Juozinės. Monospektaklis „Akių sunka“ pagal A. Baranauską. Skaito Šiaulių dramos teatro aktorius Vladas Baranauskas. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Rašiusieji laiškus pagerbti ir apdovanoti kovo 10 d. viešojoje bibliotekoje vykusiame skaitovų konkurso „Kalba gimtoji lūposna įdėta“ renginyje. Eiles, skirtas gimtinei, kalbai ir Lietuvai, skaitė 16 konkurso dalyvių. Visiems įteikti suvenyrai ir „Ė“ raidės formos atminimo ženklai. Bibliotekininkų komisija išrinko 5 laureatus, kurie apdovanoti menininko Rimvydo Pupelio kurtais „Lietuvių kalbos dienų“ logotipo ženklais. Renginio pabaigoje kartu su „Mamų ir dukrų kvartetu“ iš Golybiškių (Šakių r.) žengėme į Kovo 11-ąją – Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dieną.

Vasario 24 d. rokiškėnams parodytas Anykščių kultūros centro teatro spektaklis S. Mrożeko „Emigrantai“, kuriame paliesta skaudi emigracijos tema, jaudinusi žiūrovų širdis ir drėkinusi akis...

Kovo 18 d. su lietuvių kalbos akcentu paminėtos tradicinės Ke-

liuotiškos Juozinės. Monospektaklį „Akių sunka“ apie vyskupo, poeto, kalbininko Antano Baranausko gyvenimą atliko Šiaulių dramos teatro aktorius Vladas Baranauskas.

Kovo 28 d. viešojoje bibliotekoje vyko protų mūšis „Lietuvos kodas – lietuvių kalba“, žaismingai paskleidęs girdėtas, bet primirštas ir naujas žinias apie lietuvių kalbą. Nugalėtojų ir kitoms komandoms įteikti lietuviški suvenyrai.

Įvairūs renginiai, skirti lietuvių kalbos dienoms, vyko ir rajono bibliotekose. Kavoliškyje surengta popietė-viktorina vaikams „Žodis, kalba ir knyga – visada greta“, vaikai rašė rašinių lietuvių kalbai. Aleksandravėlės kaimo bibliotekoje paskelbta akcija „Skaitytojai, padėkite kurti skanią kalbą“ ir konkursas „Kalbos pipirai“. Aleksandravėliečiai aktyviai dalyvavo ir konkurse „Skaitytojai, neužmirškime savo kalbos – rašom!“ (nacionalinio Vinco Kudirkos dailyrasčio konkursas „Rašom 2017“) bei rašinio konkurse „Laiškas lietuvių kalbai“. Kriaunų kaimo bibliotekoje vyko literatūrinė-educacinė programa „Žodžio gydykla“ ir poezijos pogulis „Pilkoji adina“.

Kovo 21 d. aktyviausiai „Lietuvių kalbos dienų“ renginiuose dalyvavusiose rajono bendruomenėse (Kavoliškio ir Aleksandravėlės) pristatyta literatūrinė-muzikinė programa „Duoklė lietuviškam raidynui“. Ją atliko šilutiškiai: renginių organizatorius ir vedėjas, dainų tekstų autorius, poetas Marijus Budraitis ir bardas Adas Nausėda.

Bibliotekininkai džiaugiasi laiškuose, posmuose ir prozos tekstuose apkabintu ir sušildytu lietuvišku žodžiu ir viliasi, kad visoje Lietuvoje ir visur, kur gyvena lietuviai, ne-nutils lietuviška kalba ir lietuviškos dainos.

„Mamų ir dukrų kvartetas“ iš Gotlybiškių, Šakių r. Iš kairės: Violeta Simonavičienė, Kotryna Simonavičiūtė, Aušrinė Janulaitytė ir Skirma Janulaitienė. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

Brangi, Lietuvių Kalba!

Rašo tau Lidutė Radzevičiūtė. Aš gyvenu Pristavonių kaime, Lenkijoje. Man 11 metų. Mokausi lietuviškoje Vidugirių mokykloje, šiemet lankau penktą klasę. Gal Tau įdomu, kodėl mes, lietuviai, gyvename Lenkijoje. Šiose žemėse nuo amžių gyveno lietuviai. Istorija susiklostė taip, kad nuo Tėvynės Lietuvos atskyrė mus geležinė siena. Čia liko gyventi mano proseneliai ir seneliai. Su jais pasilikai ir Tu – Gimtoji Kalba.

Mano senelis Antanas Stoskeliūnas iš Vidugirių kaimo pasakojo, kokius vargus vargo tėvai ir seneliai, kad Tu išliktum gyva mūsų krašte. Mano promočiutės Magdalenos Kasparavičiūtės-Stoskeliūnienės tėvai prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo išvykę į Jungtines Amerikos Valstijas užsidirbti duonai. Ten gimė mano promočiutė bei jos broliai. Ten, už jūrų, Tu gyvavai mano prosenelių širdyse ir lūpose. Prosenelė Magdutė lietuviškai skaityti išmoko iš maldaknygių. Gimtinės ilgesys buvo labai stiprus, ir po keliolikos metų Kasparavičių šeima sugrįžo į savo tėviškę. Neilgai pagyveno jie ramiai ir laimingai. 1940 metais, kai vyko Seinų ir Punsko krašto lietuvių deportacija, Kasparavičių šeima turėjo palikti savo ūkį Vidu-

girių Būdoje ir bėgti į Lietuvą. Jie apsistojo Padovinyje ir jau niekada nesugrįžo į savo gimtąjį kaimą. Jų namus svetimi sugriovė, viską išvogė. Mano promočiutė Magdutė jau buvo ištekėjusi ir pasiliko gyventi Vidugiriuose. Taip visam laikui ji tapo atskirta nuo tėvų, sesers ir brolių geležinių vielų siena. Visas šis lietuviškas Punsko ir Seinų kraštas buvo atpjautas nuo Lietuvos, lyg riekė nuo kepalo. Pirmą kartą Magdutė nuvažiavo savo artimųjų aplankyti gal apie 1964 metus. Per 24 metus mano promočiutė nematė nei savo tėvų, nei brolių, nei sesers. Promočiutė, likusi atskirta nuo tėvynės Lietuvos, neužmiršo Taveš. Ji namuose kalbėjo lietuviškai, vaikus mokė lietuviškai dainuoti, sekė jiems lietuviškas pasakas. Išaugino savo vaikus, išmokė juos mylėti savo tėvynę, gerbti Tave, Lietuvių Kalba. Mano senelis Antanas turėjo tik 13 metų, kai mirė jo tėtė. Tada turėjo pats ūkininkauti. Pasakojo, kad verkė, kai negalėjo eiti į mokyklą. Nors baigė tik šešias klases, bet gražiai kalba lietuviškai, dainuoja partizanų dainas, skaito lietuviškas knygas apie tremtinius. Šiemet seneliui suėjo 78 metai. Jis mums yra šeimos ir plačios giminės lietuviškumo simbolis.

Lengviau dabar gyventi mano tėvams ir man. Mano tėveliai mokėsi savo gimtųjų kaimų lietuviškose mokyklose. Bet noriu Tau pasakyti, kad Lenkijoje liko tik trys lietuviškos mokyklos: Punske, Seinuose ir Vidugiriuose. Vidugirių mokykla yra vienintelė lietuviška kaimo mokyklėlė Lenkijoje. Manau, kad Tu čia gražiai gyvuoji. Mes stengiamės gerai Tave pažinti ir išmokti. Dalyvaujame įvairiuose konkursuose, kuriame eilėraščius, pasakas.

Iš pasakojimų žinau, kad daug iškentėjai, dažnai buvai išjuokiama gatvėse, žeminama spaudoje, šmeižiama ir niekinama svetimųjų. Tik tokių žmonių, kaip mano proseneliai, seneliai ir tėvai, dėka išlikai gyva. Jie Tave priėmė, saugojo savo pastogėse ir širdyse, jie buvo Tau ištikimi. Ir mus, vaikus, išmokė Tave mylėti. Mes stengiamės su Tavimi bendrauti, prisijaukinti, kad dar ilgai skambėtum mūsų krašte. Mano Gimtoji Kalba, myliu Tave ir gerbiu, džiaugiuosi, kad esi mano širdyje.

Gyvuok per amžius, skambėk plačiai, kaip geležinio vilko staugimas!

Pagarbiai,
Lidija Radzevičiūtė
V kl., Vidugirių mokykla,
Lenkija

Antroji mano motina!

Kas aš be Tavęs?! Pasigailėtina nebylė. Be Tavęs neatsivertę lūpos nei širdis kasryt pasveikinti kaimyną išėjus į kiemą, apkabinti iš skausmo sukniubusių draugę, išlydėjusių sūnų į svetimą šalį, išbarti neklauzdą vaiką, nuskriaudusį katę, padėkoti tolimam giminaičiui už vidury nakties atvežtus vaistus nuo skausmo ir džiaugsmą bendrauti... Ir taip be pabaigos... Net kai nieko nebūna šalia, tu kartu prie kapo ir prie stalo.

Tu mūsų guodėja, patarėja, duona kasdieninė, palydovė nuo lopšio lig karsto. Gimtosios žemės veltui patikėta, dovanota. Tu šaltinio gyvasis vanduo, visų ir visiems: kiek kas nori, kiek kas gali, tiek pasisemia. Ir artojas, ir mokslo žmogus, ir gatvės vaikata.

Deja, kartais turėtum pasijusti kaip numesta mindoma duonos riekė. Bet visa Tu priimi, pakeli, išveri: ir džiaugsmingą sielos dainavimą, ir pykčio, pavydo taifūną. Ir išlieki tokia pat kaip šviesi ir gaivi nuotaka,

apsirėdžiusi tautiniais drabužiais. Be jų tampi bekvapė ir bespalvė.

Neduok Dieve, kad paliktumei be mūsų – pusiau gyva muziejinė vertybė. Neduok Dieve, kad ir mes paliktume be Tavęs – tikri robotai, kartoiantys svetimus žodžius, arba kompiuteriai, be savo gyvasties – tautybės.

Kaip kiekvienas medis puošiasi savo žiedais, o paukštis savo plunksnomis, taip Tavo lietuviškas žodis turi savo kraujo grupę, kokios niekas kitas pasauly neturi. Be tekančio kraujo sustoja širdis, o be savo kalbos miršta tautos.

Kiekvienam iš mūsų gimimo proga dovanoji pilnutėlę lietuviškų žodžių skrynią. Gali iš jos semti ir semti, – niekada neišsėmsi. Vieniems užtenka šimtų, o kitiems neužtenka ir tūkstančių: matyt, priklauso nuo mūsų užmojų, siekių.

Nė viena jokia kita kalba neturi tiek daug pačių maloniausių, širdingiausių žodžių. Su jais motinos lenkiasi prie kūdikio lopšio tardamos: sūnaiti, sūnaitėli, dobilėli, ažuolėli,

dukrele, dukraite, dukružėle, lelijėle, liepužėle... O mamos vardas vaikų lūpose skamba kaip tauriausia dėkingumo muzika: motut, motinėle, motinyt, matušėle...

O mūsų sesės – liaudies dainos! Tikros sielos gelmės, atsivėrusios, suskambusios tauriausiaisiais žodžiais. Čia nerasi žodžių saulė, žvaigždė, sakalas, žemė, ugnis... Tik saulelė, saulytė, saulužė, žvaigždelė, sakalėlis, žemynėlė, ugnelė...

O mano matutės kreipinys „būk, kaimynėli, toks mielaširdingas“, o senolės kreipinys į mane – „kur bėgi, dukryte?“. Tokie žodžiai išduoda mūsų senolių poetinę prigimtį. Kodėl tokie gražūs jų žodžiai? Kodėl jų jau beveik nelikę mūsų kalboje? Gal nemeilėje ir negali gimti grožis? Kartais žodžiai be meilės kaip medžiai be lapų. Jie rangosi gyvatėmis, šokuoja bjauriausiomis rūpužėmis ar trypia su velniais pragaro šokį.

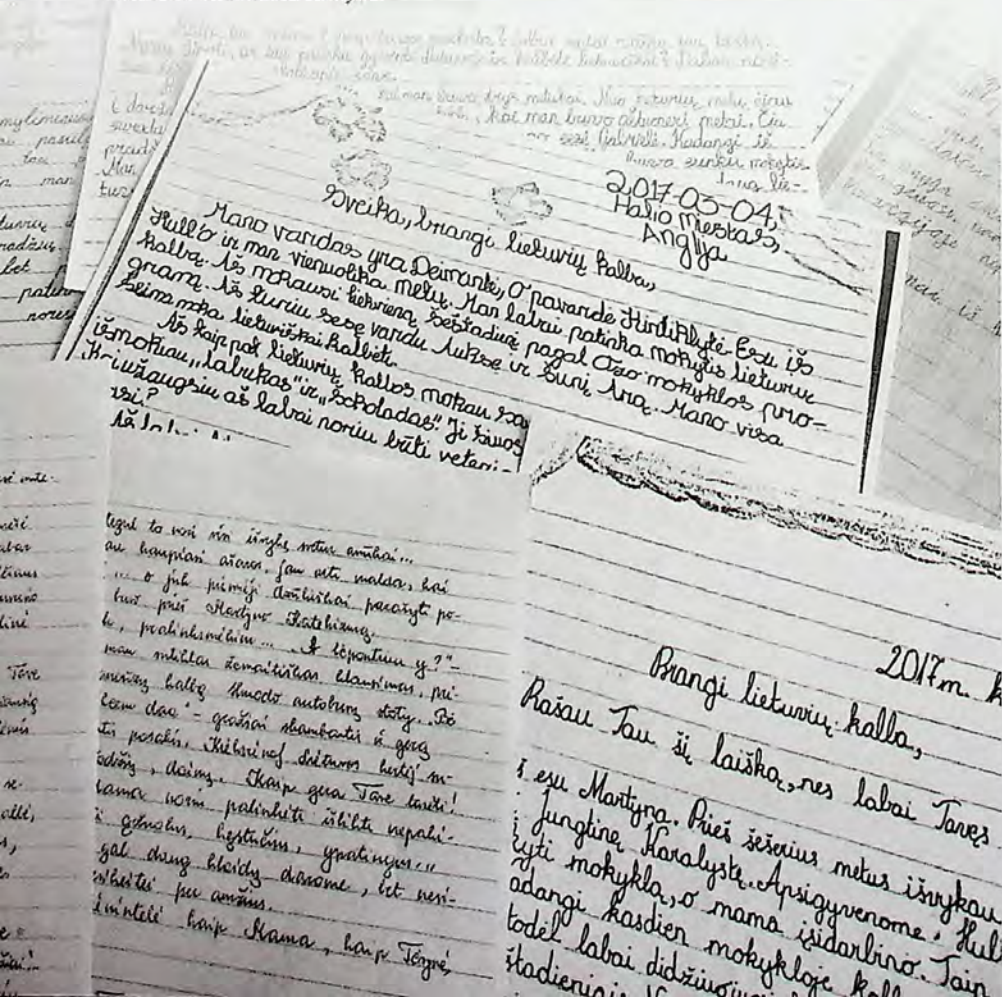
Ir teisingas žodis be teisingo vidinio užtaiso neskleidžia teigiamos energijos. Svarbu ne tik ką, bet ir kaip pasakome. Kas pasakys „Lietuvos ryto“ vedėjai, jog negalima pašnekovo pulti, tardyti, neleisti kitam pasakyti savo nuomonės iki galo. Juk svarbiau ne teisti ir kaltinti, bet suprasti, išsiaiškinti, jei tai įmanoma. Nė vienam rėkiančiam žurnalistui dar niekas nepatikėjo vadovauti teisingumo monopoliui.

Taigi, be Tavęs mes nė iš vietos. Ir namuose, ir politikoje, ir televizijoje, ir... Kokie mes (pikti, savanau džiai ar dosnūs, gailiaširdžiai), toks ir mūsų kalbėjimas (grubus, kategoriškas ar ramus, supratingas).

Tu mums vienintelė kaip motina (kitos neturim). Tu švelni ir gaivi kaip pavasarį žalumas. Tu turtinga kaip rudenį žemė. Tu skambi kaip daina. Mums reikia tik vieno – ligi Tavęs užaugti.

Onutė Levandavičiūtė, Lietuva

Rašinio konkurso „Laiškas lietuvių kalbai“ laiškas. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

Bardas Adas Nausėda literatūrinėje-muzikinėje programoje „Duoklė lietuviškam raidynui“ Kavoliškio bibliotekoje. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

*Tu many, o lietuviškas žodi,
Kasdienybėj, dainoj, maldoje,
Grožio paslaptį svaigių parodei –
Gera man tavoje erdvėje.*

*Nuo tada, kai išmokau kalbėti,
Pakerėjai spalvų margumu,
Niekada nepalioviau žavėtis
Tuo skambėjimu ir sodrumu.*

*O, lietuviškas žodi, lydėjęs
Mano tautą varguos, tremtyse,
Nepražūk žemės vieškelį vėjuos,
Neužkimk namuose gimtuose!*

Danutė Mažeikienė, Lietuva

*Lietuvių kalba,
Tu margaspalvė kaip Lietuva!
Geležinis vilkas
Staugia Tavyje.*

*Lietuvių kalba, Tu meilės pilna,
Skambesio kupina.
Aš Tave garbinu labai,
Nes Tu – mano gimtoji kalba.*

Beata Aleksaitė,
IV klasė, Lenkija

Miela Senole Lietuvių kalba,
Pradėti šį laišką Tau truputį
sunku, vis atrodo, kad esi čia, šalia
manęs, kartu su manimi, bet, nori
nenori, besirisdama per kasdienius
svetimų kalbų verpetus, su tavimi
persimetu tik keletu žodelių.

Tikiuosi, Tu laikaisi gerai ir iš-
lieki tokia pat užsispyrusi ir neleidi
savo formoms bei linijoms kisti, ne-
paisant naujausių madų, tendencijų
ir užsienietiškų žodžių vėjų.

Na, o aš, kaip įprasta, užsiėmusi
savo reikalais už jūrų marių. Turiu
pripažinti, labai pasiilgstu Tavęs, o
kai ilgesys ima vis giliau įsigrauzti į
širdį ir kai noriu, kad mano mažoji
dukrelė Meda – jau pasaulio žmogus –
pažintų tavo stebuklingą grožį
ir skambesį, imu skaityti pasakas.
Mums tu, paslaptinga paslapčių ir
stebuklių, močiutės ir prosnelės
kalba.

Gyvename mes Viduržemio jū-
ros pakrantėje, šalia antikinio miesto
Sido, Turkijoje. Tenka susipažinti su
įvairių šalių keliautojais, atostogau-
tojais ir smalsautojais. Bendraujame
dažniausiai angliškai, papasakojame
jiems apie Lietuvą ir, žinoma, apie
Tave, išskirtinę, seną Europos kalbą.
Dauguma nustemba tiek daug naujo
išgirdę ir, ko gero, nuo šiol žinos
apie Tave.

Bendraudami su kaimynais ir
bičiuliais, kartais nukrypstame į
kalbinius skirtumus. Žinai, iki šiol
jokioje mano išmoktoje kalboje
nebuvo žodžio „lauktuvės“, nes jo-
kioje kitoje, bent jau man žinomoje
kalboje, nėra šio žodžio atitiktens.
Namuose kartais pykstu lietuviškai
ant savo mažosios damos, medaus
skonio vardu – Meda: „greičiau,
greičiau, paskubėk, – nekantrau-
ju prie durų ir skaičiuoju: vienas,
du, trys...“ Lenktyniaujame su
laiku, kuri greičiau apsiausime
batus, atsibundame su žodžiais
„labas rytas“ ir užmiegame su
„labanaktis“.

O kai dalijamės paslaptimis,
mūsų tėtis (nelietuvis) tarsteli – „aš
viską suprantu“, nors jis nekalba
laisvai lietuviškai, tačiau girdėda-
mas lietuvių kalbą, jos šiek tiek
pramoko.

Ateinančiais mokslo metais pla-
nuojame mokytis skaityti ir rašyti
lietuviškai nuotoliniu būdu. Esu
beveik tikra, kad mano mažajai pa-
tiks su Tavimi susipažinti iš arčiau,
tik, žinau, reikės stengtis, kad ne-
pasiduotų ir norėtų mokytis. Dėl to
visai nesijaudinu, nes kovoti už Tave
mane išmokė dar mokykloje.

Man labai pasisekė, kad mokiausi
Marijampolės Rygiškių Jono gimna-
zijoje. Turbūt pameni, jog Sūduvoje
Joną Jablonskį, sunorminusį Tavo
gramatiką, vadino Rygiškių Jonu.
Nepakartojamu pavyzdžiu ir meilės
Tau įkvėpėju man buvo ir išliko
Vincas Kudirka. Kaip nuostabu, kad
vaikščiojome tos pačios mokyklos
koridoriais, ir kaip gaudžiai ironi-
niška, kad lotynų kalbos mokiausi
kabinete, kuriame Vincas Kudirka
buvo paliktas karceryje už tai, kad
kalbėjo lietuviškai.

Tave su tautiečiais, gyvenančiais
šioje šalyje, labai mylime ir gerbia-
me. Mano bičiulės Alanijoje šešta-
dieniais susitinka ir moko vaikučius
lietuvių kalbos. Didesni skaito
knygeles, kuria įvairius darbelius,
o visi drauge švenčiame lietuviškas
šventes. Didžiausias džiaugsmas tose
šventėse yra kalbėti lietuviškai. Tai
svaigina labiau nei gardūs vynuog-
gių vynai iš Turkijos vynuogynų,
minkštas lietuviškas žodis tirpsta
mūsų burnose lengviau už turkiškus
gardėsius.

Tikiuosi ir Lietuvoje Tavimi di-
džiuojasi, gerbia ir myli, nes mes,
gyvendami toli už jūrų marių, ilgi-
mės ir gimtinės, ir Tavęs – gimtoji
kalba.

Saulėti linkėjimai iš Turkijos
Giedrė, 2017, kovas

Poetas Vilius Baltrėnas ir jo lyrika

PALMIRA MOTIEJŪNIENĖ

*Ar ne tu ĉia, gyvenime mano,
taip žvelgi į mane –
tartum klausdamas lauki kažko...*

Vilius Baltrėnas

Poetas Vilius Baltrėnas – 2017 m. „Poezijos pavasarėlio“, skirto Anzelmo Matuĉio atminimui, laureatas. Jo kūrybos kraitis įspūdingas: penkios lyrikos knygos suaugusiesiems, per dešimt knygų knygelių vaikams, skirtų ikimokykliniam ir jaunesniajam mokykliniam amžiui. Jos, pasak autoriaus, „ilustruotos jaunųjų skaitytojų“. Libretas vaikų operai „Ežerinis ir karalaitė“, poetiniai tekstai integruotam dailės vadovėliui „Tišku tašku“ (I ir II knyga). Eilėrašĉiai vaikams vis dedami į mokyklineus vadovėlius, o kompozitoriai pagal jo eiles tebekuria muziką, tokių dainų jau beveik trisdešimt.

O šįmet, pasirodžius „Po šermukšnio stogeliu“ ir „Asiliuk – tau linksmo skrydžio!“, prabilusi žiniasklaida pastebėjo, „jog eilėrašĉiuose daug žaismės, išmonės, gyvos dartinės niuansų“, pabrėžiama, kad seniai besidžiaugėme knyga, kurioje būtų tiek vaikų šypsėnų, sąmojaus, gyvenimo džiaugsmo.“

Poetą pasiekė žinia, kad Amerikos lietuvis, padėklamavęs jo eilėrašĉį, laimėjo skaitovų konkurse.

V. Baltrėno kūryba ypaĉ svarbi turėtų būti bibliotekoms, darželiams, mokykloms, šeimoms, auginanĉioms vaikams, poezijos mylėtojams... Ji atveria daug galimybių

įvairiomis temomis rengti poezijos valandėles, popietes, skaitovų, dainėlių konkursus, spektaklius, kitokius renginius, o tėvams namuose prusinti savo mažameĉius.

Poetas rašo rimuotai, klasikine eilėdara, kuri nuo antikos laikų pasiekė mūsų dienas. Į ją nepalankiai žiūri kai kurie postmodernistų ir avangardo atstovai. Dar kai kas mano, kad rimuotą poeziją mėgsta menkesnio intelekto žmonės. Žinia, jog ne kiekvienas rimuotas tekstas (kaip ir eilutėmis padraikyta proza) yra poezija. V. Baltrėno kūryba yra širdžių poezija, atkreiptinas dėmesys į penkias lyrikos knygas suaugusiesiems: „Mėlynuoja tavo dangūs“ (1991), „Amžinoji žvaigždė“ (1998), „Žara paskui paukštį“ (2012), „Žemė – o už kalno...“ (2012) ir „Su vėjo malūnais kely“ (2013).

Koks gražus eilėrašĉių žmogus: kokios gilos jo mintys, taurūs jausmai, kokia jautri dainuojanti siela... Žodžio žavesys, vaizdas, jausmas ir melodija. Viskas susilieja, ir skaitytojas tai girdi, mato, jauĉia. Nuo lyriško žmogaus atsivėrimo tylai, meilei, liūdesiui iki posmų, skirtų Lietuvai, tautos istorijai, šių dienų tikrovei ir, žinoma, tėviškei bei gamtai. Paskutiniuose rinkiniuose pastebime, koks įvairus žmogaus dvasinis pasaulis, kai šalia romantinės lyrikos šmėsĉioja ironija ir autoironija, svarstymai, išgyvenimai, nerimas. Daugialypis dvasinis pasaulis atsiskleidžia dialoguose su

savimi, su žeme. Atsivėrimas tikras, nuoširdus, gilus, koks paprastai esti lyriniuose dienorašĉiuose.

„Su vėjo malūnais kely“ ironijos ir satyros daugiau (jos ypaĉ gausu antrame skyriuje). Pats autorius tokius eilėrašĉius vadina šaipėrašĉiais. Ta autoironija nėra švelni, ji aštroka. Kituose skyriuose lyrizmas nedingęs, tik gal kiek prislopintas, žemiškesnis. Kasdienybė įvairi, sukelianti jausmų ir minĉių bangas. Visa tai labai asmeniška, ypaĉ ten, kur kalbama apie meilės pilnatvę. Lyrikos žmogus susirūpinęs, atsakingas, jauĉiantis ir pareigą, ir atsakomybę.

Tiek trumpai apie lyriką suaugusiesiems, kurią norima skaityti daugelį kartų.

O dabar apie patį poetą, gimusį Miliūnų kaime, 12 km nuo Kupiškio. V. Baltrėno gimimo mėnuo ir diena sutampa su Kupiškio mokyklos, kurią jis baigė, gimtadieniu, o ji 2017 m. lapkriĉio 17-ąją šventė šimtmeĉio jubiliejų. Poetas dviem dešimtimis jaunesnis.

Daug metų praėjo, kai Vilius pirmąjį posmą sukūrė dar nemokėdamas skaityti. Padėklamavo mamai jos dieną, įteikdamas geltonų pienių puokštelę. Vaikui įsiminė mamos akys...

Kūrybiškumas paveldėtas iš tėvų. Motina, vis ką dirbdama, išdainavo jam visas kaimo dainas. Muzikalus auksarankis tėvas mėgo drožinėti, gebėjo gaminti ir atnaujinti muzikos instrumentus. Kaimo muzika,

dainos nuo lopšio lydėjo būsimąjį poetą. Anot Viliaus, „kiek būta garsių kupiškėnų susibūrimų, vaišingų suėjimų įvairiausiomis progomis. Tie suėjimai kasdieniniai ir šventiniai, linksmybių ir liūdesio valandomis.“ O vaišingumas? Sugebėjimas priimti svečius ir noras patiems pasisvečiuoti, mokėjimas ne tik sunkiai dirbti, bet ir švęsti... Kaip, beje, ir rokiškėnams kaimo butis, iš kartos į kartąėjusi kaip gyvas paveldas, su aukštaičiams būdingu nuoširdumu ir bičiulyste.

Pasak poeto, „tų gyvenimo verčių negalima pamiršti, jų niekas negali pakeisti, todėl išlikusi gili nostalgija, nusėdusi į atmintį ir kūrybą. Ta stipri trauka drauge su ilgesiu verčia lankyti gimtinę, o jos netekus, nors mintimis paklaidžioti po ją.“ Tokia Viliaus nuomonė. „Ne Karvaičiai, o Miliūnai – sielos liūnai“. Vieni smėliu užnešti, užpustyti, kiti melioracijos beveik be pėdsakų sulyginti su žeme. Nelikus gimtinės, nebeliko ką lankyti. Tėvai persikėlė į Rokiškį, ten jie ir palaidoti. Rokiškis irgi gali savintis poetą.

V. Baltrėnų kūrybai įkvepia skaitytojai ir „visa, kas žydi aplink, kas skaidriai juokiasi arba neretai ir verkia“... Autorius nemėgsta mokytį, moralizuoti, kartais žodis ar žodžių sąskambis skatina kurti, rašyti. „Didžiausia mano silpnybė buvo

ir tebėra neatgrasomas polinkis į skambesnę žodį, poetinę muziką, melodingumas... Tuo gyvenau, kitaip nemokėjau ir nesistengiau.“

Grįžkime prie poeto biografijos. Po Miliūnų pradinės mokėsi Alizavos septynmetėje. Ten jo eilėraščiai puošė mokyklos sienlaikraštį. O kai aštuntoje klasėje pravėrė Kupiškio vidurinės duris, jį globoti ėmė daugelio kupiškėnų kartų legendinė lituanistė Felicija Jakutytė, iš čia Vilius buvo priimtas į Lietuvos radijo literatų sambūrį. Jo kūrybą nuolat spausdino Kupiškio rajono laikraštis, o pats autorius skaitydavo savo eilėraščius kultūros namų renginiuose.

Po mokslų Kupiškyje – lituanistinės studijos Vilniaus universitete, o nuo trečio kurso ir darbas savitraštyje „Gimtas kraštas“ – vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas. Čia darbuotasi beveik keturiasdešimt metų. Taigi geriausias laikas atiduotas ištikimai lietuvių kalbos kultūros ir poezijos tarnystei. Lig šiolei ramiai, tyliai kuriama poezija vaikams. Ir gana produktyviai. 2017 m. pasirodė dvi knygelės, metai nesibaigė, o jau sukurta trečia, kuriai vaikai piešia iliustracijas.

Pasklaidykime „Po šermukšnio stogeliu“. Viršelyje – aštuonerių metų mergaičių Akvilės Tumaitės ir Saulės Bendoravičiūtės piešiniai,

malonių spalvų derinys. Autorius dėkoja gražiam pulkeliui šią knygelę iliustravusių sostinės moksleivių ir jų dailės mokytojai Jurgai Sidabrienei. Eilėraštkai iliustruoti ir rūpestingai, ir nuotaikingai.

Knygelė prasideda nuo pirmųjų griaustinių, pasigirdusių (kaip labai reta) dar žiemą. Ir nekantriu laukimu, kada nubus „gaivus pavasarėlis“. Tuoj pat pereinama prie saulutės eilėraštyje „Grįžki, saulute“. Kreipiniai į saulutę motutę ataidi iš tautosakos, kur sužvarbęs piemenukas prašo, kad ji greičiau užtekėtų. Puikiai pagautas vaiko nekantrumas, balso intonacija:

*Laukiau, kaip laukiau –
Vis nesirodei...*

Stilistiniu požiūriu įdomūs klausimai:

*Grįžti – ar grįši?..
Būti – ar būsi?..*

Ne viename eilėraštyje nuskamba saulės motyvas. Saulutė daug triūsia, todėl pavargsta. „Išsipynus aukso kasą“, pailsės ir vėl grįš prie darbų darbelių. Daug meilės ir dėkingumo jai reiškia ir gamta:

*Ačiū, saulute!.. – šnabžda dirvonas
Pienės geltonos moja saulutei.*

Skaitydami toliau stebim, kaip keičiasi tematika ir metų laikai, pradedant pavasario laukimu, baigiasi

rugsėju, svarbesniais rudens požymiais. Dėmesys nukrypsta į dvigubus kreipinius: vyturėli, vytury, saule saulute, zuiki Puiki, gaideli giedoriau... Gausu deminutyvų, dažnų lietuvių kalboje praeityje ir kiek primirštų šiandien. Sakiniai emocingi, veiksmas dinamiškas, šviesi, skaidri nuotaika, neretai virstanti džiūgavimu, linksmybėmis.

Eilėraštyje „Vyturėli, tavo burtai“ – kažkas nuostabaus, daugiau negu burtai. O skyrelyje „Čia, kur Nenumėliai“ – tėvynės gamta, spalvos, garsai „plaukia mums į širdis, / liežas į akis“. Eilėraštyje „Tėvyne, tu šalia“ gimtasis kraštas visur ir visada šalia jį mylinčio žmogaus „su ruginės duonos skalsa, / su rytmečio maldom“. Meilė gimtinei, jos grožiui lyg vienu atsikvėpimu dainingai išreiškta „Čia, su Nemunėliais“. Ir šie, ir dešimtys kitų eilėraščių – tikri šedevrai, lyg nušlifuoti brangakmeniai, pačiomis kūrybiškiausiomis įkvėpimo akimirkomis pažirę.

„Kam tai vasarai stogų“ prasižada lietaus akustika, lietutis taip gražiai lyja, lynoja, gamtoje tiek daug pokyčių, o svarbiausia – kad visiems smagu.

„Stebuklingas žiburėli!“ – daug šviesos ir žaismės. Švento Jono naktį vabalėliai šviečia lyg „žiburėlių milijonai“. Klausama, gal ir mažasis Jonas toks norėtų būti, „pažibėti nors truputį!...“ Ne truputį, o „visą vasarą ir žiemą“. Kokia graži vaiko šviesos skleidimo, žibėjimo prasmė. „Vidurvasario skambesys“ – įspūdingas vasaros grožis: nuo ankstyvo ryto dieneles „kaip saulės dainelės“, jos kaskart „džiaugsmu nušvinta“. Dieneles liūčių nupraustos, vėjo sušukuotos, o svarbiausia: „šviesios ir ilgos, / šviesios ir ilgos“. Jos skamba ir aidi, ir žėri. Ne viename eilėraštyje įvairios pamokos vaikams, bet jie nemoralizuojami.

Vaikas nori žaisti su išmanioju telefonu dieną naktį, be apribojimų. Nieko kito nebereikia: nei „su ka-

muoliu pasiausti“, nei dirbti ar sportuoti. Leidžiama vaikui reikšti savo įsitikinimą, nuomonę, o eilėraščio mintis sakyte sako: „kas per daug – nesveika“. Visa tai eilėraštyje „Išmanuoliai mes abu?“ „Padraugauk su Grigo ratais“ žvelgiama į taip pavadintą žvaigždyną, į kosmosą.

Augalai ir gyvūnėliai... Jie irgi plečia vaikų gyvenimo patirtį. „Mūsų ažuolynas“ primena artėjantį Lietuvos šimtmečio jubiliejų.

Knygelės pabaigoje esantys trys eilėraščiai – „Mūsų ryto kelias“, „Ant rugsėjo slenksčio“ (prašosi dainuojamas), „Būk, smagioji mokyklėle“ – įsiterpę į Rugsėjo 1-osios šventę ne vienoje mokykloje.

„Asiliuk – tau linksmo skrydžio!“ – „pasakoriška poemėlė mažiesiems: su senelio senovišku kadilaku, laputaičių išgarsintais oro balionais ir smagiais bičiuliais keliauninkais,“ – taip ją apibūdina pats autorius. Senelis, vaikaičio paklaustas apie kaimą, ištaria: „Turėjom“. „Jam lūžta šneka“, jis nutyla, „keistai pasiramsto ranka...“ Kiek daug šiomis meninėmis detalėmis pasakyta, atskleista. Pokštaujama su vaikaičio Mykoliuku ir asiliuko Liuko vardais. Išvykstama į kaimą, kuris vaikaičiams – tikras rojus, jiems akys žiba: karvytė, koriai, baravykai. Daug kas nauja, neregėta. Tikrovė persipynusi su pasaka. O gamta, o miškas su zuikeliais, šernais, meška, kurtiniu, pelėdom ir kitais gyventojais. Surengiamos varžybos su girios olimpiečiais. Vilkas už klastas prie kliūčių ruožo diskvalifikuojamas. Varžosi visi, kaip kas moka ir gali. Gimnastė voverytė (tik ji viena) auksinę medalį gavo. Po žaidynių vaišinosi, „linksminosi, meišė... / Ir čiauškęjo, ir kvatojo“. Išdalintos dovanos iš miesto: tai išmanieji telefonai, kad žvėreliai galėtų prisišaukti pagalbą.

Sugedus senelio kadilakui, rasta išėitis – grįžti karšto oro balionu su gausiomis dovanomis zoologijos sodo gyventojams. Balionais rūpinosi voras,

jis pasistengė, „kad šilkai neplyštų“. Ir štai jau skrendama. Skrydis sudomino visus: „nuo vaikų iki ministrų“.

Miško žvėrys ir žvėreliai delegavo asiliuką Liuką ir smarkuolį Mykoliuką vykti į Prezidentūrą, kad ten su kitais svarbiais reikalais visi „apmąstytų zoosodo senbuvėlių dalia“. Jiems labai stinga „palankumo ir globos, atjautos ir bičiulystės“. Zoosodas tik lankytojams gražiai atrodo, o jo gyventojams nesmagu, „Kai dirbtinės saulės šviečia“, „liūdna – be smagaus beržyno.../ Už tvoros, už aptvarų...“ Daug žmonių „lyg bičių... spiečiai“. Ir paikų pasitaiko, todėl „ne, ne visada jauku“.

Perskaičius knygelę, ilgai nepaleidžia jos meninė įtaiga. Esame įpratę, jog asilas – kvailumo, užsispyrimo simbolis. O asiliukas Liukas – pagrindinis veikėjas, su Mykoliuku vykdamas svarbią užduotį, jam linkima linksmo skrydžio.

Autoriui įtaigiai pavyko atkreipti dėmesį į zoologijos sodo gyventojus ir priminti žmonėms jų priedermes gyvūnams (priminti nuo vaikų... iki ministrų).

V. Baltrėno kūrybą Lietuva ir skaito, ir dainuoja. Dainuoja „Armonikos“ ansamblis, chorai, „Dainų dainelės“, respublikinių dainų švenčių dalyviai... Jo poezija – tikras grynuolis, lobis. Tad kodėl ji ligi šiol vos pastebėta, neįvertinta? Į tai atsako Paryžiuje gyvenantis anykštėnas Valdas Papiėvis romane „Odilė...“ „Stačiokai kojų spyriais visas, kokių tik jiems reikia, duris atsidaro, o jautresni jų nė paliest nedrįsta...“ Ir dar: „Kodėl energijai be skrupulų savaime keliai nusitiesia, o jautrumas, ilgesys, nerimas – visa tai, ką geriausiai išreiškia menai ir kas iš tikrųjų pasaulio sielą maitina, lieka šalikelėse.“

Valdas Papiėvis jau pastebėtas, jis – Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas. To paties turėtų sulaukti ir Vilius Baltrėnas – nes kaipgi kitaip...

Emigranto dalia XX amžiaus ir šiuolaikinėje literatūroje

SALVINIJA KALPOKAITĖ

Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos Vaikų ir jaunimo skyriaus vedėja

Emigracijos paliesti

Daugelis patys gerai prisimena, kiti žino tik iš skaitytų knygų apie sovietinius laikus, kai žmonės negalėjo pamatyti, pakeliauti po įvairias pasaulio šalis, lankytis Paryžiuje, pasiekti Ameriką, aplankyti savo giminaičius – pokario emigrantus. Dabartiniiais laikais laisvas prekių, kapitalo, asmenų judėjimas – didelis laimėjimas, kita vertus, protų, darbo jėgos nutekėjimas, nutautėjimas – nemažas praradimas. Dabartinė emigracija mus jaudina, glumina, verčia susimąstyti. Emigracijos sąvokai pavadinti lietuviai turi keletą žodžių, t. y. emigracija, išėivija, egzilis, diaspora, emigrantai, dipukai, išėiviai. Išėivija dažniau vadinami pokario laikų išėiviai, o tikrieji emigrantai suvokiami kaip pastaruosius dešimtmečius į kitas šalis emigravę, daugiausia dėl ekonominių priežasčių žmonės. XXI a. žmonės dažnai emigruoja ne dėl istorinių aplinkybių, bet siekdami susikurti geresnį gyvenimą. Apklausų duomenimis, dauguma išvyksta dėl to, kad jų netenkina darbo santykiai, mokesčiai, socialinė parama, dėmesys žmogui. Kiti išvyksta studijuoti.

Emigravo ir seniau. XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje iš Lietuvos emigravo apie 400 tūkst. lietuvių, t. y. apie 25 proc. gyventojų. Lietuvių emigracija ir tada buvo viena didžiausių Europoje. Pasak ekonomisto Tomo Šiaudvyčio, pa-

gal oficialiąją statistiką emigracija iš Lietuvos porą pastarųjų metų vis didėja, nors po 2009–2010 m. ekonomikos krizės ketverius metus iš eilės emigrantų kasmet mažėdavo. Per pirmąjį 2017 m. pusmetį emigravo 10 tūkst. žmonių daugiau nei pernai. Pernai dėl emigracijos į Vakarų Europą Lietuva neteko apie 30 tūkst. gyventojų. Nuo 1990 m. gyventojų skaičius Lietuvoje sumažėjo nuo 3,7 mln. iki 2,8 mln. 2017 metais. Išvykę dirbti ir jau įsitvirtinę užsienyje asmenys dabar išsiveža šeimas, kviečia atvykti vaikus, vaikai – tėvus.

Dėl globalizacijos ir ekonominių sunkumų vis daugiau Lietuvos menininkų, literatų taip pat palieka savo gimtąjį kraštą ir bando įsitvirtinti svetur. XXI a. išėiviai, kaip ir ankstesniosios jų kartos, apmąsto žmogaus egzistenciją emigracijoje, savo santykį su paliktu kraštu, kelia tautinio identiteto klausimus. Išėivių patirtys yra universalios, ir naujosios bei senosios emigrantų kartos kūryba daug kur panaši, tačiau dabartiniai emigrantai gali bet kada grįžti į Lietuvą, todėl dabar kuriančių emigrantų karta formuoja ne tik kitokias literatūrinės tendencijas, bet ir kitokią tautinės savimones sampratą. Emigracijos tema lietuvių kūrėjams niekada nebuvo svetima. Emigranto dalia literatūroje buvo aptariama XX a. antroje pusėje, ją aprašo ir šiuolaikiniai rašytojai. XX a.

kūriniuose vyrauja rūpestis dėl savo kultūros, tradicijų nuvertėjimo, tautiškumo. Svarbus tautinis charakteris, kaimo tradicija, nacionalinės kultūros vertybės, tėvynės ilgesys. Jau XX a. pr. Vincas Krėvė parašė apsakymą „Vis toji Amerika, kad ji prasmegtų“, Lazdynų Pelėda apysakoje „Klajūnas“ ir „Vanka“ vaizdavo emigraciją kaip viską žlugdantį, vertybes atimantį reiškinį. Priverstinę ar savanorišką emigraciją patyrė ir mūsų krašto šviesuliai. Tie, kurie išvyko mokytis – vienokius, tie, kurie turėjo pasitraukti į Vakarų – kitokius, nežmoniška dalia ištiko Sibiro tremtinius, politinius kalinius. Vienas jų – Juozas Keliuotis.

Žurnalisto, kultūrininko Juozo Keliučio patirtys

Juozas Keliuotis (1902–1983) – žymus nepriklausomos Lietuvos žurnalistas, kultūrinio gyvenimo judintojas – 1926 m. pavasarį, baigęs Kauno universitetą, buvo kviečiamas dirbti Biržų ir Telšių gimnazijų direktoriumi. Tada jam buvo 24-eri. Gavęs Katalikų mokslo akademijos stipendiją, atsisakė siūlomų pareigų ir 1926 m. spalį išvyko į Paryžių. „Būrys mano mokslo draugų ir dėstytojų atėjo manęs palydėti į pasaulio civilizacijos sostinę,“ – knygoje „Mano autobiografija“ (V., 2003) prisiminimais dalijasi J. Keliuotis. Kelionė ilga. Pirmiausia pasiekė Vokietijos sostinę Berlyną. „Pirmą sykį

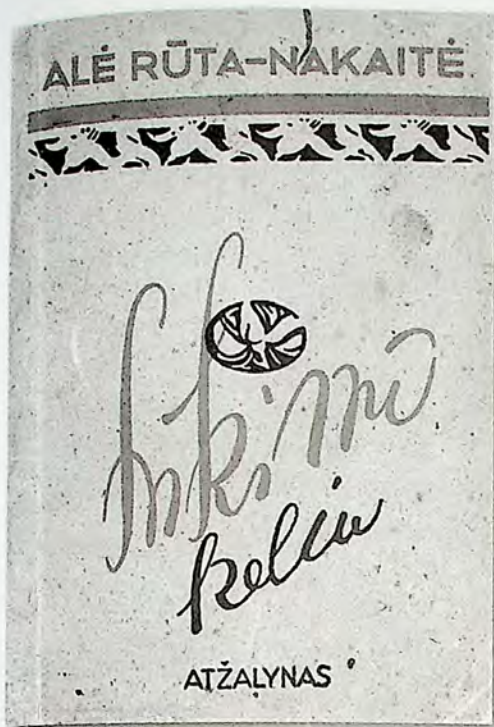
tokiame dideliame mieste. Man sukosi galva ir raibo akys nuo neregėtų vaizdų. Aplankiau garsųjį zoologijos sodą, kelis muziejus. Pasigėrėjau didžiuliais parkais ir švytinčiais bulvarais," – knygoje rašo J. Keliutis. Atvykęs į Paryžių, pamatė miestą, paskendusį „rūkų, garų, benzino ir gamyklų kvapų debesyse. Garvežių šnopavimai, įvairiausių mašinų švilpukai, ratų girgždesiai, nešikų šukaliojimai, garsiakalbių rėkavimai." J. Keliutis Paryžiuje įstojo į Sorbonos universitetą, kuriame 1926–1929 m. studijavo filosofiją, meno istoriją. Žurnalistiką ir sociologiją – Sorbonos filiale: Aukštojoje socialinėje mokykloje. Čia, be profesorių, dėstė ir didžiųjų Prancūzijos dienraščių redaktoriai. Greta studijų Paryžiuje toliau tęsė savo literatūrinę ir žurnalistinę veiklą. Kadangi trūko pajamų, dar dirbo „Lietuvos aido“ kultūriniu korespondentu Paryžiuje: šiam dienraščiui rašinėjo trumpus straipsnius apie to meto Prancūzijos kultūrinį gyvenimą. Į Lietuvą parsivežė moderniosios žurnalistikos darbo stilių, naujo kultūrinio darbo idėjų. Redagavo kultūros žurnalą „Granitas“. Labiausiai žinomas kaip žurnalo „Naujoji romuva“ (1931–1940) įkūrėjas, ilgametis jo redaktorius.

Tiek nacių, tiek sovietų okupacijos metais žmonių kankinimai, žudymai, prievartiniai trėmimai sunaikino mūsų gražiausią, kūrybiškiausią, darbščiausią tautos žiedą. Vieni po pasaulį buvo išblaškyti karo ir pokario audrų, kiti, pasilikę Lietuvoje, patyrė kalinio, tremtinio, prisitaikėlio dalią. Tokios lemties neišvengė ir J. Keliutis. „Besitraukiančių bolševikų padarytas masiškas nieko dėtų ramių žmonių išgabenimas į Sibirą visoje tautoje buvo palikęs neišdildomų siaubo pėdsakų, – knygoje „Mano autobiografija“ išgyvenimais dalijasi J. Keliutis. – Tad nuo jų stengė-

si pasprukti visi, kas tik galėjo." J. Keliutį draugai ir pažįstami taip pat ragino trauktis į Vakarų, bet jis vis atsisakydavo: „Labai dėkui už visas jūsų pastangas, bet aš jau seniai susigyvenau su mintimis pasilikti savo tėvynėje. Man lietuviška sąžinė neleidžia pavojaus valandoje pabėgti iš savo tėvynės tarytum iš skęstančio laivo. Aš savo asmeninį likimą sutapdžiau su savo tautos, su savo tėvynės likimu. Atrodo, kad aš organiškai esu suaugęs su savo tėvyne ir, smurtu atsiplėšęs nuo jos, pats save nužudyčiau." Jis vienintelis iš 40 Teologijos-filosofijos fakulteto dėstytojų pasiliko Lietuvoje, kad čia ugdytų ir skleistų kultūrą, kuri bus reikalinga nelaimingai tautai. Nepasitraukė, nes negalėjo, nenorėjo, sąžinė neleido. 1945 m., antrosios sovietų okupacijos pradžioje, J. Keliutis buvo suimtas ir tardomas dėl savo veiklos, išvežtas į Sibirą. Literatūrologas Vytautas Kubilius rašė: „Atplėštas nuo savo poezijos bei filosofijos knygų ir vežamas į Sibirą galvažudžių vagone (įsiutęs „atamanas“ cigarete degino akį) J. Keliutis guodėsi: esu tuščiomis rankomis, bet man liko tiesa ir grožis – begalinės vertybės." Neilgai kalėjęs, grįžo į Lietuvą, bet po kurio laiko suimtas antrą kartą. Iš lagerių grįžo 1956 metais. Pasak V. Kubiliaus, paleistas iš Sibiro lagerių, J. Keliutis pirmiausia rūpinosi sukaupti šiuolaikinės literatūros ir meno biblioteką. Apsuptas 5 tūkst. prancūziškų, angliškų, vokiškų knygų, siųstų jam draugų iš Paryžiaus, Miuncheno, Čikagos, Vašingtono ir Stokholmo, jis vėl gyveno aukštų idealų ir meno įspūdžių sferoje. Kadangi laikėsi nepriklausomos Lietuvos idealų (nerašė viešos atgailos), jo straipsniai nebuvo spausdinami jokiam žurnale. Laiškais bendravo su lietuvių menininkais emigrantais, vertė knygas, domėjosi moderniuoju menu, tapo vienu populiariausių disidentų Lietuvoje.

Tėvynės ilgesys Alės Rūtos gyvenime ir kūryboje

Daugel mūsų tautos sūnų ir dukrų išsibarstė po įvairias šalis. Juos negailestingai nupūtė raudonojo siaubo grėsmė. Į Vakarų pasitraukė nemažai pačių pajėgiausių, brandžiausių ir daug žadančių asmenybių. Tarp jų ir Alė Rūta – Elena Viktorija Nakaitė-Arbienė (1915–2011). Rašytoja gimė Sankt Peterburge, Rusijoje. Baigė Rokiškio gimnaziją, pedagoginį institutą Klaipėdoje. Dirbo pradžios mokyklose, gimnazijoje, aukštesniojoje technikos mokykloje. Baigė Vilniaus universitetą, Studijavo Vienos universitete, dėstė lietuvių mokyklose. Vyriausia iš šešių Nakų šeimos atžalų Alė Rūta 1944 m. pasitraukė į Vakarų kartu su savo vyru E. Arbu, dirbusiu pogrindyje tiek prieš rusų, tiek prieš vokiečių okupantus. 1948 m. persikėlė į JAV ir atsidėjo literatūriniam darbui. Tarpukariu rašydavo žurnalams „Naujoji Romuva“ ir „Naujoji Vaidilutė“, o pirmąją novelių knygą „Likimo keliu“ išleido 1947 m. Vokietijoje. Iki pat mirties Alė Rūta kiekvienos dienos dalį skirdavo rašymui. Apie tarpukario Lietuvos kaimą, savo šeimą ir tėvynės ilgesį rašė vaizdinga lietuvių kalba. Jos kūryba pasižymi literatūrinio žodžio grožiu ir meninės formos įvairumu. Lyriškai ir labai tikroviškai ji rašė 70 metų. Išleido daugiau kaip 20 knygų. „Visų mano knygų alfa ir omega – nostalgija. Gimtinė. Kaimas, kur užaugau. Rytų Aukštaitijos kaimas, kuriame žmonės gal ir buvo skurdūs, bet dažniausiai sveiki siela. Kur tikėjimas, darbo meilė, šventės ir savi papročiai gaivino, guodė ir mus į gyvenimą vedė tiesiu keliu," – guodėsi Alė Rūta. Ji tremtiniais vadino tuos, kuriuos išvežė į Sibirą, o „mes, sakė, buvome išstumti

Emigracijos tema šiuolaikinėje lietuvių literatūroje

Nuo Nepriklausomybės atkūrimo lietuvių literatūra vis plačiau įsitraukia į pasaulinį kultūros procesą, nevengia ir emigracijos temos. Ir kiekvienu skirtingu laikotarpiu emigrantas vaizduojamas kiek kitaip. Šiandieninėje literatūroje emigracijos tema regima žmogų – individą, kuris bando prisitaikyti prie visuotinės globalizacijos, jaučiama vertybių krizė, hierarchinė vertybių sumaištis. Sumaištis ir tėvų bei vaikų santykiuose. Senosios kartos emigrantų rašytojai graudžiai ir ilgesingai deklaravo meilę Lietuvai iš tolo, su viltimi sugrįžti. Tuo tarpu naujoji užsienyje gyvenančių rašytojų karta, Tėvynę palikusi jau po Nepriklausomybės atgavimo, nejaučia nei tėvų bei senelių išievių kartai būdingos graužaties, nei graudulingo ilgesio. Naujosios kartos emigrantai gali sau leisti nesigraudinti ir nevirškinti dėl prarastos Tėvynės, nes paprasčiausiai nesijaučia nuo jos atitrūkę. Gali bet kada grįžti, po to vėl išvažiuoti. Žymus filosofas Antanas Maceina dar XX a. antroje pusėje straipsnyje „Istorinė sąmonė ir tautinė tapatybė“ rašė: „Dabartinė mūsų padėtis svetur yra būdinga klausimu: kas mes esame? Tai mūsų tapatybės klausimas. Jis kyla visiems – vis tiek, ar būtume senosios, ar jaunosios kartos. Kiekvienas, palikęs savo šalį, neišvengiamai klausia: kas gi dabar aš esu? Bėglys, kuris laukia valandos grįžti atgal? Išievis, kuris ieškosi geresnio gyvenimo? Čiabuvis, kuris stengiasi susiliesti su aplinka?“ Atsakymai yra įvairūs.

Emigranto dalia XX a. II pusės ir šiuolaikinėje lietuvių literatūroje vaizduojama skirtingai, tačiau pagrindinė mintis išlieka ta pati – ilgesys, vienatvė, „svetimo“ jausmas. Vienas aktyviausių pokario išievių

poetų Kazys Bradūnas, 1944 m. atsidūręs pabėgėlių stovykloje Vokietijoje, vėliau pasitraukęs į JAV, daug nuveikė išievių lietuvių labui. Ne tik darbais, bet ir savo poezija K. Bradūnas neužmiršo paliktos Lietuvos, svetimajame šalyje bandė ją atkurti kūryboje. „Mes dantimis įsikandę laikomės tėvų žemės“, – parašė šalia eilėraščio „Milžinkapiai“, kuriame išievius apibūdino kaip „be lobių genties vienturius.“ Eilėraštyje „Kur mūsų tėviškė“ nostalgiskai klausia: „Kur mūsų tėviškės? / Už kokio paukščio skrydžio? / Už kokių debesų, kokios tarmės? / Aš pamečiau jau pėdsakus ir brydę, / Ieškodamas užpiltosios versmės /“. Šiais laikais už „paukščio skrydžio“ – lengvai pasiekama, o tada...

Įdomus rašytojos, žurnalistės, vertėjos Birutės Jonuškaitės, gimusios 1959 m. Seinų apskrityje, studijavusios žurnalistiką Vilniaus universitete, romanas „Baltų užtrauktukų tango“ (V., 2009 m.). Tai knyga apie emigrantus Amerikoje. Jos puslapiuose trumpai, bet fatališkai plykstelėjusi meilės aistra, autentiška kriminalinė istorija, atviri moterų pašnekesiai laiškuose – visa medžiaga paremta jautriais įspūdziais, patirtais kelionėje po Ameriką, ir skvarbiu rašytojos žvilgsniu. „Šiandien Romui pasakiau: „daugiau man neskambink. Nenoriu girdėti tavo balso“. O jis: „kuo prasikaltai, kad šitaip su manim elgiesi? Buvau tau visus metus ištikimas, laukiau, vis laukiau, o tu... Kuo tu tapai toje Amerikoje?“ Emigracija čia įsukama į buitiskumą, suvokiama kaip socialinė dabarties aktualija: nutolimas, santykių atšalimas, išsiskyrimas. Herojė emigruoja savo noru siekdama susikurti geresnę karjerą. Laima – šiuolaikiška, išsilavinusi moteris, mokslininkė. Pakviesta skaityti paskaitas Pitsburge moteris, nieko nelaukusi, išvyksta į emigrantų svajonių šalį, kur visi

iš savo krašto.“ Novelių knygoje „Likimo keliu“ apie netektį rašo: „Liko gryčioj supakuoti daiktai, liko obuoliai alyviniai, liko ji po liepa<...> – Grįši, mane rasi, – kažkas pasakė jam į pat ausį. Atsistojo. Grįšiu pas tave. Taip, grįšiu tikrai kada ir kur? – Sunkus atodūsis prikėlė jį iš atsiminimų ir stūmė vėl klaidžioti svetimais takais.“ O knygos „Likimo keliu“ laiškuose – gimtinės ilgesys, pastangos nepalūžti, mokyti, kabintis į gyvenimą su viltimi sugrįžti: „Aš vieną turiu žodį, Brone, prieš akis ir vieną tikslą: Lietuva. Žinau, kad mes ten grįšim, ir tuo keliu suku. Juo ilgiau keliausiu, tuo daugiau išmoksiu ir grįšiu į savo avilį tikra prityrusia bite. Dabar tik mokausi vokiečių ir anglų kalbų, kitkam ateis laikas. Dienos dirbant prabėga greitai. Ir nepamatysim, Brone, kaip ateis grįžimo valanda. O Nemunėlis mūsų laukia, o Šilingišky liepa ošia nerami.“ (1945 m. gruodžio 2 d.) Savo skausmą dėl tėvynės praradimo Alė Rūta liejo ant popieriaus. „Mes be galo ilgėjomės Lietuvos. Rašydavau verkdamas,“ – neslėpė rašytoja.

žybsi „baltais užtrauktukais“ – perlu žvilgančiomis, balintomis šypsenuomis. Vis dėlto herojės likimas nesuklostė palankiai: kurdama vaistus nuo vėžio, pati juo susirgo, o jos sūnus apkaltinamas žmogžudyste. Romanas „Baltų užtrauktukų tango“ nėra grynas romanas, tai koliažas, kuriame veikia ir išgalvoti personažai, ir realūs asmenys: Liūnė Sutema (Katiliškienė), Alė Santvarienė ir kt.

Ši knyga vadinama emigracijos gidu.

Jaunosios kartos rašytojų knygos

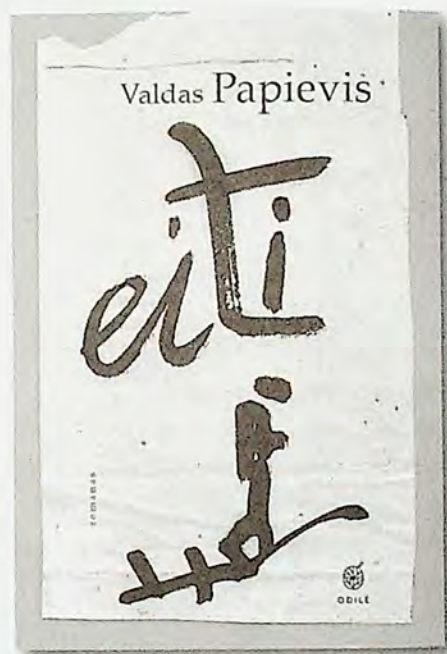
XXI a. rašytoja Aušra Matulevičiūtė gimė nuošaliame Rokiškio rajono vienkiemyje. Baigė lietuvių kalbos, o vėliau ir žurnalistikos studijas. Prieš daugelį metų emigravo į Prancūziją. Savo tekstus publikuoja įvairiuose periodiniuose ir interneto leidiniuose. Debiutiniame A. Matulevičiūtės novelių romane „Ilgesio kojos“ (V., 2010) tyrinėjama „svetimo“ situacija šiuolaikiniame Europos katile. Patiriama niūri kasdienybė ir noras svetimose šalyje rasti savo vietą nesvetimas knygos herojei Inesai. A. Matulevičiūtė puikiai perteikia emigrantų dalį. Rašytoja teigia, kad emigracijoje „jautiesi svetimas“. Taip jaučiasi ir romano herojė: Inesa bando pritapti Paryžiuje, mieste, kuris yra visiškai daugiakultūrinis mišinys, apsuptas skirtingų religijų, kalbų, elgesio modelių, skirtingų tautybių žmonių. Būtent tai ir sukuria svetimumo jausmą, todėl Inesa, bandydama bent kiek įprasinti savo emigrantės dalį, kasdien dirba nemiela darbą kavinėje. Tai dar labiau veikia herojė, niūri kasdienybė ją gniuždo, kelia liūdesį ir tėvynės ilgesį. „Kam visa ši beprasmybė, juk niekada šis miestas netaps namais,“ – svarsto moteris. – „Visai galimas daiktas, kad niekada nebegalėsiu pasakyti, kur yra mano namai <...>, kad ir

kaip būtų, nežinau ir kas yra nutautėjimas. Kol kas. Net puristai plyštų iš sielvarto, pasiklausę puikios mano kalbos.“ <...> Kol kas, – praris jos gyvenimo vyras. – Jaučiu, pirmiausia užklupęs akcentas, lyg paralyžius. Bet nuo šito dar galima gintis – knygos, savų ilgesys, oro uostai. Jie – tarpinė aikštelė tarp čia ir ten, stotis, kurioje daug kam laikas perskaičiuojamas ne pagal juostos matą, bet klausantis širdies dūžių. Tik laukimas čia daug paprastesnis“.

Tautinės savimonės pradimas pirmiausia pasireiškia gimtosios kalbos užmiršimu: „Savi žodžiai dingsta be jokios mistikos ir nesutartą valandą. Štai kad ir aną ketvirtadienį. Užkrito, kaip lietuviškai vadinasi tai, kas šiaip jau yra langas. Gali pamiršti, kuo skiriasi poliglotas nuo poligamijos – tik ne langą.“ Rašytoja atvirauja: „Mano knygos veikėjus persmelkusi baimė nutautėti. Jie kenčia, ginasi kaip išmanydami, tačiau dar nereiškia, kad nenutautės. Knygoje kaip tik ir kalbama apie tą galimybę. Galbūt rašydama aš pati nuo savęs bent trumpai atitolinu? Emigracijoje imi labiau suprasti kitus ir kitokius. Nes pats toks jautiesi. Emigrantai – labiausiai matomi 'svetimieji'. Be to, jų daug.“

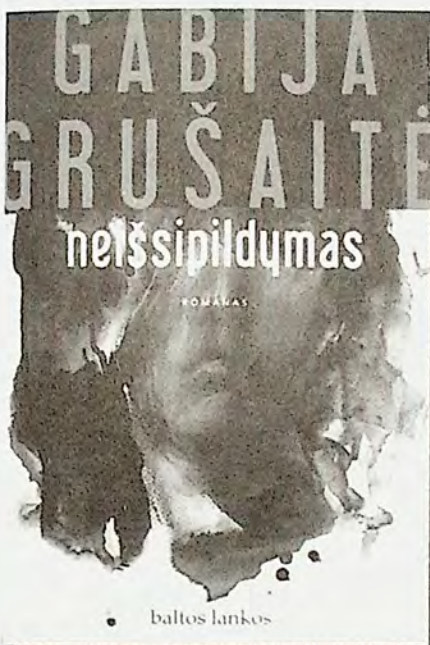
Įdomi jaunos prozininkės, višiuomenės veikėjos Unės Kaunaitės kūryba. Studijas baigusi Škotijos ir Didžiosios Britanijos Kembridžo universitetuose, labai tvirtai apsisprendė grįžti į Lietuvą ir visas žinias, patirtį skirti švietimo problemoms spręsti. Knygoje „Žmonės iš Alkapės“ (V., 2015) plėtojama vienos šeimos istorija. Autorė plačiai analizuoja jaunų žmonių gyvenimą, jų išvykimą svetur, kelia adaptacijos klausimus. Vyriausias

sūnus Kristijonas, baigęs Kembridžo universitetą, dirba Londono Sičio banke ir ruošiasi vesti britę Šarlotę. Jo brolis Aidas pradeda paskutinius studijų metus Edinburge, o sesuo Emilija atvyksta studijuoti į Egzeterį. Visi trys į Didžiąją Britaniją atkeliavo iš Alkapės – nedidelės, beveik niekam nežinomos Europos šalies, kur gyvena jų tėvai. Tai romanas apie savęs paieškas, nelengvus pasirinkimus, tėvų ir vaikų santykius, meilę, draugystę. Subtiliai atskleistas vienišumo, beviltiškumo jausmas: „Gulėjo prietemoje ir gailėjo savęs. Ašaros tekėjo ant pagalvės, bet juk toks gyvenimo vienvėjis privalumas – niekas nepamatys. Diegė šoną, todėl gulėjo ant nugaros, nors ne-

buvo patogū. Ir nebuvo nieko, kas imtų ir atneštų čiobrelų arbatos. Kas lieptų nę negalvoti apie namų darbų ruošimą, nes dabar ji serga, ir jai reikia ilsėtis.“

Debiutuojančios jaunos lietuvių rašytojos Gabijos Grušaitės romanas „Neišsipildymas“ (V., 2010) dėl ryškaus kelionės motyvo primena Valdo Papievio romaną „Eiti“ (V., 2010). Abiejų romanų personažai yra klajūnai. V. Papievio veikėjui Lietuva lyg praradusi savo

aktualumą, todėl neakcentuojama, tuo tarpu G. Grušaitės – priešingai. Knygos „Neišsipildymas“ herojės Rugilės grįžimas mintimis į tėvynę turi daug negatyvių konotacijų; „Susimąščiau: turbūt mus visus tris jungiantis ilgesys kilo iš tos tamsios lietingos žemės, kuri pagimdė tiek daug neaprėpiamos pilkumos. Buvome svetimi visur, kur ėjome. Retai kalbėdavome apie Lietuvą, nepirkdavome lietuviškos duonos, nesiilgėdavome mamos kotletukų. Nešiojomės savo kilmę kaip paslaptį, mums tai nebuvo nacionalinė tapatybė ar geografija, greičiau liūdesio ženklas ant kaktos lyg nematomas totemas. Kartais atrodė, kad priklausome slaptai masonų ložei, kurios kiekvienas narys turi įtaisy-

tą savinaikos mechanizmą.“ Nors romano „Neišsipildymas“ veikėjos Rugilės santykis su Lietuva komplikuoatas, pasitaiko ir ilgesio gaidų: „Negalėjau susitaikyti su Lietuvos idėja, bet mylėjau tas pilkas vasaras prie drungnų ežerų ir šaltus vakarus Pilies gatvėje.“

Skaitytojų dėmesio vertos ir kitų autorių knygos, pavyzdžiui, Zitės Čepaitės romanas „Londono vėjas“ (V., 2013), kuriame pasakojama apie lietuvių Godą, išvažiuosią į Londoną ieškoti ją apvogusio mylimojo. Knygoje rutuliojama detektyvinė intriga, tačiau drauge pasakojama ir apie kartą, kuri buvo rengiama šviesiam komunistiniam rytojui, o atsidūrė kapitalizmo kloakoje. Julijos Miliūtės biografinis romanas „Emigrantai: ar braškės virsta ferariais?“ (V., 2015), kuriame autorė pasakoja savo atvykimo į Angliją istoriją, vykusią dar prieš Lietuvai įstojant į ES, kai teko slapstytis nuo imigracijos tarnybos, ieškoti nelegalaus darbo, o širdis plyšo iš skausmo dėl Lietuvoje paliktų vaikų. Antroje knygoje „Emigrantai: kodėl aš vis dar ten?“ (V., 2016) pasakojama, kaip gyvenimas pasisuko Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir į Angliją pradėjus plūsti lietuviams.

Emigracija tiek gyvenime, tiek literatūroje visada buvo aktuali tema. Jautriai vaizduojama iševio dalia. Nors kūriniuose apie emigrantus, kuriuos skiria visas amžius, yra panašumų, tačiau tada ir dabar vaizduojami išvykusiųjų iš tėvynės likimai kitokie: skiriasi santykis su tėvyne, emigracijos priežastys, tėvų ir vaikų santykiai, gresiantis nutautėjimas, tapatybės praradimas. Globaliame pasaulyje laisvę pasirinkti priklausomybę vienai ar kitai šaliai ar tautai tampa itin aktuali, nes migracijos procesas suteikia galimybę būti ne vienos tautos atstovu, o pasaulio piliečiu. Tautinis sąmoningumas, kalbos, istorinės atminties, etninių papročių bei tradicijų išlaikymas ir jų puoselėjimas turi tapti stiprybės šaltiniu, padėti atsispirti svetimoms įtakoms, nutautėjimui. Silpnėjant tautinei savimonei, tampa sunkiau išsaugoti ir savo tapatybę. Vienatvė, ilgesys, susvetimėjimas – nuolatiniai aptartųjų romanų veikėjų palydovai. Žinoma, emigrantus ir jų artimuosius džiugina siunčiami pinigai ar užsienio universitetuose įgyti diplomai. Tačiau kartais nutylima, kokia kaina visa tai pasiekama. Lietuvių patarlė byloja: „Visur duona su pluta“. Lai būna „dūmas tėvynės už svetimą ugnį šviesesnis.“

Literatūra

- Keliuotis J. *Mano autobiografija: atsiminimai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003.
- Kubilius V. *Literatūra istorijos lūžyje: probleminių studijų knyga*, Vilnius: Diemedis, 1997, p. 259–275.
- Auryla V. *Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra: 1945–1990*, t. 2: Poezija ir dramaturgija, Vilnius: Šviesa, 2003, p. 465–467.
- Maceina A. *Raštai*, t. 6, Vilnius: Mintis, 1994, p. 322.
- Stankevičiūtė R. „Kūrėja į kapus nusinešė ir tėvynės ilgesį“, in: *Lietuvos rytas*, 2012, sausio 7, p. 19.

- Bartkienė D. „Mygtuko paspaudimu emigracijos nesustabdysime“, in: *Šeimininkė*, 2017, Nr. 29, p. 6–7.
- Šiaudvytis T. „Emigracija sparčiai neauga, bet problema išlieka“, in: *Lietuvos žinios*, 2017, rugsėjo 7, p. 4.
- Pruskus V. *Globalizacijos iššūkiai tautinei tapatybei/ Lietuvių tautos tapatybė: tarp realybės ir utopijos*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007.
- Kudarauskas V. *Emigranto gidas*, in: www.universitetozurnalistas.kf.
- Totorytė V. *Tautinė savimone naujausioje emigrantų literatūroje*, in: www.savastis.lt
- Zaksaitė K. *Žmonės iš Alkapės: Pakliuvę svetimon terpėn*, in: www.bernardinai.lt

Juodupė. Pradžių pradžia...

RENATA BERNATONIENĖ

Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos Juodupės filialo vyresnioji bibliotekininkė

Juodupės miestelis – Rokiškio rajono savivaldybės seniūnijos centras, įsikūręs prie Juodupės ir Vyžuonos upių santakos. Manoma,

kad 1769 m. minimas Pajuodupio muitinės postas yra dabartinės Juodupės pradžia. Miestelis pradėjo augti XIX a. pabaigoje, kai vandens malūną, priklausiusį grafiui Pšezdzieckiui, išsinuomojo Latvijos vokiečių Fridrichas Trėjus, buvęs valsčiaus raštininkas. XX a. pr. malūną perėmė ir išplėtė Trėjaus sūnus Oskaras.

1907 m. pramonininkas Oskaras Trėjus jame įkūrė vilnų verpyklą,

karšyklą, taurinimo aparatūrą, pastatė garo variklį, o po to įtaisė ir audimo stakles. Aplinkiniai gyventojai šioje įmonėje karšdavo ir verpdavo vilnas, apdorodavo namuose austus gaminius. 1908 m. įmonėje buvo pastatytos dvi mechaninės staklės, karšimo komplektas ir verpimo mašina.

Juodupės audiniai pradėjo garsėti dar iki Pirmojo pasaulinio karo (1915 m.). Prieš Pirmąjį pasaulinį

OSKARO TREJAUS
Pirmasis Lietuvos Gelumbių Fabrikas
 Juodupėje, st. Rokiškis.
 Įsteigtas 1907 metais
 ir prieškarinėse parodose apdovanotas aukščiausiais
 laipsniais.

Centralinė Fabriko Krautuovė
 Kaunas, Laisvės Alėja 78 Nr.

<p>• SIOLO SAVO IŠDIRBINIUS: DRAPAS, BASTONIUS, VIELIŪRAS, GELUMBĖS ir įvairius rūšies ME- DŽIŪGAS KOSTIŪMAMS ir kitas anglių vilnas. CERKVIŠKIUS – iš Lietuvos vilnos.</p>	<p>• PAMAINYMAS gelumbės vi- noomis. IŠDIRBIMAS gelumbės užsakymo- ju, duodant vilnas. NUOŽŪMAS ir APKETORA na- minio išdirbimo gelumbės. Vietinių vilnų PIRKIMAS.</p>
--	--

Kainos — Fabriko
 KOPERATYVUS ir DRAUGIJOMS DUODAME KRĖDITĄ.
 Kraun, Spausdė „Pirma“ Mėkevičiaus givė

LYB Vilni
 Paspaudė
 Skaistėte

Oskaro Trėjaus fabrikas. Nuotr. iš Juodupės miestelio muziejaus fondų

Apdovanota AUKSO MEDALIŲ 1923 metais

Pirmoji Lietuvos Gelumbių Fabrika

Oskaro Trėjaus

Juodupėje, Rokiškio apskritys

Šiemetinėje Parodoje nedalyvauja

ir

kviečia atvykusius Parodon Svečius

į CENTRALINĘ FABRIKOS KRAUTUVĘ

Kaune, Laisvės Alėja 78 Nr.

PS. Turime naujėnas specialiai parodai pagamintas.

Spaustuvas „PRIMA“, Kaunas, Mieskietėms g. nr. 20

Reklaminiis skelbimas. Nuotr. iš Juodupės miestelio muziejaus fondų

karą Juodupėje dirbo apie 30 darbininkų. O. Trėjus kvalifikuotą darbo jėgą samdydavosi Rygoje, o nekvalifikuotų darbininkų rasdavo apylinkės kaimuose. Nemaža dalis darbininkų gyveno bendrabutyje.

Audinius siūsdavo į pasaulines parodas (į Paryžių). O. Trėjus už juos gavo net 8 „Grand Prix“, 4 premijas ir 12 aukso medalių. Karas sustabdė fabrikėlio veiklą ir tik laimingo

OSKARO TRÉJAUS

PIRMOSIOS LIETUVOS
GELUMBIŲ FABRIKOS
ADMINISTRACIJA

Kred. pusl. 34.

Kaunas, 1922 m. rugpjūtį mėn. 19 d.
Ugniažemė g. nr. 7

Pilieciniai

Autonoma Priešmonija

Juodupė.

Siuo turime garbės pranešti, kad Tamistos pareikštąja mums prieš p. Oskaro Trėjaus pretenzija

Lt. 300.

Administracijos nutarimu-1922 m. rugpjūtį mėn. d.

protok. 1 Nr. pretenzija pripažinta suma
šlap šimtai Lt. antros kategorijos.

Su pagarba

R. Čiurlis

1-ji kategorija apima neginčijamas skolas, figurojančias Oskaro Trėjaus bylose. 2-ji kategorija — skolas pareiktas dokumentais, bet O. Trėjaus figurojančias.

Ne O. Trėjus, bet jau administracija tvarko piniginius reikalus. Nuotr. iš Juodupės miestelio muziejaus fondų

Fabriko darbininkai. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

atsitiktinumo dėka mašinos nebuvo išgabentos į Vokietiją, nors kai kurie pastatai smarkiai nuniokoti. Po karo fabrikas atgijo ir buvo vadinamas „Oskaro Trėjaus Pirmasis Lietuvos Gelumbių Fabrikas“.

Gaminius vežiodavo arkliais.

Nuotr. iš Juodupės miestelio muziejaus fondų

Juodupės audimo fabriko saviveiklininkai po pjesės „Tėvų klaida“ vaidinimo. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

grūdo kruopas. Šalia atidarytame durpyne per metus buvo išgaunama iki 4 tūkst. kub. m durpių fabriko reikalams. Šiuos pagalbinius darbus atliko apie 50 darbininkų. 1928 m. O. Trėjus Sodelių kaime (3 km nuo Juodupės) nupirko 2 ha žemės ir pastatė medinį fabriko pastatą. Tuo metu Juodupėje veikė 32 audimo staklės ir taurinimo aparatūra, o Sodelių kaime – 36 audimo staklės, 3 karšimo mašinos ir 5 verptuvai. Ir pagal gamybos apimtį, ir pagal gaminių kokybę fabrikas užėmė reikšmingą vietą tarp tuometinių Lietuvos pramonės įmonių.

Fabriko savininkas jau 1918 m. grįžo į Juodupę ir energingai ėmėsi atstatymo darbų. Fabrikas buvo smarkiai išplėstas, ypač padidintas audimo skyrius. Savininkas įsigijo 2 dešimtines žemės, išsinuomojo dar 25 dešimtines. Sklypuose pastatė net 15 pastatų gamybos reikmėms. Varomąją jėgą įmonė buvo aprūpinama iš vandens turbinos, naudojant vietinius vandens išteklius. Svarbiausias fabriko skyrius – audinių gamyba. Įmonė gamybai naudojo vilną: apie 80 proc. angliškos, 20 proc. lietuviškos vietinės. Vilna perdirbta į įvairiausių gelumbę. Dauguma darbų buvo atliekama rankiniu, bet dalis ir mechaniniu būdu. Vilnų verpykloje buvo keli selfatoriai (periodinio verpimo mašinos), kiti įrenginiai. 1923 m. jau veikė 15 mechaninių staklių, dirbo 125 darbininkai. Audinių apdailos skyrius suskirstytas į šlapios ir sausos apdailos. Per mėnesį fabrikas pagamindavo iki 1 tūkst. m gelumbės, drapo, bostono. Fabrike jau veikė visas vilnos apdorojimo ciklas. Prie fabriko buvo malūnas, lentpjūvė, muilo viryklė, tenkinusi tekstilės poreikius. Malūnas malė paprastus ir pikliuotus miltus,

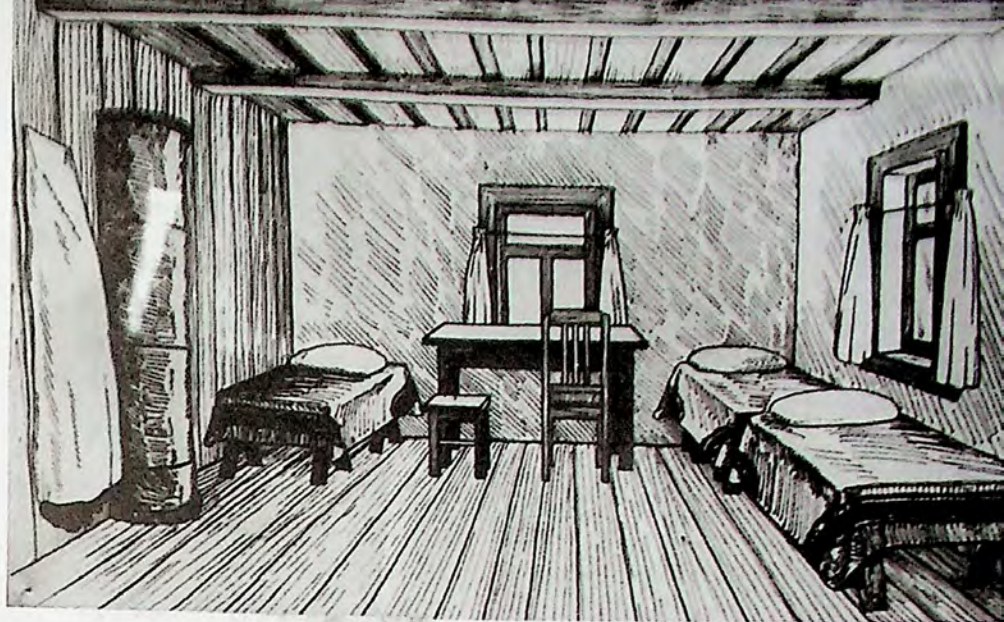

O. Trėjaus fabriko darbininkai. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

O. Trėjaus fabriko darbininkai. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

1929–1930 m. pasaulinė pramonės krizė stipriai pakenkė ir Lietuvos pramonei, o kartu ir O. Trėjaus gelumbės fabrikui. Kadangi savininkas plačiai naudojosi Vokietijos, Švedijos ir Anglijos bankų kreditais, krizei paaštrėjus, 1931 m. O. Trėjus pasiskelbė bankrutuojąs, nes nebegalėjo grąžinti kreditų. Daug fabriko darbininkų atleista neišmokėjus atlyginimo. Jiems liko neišmokėta per 50 tūkst. litų.

Tuometinis darbininko gyvenamasis kambarys, 1930 m. Nuotr. iš Juodupės miestelio muziejaus fondų

O. Trėjaus fabriko mašina gaminiams vežioti. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

1933 m. Lietuvos kredito bankas varžytynių keliu įmonę perleido „Nemuno“ bendrovei. Gamyba ėmė vėl kilti, augo mašinų ir darbininkų skaičius. Veikiai jų buvo apie 200, o 1940 m. gegužės mėn. jau dirbo 308 darbininkai. Sodelių kaime atkurtas fabriko audimo skyrius, pastatytas bendrabutis (30 vietų) darbininkams.

Kartu pradėtas kurti ir Juodupės miestelis. Iki 1923 m. čia tebuvo 2 sodybos ir 125 gyventojai. Vykdam žemės reformą, nemaža dalis vyresnių darbininkų buvo prilyginti amatininkams, jie gavo po 2 ha žemės ir pasistatė ūkiškas sodybas. Juodupė tapo valsčiaus centru. 1923 m. Juodupės valsčiui priklausė 141 gyvenvietė, 963 ūkiai ir 6402 gyventojai. Buvo įsteigtas paštas,

mokykla, policijos nuovada, girininkija, pieninė; pastatyta medinė bažnyčia ir 1936 m. įkurta „Aušros Vartų“ parapija, įrengti šaulių namai, 1938 m. pastatyta bažnyčia.

Antrojo pasaulinio karo metu dėl žaliavų stokos fabrikas neveikė. 1944 m. sudegė fabriko pastatai,

nukentėjo ir fabriko skyrius Sodeliuose. Pokario metais „Nemunas“ pradėtas atstatyti ir plėsti. 1945 m. dirbo 119 darbininkų, o 1962 m. pabaigoje įmonės personalą sudarė 1052 asmenys, iš kurių 85 proc. buvo lietuviai, 14 proc. rusų; 52,5 proc. darbininkų sudarė moterys.

1944 m. rudenį tebuvo likę 22 namai; 1958 m. buvo 141, o 1962 m. 264 gyvenamieji namai. 1960–1961 m. pastatytas keturių aukštų (44 butų) gyvenamasis namas. Juodupės durpyno administracija savo darbininkų šeimoms pastatė 4 namus. 1956 m. Juodupėi suteiktos darbininkų gyvenvietės teisės. 1962 m. Juodupėje buvo 1600 gyventojų. Veikė ir Romos katalikų bažnyčia, atstatyta pokario metais.

Literatūra

Juodupė. Onuškis: monografija, d. 1, Vilnius: Versmė, 2012, p. 452–463.
Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, Vilnius: Mintis, 1991, p. 195–197.
Semaška A. *Po Lietuvą: pasižvalgymai: knyga visiems, norintiems geriau pažinti gimtąjį kraštą*, Vilnius: Algimantas, 2004, p. 448.
Pupienis A. Kaimas Vyžuonos, in: Rokiškio krašto muziejus, byla Nr. 49, p. 4.

Elena Tervidyte [prieiga per internetą], in: www.tervidyte.com/tag/oskaras-trejus/
Aplink Lietuvą – Fabrikas „Nemunas“ [prieiga per internetą], in: https://www.geocaching.com/geocache/GC66WD7_aplink-lietuva-fabrikas-nemunas/
Juodupė [prieiga per internetą], in: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Juodupė>

Juozo Keliuočio veikla vokietmečiu (1941–1944)

JUOZAS BRAZAUSKAS

Istorikas

XX a. Lietuva, blaškoma iš vienos okupacijos į kitą, nespėjo suvokti vienos nelaisvės pamokų ir pasiruošti naujai. Tik atgauta laisvė atveria visą nelaisvės kainą ir leidžia įprasminti istorinę okupacijų patirtį.

Išvaduotos Lietuvos meno gyvenime „prasideda naujas ir kūrybingas laikotarpis.“¹ Taip pirmomis karo tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos dienomis kalbėjo Juozas Keliuotis, paskirtas Meno reikalų valdybos viršininku. Meno reikalų valdybos būstinė buvo senamiestyje, netoli Šv. Onos bažnyčios. Dabar lietuvišką meno pasaulį tvarkys patys kūrėjai, o ne partiniai ideologai ar biurokratai.

Sudaromos dailės, literatūros, muzikos, teatro sekcijos, kurių pir-

mininkais tapo Viktoras Vizgirda, Balys Sruoga, Jeronimas Kačinskas ir Antanas Gudaitis. Kultūros įstaigų vadovais skiriamos kūrybingos asmenybės: V. Mykolaitis-Putinas – Lietuvių literatūros instituto direktoriumi, Vytautas Alantas – Vilniaus dramos teatro direktoriumi, Faustas Kirša – Šiaulių dramos teatro direktoriumi.

1941 m. Panevėžio dramos teatras vadinosi dailės teatru. Yra išlikusi pirmųjų 5-erių m. veiklos apžvalga žurnale „Kūryba“. Jame rašoma, kad Panevėžio teatras iš kitų teatrų ryškiai išsiskiria: turi savo individualų veidą, eina savuoju skirtingu keliu, laikosi savos krypties. Aukščiausias teatro tikslas – teatrinio grožio kūryba, nauji grožio

apreiškimai, naujos meninės tikrovės kūrimas.²

Visos jo jėgos sutelktos teatro grožio kūrybai. Teatras nepataikauja nei miesčioniškam skoniui, nesirūpina visuomenei teikti nei pramogų, nei tenkinti jos aistrų. Todėl jis išvengia nervus dirginančio patoso, apsisaugo nuo propagandinių tendencijų. Todėl teatras vadinamas dailės teatru.³

Į kultūros įstaigas grįžo senieji darbuotojai, išvaikyti bolševikų. Kauno radiofono vadovu tapo Petras Babickas, literatūrinėms laidoms vadovauja Jonas Greičiūnas. Per Vilniaus radiją Kazys Inčiūra skelbė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo aktą. Literatūros laidas tvarkė Jeronimas Cicėnas, Fabijonas

Neveravičius atsako už lietuviškas programas. Būta drąsių užmojų: radijo teatre vaidinama V. Krėvės „Šarūnas“, B. Sruogos „Apyaušrio dalia“, skaitomas Kazio Borutos „Baltaragio malūnas“. Dar nebuvo cenzūros. Laikraščių dar nesisavino nė viena partija.⁴

1941 m. birželio mėn., prasidėjus Vokietijos–Sovietų Sąjungos karui, patriotiškai nusiteikę lietuvių veikėjai organizavo sukilimą prieš sovietų valdžią. Sukūrus Lietuvos laikinąją vyriausybę, vadovaujamą einančio ministro pirmininko ir švietimo ministro pareigas Juozo Ambrazevičiaus (Brazaičio), Juozui Keliuočiui patikėta vadovauti vyriausybės Meno reikalų valdybai. Šio darbo teko imtis iš patriotizmo ir humanizmo.

Kaune veikusi Lietuvos laikinoji vyriausybė nusprendė iš visų valstybės įstaigų pašalinti bolševikus. Tad nutarė iš valstybinių įstaigų atleisti nemažai menininkų. Bet tam buvo reikalingas Meno reikalų valdybos viršininko Juozo Keliuočio pritarimas. Juozas Keliuotis atsakė tam pritarti: „Lietuva dabar vokiečių nacistų okupuotas kraštas. Lietuvius už tikrą ar tariamą bolševizmą atleisdami iš valstybinių įstaigų, tuo pačiu juos atiduosime į gestapo rankas. O gestapas, esant perpildytiems kalėjimams, juos be teismo sušaudys. Šitai elgtis netikslu ir neteisinga, nepatriotiška ir nehumaniška. Jei kuris nors lietuvis yra iš tiesų kuo nors nusikaltęs, tai jį teis nepriklausomas Lietuvos teismas. O dabar lietuvius atidavinėti okupantams susidoroti yra neleistina ir neteisėta. Ir aš, kol esu Meno reikalų valdybos viršininkas, niekada nė vieno tokio įsakymo nepasirašysiu.“⁵ Deja, į jo nuomonę ne visuomet buvo įsiklausoma.

Tuo atsirado pavyduolių ir karjeristų, kerštautojų, kurie pradėjo intriguoti prieš tauresnius ir talen-

tingesnius menininkus bei kultūros veikėjus. Pradėjo juos skųsti okupacinei vokiečių valdžiai, kad jie bolševikai, o vokiečiai be atodairos juos suiminėjo ir šaudė be teismo... Lietuvos Laikinoji vyriausybė Juozą Miltonį tariamai „kaip bolševiką“ atleido iš Panevėžio teatro direktoriaus pareigų ir į jo vietą paskyrė... krautuvininką Vincą Kurdzikaušką.

Teatre kilo chaosas. Abu direktoriai atvyko pas J. Keliuotį ir paprašė įvesti... tvarką. Krautuvininkas J. Keliuočiui sakė, kad jis su Juozu Miltoniu negalys dirbti vienoje ir toje pačioje įstaigoje, kad J. Keliuotis turįs pasirinkti arba jį, arba Miltonį.

J. Keliuotis, kaip atsakingas Meno reikalų valdybos viršininkas, pasakė, kad tokių kaip šis krautuvininkas galima rasti kiekvienoje krautuvėje, o tokį J. Miltonį Lietuva tik vieną turi. J. Keliuotis atleido krautuvininką, o J. Miltonį vėl paskyrė teatro direktorium.⁶

J. Keliuotis padėjo vietoj Vilniaus dailės instituto įkurti Vilniaus dailės akademiją. Koks nors kitas fašistuojantis fanatikas ar tamsuolis, atsisėdęs į tokią vadovo vietą nacių valdymo metais, galėjo nusiaubti ir mirtinai sužaloti visą mūsų kultūrą bei meno gyvenimą.

Tokių atvejų buvo ir daugiau. Vilniaus filharmonijos vyriausiuoju dirigentu J. Keliuotis paskyrė visai Lietuvai žinomą muziką Stasį Šimkų. Originalus menininkas buvo nuoširdus, bet mėgstas drausmę ir tai daug kam nepatiko.

J. Keliuočiui pasitraukus iš Meno reikalų valdybos viršininko pareigų, pasistengta S. Šimkų išvyti iš Filharmonijos. „Kvailybė, niekšybė ir pavydas – nenugalimos jėgos šiame pasaulyje,“ – ištarė šis šviesus, kūrybingas ir taurus žmogus. Po šio gėdingo įvykio jis netrukus mirė. Nebegalėjo pakęsti tokios skriaudos ir tokio pažeminimo.⁷

Lietuvos laikinajai vyriausybei nelabai patiko J. Keliuočio savarankiškas meno reikalų tvarkymas Lietuvoje. Norėdama jį sutramdyti, uždarė Meno reikalų valdybą, turėjusią ministerijos teises, ir vietoj jos įkūrė Meno reikalų departamentą, pavaldų Švietimo ministerijai. J. Keliuotis buvo paskirtas šio departamento direktoriumi ir teko persikelti į Kauną.⁸ J. Keliuočio dėka šimtai menininkų buvo išgelbėti nuo nacių teroro, o gal ir nuo mirties sudėginus jų asmens kartotekas, kuriose buvo likę įrašai apie tariamus jų „nuopelnus“ bolševizmui. Vėliau sovietiniam teismui buvo primintas šis J. Keliuočio poelgis ir jis išvengė bausmės už darbą vokiečių okupacijos metais.

Situacija pasikeitė 1941 m. rudenį. Lietuvių nacionalistų partija „Geležinis vilkas“ perėmė į savo patikėtinių rankas Kauno, Vilniaus, Šiaulių ir Panevėžio laikraščius, nes „politinei organizacijai spauda yra reikalinga savo idėjų skelbimo ir propagandos priemone, o naujoje Lietuvoje tegali būti vienas politinis junginys, reiškiantis aktyvaus ir vieningo nacionalizmo politiką.“⁹

1941 m. rugpjūčio 5 d. Lietuvos laikinoji vyriausybė prisistatė vokiečių karinei administracijai. Vyriausybės memorandume buvo pažymima, kad „lietuvių tautos tautinės aspiracijos negali būti vien jos materialinių reikalų patenkinimas, nes lietuvių tauta negali atsisądėti savo kultūros ugdymo savoje valstybėje“. Iš esmės tai buvo tylus ir kuklus protestas prieš Vokietijos okupaciją.

Matydama, kad tolesnis jos egzistavimas yra beprasmis, Lietuvos laikinoji vyriausybė rugpjūčio 5 d. savo veiklą sustabdė. Po paskutinio posėdžio vyriausybės nariai nuvyko į Karo muziejaus sodelį ir daugybės žmonių akivaizdoje padėjo gėlių prie Nežinomojo kareivio kapo. Trumpalaikis vyriausybės gyvavimas ir jos pastangos atkurti Lietuvos

Nepriklausomybę rodė didžiulį tautos sąmoningumą.

Vietoj Lietuvos laikinosios vyriausybės vokiečių karinė administracija įkūrė tarėjų tarnybas prie vyriausiojo Lietuvos komisaro fon Teodoro Adriano Rentelno. Šiuo veiksmu vokiečiai panaikino paskutinius Lietuvos valstybingumo likučius ir ėmė valdyti Lietuvą betarpiškai kaip okupuotą kraštą.¹⁰

Aktyvus ir vieningas lietuvių nacionalizmas nepatiko vokiečių okupacinei valdžiai ir 1941 m. pabaigoje Lietuvos generalinis komisaras savo įsakymu likvidavo „Geležinį vilką“.

J. Keliuotis sutelkė savo dėmesį į intelektualią veiklą. Trejus metus Kauno universiteto Filosofijos fakultete dėstė žurnalistikos teoriją ir praktiką, kultūros istoriją, naujųjų laikų literatūrą, dailę, teatrą, estetiką, publicistiką, socialinių idėjų istoriją, tautų psichologiją, vadovavo pratyboms, studentų praktikai, mokė rašyti recenzijas, kritikos darbus, rengti reportažus, pokalbius interviu, viešas diskusijas.¹¹ Studentų ypač mėgstamas J. Keliuotis turėjo slapstytis nuo vokiečių valdžios. Net septynis kartus keitė gyvenamąją vietą. Gyveno niekur neregistruotas.

1942 m. pradžioje išrinktas Kauno universiteto Sociologijos-žurnalistikos katedros vedėju vietoj staiga mirusio Prano Dielininkaičio parengė naujus mokymo planus ir naują dėstymo struktūrą. Redagavo literatūros, meno ir mokslo žurnalą „Kūryba“. 1943 m. pabaigoje pasirodė pirmasis jo numeris (iš viso išėjo 6 numeriai). Pirmasis žurnalo redaktorius buvo rašytojas Stasys Leskaitis-Ivošiškis. Nuo antrojo numerio redaktoriumi paskirtas patyręs žurnalistas praktikas J. Keliuotis. Tai buvo pats iškiliausias, vakarietiški moderniškas vokiečių leidinys.¹²

Pirmame numeryje išsakyti šie žurnalo tikslai: „<...> pirmasis

šio mėnraščio uždavinys bene bus suvaidinti kultūrinio ryšininco vaidmenį: per šį didžiųjų kovų ir vargo metų savo puslapiuose surišti mūsų jau sukrautąją kultūrą su būsimaisiais jos kūrėjais, kurie sveikai negalės juk dirbti iš šitojo tarpo sau stiprybės irgi nesisėmę.“ Tai buvo prasmingi ir liūdnai pranašingi žodžiai – keletą dešimtmečių ignoravome šį laikotarpį, nei stiprybės, nei tiesos iš jo nesisėmėme...

Jau 1941 m. rudenį J. Keliuotis planavo atnaujinti „Naujosios Romuvos“ leidimą, bet vokiečių valdžios Vilniaus miesto komisaras Hansas Hingstas nedavė leidimo ir net paniekinamai nepriėmė paties Meno reikalų departamento direktoriaus. Žurnale „Kūryba“ bendradarbiavo pajėgiausios lietuvių kūrybinės literatūros ir meno pajėgos. Kiekvienas žurnalo numeris Vilniaus ir Kauno dienraščiuose buvo plačiai recenzuojamas ir komentuojamas. Susidomėjimas žurnalu nuolat didėjo. Pavojingas karo meto gyvenimas žadino kūrybą, gimdė heroizmą ir pasiaukojimą, skatino prie taurumo ir intensyvaus veiklumo.¹³ Juozas Keliuotis „Kūryboje“ telkė įvairių pažiūrų, įvairių srovių autorius. Už redagavimą negavo jokio atlygio. Tiražas visą laiką

buvo 20 tūkst. egzempliorių. Žurnalo viršelį piešė grafikas Jonas Steponavičius. Kiekvienas numeris turėjo 64 puslapius, priedas – 4 įklijos, skirtos iliustracijoms.¹⁴

J. Keliuotis subrandino idėją leisti literatūros almanachą „Sietuva“, kaip 1930 m. buvo išleistas „Granitas“. Jame sutiko bendradarbiauti 11 poetų, 5 prozininkai ir 3 kritikai. Bet artėjanti karo pabaiga sutrukdė leisti šį almanachą. Daugeliui kultūrininkų reikėjo rinktis: likti Lietuvoje ar trauktis į Vakarus. J. Keliuotis, nors ir kalbinamas bičiulių trauktis, pasirinko Lietuvą.

Prisiminimų knygoje „Dangus nusidažo raudonai“ rašė: „Tragišką valandą aš nenoriu atsiskirti nuo savo tautos ir pabėgti iš kraujais pasrūvusios savo tėvynės. Jei reikės mirti, tai mirsiu su savo tauta, o gimtoji žemė priglaus mano palaičius. Ji mane pagimdė, tegul ji mane ir palaidoja.“¹⁵

Apie savo tolesnį likimą: „Pirmiausia esu kultūrininkas, rašytojas ir mokslininkas, o ne politikas. Jie (bolševikai – J. B.) turėtų manęs neliesti. Juk aš visada buvau prieš nacius ir jie visada buvo prieš mane.“¹⁶ Bet sovietmečiu prasidėjo nauja gyvenimo drama.

Paaiškinimai

¹ A. Vaišvila, „Naujas meno gyvenimas“, in: *Naujoji Lietuva*, 1941, liepos 1 d.

² Juozas Keliuotis, „Panevėžio dailės teatras“, in: *Kultūra*, 1944, nr.1, p. 58–59.

³ *Ibid.*

⁴ Vytautas Kubilius, „Neparklupdyta mūza“, in: *Lietuvių literatūra vokiečiųmečiu*, Vilnius, 2001, p.110.

⁵ Juozas Keliuotis, *Mano autobiografija: atsiminimai*, p. 325.

⁶ *Ibid.*, p. 326.

⁷ *Ibid.*, p. 327.

⁸ *Ibid.*, p. 327.

⁹ *Ibid.*, p. 327.

¹⁰ LLTI BR, f. 98, b. 20; V. Brandišauskas. *Siekiant atkurti Lietuvos valstybingumą*, Vilnius, 1996, p. 133–134.

¹¹ Juozas Keliuotis, *Mano autobiografija: atsiminimai*, p. 335–336.

¹² Vytautas Kubilius, „Neparklupdyta mūza...“, p. 116.

¹³ Juozas Keliuotis, *Mano autobiografija: atsiminimai*, p. 355.

¹⁴ Albertas Ruzgas, „Kūryba“ nūdienos šviesoje“, in: *Kultūros barai*, 1990, nr. 11, p. 56.

¹⁵ Juozas Keliuotis, *Dangus nusidažo raudonai*, Chicago, 1986, p. 44.

¹⁶ *Ibid.*, p. 45.

Ryškejantis portretas: grafienės Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės biografijos bruožai

GINTARĖ DŽIAUGYTĖ

Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė

Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės vardas Rokiškyje skamba kone kasdien. Jį dažniausiai mini muziejininkai, o miesto svečiai dažniausiai apie ją sužino tai, ką rokiškėnai puikiai išmano: ji – Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios fundatorė ir buvusi Rokiškio dvaro savininkė. Dėl jos santuokos Rokiškį pradeda valdyti ir nauja – Pšezdzieckių – giminė. Tačiau kas dar, kokia istorija slypi po šiuo vardu?

Rokiškio krašto muziejus kol kas sukaukęs mažai tiek istoriografinių žinių, tiek menkai nagrinėti ir turimi su ja susiję dokumentai. 2018-ųjų lapkritį bus 195-osios M. Tyzenhauzaitės gimimo metinės: proga prisiminti šią Rokiškio dvaro savininkę ir pažvelgti į ją įdėmiau.

Ši Tyzenhauzų giminės atstovė išties spalvinga ir patraukli asmenybė. Kad visoms jos karitatyvinėms, mecenatinėms ir meninėms veikloms suteiktume foną, šiame straipsnyje išsamiau aptarsime M. Tyzenhauzaitės biografiją.

M. Tyzenhauzaitė istoriografijoje kol kas marginali persona. Yra paskirų straipsnių apie veiklas, prie kurių ji prisidėjo¹, apie objektus, kuriuos finansavo.² Apie Mariją daugiau informacijos esama ir darbuose, skirtuose jos šeimos na-

Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės portretas. Pagal Karolio Emilio Jurkevičiaus-Emilio Edmundo Korczako Boratynskio portretą „Głowa starca“ (spėjama, 1856 m.). In: *Tygodnik ilustrowany, Warszawa, 24-ego maja, 1890 r., nr. 21, s. 325.*

riams: tėvui Konstantinui³, broliui Reinoldui⁴ ar vyrui Aleksandrui⁵, taip pat gimimo vietai Pastovims.⁶ Tačiau pati grafienė kol kas nesulaukė atskiro istorikų dėmesio, todėl jos asmenybės ir gyvenimo paveikslas – blankus, nevientisas ir nebaigtas.

Šio paveikslas detalizavimui reikalingų šaltinių blokas turėtų būti gausus, tačiau jis – nekompleksiškas. Viena iš priežasčių – Marijos kelionės. Gimusi Pastovyse, po santuokos gyvenusi Varšuvoje bei keliavusi po užsienį, ji paliko daug

veiklos pėdsakų skirtingose vietose. Su Marija, jos kaip Rokiškio dvaro savininkės nuo 1880 m. nurodymais bei bažnyčios statybomis susijusių dokumentų saugoma ir Rokiškio krašto muziejuje bei Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje. Muziejuje yra ir asmeninių dokumentų: Marijos pasas⁷, jai adresuotų laiškų.⁸ Deja, iki šiol pastarieji nebuvo panaudoti tikslinant informaciją apie grafienę. Gausus dokumentų ir kitų šaltinių kompleksas buvo saugotas vadinamojoje Pšezdzieckių bibliotekoje Varšuvoje, Pšezdzieckių rūmuose Foksaliao gatvėje. Didelę dalį šio sukaupto archyvo Antrojo pasaulio karo metais sunaikino dėl bombardavimo kilęs gaisras. Menka šio archyvo dalis šiandien saugoma Vyriausiąjame senųjų aktų archyve Varšuvoje. Vienokių ar kitokių šaltinių galima spėti esant ir užsienio archyvuose. Pažinti M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės veiklą padeda ir XIX a. spauda.⁹ Nepaisant galimos šaltinių gausos, nemažai autorių, aptariančių grafienės biografinius duomenis, remiasi Marijos pusseserės Gabrielės Giunterytės-Puzinienės dienoraščiu.¹⁰

Iš visų istoriografijos pozicijų, nors kiek aptariančių Marijos gyvenimą, reikia išskirti jos vaikaitio Reinoldo Pšezdzieckio biografiją

Pšezdziekių rūmų Varšuvoje Rymarskos arba Foksalio gatvėje (spėjama) interjeras. RKM-7843

apie Marijos vyrą Aleksandrą Pšezdzieckį.¹¹ Reinoldui priklausė Pšezdziekių rūmai Foksalio g. Varšuvoje, tie patys, kuriuose buvo sukauptas Tyzenhauzų ir Pšezdziekių giminių archyvas bei biblioteka. Artima giminytė ir prieiga prie šaltinių, kurių dalies jau nebėra, įgalino Reinoldą pateikti nemažai smulkesnių detalių apie Marijos užsiėmimus bei gyvenimą. Pagrindinę grafienės biografiją su didžiausiais gyvenimo nuopelnais aprašė lenkų istorikas Andžejus Biernackis leidinyje „Polski Słownik Biograficzny“.¹² Didesnėje istoriografijos dalyje Mariją aptinkame tik „šmėkstelint“ įvairiuose kontekstuose.

Grafaitė Pastovyse

Pradedant kalbėti apie Mariją, netikslumai istoriografijoje prasideda jau dėl jos gimimo datos. Istoriografijoje minimos dvi datos: 1823 ir 1827 metai.¹³ Minėtoji G. Giunterytė-Puzinienė savo dienoraštyje nurodo, kad Marija buvusi dviem metais jaunesnė už seserį Eleną, o 1842 m. jai sukakę 19 metų.¹⁴ Pranešime apie Marijos mirtį 1890 m. taip pat nurodoma, kad jai buvę 67 metai¹⁵, kaip ir spaudoje po jos mirties jos gimimo metai minimi 1823 metai.¹⁶ Jeigu šios datos – 1823 m. ir 1827 m. – jau buvo svarstytos istoriografijoje, tuomet daugiau klausukų iškelia Marijos

asmens dokumentai. Rusijos imperijos 1858 m. gegužę išduotame pase Marijai Tyzenhauzaitei-Pšezdziekienei nurodoma, jog jai tuo metu – 32-eri metai¹⁷, todėl remdamiesi šiuo dokumentu galime teigti, jog Marija gimė 1825 m. Kitame jos – prancūziškajame – pase, išduotame 1854 m. gruodį, Marijos amžius nurodytas – 30 metų.¹⁸ Darant prielaidą, kad prieš mėnesį Marijai buvo ką tik suėję 31-eri (gimimo data laikant 1823 m.), tačiau darant pasą turėta nepatikslinta informacija, šis pasas turėtų liudyti, kad Marija vis dėlto gimė 1823 m., bet ne 1825 ar 1827 metais. Taigi patikimiausia visgi laikytume 1823 m. datą, apie kurią kalba šaltiniai. M. Tyzenhauzaitė gimė lapkričio 13 d. Pastovyse (dab. Baltarusija), grafų Konstantino Tyzenhauzo ir Valerijos Vankavičiūtės šeimoje.¹⁹ Marija (visas vardas – Marija Ona Valerija) buvo antras vaikas – vyresnis už ją buvo brolis Zbignevas. 1825 ir 1830 m. šeimą papildė dar trys nariai – sesuo Elena ir jaunėlis brolis Reinoldas. Apie 1830 m. gimęs brolis Vladislavas mirė dar kūdikystėje.

Tiek Marija, tiek kiti šeimos vaikai buvo mokomi namie. Jų lavinimu rūpinosi tėvai. Piešimo, muzikos ir ornitologijos vaikus mokė Konstantinas²⁰, Valerija daugiau laiko skirdavo dukterų lavinimui.²¹ Daugiau žinių apie Marijos lavinimąsi namuose bent kol kas neturime.

Grafaitė buvo daili mergina. M. Tyzenhauzaitės atvaizdas yra žinomas iš 1845 metų.²² Ji buvo žavingos išvaizdos, baltos odos, tamsių akių, laibos talijos, grakšti, o pagal metus – rimta ir darbšti.²³ Dar sužadėtinis apie ją taip rašė: „Labai graži mergina, tamsios²⁴ akys mėto žaibų ugneles, po tamsiomis blakstienomis slepiasi siauri akių vokai, nosis liekna, taip gerai dorais bruožais reaguoja, per plonas lūpas, kurios dažnai prasiveria nuo šyp-

namuose Čarniostrove. Iš čia šeimai ir giminaičiams Marija dažnai rašė laiškus, kuriuose pasakojo apie naują vietą.³⁶ Kažkurį laiką pora gyveno ir rūmuose Varšuvoje, Foksalio gatvėje. Po santuokos Marija esą pasikeitusi, vyras apie ją sakęs, kad ji „išmintinga kaip Saliamonas ir linksmutė kaip kikilis“.³⁷ Neilgai trukus – jau kitais metais po santuokos – grafai Pšezdzieckiai susilaukė pirmos atžalos. Tai buvo dukrytė, kurią šeima pavadino Elenos vardu. Šis vardas tiek Marijos, tiek Aleksandro šeimoje buvo jau ankstesnėse kartose, šį vardą nešiojo ir Marijos sesuo.³⁸ Ši Pšezdzieckių duktė greta kitų jų vaikų – sūnų Konstantino ir Gustavo – retai prisimenama. Nieko keisto – mažylė mirė sulaukusi vos vienerių. Marijos vaikaitis Reinoldas rašo, kad grafienė buvo apimta didžiulio sielvarto ir *melancholijos*, dar labiau ją slėgė ir sunkėjanti brolio Zbignevo plaučių džiova³⁹, kuri neilgai trukus pasiglemžė ir jį.⁴⁰

Vos po kelerių metų santuokos, 1845 m., Marija su Aleksandru išvyko Italijos link. A. Pšezdzieckis jau jaunystėje ėmė reikštis kaip literatas ir istorikas. Jo kelionės į Italiją tikslas buvo šaltinių Lenkijos istorijai tirti paieška. Po skaudžių įvykių šeimoje savotiška atgaiva šis kelionės etapas tapo ir Marijai. Sutuoktiniai keliauvo ne vieni – į kelionę jie vyko su Aleksandro motina, kuriai gydytojai dėl silpnos sveikatos rekomendavo pabūti pietuose⁴¹, bei Marijos seserimi Elena. Pradžia Italijoje Tyzenhauzaitėms vis dar buvo sudėtinga. Tuo metu, kai grafas Pšezdzieckis lankėsi įvairiuose priėmimuose ir baliuose siekdamas užmegzti savo darbui reikalingų pažinčių, Marija buvo užsidariusi ir nelinko į viešumą, nes pati nesveikavo ir gedėjo mirusio brolio.⁴² Moterys Italijoje visgi rado kitą atgaivą – seserys naudojosi proga mokytis pas žymiausius to laikmečio akvarelistus.⁴³

Nepaisant menkesnio nei Aleksandro aktyvumo visuomenėje, Marija Italijoje susipažino su įvairias asmenimis. Be dailininkų, pas kuriuos tobulino dailės įgūdžius⁴⁴, 1846 m. sausį Marija su šeima vyro Aleksandro reikalais Romoje buvo priimta tuometinio popiežiaus Grigaliaus XVI. Pastarojo grafas prašė leidimo pasinaudoti Vatikano archyvais Lenkijos istorijos studijoms.⁴⁵ Bendraudama su Vatikanu, šeima susipažino ir su Italijos kardinolu, tuomet laikytu hiperpoliglotu Džiuzepe Mecofančiu (Giuseppe Mezzofanti). R. Pšezdzieckis pasakoja vieną kuriozišką atvejį apie Marijos ir kardinolo pažintį. Vieno sutuoktinių su kardinolu pokalbio metu, kuomet Aleksandras su D. Mecofančiu šnekučiavosi lenkiškai, Marija pokalbio metu įterpdavusi ir vieną kitą lietuvišką (!) žodį, kad kardinolas bent kiek suprastų, kas tai per kalba. Tačiau patys grafai Pšezdzieckiai labai nustebo, kuomet kardinolas ne tik supratęs tai, ką pasakiusi Marija, bet netgi atsakęs jai tokiu ilgu tekstu lietuvių kalba, jog pati Marija ne viską supratusi, nes mokėjusi tik keletą posakių ta kalba.⁴⁶ Šis epizodas kelia ir šiek tiek klausimų: ar Marija tikrai galėjo šiek tiek mokėti lietuviškai? Galbūt autorius lietuvių kalba pavadino baltarusių kalbą? Marija juk užaugo dabartinės Baltarusijos teritorijoje. Tiesa, ji ir jos šeima turėjo ryšių ir su tikrosios Lietuvos teritorija, tačiau XIX a. pirmoje pusėje lietuvių kalba vis dar tebebuvo valstietijos kalba. Tikėtina, kad lietuvių kalbą Marija galėjo pažinti ir iš literatūros, tačiau, kad būtų galima vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą, reikėtų nagrinėti Tyzenhauzų bibliotekos rinkinius – ar Marijos gyvenamojoje aplinkoje buvo tokios literatūros. Romoje grafienė susipažino ir su poetu Kiprijonu Norvidu (Cyprian Norwid), su kuriuo bendravimas

laiškais truko ir vėliau.⁴⁷ Paskutiniai du kaip ir kiti menininkai – Eženas Delakrua (Eugène Delacroix) ar Horacijus Vernė (Horace Vernet) – papildė M. Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės autografų albumą, dovanotą jai sutuoktinio dar iki vestuvių.⁴⁸

Kelionės Italijoje metu Pšezdzieckių šeima pagausėjo, 1846 m. birželį Neapolyje Marija ir Aleksandras susilaukė antrojo vaiko – pirmojo sūnaus Konstantino. Jam gimus, dėl karštos vasaros šeima turėjo iš didmiesčio persikelti į mažesnius miestelius, kurį laiką gyveno Šiaurės Italijoje, čia Marija daug laiko skyrė naujagimio sveikatai ir praktikavo savo pomėgį dailei, o 1847–1848 m. šeima apsigyveno Nijoje. Konstantinui jau ūgtelėjus, motina sūnų piešdavo įvairiausiomis pozomis. Nors vis dar laikėsi atokiau nuo viešumos, tačiau, jei dalyvau-davo kokiame nors priėmime, pati pasirūpindavo tiek savo, tiek sesers Elenos tualetais.⁴⁹ Iš Italijos šeima į Varšuvą grįžo po ketverių metų – 1849-ųjų m. rudenį.

Sugrįžus į Lenkiją

Grįžusiai į Varšuvą šeimai teko spręsti rezidencijos klausimą, nes Pastovys po tėvo K. Tyzenhauzo mirties priklausė Marijos broliui Reinoldui, o Aleksandro tėvo rezidencija – broliui Karoliui. Sugrįžti į rūmus Varšuvoje, Foksalio gatvėje, Marija nenorėjusi dėl skaudžių prisiminimų po dukters Elenos mirties. Šią rezidenciją pardavusi, šeima nusipirko rūmus Rymarskos gatvėje. Apie šiuos rūmus ir Mariją XIX a. pab. spaudoje rašyta: „[Grafienė] mėgo būti apsupta inteligentų ir būti literatų ir menininkų draugijoje, kurie dalyvau-davo gyvuose ir iki šiol prisimenamuose penktadienių susibūrimuose grafų Pšezdzieckių namuose 1849–1857 m.“⁵⁰ Šeiminkauti pora pradėjo ir dar iki kelionės į Romą įsigytuose rūmuose

Varšuvos pašonėje Foksalyje. Šie rūmai buvo įsigyti panaudojant Marijos santuokai gautą pasogą.⁵¹

1850 m. Marija pagimdė antrą sūnų, kuriam suteikė Gustavo vardą. R. Pšezdzieckis teigia, kad Marija, sužinojusi apie trečią nėštumą, tikėjosi ir laukė gimstant mergaitės; laukimo laikotarpiu namuose buvo kuriama romantiška ir šviesi atmosfera – namai puošti gėlėmis, o Aleksandras Marijai garsiai skaitė Gėtės tekstus. Būsimajai mergaitei netgi buvęs išrinktas vardas – Marija Juzefa⁵², tačiau 1850 m. kovą gimė berniukas...

Grįžus iš Italijos, grafienės kelionės nesibaigė. Varšuvoje Marija ir toliau tobulino savo dailės įgūdžius bei palaikė ryšius su menininkais, kurių darbus kolekcionavo ar teikdavo jiems užsakymus.⁵³ Vedina įvairių priežasčių – susipažinti su dailininkais ar pasirūpinti savo ir vaikų sveikata – Marija ir vėliau daug laiko praleido užsienyje. 6-ajame deš. Marija, pas pažįstamą ponį Elžbietą Krasinską susižavėjusi pamatytu Franco Ksaviero Vinterhalterio tapytu portretu, pati panoro užsisakyti portretą pas dailininką, tuo metu labai populiarų tarp Europos elito ir valdovų. Tam Marija sudėtingu politiniu metu, kuomet prasidėjo Krymo karas, leidosi į Prancūziją. Grafienei prancūzai suteikė pasą ir įsileido ją – pasak R. Pšezdzieckio, taip nutiko dėl to, kad prancūzai skyrė tikruosius rusus nuo jų užimtų lenkų.⁵⁴ Taigi grafienei portretą užsisakyti pavyko. Prancūziją M. Tyzenhauzaitė-Pšezdzieckienė vėliau lankė ir sveikatinimosi tikslais, o 1852–1863 m. gyveno Prancūzijoje kartu su sūnumis, kurie čia mokėsi⁵⁵. Rokiškio krašto muziejuje saugomas Rusijos imperijos grafienei 1858 m. išduotas metus galiojantis pasas, kuriame nurodoma, kad su tikslu pagerinti sveikatą jai ir jos tarnaitėi

leidžiama keliauti į Vokietiją, Italiją, Belgiją ir Prancūziją.⁵⁶ Dažniausiu kelionės tikslu dėl jos pačios ar sūnų sveikatos buvo Badeno miestas (dab. – Baden Badenas, Vokietija).⁵⁷ Dažnos kelionės į užsienį turėtų byloti, kad grafienė buvo silpnokos sveikatos. Ji taip pat turėjo problemų su regėjimu.⁵⁸

Gyvenimas tapus našle

Tuo metu Marijos vyras Aleksandras intensyviai dirbo: ir publikavo tekstus, ir rūpinosi leisti šaltinius. 1871 m. gruodį Aleksandras netikėtai mirė svečiuodamasis Krokuvoje taip pat darbo reikalais. Nei sutuoktinės, nei sūnų šalia nebuvo. Marija tuo metu su sūnaus Konstantino žmona Elžbieta Pliateryte-Zyberg buvo išvykusi į Heidelbergą vėlgi dėl sveikatos, sūnūs tuo metu buvo Varšuvoje.⁵⁹ Marija našlavo beveik devyniolika metų. Šiuo laiku ji, kaip ir anksčiau, užsiėmė menine veikla, taip pat labdaryste ir mecenatyste.⁶⁰ Dar viena svarbi netektis Marijos laukė po devynerių metų. Tėvai ir brolis Zignevas jau buvo mirę, jaunesnioji sesuo Elena, taip ir nesukūrusi šeimos, pasaulį paliko gana jauno amžiaus 1864 metais. 1880 m. užsienyje staiga mirė jausias Marijos brolis R. Tyzenhauzas, Tyzenhauzų turto paveldėtojas po tėvo Konstantino mirties. Tačiau Reinoldas taip pat buvo vienišas, palikuonių nepaliko, todėl vienintelė paveldėtoja buvo

Marijai Tyzenhauzaitėi-Pšezdzieckienei Rusijos imperijos 1858 m. išduoto paso fragmentas. RKM 46225

paskutinioji gyva likusi K. Tyzenhauzo duktė Marija. Ši netektis Marijai pridėjo ne tik naujų valdų, turtų, bet ir darbų. Paveldėjusi Tyzenhauzų giminės turtus, jo „administravimu beveik iki paskutinės minutės užsiėmė pati.“⁶¹ Paskutinį gyvenimo dešimtmetį Marija ir toliau užsiėmė visuomenine veikla ir labdara, o jos remiami projektai apėmė ne tik Lenkijos teritoriją, bet ir Lietuvą bei Latviją. Šiuos darbus grafienė nuveikė kaip „gera Katalikų bažnyčios duktė“, „deganti tikėjimu ir dievobaimingumu.“⁶²

Per visą gyvenimą Marija nuveikė daug darbų. Už savo veiklą XIX a. pabaigoje spaudoje ši moteris apibūdinta kaip „garbingos kilmės ir gražių dorybių ponija [...] nuo lopšio matė kilmingųjų pavyzdį meilės tiesai ir grožiui, tarnavimo geriems

Falentų rūmai. Pagrindinis fasadas.
Nuotr. Giedriaus Kujelio

Falentų rūmai. Galinis fasadas. Nuotr. Giedriaus Kujelio

religinę giesmę Pater noster <...> pagal Moniušką. Šalia katafalko buvo pastatyti krėsiai šeimai ir artimiausiems asmenims. Tose vietose buvo abu velionės sūnūs: grafai Konstantinas ir Gustavas <...>, grafiėnė [Aleksandra] Augustiniėnė Potockienė, grafas [Aleksandras?] Žyščevskis, kunigaikštis Antanas Radvila [...] ir t. t. Prie karsto buvo daugybė vainikų, iš kurių dauguma neturėjo užrašų <...>. Gedulinga suma baigėsi 12 valandą <...>. Eisena, vadovauta arkivyskupo ir dviejų vyskupų, pajudėjo per kapines į šalia esantį mauzoliejų, pastatytą mirusios matronos lėšomis. Į vidų buvo įleista tik dvasininkija ir artimiausia šeima. Toje vietoje, kur pirmieji ilsisi fundatorės palaikai, turi atsirasti sarkofagas didingas.⁶⁵

tikslams ir nešimo gėrybių savo artimiesiems, taigi visą gyvenimą stengėsi sekti tuos pavyzdžius, kurie ją lydėjo tėvų ir vyro namuose.⁶³

Gyvenimą grafiėnė baigė 1890 m. gegužės 5 d. Varšuvoje. Šios didikės veiklos reikšmę liudija ir šiam įvykiui skirtos žinutės lenkiškoje spaudoje. 1890 m. gegužės 9 d. numeryje dienraštis „Kurjer Warszawski“ aprašė grafiėnės laidotuvių procesiją: „Šiandien nuo pat ankstyvo ryto laikytos mišios prie grafiėnės Pšezdzieckienės palaikų. Nuo 10 val. buvo jo eminencija vyskupas Raškevičius, apsuptas seminarijos alumnų ir kitų dvasininkų. Garbingas dvasininkas, apsilvilkęs baltą mitrą ir juodą kapą, laikė pamaldas, vėliau vigiliją. Mirusiosios išlydėjimas vyko tokia tvarka. Gedulingą Eiseną pradėjo Labdarybės draugijos našlaičiai. Toliau [po jų] ėjo <...> brolija. Toliau [po jų] ėjo galeistingumo seserys

<...>. Dvasininkija [procesijoje] susidėjo iš 40 dvasininkų, kurių tarpe buvo du rokitai. Karstą nuosavoje baržoje keisdami vieni po kito nešė valstiečiai (po šešis iš kiekvienos valdos) ir valdininkai. Už karsto rikiavosi šeima ir aristokratų šeimų, ir įvairūs visuomenės atstovai. Už jų ėjo šešių arklių karavanas. Tokia Eisena ėjo Senatorių, Gluosnių gatvėmis, Saksų aikšte, Mozūrų, Jerevanos, Maršalkų, Naugarduko gatvėmis.⁶⁴ Kapinės prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios buvo užgultos minios visuomenės, laukiančios jau nuo ryto. Į šventovę įleisti tik su leidimais. Prie šventovės laukė dar dvasininkų iš įvairių parapijų. Bažnyčia buvo gedulingai papuošta juodu audeklu, langai uždengti, katafalkas ir didysis altorius papuošti egzotiška augmenija ir daugeliu šviesių žvakių. Pamaldų metu choras, diriguojant Quatriniui, atliko

Iškilingos laidotuvės ir pagiriamieji žodžiai po jų spaudoje apie grafiėnę M. Tyzenhauzaitę–Pšezdzieckienę liudija ne tik titulą – grafiėnė – ar turtus, bet ir tikrusius nuopelnus. Marija ne tik buvo atsidadavusi savo šeimai emociškai, ji rūpinosi ja per savo visuomeninę veiklą. Šeima neatsiejama ir nuo Marijos visą gyvenimą ugdyto ir tobulinto pašaukimo dailei.

Paaiškinimai

- ¹ Хенрихс Сомс, „Альбом „Терра Маріана“ – подарок Папе Римскому I Льву XIII (1888 г.): литовские эпизоды“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 9, 2009, p. 176–184.
- ² Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, „Rokiškio bažnyčia: statybos istorija ir meniniai bruožai“, in: *Rokiškis. Miestas. Kraštas. Žmonės*, sud. Edmundas Rimša, Vilnius, 1999.
- ³ Józef Ziemczonok, *Konstanty Tyzenhauz 1786–1853. Uczony. Mecenas*, Warszawa, 2007.
- ⁴ Józef Ziemczonok, *Rajnold Tyzenhauz (1830–1880). Myśliciel. Reformator. Mecenas*, Warszawa, 2010.
- ⁵ Rajnold Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki: Historyk literat z XIX wieku*, Toruń, 2000.
- ⁶ Józef Ziemczonok, *Traktem Stefana Batorego. Postawy na pograniczu kultur 1409–1939–2009*, Warszawa, 2009.
- ⁷ Rokiškio krašto muziejus (toliau – RKM)–46225.
- ⁸ P.vz., RKM–4493, 4415, 4487 ir t. t.
- ⁹ *Tygodnik ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja, 1890 r., nr. 21; *Kurjer Warszawski*, 25 listopada roku 1842, nr. 313; *Kurjer Warszawski*, 9 maja roku 1890, nr. 127.
- ¹⁰ Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose: 1815–1843 metų dienoraštis*, Vilnius, 2005.
- ¹¹ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*
- ¹² Andrzej Biernacki, „Marija Przewdziecka 1823 11 13–1890 05 05“, in: *Internetowy Polski Słownik Biograficzny, prieiga internetu: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/maria-przewdziecka>. Tekstas publikuotas in: *Polski słownik biograficzny*, t. 29, Przerębski Samuel – Raduński Edmund, Częśćwstępa, Wrocław, 1986.*
- ¹³ Plačiau šį klausimą aptaria J. Ziemczonokas in: *Traktem Stefana Batorego*, s. 279–280.
- ¹⁴ G. Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose...*, p. 131, 276.
- ¹⁵ Pranešimas apie Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės mirtį (iš Davido Szapary Donadelo rinkinio).
- ¹⁶ *Tygodnik ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja, 1890 r., nr. 21, s. 326.
- ¹⁷ RKM–46225, l. 1.
- ¹⁸ RKM–18165.
- ¹⁹ A. Biernacki, „Marija Przewdziecka...“
- ²⁰ *Ibid.*
- ²¹ G. Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose...*, p. 134.
- ²² Jos portreto, tapyto Franco Ksaviero Vinterhalterio (Franc Xavier Winterhalter), fotokopija publikuota in: August Sokolowski, *Dzieje porzbirowe narodu polskiego ilustrowane*, t. 4 [1831–1908], Warszawa, 1904, s. 137.
- ²³ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 60.
- ²⁴ Tekste: „czarneoczy“. Tiesa, Marijos pasuose nurodoma akių spalva visai ne juoda...
- ²⁵ *Ibid.*, s. 61.
- ²⁶ RKM–18165; 46225.
- ²⁷ G. Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose...*, p. 273.
- ²⁸ *Ibid.* 1841 m. mirė Valerija Vankavičiūtė, Konstantino Tyzenhauzo žmona, Marijos motina.
- ²⁹ Marijos Tyzenhauzaitės senelė Marijona Pšezdziekytė-Tyzenhauzienė ir Aleksandro senelis Antanas Pšezdzieckis buvo brolis ir sesuo.
- ³⁰ G. Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose...*, p. 279 ir 288.
- ³¹ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 62.
- ³² G. Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose...*, p. 286.
- ³³ *Ibid.*, p. 288.
- ³⁴ G. Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*, p. 292–293; A. Biernacki, „Marija Przewdziecka...“
- ³⁵ *Kurjer Warszawski*, 25 listopada roku 1842, nr. 313, s. 1.
- ³⁶ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 71.
- ³⁷ G. Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose...*, p. 311.
- ³⁸ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 76; J. Ziemczonok, *Traktem*, p. 281.
- ³⁹ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 83.
- ⁴⁰ Zbignevas Tyzenhauzas mirė 1845 metais.
- ⁴¹ *Tygodnik ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja, 1890 r., nr. 21, p. 326.
- ⁴² R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 94.
- ⁴³ *Ibid.*, s. 93.
- ⁴⁴ Deja, konkečios pavardės istoriografijoje neminimos.
- ⁴⁵ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 96.
- ⁴⁶ *Ibid.*, p. 98.
- ⁴⁷ *Ibid.*
- ⁴⁸ A. Biernacki, *Marija Przewdziecka...*, R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 98.
- ⁴⁹ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 103–114.
- ⁵⁰ *Tygodnik ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja, 1890 r., nr. 21, s. 326.
- ⁵¹ *Ibid.*, p. 124–125; A. Biernacki, „Marija Przewdziecka...“
- ⁵² R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 127.
- ⁵³ Daugiau apie Marijos meninę veiklą ir fundacijas – planuojamame antrame ciklo straipsnyje.
- ⁵⁴ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 160–161; A. Biernackis taip pat teigia, kad grafienės pasu pasirūpino pats Napoleonas III: A. Biernacki, „Marija Przewdziecka...“
- ⁵⁵ A. Biernacki, „Marija Przewdziecka...“
- ⁵⁶ RKM–46225.
- ⁵⁷ R. Przewdziecki, *Aleksander Przewdziecki...*, p. 164.
- ⁵⁸ *Ibid.*, p. 207.
- ⁵⁹ *Ibid.*, p. 260.
- ⁶⁰ Daugiau apie tai – planuojamame antrame ciklo straipsnyje.
- ⁶¹ *Tygodnik ilustrowany*, Warszawa, 24-ego maja, 1890 r., nr. 21, p. 326.
- ⁶² *Ibid.*
- ⁶³ *Ibid.*
- ⁶⁴ „... ulicami: Senatorską, Wierzbową, placem Saskim, Mazowiecką, Erywańską, Marszałkowską i Nowogrodzką.“
- ⁶⁵ *Kurjer Warszawski*, 9 maja roku 1890, nr. 127, p. 5.

Juozo Miltinio ir Juozo Keliuočio gyvenimo ir kūrybos sąsajos

ANGELĖ MIKELINSKAITĖ

Panevėžio Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos

Juozo Miltinio palikimo studijų centro vadovė

Tarpukario Kaune susitinka dvi ryškios asmenybės – Juozas Keliuotis ir Juozas Miltinis, kurių gyvenimo ir kūrybos paralelių paieškos jas tai suartina, tai ir vėl nutolina. Abu yra amžininkai (juos skiria tik penkerių metų laikotarpis – šiemet minimos 110-osios Juozo Miltinio ir 115-osios Juozo Keliuočio gimimo metinės). Tai reiškia, kad šias asmenybes sieja ta pati istorinė ir kultūrinė terpė, juos suformavo tas pats laikmetis. Tačiau gyvenimas ir likimas klostėsi skirtingai ir gana savitai.

Sutelkdami dėmesį į šiuos du ryškius ir žinomus kultūrinio gyvenimo žmones ir sugretindami jų veiklas per laiko esaties vaizdą bei perkeldami dėmesį nuo vienos asmenybės prie kitos, pamatysime ir skirtis, ir sąsajas. Siekiant išryškinti pastarąsias, o per jas atskleisti ir skirtis, reikalinga pasitelkti biografinius faktus.

Juozas Keliuotis (1902–1983) savo gyvenimo biografijos faktus yra išdėstęs lakoniškai ir trumpai. 1953 m. viename save apibūdinančiame tekste rašo: „Aš visą savo gyvenimą mokiausi, dirbau mokslo darbą ir kūrėu literatūros veikalus. 1923 m. baigiau Panevėžio gimnaziją, 1926 m. baigiau Kauno universitetą, 1929 m. baigiau Sorbonos universitetą Paryžiuje. Parašiau daug mokslo ir literatūros veikalų, jie atspausdinti atskirais leidiniais sudarytų dešimtis didžiulių tomų. Rašiau literatūros, dailės,

Juozas Miltinis B. Jonsono spektaklyje „Volponės“, 1974 m. Nuotr. Kazimiero Vitkaus. Iš J. Miltinio palikimo studijų centro fondų

teatro kritikos etiudus, 1940 m. išleidau pirmąjį savo romaną „Svajonės ir siaubas“, parašiau mokslo veikalų iš literatūros ir meno istorijos. Universitete dėščiau visuotinės literatūros istoriją, literatūros teoriją, estetiką, kultūros istoriją ir spaudos istoriją. O stipriausi, labiausiai subrendę mano literatūros ir mokslo veikalai tebėra rankraščiuose, nes aš juos rašiau pastaraisiais metais ir nuolat tobulinau.“¹ Jie, kaip teigia žurnalistas, ir liko rankraščiuose (šis biografijos teiginys gana iškalingas, bet apie jį šiek tiek vėliau).

Beveik dešimtmečiu anksčiau, 1944 m. spalio 23 d., Juozas Miltinis (1907–1994) savo ranka autobiografijoje žymi tokius savo gyvenimo faktus: „Gimiau 1907 m. Žemaitijoje. Tėvai tarnavo darbininkais prie geležinkelio iki 1914 m., paskui gyveno kaime ir turėjo tėvo paliktą 1 ha žemės. Pradžios mokyklą baigiau, paskui gimnaziją ir valstybės Teatro Vaidybos studiją (veikė Kaune prie Valstybės teatro) [darytina prielaida, kad šiuo laiku jie – Juozas Miltinis ir Juozas Keliuotis – susipažino]. Metus dirbau Šiaulių Valst[ybės] Teatre. Paskui išvažiavau užsienin studijuoti režisūros ir apskritai meno mokslų; lankiau Louvro ir kalbų institutus. Apie metus dirbau „Naujojoje Romuvoje“ kaip teatro kritikas ir vertėjas. Keletą mėnesių tarnavau Šviet[imo] Ministerijos teatro instruktoriumi. Darbo Rūmuose vedžiau Vaidybos studiją, iš kurios paskui ir subūriau Panevėžio teatrą, kuriame tebedirbu iki šiol. <...> Nei politinėse, nei visuomeninėse organizacijose nesu dalyvavęs. Jokių ypatingų pasižymėjimų ir pergyvenimų nepatyręs...“²

Biografijos rašytos skirtingu laiku, jos ir adresuotos visiškai skirtingas funkcijas vykdančioms institucijoms. J. Keliuotis savo autobiografiniais duomenimis papildė skundą, adresuotą TSRS generaliniam prokurorui dėl jo bylos peržiūrėjimo (jau po

antrojo suėmimo ir kalinimo), o J. Miltinis – tikėtina, kad teatro ar kitos valstybinės institucijos prašymu. Taip dar neseniai bendradarbiavusius intelektualus išskyrė nepalankios gyvenimo aplinkybės. Juozui Miltiniui, nors laikotarpis ir buvo sudėtingas, nuolat iškildavo repertuaro pasirinkimo problemos (laviravimas dėl teatre statomų veikalų), tačiau jam likimas klostėsi vis dėlto palankiau: įgyvendino scenoje, nors ir kompromisinius bei cenzūruotus režisūrinius sumanymus, statė spektaklius. Tuo tarpu J. Keliuotis kalėjo jau antrosios tremties metus ir vylėsi bent tokiais prašymais atkreipti galios ir aukščiausių partinių institucijų dėmesį bei sulaukti malonės, nors kaip pats rašė: „Mane suėmė 1952 m. sausio 28 d. Nuteisė tų pačių metų pavašarį. Teisė Vilniaus srities teismas. Apkaltino pagal УК-ро str. 58-4-10. Nuteisė darbo pataisos lagerio 25–5 [susiaurinimo teisių]. Apkaltino kosmopolitizmu ir nacionalizmu, bendradarbiavimu su tarptautine buržuazija ir antitarybine propaganda. Visiems šiems „nusikaltimams“ įrodymas „Naujojoje Romuvoje“ (1930–1940), „Kūryboje“ vokiečių okupacijos metu ėjusiam dienraštyje į „Laisvę“ ir kažin kokiame ranka rašytame vaikiškame eilėraštyje, kuris nežinau iš kur buvo prisiplakęs prie mano rankraščių“³. Kaip matyti, tokie kaltinimai – akivaizdus susidorojimas su nepaklusniu, tvirtų pažiūrų ir su absurdiška tikrove nesitaikstančiu intelektualu.

Nors jis neigia visus jam metamus kaltinimus ir nuosekliai bei logiškai pagrindžia tokių kaltinimų beprasmiškumą: „Ligi Tėvynės karo, t. y. 1940 m. aš gyvenau buržuazinėje valstybėje, kurioje tarybiniai įstatymai negaliojo, jie nebuvo ten paskelbti ir aš apie jų buvimą nieko nežinojau – ir aš negalėjau nusiikalsti tiems įstatymams, kurių ten nebuvo“⁴, tačiau nei į šiuos, nei į

kitus jo paaiškinimus nebuvo atsižvelgta. Kaip žinoma, po kankinamų ir varginančių tardymų nuteisiamas ilgiems metams lagerio ir ištremiamas į Permės (Molotovo) srities Čerdynės rajoną.

J. Keliuotis buvo areštuotas Valsybinės grožinės literatūros leidyklos patalpose, nepakvietus liudytojų, kurių jis pats reikalavo, „kaip antai: drg. J. Paleckio, drg. Guzevičiaus, drg. J. Banaičio, prof. V. Mykolaičio-Putino, J. Vienožinskio ir K. Poškienės, kurie būtų galėję giliau, plačiau ir visapusiškiau apibūdinti mane ir tuos laikus, kuriuose man teko veikti.“⁵

Kauno laikų bičiuliui J. Keliuočiu kalint antruosius lagerio tremties metus ir einant Golgotos kelius, siekiant įrodyti savąjį nekaltumą bei rašant skundus dėl neteisingo apkaltinimo ir nuteisimo, Panevėžyje likusį bičiulį pasiekia LTSR kultūros ministro A. Gudaičio-Guzevičiaus įsakymas: „Panevėžio dramų teatro direktorių ir vyr. režisierių Miltinį Juozą, s. Jono, už netinkamą vadovavimą teatrui nuo š. m. vasario mėn. 15 d. atleisti iš direktoriaus ir vyr. režisieriaus pareigų ir perkelti jį į Lietuvos TSR kino studijos dubliažo režisieriaus pareigas.“⁶ Žinoma, didesnio smūgio kaip šis J. Miltiniui nebuvo – išeiti iš taip sunkiai sėkmingą pradžią link savojo žiūrovo prisiskynusio kelią teatro, bet dar nespėjus įgyvendinti beveik nieko, numatyto iš savo būsimąjo teatro repertuaro. Tai aštuonios – kardinalinės – pjesės: <...> (repertuaras be teatro).⁷

Žinoma, šis susidorojimas J. Miltiniui skausmingas, bet nepalyginamas su J. Keliuočio – vargu ar po šios tremties J. Keliuotis būtų išlikęs gyvas, nes „susirgo širdimi ir nervais“⁸ (tik po tardymo ir nuteisimo buvo paguldytas į ligoninę, kurioje išbuvo 1,5 mėn., tapo invalidu), jei nebūtų „chruščiovinio „atšilimo“ laikotarpiu

politinių kalinių bylos persvarstytos ir daugelis jų išleisti į laisvę. 1956 m. J. Keliuotis grįžo į Lietuvą.“⁹

1954 m. J. Miltinio ištremimas į kino studiją Vilniuje eiti dubliažo režisieriaus pareigas – palyginti, švelni bausmė – jis galėjo susipažinti su naujaisiais kino filmais, be to, galėjo vykti į Maskvą ir Sankt Peterburgą, matyti naujausius įžymių režisierių spektaklius. Iš šalies tai atrodytų gana menka nuobauda, tačiau su viena išlyga, nes Miltinis prie savojo teatro turėjo dramų studiją ir ugdė būsimuosius aktorius, todėl šis atplėšimas nuo kolektyvo ir netikėtas, ir gana skausmingas.

Ne mažiau netikėtas ir jo sugrįžimo į Panevėžio teatrą faktas. Manytina, kad jo sugrąžinimą 1959 m. į Panevėžio teatrą lėmė viena ypatinga, bet mažai žinoma aplinkybė: „1958 metais pirmą sykį į SSRS atvyko įžymus prancūzų teatras TNP su vadovu – Jeanu Vilaru ir jo garsia trupe, dirbančia Avinjone.“¹⁰ Būvęs Paryžiaus laikų bičiulis J. Vilaras pasiteiravo apie galimybę „pasimatyti su lietuvių režisieriumi, jo mokslo draugu iš Ch. Dullino studijos laikų – Juozu Miltiniu. Tuo laikotarpiu užsienio svečiai negalėjo laisvai važinėti po SSRS.“¹¹ J. Miltinis ne tik buvo skubiai komandiruotas į Maskvą, bet ir pradėti spręsti jo grąžinimo į teatrą reikalai. Netrukus J. Miltinį pasiekia žinia apie sugrąžinimą: „Paskirti nuo 1959 m. balandžio mėn 1 d. drg. MILTINĮ Juozą, Juozo s., Panevėžio dramų teatro vyr. režisierium su mėnesiniu atlyginimu 2000 rublių.“¹² Akivaizdu, kad šis raštas buvo surašytas tikrai paskubomis, nes dokumente esama netikslumų: neteisingai užrašytas tėvavardis. Iš tikrųjų J. Miltinio tėvo vardas – Jonas.

Toliau tęsiant paieškas šių kultūros asmenybių sandų sąsajose, būtina pasitelkti dar vieną „Varpų“ almanache paskelbtą ekspresyvią

Iš kairės: aktorius Eustachijus Aukštikalnis, režisierius Juozas Miltinis, aktorius Vaclovas Blėdis ir žurnalistas Juozas Keliuotis režisieriaus namuose Panevėžyje, apie 1951 m. Nuotr. iš J. Miltinio palikimo studijų centro fondų

J. Miltinio publikaciją „Butaforinė pantera su devyniomis iltimis“, kurioje J. Miltinis apgina J. Keliuotį ir J. Vienožinskį, pasisakančius už meno modernumą, nes „smerkiant moderniąją kūrybą, pasmerkiamas visas dvasinis nepriklausomybės gyvenimas“¹³ ir kovojančius už talentingų menininkų dramą vietą kultūrinėje terpėje. Reikia pasakyti, kad šis straipsnis ne tik apgynė juos, bet atkreipė dėmesį į režisierių ir susilaukė gana plataus visuomenės atgarsio, tai liudija Vilniaus universiteto lotynų ir graikų (klasikinės filologijos) studijų studentės Dalios Juodeikaitės laiškas, kuriuo J. Miltiniui po 34 m. išreiškia dėkingumą: „Jūs apgynėte ne tik „devynių biurokratų“ kritikuojamus J. Keliuotį ir J. Vienožinskį, bet tuo pačiu ir save.“¹⁴ Toliau laiške žavimasi J. Miltinio drąsa ir jo pastatytais spektakliais. Tiesa, 1944–aisiais J. Keliuotis literatūros ir meno žurnalui „Kūryba“ rašo straipsnį apie Panevėžio dramos teatro poetinį realizmą, kuriame žavisi J. Miltinio gebėjimu suvaldyti aktorių trupę, padaryti ją vieningą visumą ir susitelkti bendram tikslui pasiekti – spektaklio pagrindinei idėjai realizuoti. Panevėžio dramos teatro originalumo bruožas yra jo vieningu-

mas, nes „nė vienas jo spektaklis nėra palaidas, padrikas, anarchiškas. Visi jie pasižymi nuostabiu darnumu. Čia gausūs ir įvairūs dramos teatro pradai nesipjauna tarp savęs, vienas kitam ne tik kad netrukdo ir nesistengia vienas kito nustelbti, bet sudaro organinę harmoniją.“¹⁵ Žinoma, toks autoritetingo bičiulio įvertinimas svarbus ir reikšmingas dar ir todėl, kad pasirodė kaip tik tuomet, kai teatras dar tik gyvavo pirmuosius dešimtmečius, kai aplink save telkė būsimus žiūrovus. Svarbu atkreipti dėmesį, kad J. Keliuotis tokį palaikantį straipsnį apie Panevėžio dramos teatrą ir režisierių J. Miltinį rašo apsilankęs beveik visuose jo spektakliuose.

J. Miltinis po savosios penkerių metų tremties produktyviai grįžta į teatrą, įgyvendina repertuarą be teatro ir jaučiasi laimingas: „ak, kaip dabar aš myliu kiekvieną, į kurį žodį tarti galiu; kaip gera, kad galiu vėl apsigyventi sename teatre ir į jo erdvę lieti atsineštą scenos ilgesį.“¹⁶ Tokius džiaugsmo kupinus žodžius galėjo pasakyti tik žmogus, kuris nuolatos jautė savo svarbą ir reikšmę kolektyvui, o dabar, neabejotinai, dar ir valdžios palaikymą.

Kiek anksčiau, jau prieš trejetą metų, iš antrosios tremties grįžo ir

J. Keliuotis, tačiau pastarojo likimas klostosi kitokiame būties kontekste. Jis ne tik negali pasakyti panašių į J. Miltinio žodžių, bet ir jaustis laimingas. Jis blaškosi be nuolatinės gyvenamosios vietos, glaudžiasi pasenus bičiulius, ano laiko inteligentus. Iš jo karčių patirčių tikriausiai džiaugsmingu galima laikyti vienintelį 1959 m. Lenino rajono vykdomojo komiteto pranešimą, kad „jūs priimtas į reabilituotų apskaitą butui gauti. Esant galimybei butu būsite aprūpinti.“¹⁷ Nuolatiniai susirašinėjimai su partiniais organais duoda vaisių: J. Keliuotis 1961 m. gauna, nors ir ankštą, gyvenamąjį plotą, tačiau KGB toliau persekioja. Intelektualas išdidžiai laikosi, neišsižada savo idealų, neatlieka viešos atgailos, nors kartais stokoja ir duonos kąsnio, jau nekalbant apie visišką išstūmimą iš kūrybinės ir kultūrinės terpės, o tai kuriančiam žmogui tolygu jo dvasiniam sunaikinimui. Apie šio laikotarpio būseną iškalbingai liudija režisieriui rašyto laiško eilutės: „Labai tavęs pasiilgau. Norėčiau, kad mane aplankytumėi, kai būsi Vilniuje,“¹⁸ prašo pastatyti pjesę, o jeigu tokios galimybės nebūtų, tai, nors „duotumėi kokią nors pjesę išversti. Bent turėčiau iš ko sekančiais metais gyventi. Gal iš Anouilh ir Jonesko pjesių kas norint tam tiktų.“¹⁹ 1969 m. sezono premjerinis spektaklis J. Anouilh „Keleivis be bagažo.“²⁰ Vertėjas nenurodytas, tačiau darytina prielaida, kad šią pjesę galėjo išversti J. Keliuotis ir taip prisidurti pragyvenimui. Juolab, kad J. Miltinis jautė J. Keliuotičiui dėkingumą už jo pagalbą Kauno laikotarpiu, kai J. Miltinio materialinė padėtis buvo sudėtinga, „Naujosios Romuvos“ redaktorius pakvietė bendradarbiauti jo redaguojamame mėnraštyje.

Pagalbos iš bičiulio J. Keliuotis tikėjosi ir vėliau, norėdamas, kad jo drama „Vėtra Vailionytė“²¹ būtų pastatyta Panevėžio teatre. Kaip

rašo viename iš laiškų „<...> tu pažadėjai vasaros metu pasirūpinti mano pjesės „Audronė Vailionytė“ paruošimu pastatymui. Aš ją dar kartą peržiūrėjau. Pirmąjį veiksmą iš naujo parašiau. Šios mano pjesės pastatymas man turi lemiančios reikšmės. Gavęs Tavo pažadą, aš vėl įgijau drąsos gyventi.“²² Tačiau tolesnės jo rašto laiško eilutės Miltiniui ir liūdno, ir apgailestaujančios: „<...> aš vėl atsidūriau prie gyvenimo prarajos <...>, dabar nebeturiu nei ką valgyti, nei ką apsirengti, o morališkai dar tragiškiau jaučiuos: visi mano gyvi likę draugai triumfoja, didžiuojasi savo laimėjimais, o mane vieną palieka mirti badu ir neviltimi“²³, nes nesulaukia jokių žinių iš jaunystės draugo. Atrodytų, kad J. Miltinis išsižadėjo savo jaunystės dienų bičiulio, tačiau susidariusias aplinkybes atskleidžia brolio Alfonso Keliuočio laiškas „Panevėžy buvau jau net tris kartus. <...> Miltinis labai jaudinasi, kad negali tavo dramatos statyt ir tavęs pradžiugint.

Jis juk nėra visagalis. Už jį aukščiau stovi Glavlitas. O Glavlitui visi be išimties turi paklusti. Kad kultūros ministerija tau už dramą sumokėjo honorarą, tai Tu nemanyk, kad ji jau laiko dramą statytiną.“²⁴ Nors drama buvo ne kartą taisyta ir perkurta, o vaizduojami personažai pritaikyti laiko dvasiai, tačiau teatro scenos taip ir neišvydo. Kad toks likimas gali nutikti su šia drama, gana iškalbingai liudija ir šios brolio Alfonso laiško eilutės: „Jis [Miltinis] sakė netrukus važiuos į Vilnių, į Banaičio minėjimą. Žadėjo ir pas tave užsukt. Tikiu, kad jis padės nuspręsti, ką daryt su drama.“²⁵ Šis rašytojo veikalas, kaip ir daugelis kitų, liko rankraštyje, nors dėl jo pastatymo dėta daug vilčių ir pastangų.

Taigi, istorija skirtingai sudėlioja asmenybių likimus, jas susieja netikėtomis trajektorijomis, sugrąžina laiko pojūtį per patirtis ir tų patirčių atkūrimo lauką, kuris per įvairias jungtis – laiškus, užrašus, liudijimus, archyvus – padeda atkurti privatų

asmens laiką, susieti su visuomeniniu laiku, o patirtus išgyvenimus įterpti į gyvenimo tėkmę.

Apibendrinant galima teigti, kad patyrinėjus šių žinomų asmenybių – Juozo Keliuočio ir Juozo Miltinio – gyvenimo ir veiklos sąsajas, jų gyvenimo ir kūrybinės veiklos aplinkybės susidėlioja gana paradoksaliai ir priešingai. Juozas Keliuotis, nepriklausomoje Lietuvoje išgyvenęs kūrybinio triumfo ir pripažinimo laiką, sovietmečiu buvo persekiojamas saugumo, kalinamas, laužomas psichologiškai ir morališkai. Remiantis dokumentine ir archyvine medžiaga, vis dėlto galima teigti, kad saugumo struktūroms nepavyko J. Keliuotį visiškai atiboti nuo visuomenės. Tuo tarpu J. Miltinis, nors ir prieštarai vertintas nepriklausomos Lietuvos kultūrinėje erdvėje, baustas sovietinės valdžios, sulaukė deramo įvertinimo ir pripažinimo. Manytina, kad tai lėmė ne tik likimas, bet ir teatrališka bei gudri režisieriaus prigimtis.

Paiškinimai

- ¹ Juozo Keliuočio skundas Tarybų Sąjungos Generaliniam Prokurorui. [Permė] (Molotovo) sr., Čerdynė], 1953.IV.19, in: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka (toliau – LNB), Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau – RKRS), f. 31–9, l. 4.
- ² Juozas Miltinis, Autobiografija (kopija). [Panevėžys], 1944, in: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka (toliau – PAVB), Juozo Miltinio palikimo studijų centras (toliau – JMPSC), f. JM–1026, l. 5.
- ³ Juozo Keliuočio skundas Aukščiausiam teismui SSR. [Čerdynė], 1953, in: LNB, RKRS, f. 31–9, l. 17.
- ⁴ *Ibid.*, l. 17.
- ⁵ *Ibid.*, l. 18.
- ⁶ LTSR kultūros ministro Aleksandro Gudaičio–Guzevičiaus įsakymas, Vilnius, 1954, in: PAVB, JMPSC, f. KV–19.
- ⁷ Tomas Sakalauskas, *Miltinio apologija*, Vilnius, 1999, p. 128.
- ⁸ Juozo Keliuočio skundas Aukščiausiam teismui SSR. [Čerdynė],

1953, in: LNB, RKRS, f.31–9, l. 17.

- ⁹ Lina Okuličiūtė, „Juozas Keliuotis KGB taikinyje 1956–1978“, in: *Genocidas ir rezistencija*, t. 2 (26), 2009, p. 126.
- ¹⁰ Irena Aleksaitė, „Juozo Miltinio tremties istorija (1954–1959 m.)“, in: *Menininkas ir asmenybė: mokslinės konferencijos, skirtos režisieriaus Juozo Miltinio 100-osioms gimimo metinėms paminėti, medžiaga*, Vilnius, p. 69.
- ¹¹ *Ibid.*, p.69.
- ¹² LTSR Kultūros ministro Juozo Banaičio įsakymas, Vilnius, 1954, in: PAVB, JMPSC, f. KV – 19.
- ¹³ Juozas Miltinis, „Butaforinė pantera su devyniomis iltimis“, in: *Varpai*, 1943, Nr. 1, p. 241.
- ¹⁴ Dalia Juodeikaitė, Laiškas Juozui Miltiniui, Vilnius, 1979, in: PAVB, JMPSC, f. JM–359, l. 1.
- ¹⁵ Juozas Keliuotis, Panevėžio dramatos teatro poetinis realizmas, [Kaunas], 1944, in: LNB, RKRS, f. 31–128, l. 2–3.

¹⁶ Tomas Sakalauskas, *Miltinio apologija*, p. 192.

¹⁷ Lenino rajono vykdomojo komiteto pranešimas, Vilnius, 1959, in: LNB, RKRS, f. 31–8.

¹⁸ Juozo Keliuočio laiškas Juozui Miltiniui, Vilnius, 1962, in: PAVB, JMPSC, f. JM–377, p. 1.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ 1940–1980 m. Panevėžio dramatos teatro premjeros. [Panevėžys], [1980], in: PAVB, JMPSC, f. KV–54, l. 1.

²¹ J. Keliuotis dramą „Vėtra Vailionytė“ savo laiškuose mini kitu pavadinimu „Audronė Vailionytė“.

²² Juozo Keliuočio laiškas Juozui Miltiniui, Vilnius, 1970, in: PAVB, JMPSC, f. JM–377, l. 2.

²³ *Ibid.*

²⁴ Alfonso Keliuočio laiškas Juozui Keliuočiui. Rokiškis, 1978 II 25, in: Lietuvos Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 31–325, l. 2.

²⁵ *Ibid.*

Linai, jo mūka ir Romualdas...

RŪTA STANEVIČIENĖ

VšĮ „Atvertos langinės“ vadovė

Lietuvis ir linas. Neatsiejami ilgą laiką buvę ir lyg vienas kito gyvenimo kelią kartoję... Linai daugybe savo naudų dosniai su žmogumi dalijosi. Liaunamie linai stiebelyje slypėjo ir rūbai, ir maistas, ir nauda ūkiui, ir mistika bei paslaptis, ir įkvėpimo šaltinis. Ilgus amžius linai buvo auginami kaip neatsiejami nuo buities ir ūkio augalai. Su išmanymu perdirbami ir darbščių rankų rūbais, rankšluosčiais, lovatiesėmis paverčiami. Šias praėjusio laiko grožybes dabar dažniau muziejuose aptinkame, jų įmantriai suaustuose raštuose įžvelgiame bene visą pasaulio sandarą. Grožimės, stebimės ir atsidūsėję dažnas prisimename žydrą dangaus mėlynę laukuose bekraščiuose banguojant – taip žydėdavo linai mėlynai, mėlynai... Nejučiomis, nors ir per gana trumpą laiką tų dangaus

mėlynumo laukų vis mažėjo, kol prieš keliolika metų jie teliko prisiminimas. Neliko ir darbų, su lino auginimu bei perdirbimu susijusių. Pramoninės mašinos pakeitė sunkų ir kruopštų rankų darbą linus apdorojant daug anksčiau, nei jie iš Lietuvos laukų išnyko. Atėjo metas, kai nebeapsimokėjo Lietuvoje jų auginti, nes ekonomiškai pagrįstu naudoti ir darbo santykiu pigiau juos auginti ir perdirbti kitų šalių ūkininkai bei verslininkai.

Vis dėlto lino atmintis lietuviams brangi. Ne veltui iš mados neišeina, netgi priešingai – jis vis madingas ir naudojamas dekoruojant namus. Iš jo pasiūti rūbai ypač originalūs ir žavi savo tikrumu, kurio šiandieniniame pasaulyje vis rečiau randame ir galime džiaugtis. Žmonės, kruopščiai išlaikantys

linininkystės atmintį, neapleidžia lino. Tautodailininkai puoselėja senąsias lino audinių ir kitų dirbinių tradicijas, maistui vartojame atgaivintą paveldą – sveikų savybių aliejų, sėmenis, kuriais gardiname kepinius ir praturtiname sveikuočius patiekalus.

Lino stebuklą atmintyje išlaikyti ir suprasti susigriebta, vos jie tyliai iš Lietuvos laukų pasitraukė ir juos perdirbančių įmonių užesys nutilo. Tokie jie brangūs ir įsirižę į lietuvių sąmonę, iki smulkmenų žinota ir mokėta su jais elgtis nuo sėmens grūdėlio iki lininio audinio. Todėl pagarbiai lino gyvenimo atmintį gairina Romualdas ir Irena Kaminskai iš Panemunėlio.

Kasmet rudeniu jau įsitvirtinus, rugsėjo pabaigoje, jų išpuoselėtoje sodyboje gausiai renkasi svečiai.

*Rokiškio lopšelio-darželio „Varpelis“ vaikų ir pedagogų muzikinės floristinės kompozicijos „Lino simfonija“ jaunosios atlikėjos.
Nuotr. Virginijaus Stumbrio*

Iš laukų nurautus linus parveža Šetekšny kaimo gyventojas Antanas Tunaitis. Nuotr. Dariaus Baltakio

Šiomet „Lino mūka“ vyko jau penktą kartą, o Romualdo ir Irenos Kaminskių sodyboje tai buvo antroji, rengta idėjos autoriaus R. Kaminsko pastangomis ir lėšomis bei talkinant Panemunėlio geležinkelio stoties bendruomenei. Kiekvieną atvykstantįjį jau nuo pagrindinio kelio pasitinka linų laukelis, o dar šiek tiek toliau – išradingai sodybos šeiminkės Irenos rankomis išpuošta, išdekoruota erdvė dalyviams bei

Lino laukus dailiai suakėja šventės organizatorius Romualdas Kaminskas. Nuotr. Dariaus Baltakio

Šventėje kasmet dalyvauja jaunosios Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokyklos instrumentalistės. Nuotr. Virginijaus Stumbrio

sustatomi į gubas, kurios anksčiau būdavo kuriam laikui lauke paliekamos. Čia gi spartesnis laiko tekėjimas, todėl netrukus tvirtų sodybos šeiminko rankų vadeliojamos privažiuoja koros. Į jas kraunami pėdai. Lino mūkos kelias prasidėjo... Žinoma, viena popietė per trumpa visam lino gyvenimui nuo lauko iki kraičio skrynios parodyti. Lino kelias ilgas, todėl juo R. Kaminskas savo „Lino mūkoje“ mus veda dainomis, pasakojimais, šokiais ir žaidimais. Kiekvienas gali pats lino keliu keliauti; pamatyti ir išbandyti linų apdorojimo įrankius, sužinoti, koks ir kodėl lino kelias yra toks

svečiams ir, žinoma, svetingi šeiminkai. Akis būtinai užkliūna už netoliese besiganančio arklio ir vežimo, Aukštaitijoje koromis vadina. Čia susirinkusieji ir „išgyvena“ lino mūką...

Moterys tautiniais rūbais dėvinčios, lyg būtų iš šviesių praeities paveikslų, dainuodamos pasuka link linų lauko, o paskui jas ir gausus būrys svečių, smalsiai stebinčių prasidedančią linarūtę. Paskirstomi barai, suimami linų stiebai į saują, raunami ir rišami į pėdus. Prie šio vyksmo noriai prisideda visi, net patys mažiausi. Jie po kelis stiebelius visai nesunkiai išrauna. Pėdai

Smagiai lino šventėje laiką leidžia Rokiškio lopšelio-darželio „Varpelis“ auklėtinės. Nuotr. Virginijaus Stumbrio

Verpimo paslaptimis su dukrelėmis dalijasi Renata Mažeikytė-Čeponienė. Nuotr. Virginijaus Stumbrio

ilgas ir pilnas paslapčių. Stebėti, kaip iš lininių siūlų audžiami įmantriausi audiniai, ir net patys pabandyti, nes savo patirtimi mielai dalijosi tautodailininkės Genovaitė Šimėnienė iš Juodupės ir su trimis dukrelėmis į Panemunėlį iš Molėtų atvykusi nagingoji Renata Mažeikytė-Čeponienė. Genovaitės austus originalius skirtukus knygoms ne vienas svečias namo parsivežė, o smalsiausieji ir patys pabandė staklėmis lininį au-

Romualdas Kaminskas pradeda lino kelią. Nuotr. Dariaus Baltakio

dinį austi. Stebėjosi ne tik Renatos ir jos dukrelių darbštumu, bet ir tautiniais rūbais grožėjosi, klausėsi tylaus dainavimo. Romualdo „Lino mūkoje“ su meile parengta programa apie lino gyvenimą – tikriausia mokomoji programa ir suaugusiajam, ir vaikui, į mokyklą dar tik besiruošiančiam.

Rokiškio darželio „Varpelis“ auklėtojos su vaikučiais kasmet atvažiuoja čia lininių stebuklų, savo pačių ir auklėtojų rankomis sukurtų, parodyti. Skambant muzikai, mažie-

Tautodailininkė Genovaitė Šimėnienė audimo patirtimi dalijasi su jaunimu. Nuotr. Virginijaus Stumbrio

ji žengia pasipuošę nuostabiais lininiais rūbais ir įmantriausiais lininiais papuošalais. Šoka ir dainuoja apie liną mažieji, suaugusiųjų veidus šypsenuomis puošdami ir širdis džiugindami... Vaikus scenoje keičia muzikantas iš Kamajų Vytautas Dagys. Armonika nenustygsta jo rankose, ir liejasi smagi melodija, kuri nebeleidžia ramiai nusėdėti savo vietose: vieni poromis trypia trankų šokį, kiti pritariamai dainuoja. Šventė įsisiūbuoja. Gera girdėti ir matyti Rokiškio F. Lymano muzikos mokyklos mokytojos Laimos Bieliūnienės suburtą kanklėmis ir kitais instrumentais grojančių ir dainuojančių moksleivių ir suaugusiųjų būrelį. Gabūs jaunuoliai puoselėja

Linų rovejėlės. Nuotr. Virginijaus Stumbrio

tautinę muziką ir nuoširdžiai dalijasi jos skambesiu su „Lino mūkos“ svečiais bei dalyviais. Tikroji vaizdingo žodžio grynuolė Danutė Mažeikienė iš Šetekšnų kaimo skaito savo eiles ir pasakojimus, groja Kriaunų kaimo kapela ir „Vengerinės“ muzikantai iš Žiobiškio. Netikėtai gražiai sutapo, kad iš Anykščių rajono atvykusios viešnios dalelę Vaižganto dvasios – senovės lietuvių linų dievo – į Panemunėlį atvežė. Juk šio rajono

Rokiškio lopšelio-darželio „Varpelis“ vaikų ir pedagogų muzikinės floristinės kompozicijos „Lino simfonija“ kūrėjai ir atlikėjai. Nuotr. Virginijaus Stumbrio

Maleišių kaime gimė didis Lietuvos kultūros šviesulys Juozas Tumas, linų dievo Vaižganto vardą sau pasirinkęs. Nenustygo jos vietoje. Socialinės veiklos darbuotojos ne tik pačios smagiai šoko ir kitus ragino, bet ir dėkojo už puikią šventę bei žinias sodybos šeimininkams, džiaugėsi joje buvusios, stebėjosi čia tvyrančiu nuoširdumu. Stalas lūžo nuo vaišių, o žvali šeimininkėlė Genovaitė Kralikienė ne tik spėjo visus vaišinti, bet ir buvo apdovanota Romualdo drožtu šaukštu – kad dar ne vienai būsimajai šventei gardžias vaišes ruošų. Tikriausiai skaniausias patiekalas buvo bulvės su lupenom pagardintos grūstais linų sėmenimis –

tokiu tikru ir naudingu maistu retai kur būsite pavaišinti. Buvo ir gausybė dovanų, kuriomis pasirūpino šventės rėmėjai, o prisidėjusiems ir talkinusiems rengiant šventę, jas įteikė šeimininkas R. Kaminskas.

Jautrias ir prasmingas asmenines bei istorines sąsajas su „Lino mūkos“ šeimininkų Romualdo ir Irenos Kaminskų sodyba tą popietę atskleidė į šventę iš Panevėžio atvykę Karolina Masiulytė-Paliulis ir jos sutuoktinis Arūnas Paliulis. Juos su šia sodyba sieja ypač glaudus ryšys: ją kūrė, statė ir anksčiau gyveno Karolinos Masiulytės-Paliulis dėdė Antanas Jurgelionis – tarpukario Lietuvos nepriklausomybės kovų

dalyvis, karininkas, sporto medicinos ir gerontologijos Lietuvoje pradininkas. Ponios Karolinos vyras Arūnas Paliulis šventės šeimininkui įteikė simbolinę pluoštinių kanapių puokštę.

Jauku Irenos ir Romualdo Kaminskų sodyboje buvo – šeimininkų svetingumas ir širdies šiluma lyg į bendrą šeimą subūrė iki šventės buvusius nepažįstamus žmones, lyg į savųjų suėjimą sukviatė. Iki tol visi nepažįstami buvę susibičiuliavo, visi smagiai pasibuvo ir pasivaišino, šoko, dainavo, stiprybės ir kantrumo iš lino gyvenimo sėmėsi. Skirstydami išsivežė ne tik šiltus jausmus, įspūdžius, lauktuves, bet ir žinias bei supratimą apie liną. Ne vienas suvokė, kad tikrai norėtų dar ne kartą į tokią šventę grįžti. Panemuneliečiai Romualdas ir Irena Kaminskai tvirtai žino ir kviečia – „Lino mūka“ jūsų vėl lauks kitų metų rudeniui į pasaulį nusileidus.

Mūsų laikmetis pažymėtas nenu-maldoma kaita ir gyvenimo sparta. Linų laukai nebebanguoja mėlynu dangumi Lietuvoje. Dalelės būtosios savasties netekome, bet esame turtingi atminties. Todėl ją išsaugoti, skleisti, dalytis ir priimti yra labai svarbu ir prasminga. Linas gyvas šalia mūsų – retas nerasis jo savoje buityje ar būtyje. Tikėkime, galbūt jis dar grįš į lietuvišką žemę...

Jubiliejinė „Rodos“ dailininkų klubo paroda „XX“

MIGLĖ MORKŪNAITĖ-VERVEČKIENĖ

Menotyrininkė

Rokiškio miesto kultūrinį gyvenimą šių metų lapkričio 3 d. nuspalvino Rokiškio krašto muziejuje šurmulingai atidaryta jubiliejinė – skirta dvidešimtajam „Rodos“ dailininkų klubo gimtadieniui – paroda „XX“. Gimtadienis be svečių nebūtų tikra šventė, tad čia pristatoma ne tik vietinių klubo narių ir klubui nepriklausančių kraštiečių kūryba, bet ir menininkų iš visos Lietuvos, su kuriais mūsų miesto kūrėjus daug metų saisto bendra veikla: kartu dalyvauta įvairiuose projektuose – parodose, pleneruose ir t. t. Parodoje – 35 autoriai ir skirtingomis technikomis atlikti naujaisi jų kūriniai nuo tapybos, skulptūros, keramikos iki objektų ar vaizdo instaliacijų. Paroda įdomi tuo, kad joje pateikiami įvairiomis technikomis Lietuvoje kuriančių autorių darbai, supažindinantys Rokiškio miesto publiką su ne taip dažnai čia pristatomomis mūsų šalies menui būdingomis tendencijomis.

Tapybos darbus parodoje pristatė Lietuvoje gerai žinomi kraštiečiai dailininkai Rimantas Zigmas Bičiūnas, Arvydas Bagdonas, sėkmingai Jungtinėje Karalystėje kurianti Sigita Morkūnaitė. Parodos svečiai iš įvairių Lietuvos miestų Silvija Drebickaitė, Rūta Vadlugaite, Alvydas Stauskas, Romualdas Pučekas, Eugenijus Raugas, Violeta Gasparaitienė, Virgilijus Gasparaitis, Vydmantas

Mačiulis, Egidijus Radvenskasis, Diana Rudokienė, Artūras Stančikas, Julius Zareckas, Roma Zareckienė, Jūratė Mitalienė, Ramunė Dainienė, Žydrūnas Dainys, Reda Uogintienė, Artūras Uogintas, Petras Rakštikas; iš Latvijos atvyko Daina Eglytė, Jolanta Abelė, Amda Svaranė.

Parodos šeimininkai – Rokiškio „Rodos“ klubo dailininkai: Raimondas Gailiūnas, Arūnas Augutis, Rimvydas Pupelis, Asta Keraitienė, Ligita Keraitis, Sigita Klemkaitė, Sigita Daščioras, Eglė Kurlavičienė, Žilvinas Vaičiūnas. Visi jie ekspozicijoje kūrinius, išlaikiusius būdingą stilistiką, kai kurie rinkosi eksperimentą ir publiką stebino netikėtais ir itin konceptualiais sprendimais.

Šiame straipsnyje norima labiau įsigilinti į „Rodos“ klubo narių kūrybą bei jų šioje parodoje pristatytus darbus, paanalizuoti gvildentas temas.

Lietuvos meno istorijoje jau įsitvirtinę tapytojas **Raimondas Gailiūnas** pateikė penkių tapybos darbų kompoziciją ironišku ir šmaikščiu pavadinimu „Laikas yra panda su krokodilo dantimis“. Penki skirtingų formatų darbai kurti visiškai jų nesiejant tarpusavyje. Pasak autoriaus, „tai yra bendras tapymo srautas apie „šuoliuojančio“ laiko aktualijas, žmogaus ir būties santykį, naudojant daugiau ar mažiau atpažįstamus vaizdus. Pati tapyba yra balanso tarp vaizdo ir tapybos,

jų persipynimo ieškojimas kai nėra vienas iš jų nedominuoja.“ Ir išties naudojant ekspresiją, abstrakciją, ryškias spalvas, regis, atsitiktiniai, tačiau pasąmonėje atpažįstami vaizdiniai, kurių kombinacijas kiekvienas suvokia vis kitaip. Ir tikrai kūrinijose matoma interneto vartotojų numylėtinė meškutė panda, tačiau čia šios nykstančios rūšies gyvūnas, įprastai taikus ir mielas, vaizduojamas agresyviai iššieptais aštriais nasrais. Taip pat galima išvysti savotišku Rokiškio miesto simboliu tapusias dvaro tvenkinių gyventojas – juodasias gulbes Litą ir Latą. Kiekvienam žiūrovui šie vaizdinių fragmentai jungiasi į skirtingus siužetus, istorines linijas, tačiau galima įžvelgti ir globalias, amžinąsias temas, tokias kaip pasaulinis klimato atšilimas, žmonių susvetimėjimas, šiuolaikinio pasaulio vertybių kaita. R. Gailiūno kūryba kaip visuomet stebinanti, nenuspėjama, tačiau itin taikli ir koncentruota. Į meninę veiklą žiūrintis atsakingai, jis reflektuoja gyvenimo tikrovę, kuri nuolat keičiasi. Tad nestebina, jog ši kompozicija nėra baigtinė, nepateikia vienos konkrečios minties, o ateityje gali būti komponuojama visiškai kitaip, priklausomai nuo aplinkybių, pasaulinio konteksto ir t. t.

Arūnas Augutis savo meninę išmonę dedikavo seniausiai žinomi Rokiškio miesto istorijai, su kuria glaudžiai susijusi likusi senoji

Arūnas Augutis. „Tolima/Artima/Nepasiduodanti“
Vaizdo instaliacija. Apipavidalinimui panaudotos plytų
nuolaužos iš kunigaikščių Krošinskių dvarvietės, 2017

dvarvietė. Joje tik istoriniai ir archeologiniai šaltiniai liudija buvus gana prabangius medinius rūmus su stiklo langais ir ištaigingais sietytais. Šiuo metu čia stūkso apleisti, tačiau vis dar žavintys XIX a. pradžios bravoro pastatai, švelniai poetiškai vadinami „Krošinskių pilaite“. Senų rausvų plytų kaugę (naudotos autentiškos plytų nuolaužos iš minėtos dvarvietės, rastos archeologinių kasinėjimų metu) ekspozicinės erdvės kampe sukomponavęs A. Augutis, šia instaliacija primena mums didingą griuvėsių estetiką, kurią gali skleisti net ir apleisti, gerokai sunykę statiniai, menantys didžią praeitį. O šalia instaliacijos ekrane demonstruojami apleistos, vienišos „Krošinskių pilaitės“ vaizdai (operatorius D. Baltakys), kur nykimo, apleistumo, vienatvės nuotaikas padeda sustiprinti aranžuota lietuvių liaudies Ilgių daina, kurią atliko kraštietė V. Skeirienė. Ši daina – tarsi kreipimasis į mūsų protėvius („Oi toli toli, toli tolumėlėj, toli mano giminėlė, už debesėlių“...), senuosius Rokiškio šeiminkus, miesto gyventojus, simbolinis mėginimas užmegzti su jais ryšį.

Šiuo sentimentaliu, psichologiškai paveikiu kūriniumi A. Augutis

jau kelia konkrečius klausimus, susijusius su Rokiškio architektūros paveldo svarba ir reikšme mums, dabartinio laiko gyventojams. Senoji dvarvietė, nors ir apleista, tačiau vis dar skleidžia romantizmo laikų nuotaiką, spinduliuoja dvaro aukštuomenės gyvenimo būdo likučius. Tad autorius tarsi klausia: ar leisime šiam objektui ir toliau nykti, kol iš jo iš tiesų liks tik plytų krūva? O gal galime šį statinį ir jo aplinką prikelti naujam gyvenimui, į kurį būtų įtraukta vietos bendruomenė, sudominti ir miesto svečius? Tačiau A. Augučio kūrinys „Tolima / artima / nepasiduodanti?“ tik klausia, bet nepateikia atsakymų, atsakyti (pirmiausia sau) turime patys.

Tapytojas **Rimvydas Pupelis** liko ištikimas savo, bene, visą kūrybinį gyvenimą propaguojamai ir gerai įvaldytai kubistinei stilstikai, tačiau nebeišsitenka mažuose formatuose: didelio formato drobėje (kūrinys dedikuotas vyrams) vaizduojamos dvi krištolinėmis draperijomis apsirendžiusios sirenos, viliojančios vyrišką figūrą, vos besilaikančią už stilizuotai pateikto fragmento – aliuzijos į smegenų vingius. Sirenų rankose – gitarą primenantys muzi-

kos instrumentai, kurių skambesys, galima spėti, nuo krištolo drabužių igauna užburiančių garsų kompozicijas, kurioms atsispirti beveik neįmanoma. Pasitelkdamas graikų mitologiją, klasikinės modernistinės tapybos stilstiką, įvairius simbolius, jis iškelia visais laikais būdingą klausimą, kuris analizuoja moters ir vyro santykį, proto ir jausmų kovą.

Sigitas Daščioras, kaip ir R. Pupelis, gvildena vyro ir moters, moters ir moters santykių, jų vertybių temą, stengiasi provokuoti. Priešingai nei kolegos darbe, kur vaizduojamos trys figūros ir jų ryšys (žiūrovas čia lieka stebėtoju iš šalies),

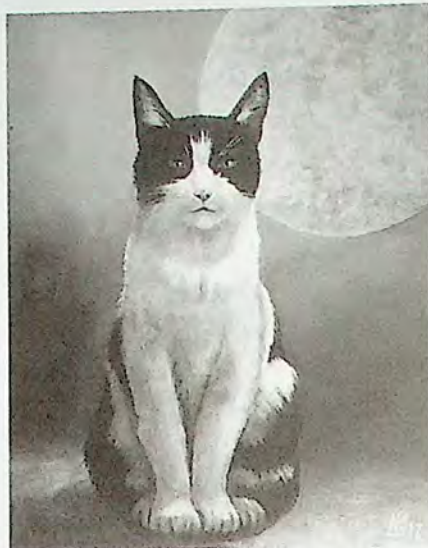
Sigitas Daščioras. „Saldi nuodėmė“, dr. al., 2017

Rimvydas Pupelis. „Sirenos“, dr. al., 220x125, 2017

S. Daščioras nutapė seksualios blondinės portretą (darbas vadinasi „Saldi nuodėmė“), su kuriu ryšį užmezga jau žiūrovas, esantis priešais kūrinį. Nesvarbu, kokios lyties jis būtų. Kaip žiūrovas žvelgs į šį moters, rankoje laikančios ant atviros iškirptės pakabintą kryželį, atvaizdą, priklauso nuo žiūrinčiojo vertybių, įsitikinimų, pasaulėžiūros, gyvenimiškos patirties. Jausmai, kuriuos gali sukelti šis kūriny, patys įvairiausi: nuo susižavėjimo, gėdulio iki pavydo, pykčio ar pasmerkimo. Taigi menininkas čia žaidžia kūrinio objekto ir žiūrovo santykiu, kurį išprovokuoja jo sukurtas vaizdinys.

Dar vienos „Rodos“ klubo narės tapytojos **Astos Keraitienės** pristatomas naujausias kūriny „Virpesiai tyloje“, kuriame pavaizduota stilizuota būtybė žmogus-medis. Jame – švelnių, vienas kitą dengiančių melsvai gelsvų ir žalsvų atspalvių potėpių ritmas, sukuriamas lengvai jaučiamas bangavimas, lyg virpėjimas, kuris žiūrovą nuteikia meditacijai. „Virpesiai tyloje“ – lyg atsvara, gana sudėtingus gyvenimo klausimus bei problemas nagrinėjantiems šioje parodoje kolegų

Ligitas Keraitis. „Katė“, dr. akr., 100x80, 2017

dailininkų darbams. Autorė, vaizduodama kitą – ramiąją – pasaulio pusę, chaoso kupinoje planetoje lieka ištikima savo kūrybinei linijai: kaip visuomet, čia dvelkia ramybe, mistika, mitologija, juntamas švelnumas ir harmonijos siekis.

Ligitas Keraitis šiai parodai nutapė realistinį, paslaptinę nespaltotą katės portretą, paveikslą fone – didžiulis mėnulis. Iš pirmo žvilgsnio čia taip pat vyrauja ramuma – statiška tūpinčios katės pozicija, didžiulė mėnulio pilnatis byloja apie tamsųjį paros metą. Tačiau toji

ramybė apgaulinga: pažvelgus į katės akis, matomas žvilgsnis, tampantis savotiška kūrinio intriga. Būtent jis ir visa apšviečiantis mėnulis trikdo lengvą kūrinio nuotaiką. Pasak L. Keraičio, šis darbas yra jo paties asmeninės būklės atvaizdas, kuriame jis lyg ir susitapatina su vaizduojamu gyvūnu, pasineria į susimąstymus, meditaciją ir taip išreiškia savo kūrybinę būseną, kupiną laukimo, vilčių.

Eglė Kurlavičienė – stiklo specialybę VDA įgijusi jaunosios kartos autorė. Šiuo metu krypta į tapybos sritį, kur nuo realistinių miesto vaizdų, architektūros objektų vaizdavimo, regis perspektyviai, linksta į savitai suvokiamą ir itin gilų abstrakcijos pasaulį. Jos kompozicija iš ciklo „(Ne) Būtis“ – labai ekspresyvi; tarsi vienu metu abiem rankomis sukti dažų ratilai rodo staigumą, impulsų virtinę. Besibodinti šiandien vyraujančiu pernelių į estetiškumą linkusiu visuomenės požiūriu į meną, autorė, kaip pati teigia, siekia „išstumti žiūrovą iš ‘komforto zonos’ ir priminti, kad tik mirties fakto suvokimas ir priėmimas leidžia įprasminti ir suvokti savąjį būtį (save)“.

Asta Keraitienė. „Virpesiai tyloje“, dr. al., 120x80, 2017

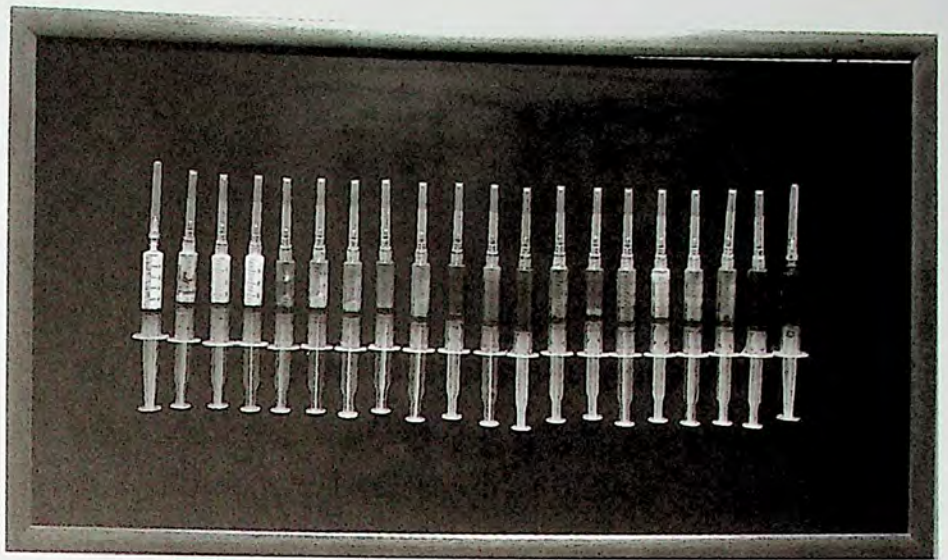
Eglė Kurlavičienė. Darbų ciklas „(Ne) Būtis“, dr. mišrti tech. 200x150, 2017

Žilvinas Vaičiūnas. „Pati sau šventoji“ iš ciklo „Būsimi šventieji“; dr. akril. kreid., 100x80, 2017

Klubo narys **Žilvinas Vaičiūnas** jubiliejinai parodai pateikė dinamišką ciklo „Būsimi šventieji“ kūrinį „Pati sau šventoji“, kuriame ekspresyviai nutapyta skriejanti abstrakti būtybė, rankoje laikanti išmanųjį telefoną. Šiandien, vis dažniau šių aparatų kameroms krypstant į save, o ne į kitus, atsiskleidžia tam tikras vertybinis pokytis, tikėjimo krizė, kuriuos autorius ir analizuoja. Tai pasireiškia per kasdienybės, buities, kūno kulto, daiktų išaukštinimą, sureikšminimą. Tad ir kūrinyje Ž. Vaičiūnas labai ironiškai vaizduoja nenusakomos kilmės sutvėrimą primato veidu, kuriam išmanusis telefonas – lyg burtų lazdelė, suteikianti antgamtinių galių, būdingų šventiesiems. Paveikslas – lyg religinio angelo vaizdinio prototipas skrydžio momente, tik čia pati figūra deformuota, visiškai neįaučiamas jos sakralumas. Priešingai – čia vyrauja sarkazmas, negatyvas, pašaipas.

Dar vienas įdomus šios jubiliejinės parodos akcentas: kiekvienas klubo „Roda“ narys šalia pagrindinio savo kūrinio pristato ir po ats-

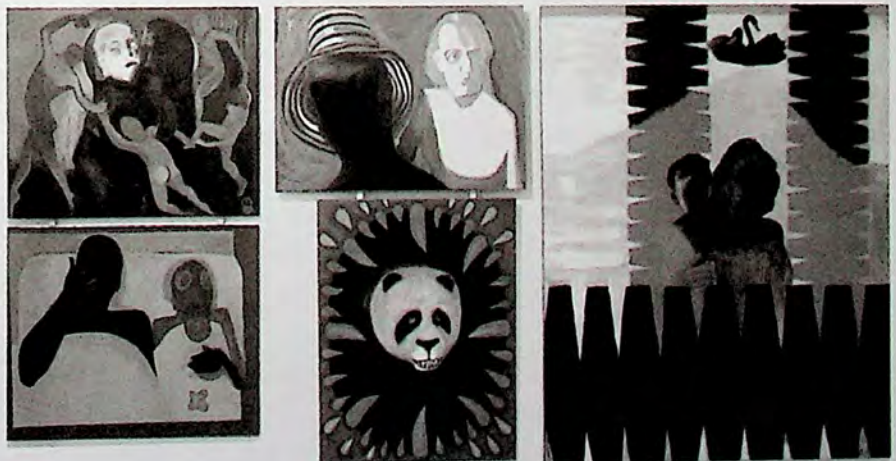

Sigita Klemkaitė. „20 injekcijų, arba Dedicacija Rodai“; 2017

kirą darbą, dedikuotą simboliniam įvykio skaičiui – 20. Kiekvienas šių skaičių kombinaciją kodavo savaip, nesivaržydamas, pasiduodamas fantazijai, nusiteikdamas žaidimui ir pokštams. Ypač subtiliai šią „užduotį“ atliko **Sigita Klemkaitė**, kaip pati teigia, visada buvusi neabejinga emocinei spalvos raiškai, jos grynumui, atvirumui ir skambesiu. Kūrinyje „20 injekcijų, arba Dedicacija Rodai“ – juodame fone įrėmintos dvi dešimtys medicininių švirkštų, pripildytų įvairių spalvų skysčio – tarsi simbolinė „vitaminų“ injekcija klubo idėjų pastiprinimui ir tolesniam vystymuisi. Taip menininkė pereina iš tapybos lygmens (parodoje ji pristatė ir tapytą spalvinę abstrakciją „Aš Akimirka ir spalva“) į asambliažo sritį, tačiau naudoja sau būdingas traktuotes – nesunku pastebėti, kad kūrinio

skysčių spalviniai aspektai tokie pat kaip ir Sigitos tapybos darbuose.

Peržvelgus dalį kūrinių, pateiktų dvidešimtajai „Rodos“ parodai, galima daryti išvadą, kad 1997 m. įkurto klubo menininkai labai išmaningi, daugelio kūrinių kalba apie problemas, kelia aktualius klausimus, kritikuoja. Temos – taip pat įvairiausios, tačiau aktualios, rodančios, kad šie menininkai nėra tik pasyvūs aplinkos stebėtojai. Jie – išprusę, besidomintys pasaulio aktualijomis, istorija, jautrūs supančioms problemoms, gerbiantys savo miestą, nevengiantys filosofuoti. Džiugi žinia ta, kad klubas egzistuoja ne tik teoriškai, bet ir yra aktyvus, o jo veikla nukreipta tinkama linkme – autorių talentai garsina miesto vardą, puoselėja jo kultūrą, kuri ir yra šiuolaikinio modernaus miesto ateitis.

Raimondas Gailiūnas. „Laikas yra panda su krokodilo dantimis“ 5 dalių darbas, dr. al., 2017

Reto vardo karys – savanoris – poetas

INDRA DREVINSKAITĖ-ŽILINSKIENĖ

Biržų Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos metodininkė viešiesiems ryšiams

Vardas Mamertas mūsų ausiai skamba neįprastai. Mamertas Indriliūnas iš Gataučių kaimo – toks skambesys nors kiek pažįstamas. Gataučiai – Biržų rajone, Mamertas Indriliūnas – iš literatūros ir istorijos vadovėlių. Gataučiuose iki šiol stovi šio talentingo žmogaus gimtinė, atsidavusių žmonių dėka nevirtusi dykyne. Prižiūrima sodyba – retas pavyzdys, kaip šiuolaikinis gyvenimas sutelpa po senomis sijomis ir neišbalansuoja amžių srovenimo, o įsilieja į šimtmečių tėkmę.

Jauno žmogaus amerikos ir sibirai

Mamertas Indriliūnas, Lietuvos rašytojas ir partizanas, gimė 1920 m. sausio 28 d. Biržų rajone, Gataučiuose, Vabalninko valsčiuje. 1938 m. baigęs Biržų gimnaziją, studijavo Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos–filosofijos fakultete, Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. Prasidėjęs antrajai sovietinei okupacijai, 1944 m. įsijungė į pasipriešinimo judėjimą, priklausė Šato partizanų būriui, kuris veikė Vabalninko ir Krinčino valsčių teritorijoje. 1945 m. kovo 21 d. žuvo su broliu Jonu ir kitais partizanais miškelyje prie Leliškių kautynėse su NKVD daliniu. Stribų užkastas Gerkiškių žvyrduobėse.

Tai dokumentiniai faktai, kuriuos pateikia internetas. Tačiau

Mamertas Indriliūnas. Nuotr. iš Ritos Venskūnienės asm. albumo

už kiekvienų sausų duomenų apie žmogaus gimimą ir mirtį yra gyvenimo linija. M. Indriliūnui ji nebuvo ilga – šiek tiek daugiau nei 20 metų. Jauno gyvenimo saugoje gabus jaunuolis laikė du gyvus platanjančius paukščius: kūrybą ir kovą. Pirmoji – Dievo duota, antroji – meilės tėvynei pašaukta.

Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio kontekste partizaninės veiklos tragizmas ir jos padariniai iš šiuolaikinio požiūrio perspektyvos atrodo ne ką baisesnį nei moderniosios taikaus gyvenimo baimės.

Skaitant partizanų prisiminimus, klausant amžininkų pasakojimų, prisiliečiant prie kitokių to lai-

kmečio ženklų, tampa aišku viena: kiekvienas turime atrasti savo ameriką, kiekvienas turime pereiti savo sibirą. Kokios amerikos ir sibirai buvo Mamerto gyvenime?

„Nepriklausomybės laikotarpis Lietuvoje – ne tik ekonominio, bet ir kultūrinio bei intelektualaus tautos suklestėjimo metas. Stiprių impulsų šiam dvasiniam ir intelektualiam visuomenės pakilimui neabejotinai suteikia Kauno universitetas: filosofų Stasio Šalkauskio, Antano Maceinos, literatūros profesorių Balio Sruogos, Vinco Mykolaičio-Putino, Juozo Brazaičio-Ambrazevičiaus paskaitos ir mokslinė kūrybinė veikla. Veikiama Vinco Mykolaičio-Putino žmogaus vidinės laisvės idėjų, ši karta jau nenori taikstyti su jokiais dogmomis. Jos idealai – dvasiškai stiprus žmogus, turintis dvasinį pagrindą ir siekiantis putiniškų idealybės aukštumų, laisva tauta, gyvenanti savo žemėje ir mylinti ją. Esminė šios kartos aksioma: be aiškių dvasinių ir kultūrinių orientyrų nepriklausomybė niekada nebus tvirta.

Šiai kartai priklausė Kazimieras Vasiliauskas, Aldona Žemaitytė, Vanda Zaborskaitė, Kazys Bradūnas, Henrikas Nagys, Stasys, Jurgis ir Juozas Lukšos, Diana Glemžaitė, Vytautas Mačernis, Julijonas Būtenas ir kiti. Vieni ryškiausių šios kartos atstovų – Bronius Krivickas ir Mamertas Indriliūnas. Abu –

Vinco Mykoliaičio-Putino mokiniai Kauno universitete,“ – rašo 2014 m. „Žiemgalos“ žurnalo pirmajame numeryje Inga Stepukonienė.

M. Indriliūnas studijų metais dalyvavo meno kuopos „Šatrija“ veikloje, kuriai priklausė Juozas Paukštelis, Salomėja Nėris, Juozas Grušas, Juozas Keliuotis, Antanas Vaičiulaitis, Bernardas Brazdžionis, Antanas Maceina, E. Matuzevičius, Kazys Bradūnas, B. Krivickas, Vytautas Mačernis, Alfonsas Nyka-Niliūnas ir kiti.

Ypatinga jo draugystė buvo su Kaziu Bradūnu. 2017 m. Lietuvoje minėjome šio kūrėjo 100-ąsias gimimo metines. Ta proga Biržų rajono savivaldybės Jurgio Bielinio viešjoje bibliotekoje 2017 m. liepos 4 d. lankėsi Virginija Paplauskienė iš Maironio lietuvių literatūros muziejaus, knygos „Kazys Bradūnas. Archyvai“ autorė.

Į Biržus tą dieną pirmą kartą atvyko ir poeto dukra Elena Bradūnaitė-Aglinskienė su dukra Vaiva Aglinskaite. Neįtikėtina – gimusios Amerikoje, ten gyvenančios, Lietuvą tik lankančios, jos puikiai kalba lietuviškai – be akcento, be pauzių, be iškraipytų žodžių. Pasak Elenos, visa tai – tik tėvelių nuopelnas. Ji pasakojo, kad tėvai Bradūnai, karo metais pasitraukę iš pradžių į Vokietiją, paskui – į Ameriką, liepė atsakingai mokytis anglų kalbos, bet niekada neleido pamiršti lietuvių... Kazys Bradūnas: „Vaikai, mes praradome gimtinę tam, kad jūs atrastumėte pasaulį“. Iš Lietuvos, pasak V. Babonaitės, tada pasitraukė apie 70 procentų rašytojų.

V. Aglinskaitė pagal senelio eiles atlieka dainas grodama kanklėmis.

Susitikimo metu poeto dukra E. Bradūnaitė dalijosi prisiminimais apie gyvenimą Amerikoje, grįžimą

į Lietuvą. K. Bradūnas su žmona po daugelio metų grįžo į Lietuvą. Elena, jo dukra, pasakoja, kad į Lietuvą jie įvažiavo nuo Latvijos pusės, Rygos. Pirmas sustojimas – Gerkiškių partizanų amžinojo poilsio vieta prie Pabiržės Biržų rajone. Bendras partizanų kapas, kuriame – K. Bradūno draugo M. Indriliūno palaikai. E. Bradūnaitė pamena, kad tada bene pirmą kartą matė tėvą verkiantį. V. Aglinskaitei tuo metu buvo ketveri.

Rašė M. Indriliūnas daug: publicistika, recenzijos, straipsniai apie literatūrą ir meną. Visus stebino puikiomis literatūros teorijos ir istorijos žiniomis. Tyliam, uždaram romantikui buvo žadama literatūros kritiko ateitis.

1944 metų gruodį M. Indriliūnas pasitraukė į mišką – jis tapo vienu iš daugelio tuo metu į kovą stojusių jaunuolių.

I. Stepukonienė savo straipsnyje cituoja iš Vabalninko krašto (kaip ir Mamertas) kilusį monsijorą Kazimierą Vasiliauską: „Mamertas nė paukštelio negalėjo nuskriausti. O jei išėjo į mišką su šautuvu... tai jau nenatūralu.“ Straipsnio autorė cituoja ir Henriką Nagį: „Jei jau

Mamerto Indriliūno tėvas. Nuotr. iš Ritos Venskūnienės asm. albumo

toks žmogus išėjo į miškus, vadinasi, kitaip neįmanoma.“

Literatas Mamertas įstojo į T. Morkvėno ir A. Antanaičio partizanų būrį kartu su tėvų ūkyje dirbusiu broliu Jonu. Tuo metu jame buvo daugiau nei 100 kovotojų. Partizanis Mamertas ir Jonas Indriliūnai teišbuvo porą mėnesių – iki 1945 m. vasario 21 dienos. Su kitais vyrais partizanis jie buvo užklupti ir žuvo per susišaudymą.

Visi žuvusieji iš pradžių buvo numesti Krinčino miestelio (Pasvalio r.) aikštėje, vėliau Pabiržėje (Biržų r.). Galiausiai buvo užkasti ant Tatulos upės kranto Gerkiškių žvyrinė (Biržų r.). Ten dabar stovi paminklas, skirtas partizaninės kovos aukoms atminti. Toks buvo kūrėjo Sibiras.

Kūryba buvo jo Amerika. Galbūt dėl to, kad originaliosios M. Indriliūno kūrybos, rašytos karo pabaigoje ir pačioje pokario pradžioje, neišliko (o gal ji dar nesurasta?), šis literatas nėra pelnęs išsamesnio tyrinėtojų dėmesio.

M. Indriliūnas dažnai vadinamas ilgesio kūrėju. Štai ką jis rašo savo straipsnyje „Žmogaus išsilaisvinimas mene“: „Visų daiktų Kūrėjas davė žmogui dvi brangiausias dovanas: kūrybos galią ir geresnių dienų ilgesį. Ir jų stumiamas, žmogus pats susikurs savąjį gyvenimą su jo džiaugsmiais ir vilionėmis, viltimi ir kančia. Be galo galingas žmogaus ilgesys. Jis veršis į kalnų viršūnes, į mėlyną dangų, į jūros bangas, tikėdamas ten, už nepermatomos ribos, surasti tai, ko visą laiką ieškojo, išvysti tai, kas negęsta ir nepraeina. Kiekvienas žmogus turi savąjį ilgesį. Ir ne vien jis, regis, visa gamta, skęsta ilgesyje.“

Istorija gyva gyvuosiuose

Biržuose gyvenanti Rita Venskūnienė yra poeto ir partizano Mamerto Indriliūno dukterėčia. Jos mama Akvilė Indriliūnaitė-Zubienė – M. Indriliūno sesuo. Jei ne abi moterys – Akvilė ir Rita, šiandien Lietuvos partizanų istorija neturėtų savo dalies apie du į mišką išėjusius brolius.

Rita pasakoja tai, ką girdėjo iš savo mamos.

„Mamertas, šis retas vardas, yra būdingas Indriliūnų giminei. Tokį vardą turėjo mano senelio Gasparo

brolis. Ona ir Antanas Indriliūnai, Mamerto seneliai, o mano proseneliai, turėjo keturis sūnus ir dukrą, vyriausias jų buvo Mamertas.

Gasparas Indriliūnas (Mamerto tėvelis, mano senelis) ketverius metus dirbo Amerikoje, krovė vagonus – užsidirbo pinigų. 1914 m. buvo mobilizuotas, pirmą dieną pasidavė vokiečiams į nelaisvę Makedonijoje, po 4-erių metų, 1918-aisiais, grįžo į gimtinę.

Uršulė Indriliūnienė-Paliulytė (Mamerto mama, mano močiutė) kilusi iš Žilių, Salamiesčio parapijos. 1949 m. balandį išvežta su dukra Akvile į Sibirą. Į Lietuvą grįžo 1957 metais.

Skaudi ta Sibiro istorija... Gasparas ir Uršulė Indriliūnai buvo ūkininkai. Valdė daugiau kaip 30 ha turintį ūkį. Gataučių kaimas, kurio pavadinimas, kaip spėjama, yra kilęs nuo pavardės, nebuvo baudžiavinis, žmonės lažo nėjo, tik mokėjo duoklę valdžiai. Kaimas turėjo 10 valakų žemės. 1913 m. Gataučiai buvo išskirstyti į vienkiemius. Gasparas Indriliūnas trobą iš kaimo perkėlė į vienkiemį ir pradėjo kurti gyvenimą.

Mano seneliams gimė keli vaikai. Alfonsas gimė 1911 metais. Deja, mirė būdamas metukų. Mano mylima teta Valerija (Valiutė) gimė 1913 metais. Ištekėjo už Petrulio Vinco iš to pačio Gataučių kaimo. Jų šeima visą laiką ten ir gyveno. Valiutė mirė 1997 metais.

Janina, gimusi 1914 m., mirė 3-ejų m. amžiaus.

Mamertas gimė 1920, Jonas – 1922 metais. Jis dirbo tėvų ūkyje.

Akvilė, mano mama, gimė 1925 metais. Dirbo tėvų ūkyje. Ištekėjusi gimtojoje sodyboje ir gyveno. Čia gimiau aš ir mano brolis Jonas.

Tai, kad yra tremiamųjų sąrašuose, Indriliūnai žinojo. Slapstėsi pas jau tuo metu ištekėjusią dukrą Valiutę. Ji gyveno netoliese, pro

langus matėsi abi sodybos. Kaip pasakojo mama, kelis kartus pavyko išvengti išvežimo iš gimtųjų namų. Slapstydami pas netoliese gyvenančią dukrą, vis grįždavo namo pas gyvulius. 1949 m. balandžio 10 d. gyvulių pašerti namo grįžo Uršulė Indriliūnienė, mano močiutė, ir Akvilė, mano mama. Gal kaip reikiant neįvertinusios pavojaus, troboje nutarė pakurti krosnį. Iš kamino virstantys dūmai jas ir išdavė...

Taip šeima iki 1957 m. buvo atskirta: Uršulė ir Akvilė, mama ir dukra, atsidūrė Irkutsko sr., Badai-bo r. aukso kasyklose. Tėvas Gasparas Indriliūnas liko vienas namuose. Tremties metais jie visą laiką susirašinėjo. Mano mama, žinodama, kad Uršulės širdis yra silpna, sugalvojo pabėgimo iš Sibiro planą. Jos abi neva išvyko atostogų. Tuo metu Stalino režimas jau buvo šiek tiek sušvelnėjęs. Taip „atostogaudamos“ jos traukiniais ir laivais grįžo į Gataučius. Turiu tos kelionės bilietus...

Uršulė Indriliūnienė, palaidojusi kelis vaikus, mirė 1966, Gasparas, jos vyras – 1967 m., mano mama Akvilė – 2014 metais.

Mamytė dažnai prisimindavo savo brolius partizanus. Tai, kad jie buvo pasitraukę į mišką, kalbėjo gal ne taip drąsiai. Pasak mamos, broliai Mamertas ir Jonas labai darbštūs buvo. Jonas – tikras kaimo vaikas, likęs ūkyje, o Mamertas nepaprastai gabus mokslams. Jis buvo labai artimas su savo seserimi Akvile, mano mama. Ji buvo linkusi į literatūrą, labai gerai mokėsi, mokykloje Saliamonu ją vadino. Indriliūnų giminei būdinga pradėti skaityti labai anksti, nuo 4-erių metų. Mamytė rašė visokių apsakymėlius: Mamertas ją vis pagirdavo, liepdavo toliau rašyti ir mokytis, bet jai teko mesti mokslus po 4 skyrių ir eiti karvių ganyti. Karo metu kaime išsikasė bunkerius,

Akvilė Indriliūnaitė (dešinėje) Sibire su drauge. Nuotr. iš Ritos Venskūnienės asm. albumo

ten maisto paslėpė. Jonas buvo radęs kažkokį pistoletą ir netyčia mamytę peršovė, tai tos kulkos daktarai neėmė, nes per daug pavojinga buvo – taip ir išnešiojo visą gyvenimą.

O kai broliai į mišką išėjo, prasidėjo baisiausias laikas... Mamertas ir Jonas sakė, kad netarnaus svetimiesiems – taip ir nuėjo į mišką pirmą kartą šautuvus į rankas paėmę, niekam blogo nepadarę, vienas literatas, be galo mylėjęs knygas skaityti, o kitas ūkininkas, žemės vaikas.

Jau tada Mamertas mokėjo 6 užsienio kalbas, mokėsi dar italų, vis skaitydavo mamytei ir klausdavo, ar gražiai skamba. Tada pradėjo žūti jų draugai, visas gražiausias kaimo ir aplinkinių kaimų jaunimas.

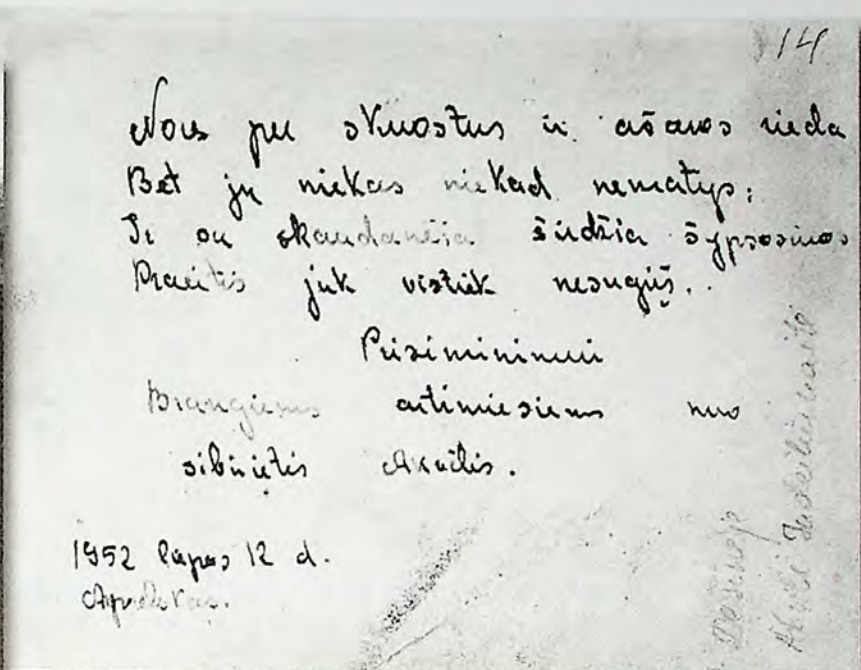
Mama pasakojo, kad broliai buvo atbėgę namo pavalgyti žiemą prieš žūtį – abu purvini, pavargę, per sniegą atklampoję. Mamertas pasakė, kad niekad nebenorėtų taip bėgti, nes juos vijosi kareiviai, jis sakė, kad geriau žūti ir kad gyvas niekada nepasiduos... Taip ir žuvo apsupti. Pasklido gandas, kad žuvo tik Jonas, o Mamertas gyvas, tai jų

mama, mano močiutė Uršulė, ilgiausiai sapnuodavo, kad jis pareina namo...

Joną atpažino iš milinių rūbų, važiavo naktį arkliu mano mamytė, Jono ir Mamerto sesuo Akvilė. Labai bijojo, kad gali nušauti, nes buvo sargyba.

Jono Morkūno dėka Gerkiškių žvyrduobėse pastatytas paminklas žuvusiesiems atminti. Pamenu, kaip važiuoju kasinėti, nes reikėjo įrodyti, kad ten žmonės užkasti, o tada jau leido paminklą statyti. Didelės iškilmės buvo, ėjo visi iš Pabiržės bažnyčios su vėliavomis, mes nešėm brolių nuotraukas, giedojom giesmes, tautines dainas.

Labai džiaugiuosi dabartinais mano gimtosios sodybos šeiminiškais Aušra ir Valdu. Jie atgaivino Indriliūnų istoriją, saugo atmintį, jei ne jie, sodyba nebūtų išlikusi, ir viskas, kas dabar gyva, taip ir nueitų užmarštin. Tai labai prasminga ir svarbu man ir visam Gataučių kaimui, kuris jau labai mažai beturi gyventojų. Arčiausiai esančiuose Upeliškiuose jau nebėra nė vieno gyventojų, tik kaimo kryžius stovi. Taip kad viskas labai labai trapus..."

Akvilės Indriliūnaitės atvirukas artimiesiems. Nuotr. iš Ritos Venskūnienės asm. albumo

„Norėjome pagerbti čia gyvenusius“

Ritos Venskūnienės mama Akvilė Indriliūnaitė-Zubienė sodybą perleido Aušrai Armakavičiūtei ir jos vyrui Valdui Vižiniui, anuomet garsiam televizijos žmogui. Tai, kokia sodyba yra dabar – kantraus, nuoširdaus ir tolerantiško istorijai darbo rezultatas. Ne veltui V. Vižinis pamena, kad A. Zubienė pasakojo buvusi rami dėl to, kokiems žmonėms atiteks jos buvę gimtieji namai. Juose iki šiol tebėra daug vaizduotę audrinančių daiktų – iš kurio jie laiko? Ar jais dar naudojosi senieji Indriliūnai? Ar tai šiek tiek jaunesni daiktai, priklausę Zubams? Dviejų galų troba taip įtraukia į save, kad išeiti iš jos istorijos paslapčių nenori. Būtent sodyboje, troboje, kieme tiesiog suvoki, kad istorija – visai šalia, jos toli ieškoti nereikia.

Vilniuje su vyru gyvenanti A. Armakavičiūtė pasakoja, koks gyvenimas vyksta toliau Gataučių Indriliūnų namuose.

– Aušra, ar tai, kad judu su vyru Valdu Vižiniu esate Mamerto Indriliūno gimtosios sodybos šeiminkai, iš dalies reiškia grįžimą

Mamerto Indriliūno sodyba Gataučiuose. Nuotr. Valdo Vižinio

Dabartiniai sodybos šeimininkai Aušra Armakavičiūtė ir Valdas Vižinis su Aušros vaikaitiais Gataučiuose. Nuotr. iš Aušros Armakavičiūtės asm. archyvo

į gimtąjį kraštą? Turiu galvoje tai, kad esate kilusi iš Gataučių kaimo.

– Taip, iš tiesų esu ir gimusi, ir užaugusi Gataučių kaime. Visos šio kaimo pievos išbraidžiotos, takeliai išvažinėti vaikystės dviratuku „Kregždutė“. Iki mokyklos mus su broliu augino ir auklėjo miela auklė Ancytė, kuri buvo sodybos šeimininkų Uršulės ir Gasparo, Mamerto tėvelių, žento sesuo. Todėl čia buvome dažni svečiai. Mamytė pasakojo, kad mudviejų su broliu pirmas išėjimas „į žmones“ buvo būtent čia.

Atmintyje išlikę vaišingi ir mieli šeimininkai, Ritos tėveliai Akvilė ir Damazas Zubai. Su šeimininkais

artimi buvo ir mano tėveliai. Su jų vaikais Rita ir Jonu lankėme tą pačią Gataučių pradinę ir Geidžiūnų aštuonmetę mokyklą.

Sodyba nebuvo nei siekiamybė, nei iš anksto planuotas žingsnis. Tiesiog sutapimas. Ir tai net ne mano mintis. Įsigyti ją nusprendė mano vyras Valdas.

– Kokie atradimai, susiję su Mamertu, laukė jūsų šeimos įsigijus sodybą?

– Prieš įsigyjant sodybą informacijos apie Mamertą Indriliūną daug neturėjau. Priežastis labai paprasta: mokyklos programoje Mamerto tiesiog nebuvo, o ir pati buvau vaikas. Domėjimasis atėjo kartu su sodyba

ir Valdo užsidegimu.

Atvykę draugai vis sakydavo: „gera aura“... Apsilankę būdavo maloniai nustebę ir turėdavo klausimų. Jautėme, kad žmonėms įdomu. Todėl Valdo pasakojimai vis ilgėjo ir tapo privaloma pirmą kartą čia apsilankusių žmonių susipažinimo su sodyba dalimi.

– Name esate įrengę muziejų, skirtą buvusiems sodybos šeimininkams, Mamertui Indriliūnui. Kodėl? Juk galėjote viso to ir nedaryti...

– Tokio plano įrengti muziejų nebuvo. Norėjom tik pagerbti čia gimusius, gyvenusius žmones. Bet žingsnis po žingsnio informacijos ir eksponatų gausėjo. Nebeužteko jau vieno kambario sienos. Atsirado lentynos ir dar didesnis noras, kad atsiminimai gyventų kuo ilgiau. Labai svarbūs buvo Mamerto Indriliūno sesers Akvilės ir jos dukros Ritos apsilankymai, pasakojimai. Be šių moterų nebūtume tiek padarę. Esame dėkingi už jų praleistą laiką su mumis, padovanotus asmeninius daiktus, laiškus.

„Atvažiuokite į Kauną ar Vilnių...“

Pabaigai – dvi citatos iš Mamerto Indriliūno laiškų namiškiams į gimtuosius Gataučius. Pluoštelis laiškų turi savąją istoriją: gali būti, kad Mamerto mama ir sesuo Akvilė juos išsivežė į tremtį. Išsaugojo. Parsivežė atgal. Yra ir kita istorija: galbūt neišsivežė, bet laikė paslėpusios troboje „ant stogo po spaliais“. Ten, beje, jie ir rasti. Bet koks dabar skirtumas – daug svarbiau, kad tie laiškai yra.

Dabar jie – Akvilės Indriliūnaitės dukters Ritos Venskūnienės, Mamerto dukterėčios, globoje. Ir ne tik laiškai. Nuotraukos. Akvilės Indriliūnaitės-Zubienės dienoraštis. R. Venskūnienei tai – neįkainojamas turtas. Pateikiame nedidelę dalį to, kuo gyveno Mamertas Indriliūnas iš Gataučių kaimo.

Elena Bradūnaitė (dešinėje) su dukra Vaiva Gataučiuose, 2017 m. liepa. Nuotr. Indros Drevinskaitės-Žilinskienės

1939 m. spalio 16 d., Kaunas
 „Pirmiausia sveikinu visus Vilniaus atgavimo proga ir linkiu, kad jums visiems tektų į jį nuvažiuoti. Taigi, matot, bijojom, kad karas neužkluptų, o čia nė karo pas mus nebuvo – ir be karo Vilnių atgavom. Tik gaila, kad tiek maža Vilniaus krašto teatidavė. Daug lietuviškų sričių už ribos liko. <...> Šiaip nieko naujo ir Kaune. Visų mintys dabar Vilniuje. Mat Kaunas ruošiasi nustoti buvęs sostinė.“

Mamertas

Elena Bradūnaitė (dešinėje) su dukra Vaiva Gataučiuose, 2017 m. liepa. Nuotr. Indros Drevinskaitės-Žilinskienės

1940 m. birželio 2 d., Kaunas
 „Labai įdomu, kaip jūs begyvenat. Juk ten pavasaris visai kitoks kaip žiema, kai pas mus darbai visada tokie patys. Kaip sekasi darbai ir kaip laukai atrodo? <...> Įdomu, kaip praleidot visą gausybę pavasario švenčių ir kermošių. Gal kur veseliavojot ar baliavojot? O Akvilė ar dar nežada tekėti? Jonas tai žinai dabar po vakaruškas važinėja su savo dviračiu <...>.“

Bet jums gali būti neįdomu, kad aš tik klausimus statau, o apie save labai šykščiai rašau. <...> Apie politiką taip pat nieko daugiau negaliu žinoti, kaip kad laikraščiai rašo. Kas ryt bus, sunku spėti. Mūsų likimas būtų blogas tik, jei rusai susikirstų su vokiečiais <...>. Betgi negali žmogus būti visai ramus, kai vakaruose eina tokios nežmoniškos ir sprendžiamos kovos <...>.“

Tiesa, jeigu kokia proga pasitaikys, atvažiuokit į Kauną kuris nors. Paskui į Vilnių nuvažiuotume. Pavasarį gražu ir Kaune, ir Vilniuje: šlaitai, pušynai, upės, o ir patys miestai. <...> Jei laiko bus, tegu atvažiuoja ar Jonas, ar Akvilė, ar ir tatušukas, ar mamytė. Išlaidas aš užmokėčiau. <...>

Teks ir baigti laišką. Valiutei siunčiu kartu, gal kokia diena vėliau, jei nebespėsiu parašyti. Visiems linkiu linksmos ir geros vasaros ir netrūkų nuvažiuosiu šieno pjauti.“

Mamertas

2017 m. Biržų rajono savivaldybės Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos bibliotekininkė Liuda Prunskienė ir šio straipsnio autorė parengė ir pradėjo įgyvendinti literatūrinę kelionę „Dideli Vabalninko lygumų žmonės“. Vienas svarbiausių šios kelionės objektų – M. Indriliūno gimtoji sodyba. Kelių valandų kelionėje po Vabalninko kraštą taip pat pasakojama apie iš šio krašto kilusius įvairių laikotarpių poetus, rašytojus, kultūros ir visuomenės veikėjus.

Paroda, pateikusi daugybę staigmenų

MARIJONA MIELIAUSKIENĖ

*Rokiškio krašto muziejaus direktoriaus
pavadootoja*

Nuo 1994 m. Rokiškio krašto muziejuje vyksta respublikinės medžio drožėjų kūrybos parodos Liongino Šepkos (1907–1985) premijai laimėti. Šią premiją skiria Rokiškio rajono savivaldybė.

Pradėjus organizuoti šias parodas, muziejininkams kilo klausimas: „Ar kasmet, ar kas kelinti metai jas rengti?“ Menotyrininkai patarė parodas rengti kasmet, nes priešingu atveju

jos netektų aktualumo, nepatrauktų medžio drožėjų dėmesio. Kasmet parodos vyko 13 metų. Menotyrininkė Alė Počiulpaitė 2003 m. šiuos renginius apibūdino kaip turinčias įtakos medžio skulptūros raidai Lietuvoje. 2007 m., minint L. Šepkos 100-ąsias gimimo metines, surengta L. Šepkos premijos laureatų darbų paroda, kuri lankytojus pradžiugino brandžiais kūriniais.

Tais metais, pritariant medžio drožėjams, nutarta parodas rengti kas dvejus metus. Vieneri metai per trumpas laikas paruošti gerą kolekciją konkursinei parodai. Po šio sprendimo įvyko 4 parodos.

Nuo 1994 m. iki 2014 m. paskelbta 19 laureatų. Šis titulas tapo prestižinis tarp Lietuvos medžio drožėjų. Parodose dalyvauja ir

Žiūrovų prizas – Antanui Lastauskui (Marijampolė). Prizo steigėjas – Rokiškio verslo klubas. Visos nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Liongino Šepkos našlė Danutė (kairėje) įteikė Rokiškio krašto muziejaus direktorei Nijolei Šniokienei brangią dovaną – Liongino ir savo sutuoktinių žiedus

patyrę medžio meistrai, ir tik pradantys kūrybos kelią.

XVIII parodos uždarymo metu LR kultūros ministerijos Regionų skyriaus vedėja Irena Seliukaitė, aptardama 20 m. parodų laikotarpį, pabrėžė, kad Rokiškis suformavo visų Lietuvos regionų skulptūros meistrų aukso žiedą. Turime talentingų medžio meistrų, kuriems jau laikas auginti jaunuosius medžio skulptorius.

2014 m. medžio meistrai ir muziejininkai nusprendė XIX parodą rengti 2017 m., kai bus minimos 110-osios L. Šepkos gimimo metinės.

Į jubiliejinę parodą savo kūrinius pristatė 40 meistrų iš visos Lietuvos regionų. Tarp jų net 8 ankstesnių

jų parodų laureatai. Pirmą kartą joje dalyvavo 15 drožėjų, tarp jų ir jauniausias dalyvis – šešiolikmetis Aurimas Jurgaitis iš Plungės. Vyriausias medžio drožėjas – 89-erių Juozas Čepulis iš Rokiškio.

Ši paroda iš ankstesnių išsiskyrė ne tik dalyvių gausa, bet ir labai puikiomis kolekcijomis. Jos suda-

rytos apgalvotai, nepasitaikė atsitiktinių, autoriui nebūdingų darbų. Daugelis autorių rinkosi sakralines temas. Parodoje gražiai derėjo ir natūralios medžio spalvos, ir dažytos skulptūros.

Lankytojų susidomėjimas buvo didelis. Parodą apžiūrėjo ne tik rokiškėnai, kaimyninių rajonų

Medžio drožėjų ansamblis „Kruojos bebrai“ atliko dainą pagal L. Šepkos eiles

Rokiškio rajono mero Antano Vagonio sveikinimai jauniausiam parodos dalyviui – 16-mečiui Aurimui Jurgaičiui iš Plungės

Lionino Šepkos premija įteikiama ukmergiškiui Rimantui Zinkevičiui

gyventojai, bet ir vilniečiai, kairiečiai. Džiugina tai, kad kraštiečių palikuonys, gyvenantys Australijoje ir JAV, viešėdami Lietuvoje, applanė šią parodą. Jie neliko abejingi lietuviškoms medžio drožybos tradicijoms ir panoros įsigyti po keletą drožinių. Kolekcijas papildė ir Lietuvos kolekcininkai. Paroda gerėjosi per 1700 lankytojų. Kiekvienas 110-asis lankytojas buvo apdovanojamas

muziejaus įsteigtu prizu. Kaip ir ankstesnėse parodose, žiūrovams palikta teisė išrinkti juos labiausiai sužavėjusį darbų autorių.

Visus domino klausimas, kas taps parodos laureatu. Komisijai, kuriai vadovavo Lietuvos tautodailininkų sąjungos pirmininkas Jonas Rudzinskas, teko nelengvas uždavinys: iš daugybės talentingų drožėjų išrinkti labiausiai vertą laureato

vardo. Svarstymai užtruko, tačiau sprendimas priimtas vieningai. Spalio 28 d. pilnutėlėje Rokiškio krašto muziejaus menėje audringais plojimais buvo sutikti Rokiškio rajono savivaldybės mero Antano Vagonio žodžiai: „Laureatu skelbiamas ukmergiškis Rimantas Zinkevičius.“ Laureatu R. Zinkevičius tapo antrą kartą (pirmą kartą šį garbingą titulą pelnė 2010 m.). Sėkmė meistrą lydėjo ir 2009 m. respublikinėje konkursinėje tautodailės parodoje „Aukso vainikas“, vykusioje Rokiškio krašto muziejuje. Laureatas kukliai prisipažino, kad laimėjimo nesitikėjo, tačiau nesijautė prastesnis už kitus: „Važiavau ir galvojau, kaip Dievas duos, taip ir bus. Šis apdovanojimas man svarbus, nes čia savo darbus pristato geriausi Lietuvos medžio drožėjai. Šiandien aš – nugalėtojas ir tai pakelia ūpą.“

Šiais metais įteiktos dvi premijos, kurias įsteigė Lietuvos kultūros

taryba. Viena jų skirta geriausiajam jaunajam drožėjui (iki 35 m. amžiaus). Šią premiją gauti pretendavo 5 dalyviai. Ji paskirta 29 m. drožėjui Raimundui Trėjai iš Panevėžio. Kita premija – už kūrybišką tradicijų interpretavimą – atiteko pakruojiškiui, šioje parodoje dalyvavusiam pirmą kartą – Vidmantui Lietuvninkui. Prizai įteikti 20 parodos dalyvių. Žiūrovų prizą, įsteigtą Rokiškio verslo klubo, pelnė Antanas Lastauskas iš Marijampolės. 16-metis Aurimas Jurgaitis iš Plungės ir Daiva Baliukevičienė iš Alytaus buvo apdovanoti prizais už sėkmingą debiutą. Druskininkietis Gintautas Akstinas – už polichromijos ir skulptūrinės formos harmoniją. Rokiškėnas Juozas Čepulis, 2012 m. parodos laureatas, apdovanotas prizų už aukštaitiškos tradicijos tąsą skulptūroje. Prizą įsteigė laikraštis „Gimtas Rokiškis“. Už siužetinės kompozicijos tobulumą apdovanotas Pranas Dužinskas iš Tryškių. Pasvalietis Vytautas Jackūnas apdovanotas prizų už liaudiško sakralaus meno puoselėjimą. Jam asmeniškai dar vieną prizą įteikė Rokiškio dekanato dekanas E. Novikas. Už sėkmingą krikščioniškosios simbolikos naudojimą

prizą gavo Michal Jankovski iš Vilniaus. Į Plungę prizą už kolekcijos vientisumą išsivežė Vytautas Jaugėla. Daugkartinė parodų dalyvė uteniškė Anelė Araminienė apdovanota prizų už skulptūrų lyriškumą. Bareljefų meistras vilkaviškietis Zenonas Skinkys prizą gavo už reljefo tradicijų puoselėjimą.

Juozas Videika apdovanotas prizų už sėkmingą personažų stilizaciją. Kazys Striaupa iš Plungės išsivežė prizą už sudėtingas daugiafigūrines kompozicijas. Rokiškietį Vidmantą Zakarką specialiuoju prizų apdovanojo LR Seimo narys rokiškėnas Raimundas Martinėlis. Adolfas Teresius iš Garliavos eksponavo skulptūras, sukurtas iš 950 metų ažuolo. Meistras apdovanotas prizų už skulptūrų monumentalumą. Eugenijus Rimdžius iš Pakruojo parodoje dalyvavo pirmą kartą ir jo kūryba buvo įvertinta prizų už kryždirbystės tradicijų tęstinumą. Parodos debutantas Andrius Kaziukonis iš Varėnos apdovanotas parodos rėmėjo, dukart L. Šepkos premijos laureato Sauliaus Lampicko prizų.

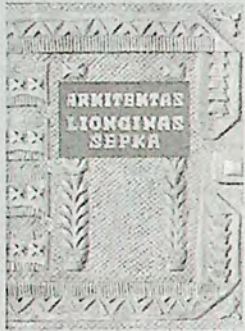
Negavę prizų be dovanų neliko. Visi išsivežė po parodos dalyvio diplomą ir katalogą bei naujausią Rokiškio krašto muziejaus leidinį –

katalogą „Arkitektas Lionginas Šepka“. Parodos uždarymo ir laureato paskelbimo šventė pateikė netikėtų ir džiugių siurprizų. Keleto medžio drožėjų „ansamblis“ sudainavo dainą pagal L. Šepkos eiles. Melodiją sukūrė patys drožėjai, trumpam padėdavę į šalį kirvius ir kaltus. Ansamblį, pasivadinusį „Kruojos bebrai“, sudaro medžio drožėjai V. Lietuvninkas, E. Rimdžius, Egidijus Impolis, Pranciškus Miežis, Bronislovas Gedminas ir iš Rozalimo kilęs Saulius Lampickas. Renginio metu iškelta idėja, kad ši daina turėtų tapti šios parodos himnu ir ateityje ja turėtų prasidėti visos iškilmės. Kitas netikėtumas – L. Šepkos našlės Danutės dovana muziejui. Ji dalyvavo visose parodose ir kiekvieną kartą vis nustebindavo: tai geru, nuoširdžiu žodžiu parodos organizatoriams bei dalyviams, tai prisiminimais apie L. Šepką. Šiomet visi buvusieji salėje atsistojo, kai Danutė Šepkienė muziejui įteikė netikėtą dovaną. Ją priimdama muziejaus direktorė Nijolė Šniokienė nesulaikė ašarų. Tai buvo Danutės ir Liongino sutuoktinių žiedai. Našlė sakė: „Viskas, prie ko prisilietė Lionginas, turi būti Rokiškio muziejuje.“

2017 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Sudarė RITA VISKAITIENĖ

Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos Informacijos
ir kraštotyros skyriaus vedėja

Arkitektas Lionginas Šepka: katalogas / sudarytojos Marijona Mieliauskienė ir Dalia Kiukienė. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2017. – 162 [2] p.: iliustr. – Tiražas 400 egz. – ISBN 978-609-8189-02-5

Rokiškio krašto muziejaus leidinys, kuriame pristatoma garsiausio XX a. Lietuvos dievdirbio Liongino Šepkos (1907–1985) kūryba – publikuojama per 150 darbų fotografijų, menotyrininkės dr. Alės Počiulpaitės straipsnis ir muziejininkės Marijonos Mieliauskienės įžanginis žodis. Fotografijų autoriai: Antanas Lukšėnas, Darius Baltakys, Jolanta Gegelevičiūtė.

Brazauskas, Juozas (1952–)

Juozo Keliuočio drama: biografinė apybraiža: knyga skiriama Juozo Keliuočio 115-osioms gimimo metinėms / Juozas Brazauskas; redaktorė Genovaitė Savickienė. – Vilnius: Margi raštai, 2017 (UAB „BALTOprint“). – 96 p.[4] iliustr. lap.: iliustr. – Tiražas 150 egz. – ISBN 978-9986-09-479-1 (įr.)

Mokytojo eksperto, nusipelnusio panevėžiečio mokslo srityje, G. Petkevičaitės-Bitės atminimo medalia „Tarnaukite Lietuvai“ laureato Juozo Brazausko parengta biografinė apybraiža, skiriama Juozo Keliuočio 115-osioms gimimo metinėms. Knyga išleista ūkininko Sauliaus Jasinevičiaus ir Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro lėšomis.

Degterenkienė, Jūratė Genovaitė

Senas atvaizdas: Eilėraščių rinkinys / Jūratė Genovaitė Degterenkienė; Dailininkė R. Vabalytė. – [Rokiškis]: [s. a], 2015 (UAB „Baltijos kopija“). – 64 p.

Literatės Jūratės Genovaitės Degterenkienės antrasis eilėraščių rinkinys, sudarytas iš 43 eilėraščių ir 8 humoristinių poemų, pavadintų „Juoko krisleliais“.

Gasiūnas, Vytautas (1937–)

Padavimas ir eilėraščiai / Vytautas Gasiūnas. – Utena: Utenos spaustuvė, 2017 (Utena: Utenos sp.). – 33, [1] p. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-9955-35-204-4

Pedagogo ir literato vienuoliktoji knygelė, kurioje pirmą kartą spausdinama jo keliolika eilėraščių, kuriuose atsispindi didelė autoriaus meilė gimtajai kalbai, knygai, Lietuvai, jos istorijai, žmonėms. Taip pat spausdinamas ir padavimas apie Rokiškį.

Gastauta (folkloro ansamblis)

Folkloro ansamblis „Gastauta“ [Garso įrašas]: [albumas] / atlieka: folkloro ansamblis „Gastauta“; vadovai: Nida Lungienė ir Giedrius Viduolis. – Vilnius: Lietuvos nacionalinis kultūros centras, 2016. – 1 garso diskas (65 min. 27 sek.); 12 cm + 1 brošiūra ([8] p., įsk. virš., iliustr.)

Tai jau trečiasis albumas, kuris skiriamas kolektyvo kūrybinei sukakčiai paminėti. Pirmojoje jo dalyje skamba ansamblio aukso fondas, užrašytas pačių gastautiečių. Antroje kompaktinės plokštelės dalyje – vėlyvesnis folkloras ir ansamblio „ieškojimai“. Brošiūroje trumpai pristatomas pats ansamblis, iliustruojama nuotraukomis.

Gastauta (folkloro ansamblis)

Gastauta Gastautėla [Garso įrašas] / [atlieka] Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro folkloro ansamblis „Gastauta“; [vadovai Nida Lungienė, Giedrius Viduolis]; [sudarytoja Nida Lungienė]. – Vilnius: BOD Group, 2017. – 1 garso diskas (53 min., 01 sek.): stereo; 12 cm. – Atlikėjai: „Gastauta“ (Alė Deksnienė, Arūnas Augutis, Edita Lapienienė, Gytis Antanavičius, Igoris Kovalevskis, Jonas Volodko, Jūratė Budrienė, Laimutė Aržuolaitienė, Lina Petrauskienė, Liudmila Čičinskienė, Neringa Mikšėnienė, Ona Viduolienė, Petras Drevilkauskas, Renata Sesickienė, Rimantas Antanavičius, Rita Mekšėnienė, Valentina Bogužienė, Vytautas Vaitiekaukas, Vladas Žilinskas)

Kompaktinė plokštelė skiriama „Gastautos“ kolektyvo 35 metų kūrybinei sukakčiai paminėti. Joje aukso fondas, kurio didžiąją dalį gastautiečiai patys užrašė etnoekspedicijose. Tai Rokiškio krašto dainos, sutartinės, šokiai ir instrumentinė muzika. Filmuota Rokiškio krašto muziejaus dvare, taip pat panaudoti etnografiniai vaizdai iš Panemunėlio seniūnijos Jurkupių, Šetekšnių ir Tindžiulių kaimo sodybų.

Kultūrinių veiklų paletė / Projekto koordinatore Nida Lungienė. – [Rokiškis], 2016. – [40] p.

Leidinyje pristatomas bendras Skemų socialinės globos namų ir Antanašės kaimo bendruomenės projektas „Kultūrinių veiklų paletė“; jo metu vykę renginiai. Leidinys gausiai iliustruotas įvairių švenčių nuotraukomis.

Levandavičiūtė, Ona

Dievui, parapijai, Lietuvai: kunigo švietėjo Jono Katelės biografinė apybraiža / Ona Levandavičiūtė; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras– 2-oji patais. laida. – Vilnius: Margi raštai, 2017. – 123, [5] p.: iliustr., faks. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-9986-09-476-0

Tai antrasis pataisytas leidimas, kur pateikiama kunigo, švietėjo, daratoriaus, draudžiamosios lietuviškos spaudos platinimo ir slaptųjų lietuviškų vakarų ir lietuvių mokyklų organizatoriaus Jono Katelės (1831-1908) gyvenimo ir veiklos apžvalga.

Lukošiūnas, Martynas

Neatrasti atspindžiai: [poezija] / Nugludintos mintys (Martynas Lukošūnas). – Rokiškis, 2017. – 160 p.; 20 cm. – Virš. nurodytas tik aut. slapyvardis: Nugludintos mintys

Lukošiūnas, Martynas

Neatrasti atspindžiai: [poezija] / Nugludintos mintys (Martynas Lukošūnas). – Kaunas: Obuolys [i.e. MEDIA INCOGNITO], [2017]. – 223, [1] p.: iliustr. – Virš. ir nugar. nurodytas tik aut. slapyvardis: Nugludintos mintys. – Tiražas [1500] egz. – ISBN 978-609-04-0259-7

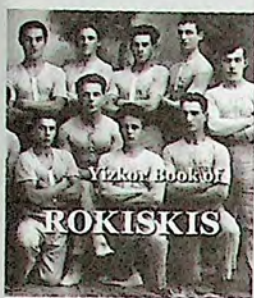
Daugybę gerbėjų socialiniuose tinkluose turintis rašytojas Martynas Lukošūnas savo poezija dalijasi prisidengęs slapyvardžiu „Nugludintos mintys“. Tai – lengvos, romantiškos, meile pulsuojančios eilės, kurios priverčia smarkiau plakti tūkstančius širdžių. Į pirmą savo poezijos knygą „Neatrasti atspindžiai“ autorius sudėjo naujus bei socialiniuose tinkluose jau publikuotus eilėraščius ir skiria juos tiems, kurie kada nors mylėjo, myli ar pamils...

Matiukaitė, Lina

Pikselių era: ar pavyčiau tiranozaurą? / [Lina Matiukaitė, Ieva Kilienė]; [ilustruotoja Indrė Vaiciukaitė]. – Kaunas: Šviesa, 2017 (Vilnius: BALTO print). – 23, [1] p., [4] įd. lap.: iliustr. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-5-430-06743-4

Trečiasis kraštiečių autorių Ievos Kilienės (Smalsutės Ievos) bei Linos Matiukaitės (Pleputės Linos) leidinys, stebinantis drąsiu ir kūrybišku požiūriu į matematikos mokymą. Tai smagių matematikos užduočių sąsiuvinis, padėsiantis vaikams perprasti sudėtingiausias 1-4 klasių matematikos temas. Šiame sąsiuvinyje paslėptas mokomasis stalo žaidimas.

Memorial book of Rokiskis (Rokiškis, Lithuania): Translation of yisker – bukh Rakishok unumgegt (Yizikor book of Rakishok and environs). – 626 p. – New York: Jewish Gen Press, [2017] – Originaly published in Johannesburg, 1952 (Yiddish, 626 pages). – ISBN: 978-1-939561-58-9

Rokiškio krašto išeivių litvakų prisiminimų knyga buvo išleista 1952 m. Johannesburge (Pietų Afrikos Respublika) jidiš kalba. 2017 m. Niujorko žydų paveldo muziejaus Gyvojo holokausto memorialo filialas išleido šios knygos vertimą į anglų kalbą, papildytą ir nauja medžiaga. Šioje knygoje gausu iki šiol niekur nepublikuotų fotografijų, amžininkų atsiminimų ir kitos istorinės medžiagos apie litvakų bendruomenės gyvenimą Rokiškio krašte. Šiai knygai straipsnius rašė bei knygos redakcinėje kolegijoje dirbo ilgamečiai Rokiškio krašto muziejaus draugai ir rėmėjai Philas ir Aldona Šapiro.

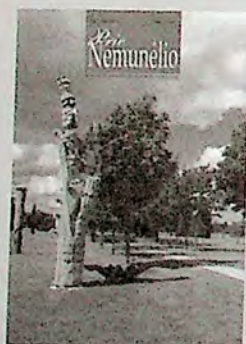
Po mėlynu dangum: parodos katalogas / Danguolė Raudonikienė; sudarė Marijona Mieliauskienė. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2017. – 34 p.: iliustr. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-609-8189-03-2

Rokiškio krašto muziejaus išleistas 2017 m. liepos 7 d. – rugsėjo 10 d. vykusios tapytojos Danguolės Raudonikienės retrospektyvinės kūrybos parodos darbų katalogas. Nuo 1990 m. tapytoja – aktyvi Lietuvos tautodailininkų sąjungos narė, 2006 m. jai suteiktas meno kūrėjo statusas. Jos personalinės parodos (per 20) surengtos ne tik Lietuvoje, bet ir Norvegijoje, JAV (Niujorke). Ši paroda – jau 4-oji gimtinėje. Fotografijos Tomo Piliponio, Dariaus Baltakio.

Prakartėlės Rokiškio krašto muziejuje: katalogas / sudarytoja Giedrė Spundzevičienė. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2017. – 96 p.: iliustr. – Tiražas 400 egz. – ISBN 978-609-8189-04-9

Leidinyje pristatoma Rokiškio krašto muziejuje sukaupta ir saugoma vienintelė Lietuvoje prakartėlių kolekcija. Joje 132 prakartėlės, sukauptos per penkiolika Rokiškio krašto muziejuje organizuotų šių parodų 1998–2016 metais. Fotografijos Liudo Masio, Pauliaus Mudėno, iš Rokiškio krašto muziejaus archyvo.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006 – .

2017, nr. 1 (38). – 128 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221

Po jubiliejinėmis rubrikomis pateikiamos publikacijos, skirtos Kazio Bradūno 100-mečiui, Liongino Šepkos 110-mečiui, Juozo Keliuočio 115-osioms gimimo metinėms, Lietuvos šimtmečiui – tarpukario architektūros paveldas Rokiškyje. Rokiškio krašto muziejaininkai pristato publikacijas apie Rokiškio grafystės gyventojus XIX a. pradžioje, Germanų šeimos istoriją. Žurnalo svečias – Valstybinės kalbos inspekcijos viršininkas, Obelių krašto garbės pilietis Donatas Smalinskas. Šiame numeryje taip pat pristatomas Alės Rūtos ir Aleksandro Kazickienės esė konkursas, publikuojami Juozo Keliuočio premijos laureato Gyčio Padegimo 2-jų dalių dialogai „Alksniškiai“, pristatomas naujas veidas – jaunas fotomenininkas Eimis Šeršniovas, kurio darbai puošia šio numerio puslapius. Skaitytojų dėmesiui ir pažintis su Ažušiekščio viensėdžiu, išauginusi literatus kūrėjus Kazį Praną Inčiūrą bei Valeriją Bernadetą Inčiūraitę. Profesorius Libertas Klimka pristato Rokiškio „lunginyčias“, kuriamas čia jau 12 metų. Prisimenama ir poetė Elena Mezginaitė. Rokiškio varpų istoriją nagrinėja Lietuvos kampanologų draugijos „Societas campanarum Lituaniae“ prezidentas Leonardas Šablinskas. Literatūriniame puslapyje – Jolantos Juodintytės posmai.

Respublikinė medžio drožėjų darbų paroda-konkursas Liongino Šepkos atminimui

XIX respublikinė medžio drožėjų konkursinė paroda Liongino Šepkos premijai laimėti / [sudarytoja: Ingrida Kujelė]: parodos katalogas. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus. – 44 p. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-609-8189-05-6

Respublikinės medžio drožėjų darbų konkursinės parodos L. Šepkai atminti organizuojamos Rokiškio krašto muziejuje nuo 1994 m. XIX-oji paroda sulaukė rekordinio dalyvių skaičiaus – 40 meistrų iš 22 rajonų, kurie pristatė 272 įspūdingus darbus. Šiame kataloge ir pristatomi visi dalyviai, pateikiamos jų nuotraukos, trumpi biografiniai duomenys bei jų eksponuojami darbai.

Rokiškio dvaras ir jo savininkai fotografijose XIX a. pab. – 1940 m.: katalogas / sudarytojos Marijona Mieliauskienė, Dalia Kiukienė. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2016. – 160 p.: iliustr. – Santr. angl., lenk. – Tiražas 400 egz. – ISBN 978-609-8189-01-8

Kataloge – per 150 grafų Tyzenhauzų ir Pšezdzieckių šeimų fotografijų, atrinktų iš daugiau kaip 1200, saugomų Rokiškio krašto muziejaus fonduose. Užfiksuotose akimirkose atsiskleidžia Rokiškio dvarą valdžiusių gyvenimas: čia yra ir vaikų išdaigų, ir suaugusiųjų iškylių, ir žirgų, ir automobilių. Grafiškai patys mėgo fotografuoti, todėl pro objektyvą neprasprūdo nei šeimos augintiniai, nei ūkio darbai, yra netgi XX a. pr. interjero detalių, o tai gana retas reiškinys Lietuvos archyvuose.

Rokiškio krašto garbės piliečiai [Elektroninis išteklius]. D. 2 / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; [Vilma Lukštaraupytė, Audronė Tupalskienė, Viltė Antanavičiūtė]. – [Vilnius]: Elektroninės leidybos namai, 2017. – 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). – ISBN 978-9955-606-16-1

Vykdydama projektus „Rokiškio krašto garbės piliečiai“, Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka parengė ir išleido kompaktinius diskus „Rokiškio krašto garbės piliečiai“: 2006 m. – I dalį, 2017 m. – II dalį (finansavo Lietuvos kultūros taryba, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija ir Rokiškio rajono savivaldybė). Pirmojoje dalyje pateikta informacija apie dešimt Rokiškio krašto garbės piliečių, gavusių šį vardą iki 2006 m. Antrojoje dalyje apie kitus trylika – nuo 2007 m. iki 2017 metų.

Kompaktinę plokštelę sudaro „Pratarmė“ ir 4 skyriai. „Biografijų“ skyriuje supažindinama su kiekvieno nominanto gyvenimu ir veikla. „Fotogalerijos“ skyriuje gausu įvairių Rokiškio krašte vykusių švenčių, renginių, kurių metu suteiktos garbės piliečių regalias, akimirky. Skyriuje „Vaizdo medžiaga“ galima rasti filmuotos medžiagos iš Rokiškio krašto garbės piliečių vardo suteikimo ir partizanams skirtų paminklų atidengimo iškilnių.

Šioje plokštelėje panaudotos nuotraukos ir vaizdo medžiaga iš Rokiškio rajono savivaldybės, Rokiškio krašto muziejaus, Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos, asmeninių, taip pat fotografo Viliaus Naujiko archyvų. Viršelio nuotraukos – Albino Kuliešio ir Giedriaus Kujelio.

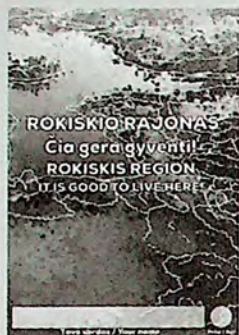
Rokiškio krašto literatūrinio žodžio kūrėjų keliais / sudarytoja Daiva Vilckickienė: Literatūrinio kelio žemėlapis. – M 1: 12000. – Rokiškis: 2017 (Panevėžys: AMALKERA Amalkera). – 1 lapas

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorės pavaduotojos Daivos Vilckickienės parengtas literatūrinių vietų žemėlapis, iliustruotas kraštiečių rašytojų bei jų įamžinimo vietų nuotraukomis. Pateikiami ir trumpi Antano Strazdo, Antano Vienažindžio, Liudvikos Didžiulienės-Žmonos, Elenos Mezginaitės, Matildos Olkinaitės, Alės Rūtos, Liudo Dovydeno, Pauliaus Širvio biografiniai duomenys.

2018
KALENDORIUS

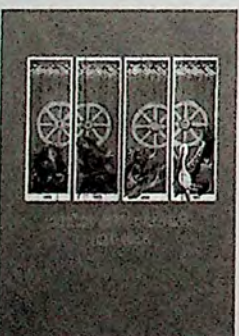
ROKISKIO RAJONAS
ČIA GERA GYVENTI!
ROKISKIS REGION
IT IS GOOD TO LIVE HERE!

ROKISKIO RAJONAS

ŠVIETIMO AKTUALIJOS
ROKISKIO RAJONE

ROKISKIO TAPYTOTOS
LANGINĖS

Rokiškis Lietuvos kultūros sostinė 2019

Turizmo laikraštis

2017

2017

2017

2017

2017

2017

2017

2017

2017

2017

2017

2017

Rokiškio krašto muziejus

2018 m. kalendorius / Fotografijos iš Rokiškio krašto muziejaus fondų; Maketavo Ingrida Kujelė. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2017 (DRUKA). – 13 p.: iliustr.
Rokiškio krašto muziejaus išleistas kalendorius, iliustruotas šio muziejaus fondų fotografijomis.

Rokiškio rajonas; Čia gera gyventi! [Spalvinimo knygelė] = Rokiskis region it is good to live here! / Knygutę parengė UAB „Asanta group“. – Rokiškis: Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centras, [2017]. – [16 p.]

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro išleista spalvinimo ir užduočių, siejamų su Rokiškio istorija, knygelė.

Rokiškio rajono dvarai: [Atvirukų rinkinys]: Fotografijos iš Rokiškio krašto muziejaus fondų bei Almanto Miliausko ir Aleksandro Samoilovo kolekcijų / [Sudarė Marijona Mieliauskienė]; [Maketavo Ingrida Kujelė]. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2017 (UAB „Druka“). – 12 atv. aplanke. – Tiražas 300 egz.

Rokiškio krašto muziejaus išleistas atvirukų rinkinys, pristatantis Rokiškio rajone esančius dvarus. Fotografijos iš Rokiškio krašto muziejaus fondų bei Almanto Miliausko ir Aleksandro Samoilovo kolekcijų.

Rokiškio rajono savivaldybės švietimo centras

Švietimo aktualijos Rokiškio rajone / Rokiškio rajono savivaldybės švietimo centras. – Utena: Utenos Indra, 2016. – 11 p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-609-455-342-4

Rokiškio rajono savivaldybės švietimo centro leidinukas, supažindinantis su diagnostinių ir standartizuotų testų taikymu, dalykinio raštingumo ugdymu, neformaliojo vaikų švietimu Rokiškio rajone.

Rokiškio tapytos langinės, 2005–2014 / Nida Lungienė ir Arūnas Augutis; sudarytoja Nida Lungienė. – Rokiškis: Viliojančių idėjų palėpė, 2017. – 124 p.: iliustr. – Tiražas 830 egz. – ISBN 978-609-95934-0-1

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro išleistas albumas, pristatantis jau dešimtmetį Rokiškyje vykstančius langinių tapymo plenerus. Tekstas pradžioje pateikiamas lietuvių, anglų ir rusų kalbomis.

Rokiškis Lietuvos kultūros sostinė 2019: Turizmo laikraštis.

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro išleistas informacinis leidinukas, supažindinantis su Rokiškio krašto lankytinomis vietomis, svarbiausiais šio krašto renginiais, edukacinėmis programomis. Gausiai iliustruotas nuotraukomis.

Sakapilvis, Albinas

Gyvenimo druska: [eilėraščiai] / Albinas Sakapilvis. – Pataisyta 2009 m. Gyvenimo druskos versija. – Rokiškis, 2017. – 334 p.

Literato Albino Sakapilvio kompiuterine technika namuose spausdintas ir įrištas eilėraščių rinkinys.

ALBINAS SAKAPILVIS
GYVENIMO
DRUSKA

2017

Stresų įtaka karvių produktyvumui / Rokiškio sūris; [parengė Jonas Kutra]. – Utena: Utenos Indra, 2017 (Utena: Utenos Indra). – 19, [1] p.: iliustr. – Tiražas 900 egz. – ISBN 978-609-455-367-7

AB „Rokiškio sūris“ išleistas leidinukas, pristatantis pieninių galvijų stresų priežastis, pasekmes, reikalavimus normaliam poilsiui.

Teatras ir Rokiškis, arba Teatrinis gyvenimas prie Nemunėlio / Petras Blaževičius. – Vilnius: Atkula, 2017. – 112 p.: iliustr. – Tiražas 400 egz. – ISBN 978-609-8084-14-6

Rokiškio rajono savivaldybės Kultūros, turizmo ir ryšių su užsienio šalimis skyriaus vedėjo Petro Blaževičiaus parengtas leidinys, skirtas Rokiškio kultūros centro 70-mečiui ir Rokiškiui, kuris, gaivindamas senąsias teatro tradicijas, 2019-aisiais taps Lietuvos kultūros sostine. Jame gausu nuotraukų ne tik iš paties P. Blaževičiaus susidūrimų su teatru, bet ir su Rokiškio teatre kūrusiais bei kuriančiais režisieriais, čia per festivalius viešėjusiomis scenos žvaigždėmis, Rokiškyje gimusiais ir užauginusiems dabar garsiais aktoriams, yra nemažai informacijos, atspindinčios Rokiškio, kaip išskirtinę teatro aurą turinčio miesto, bruožus.

Tininis, Vytautas (1959–2015)

Pirmtako šešėlyje: biografinė apybraiža apie Sovietų Lietuvos vadovą Petrą Griškevičių (1924–1987) / Vytautas Tininis. – Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2017 (Vilnius: Petro ofsetas). – 247, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-609-8037-64-7

Istoriko, humanitarinių mokslų daktaro Vytauto Tininio parengta biografinė apybraiža apie kraštiečių, kilusių iš Kriaunų, buvusį Sovietų Lietuvos vadovą Petrą Griškevičių.

Vaidlonų kaimas: [leidinys kaimo Rokiškio rajone 325 metų sukakčiai (1692–2017)] / [sudarytoja Alena Grigaliūnienė]. – Utena: Utenos Indra, 2017 (Utena: Utenos Indra). – 194, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-455-351-6 (ir.)

Knyga skiriama Vaidlonų kaimo 325 metų sukakčiai (1692–2017) ir Jasinevičių protėviams bei visai jų giminei prisiminti. Iliustruota įvairių laikotarpių nuotraukomis.

Verslumo ugdymo mokykloje metodinės rekomendacijos = Methodological guidelines for training entrepreneurial skills at school = Обучението по предприемачество в училище – методическо ръководство за учители: [tarptautinis projektas] „Naujos verslumo ugdymo metodikos kūrimas per Europos regionų strateginę partnerystę“, 2015-1-LT01-KA201-013403 / [sudarė Rokiškio rajono savivaldybės Švietimo centras]. – Utena: Utenos Indra, 2017 (Utena: Utenos Indra). – 99, [1] p.: iliustr. – Gretut. tekstas liet., angl. ir angl., bulg. – Tiražas 50 egz. – ISBN 978-609-455-378-3

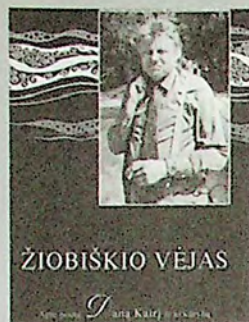
Rokiškio rajono savivaldybės Švietimo centro leidinys, pristatantis Rokiškio rajono savivaldybės Švietimo skyriaus 2014 m. kartu su Bulgarijos Provdijijos savivaldybe inicijuotą bendrą tarptautinį projektą pagal ERAZMUS+KA2 programą „Naujos verslumo ugdymo metodikos kūrimas per Europos regionų strateginę partnerystę“. Tekstas pateikiamas trimis kalbomis: lietuvių, anglų ir bulgarų.

Vilktakas, Šalpusnis

Sakmė apie Palemoną / Vilktakas Šalpusnis. – Utena: Utenos Indra, 2016. – 143, [1] p. – Tiražas 80 egz. – ISBN 978-609-455-343-1

Tai rokiškėno, pasirašinėjančio Vilktaku Šalpusniu, poezijos knyga.

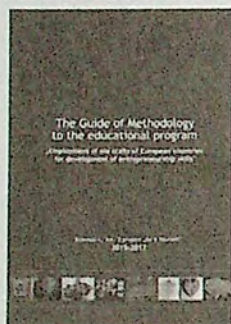
Žiobiškio vėjas: apie poetą Daną Kairį ir jo kūrybą: atsiminimai, kūrybos analizė, eilėraščiai / [sudarė ir parengė Jonas Laurinavičius]. – Kaunas: Naujasis lankas, 2016 (Kaunas: Morkūnas ir Ko). – 223, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Aut.: Danutė Balaišienė, Alfonsas Bukontas, Vytautas Gasiūnas, Danas Kairys, Darius Kairys, Česlovas Kalenda, Danutė Kastanauskaitė, Violeta Kepalaitė-Aleknienė, Reda Kiselytė, Aldona Kriukelienė, Jonas Laurinavičius, Danutė Mažeikienė, Vida Papaurėlienė, Gražina Pitrenienė, Antanas Rybelis, Rimantas Skeivys, Genovaitė Šajaukienė, Janina Šliomina, Irena Varnienė, Daiva Vilckickienė, Algimantas Zurba, Antanas Gintautas Žilinskas. – D. Kairio bibliografija: p. 219–220. – Tiražas [100] egz. – ISBN 978-609-474-009-1

Žmonės ir likimai, konferencija (2016; Obeliai, Rokiškio rajonas)

Žmonės ir likimai: 1941 metų sukilimo 75-osioms metinėms: [konferencijos medžiaga, 2016, Obeliai] / [sudarytojas Valius Kazlauskas]. – [Utena]: [Utenos Indra]; Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2017 (Utena: Utenos Indra). – 101, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Tiražas [70] egz. – ISBN 978-609-455-365-3

Rokiškio krašto muziejaus išleista konferencijos, skirtos 1941 m. sukilimo 75-osioms metinėms, medžiaga. Šioje knygelėje sudėti 2016 m. Obeliuose vykusios konferencijos „Žmonės ir likimai“ pranešėjų Gintaro Dručkaus, Aldonos Mieliūnaitės, Algio Kazulėno ir Donato Smalinsko skaityti pranešimai.

The Guide of Methodology to the educational program. – 2017. – 67 p.: iliustr. – Erasmus+; KA-2 project „Do It yourself“ 2015- 2017

Knyga skirta technologijų ir ekonomikos mokytojams bei kitiems švietimo įstaigų darbuotojams, kurie nori pasisemti idėjų mokinių kūrybiškumo ugdymui. Šis metodinis gidas talpina pasirenkamojo integruoto technologijų ir verslumo ugdymo modulio programą „Europos senųjų amatų pajungimas verslumo įgūdžių ugdymui“ su pamokų planais, metodinėmis rekomendacijomis bei vaizdine aiškinamąja ir mokomąja medžiaga.

Petrovė, Ilona

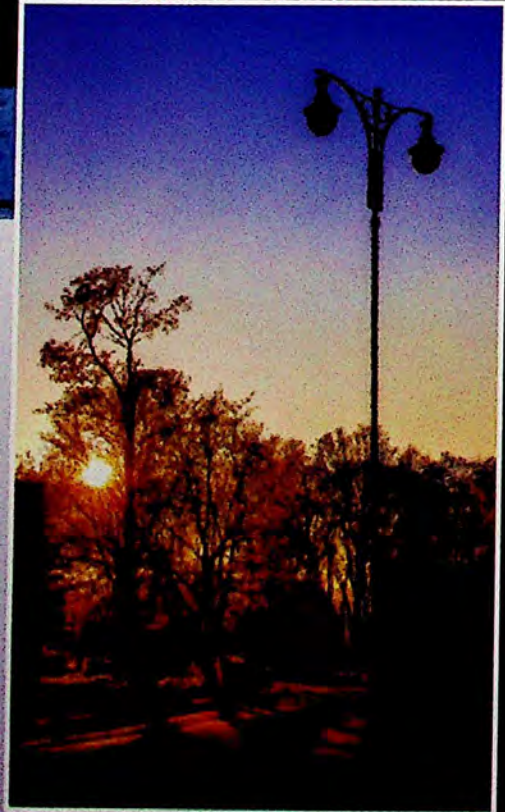
Žmogus žmogui, arba c'est la vie: Gydytojos onkologės, citopatologės, doc. dr. Zofijos Onos Mickytės-Stukonienės prisiminimai / Ilona Petrovė; Lietuvos medicinos biblioteka; [sudarė Ramutė Stankevičienė]. – Vilnius: Lietuvos medicinos biblioteka, 2017. – 52 p.: iliustr. – Bibliografijos asmenvardžių r-klė: p. 50-51. – ISBN 978-9986-763-49-9

Kraštietės gydytojos ir mokslininkės Zofijos Onos Mickytės-Stukonienės prisiminimai. Turinys suskirstytas į svarbiausias temas, kurias sudaro prisiminimų miniatiūros be pavadinimų ir komentarų. Gale pateikiama 1997 m. išleista ir šiame leidinyje papildyta Z. Stukonienės mokslo darbų ir literatūros apie ją bibliografija. Leidinys iliustruotas nuotraukomis iš asmeninių archyvų.

*Kai viskas sustingsta,
sušąla aplinkui,
pulsuoja žmogus savimi...*

GRAFAS A. K.

750 E

008(474.5)
K
P₂ 95

